

శ్రీ

వి జ య వి లా న ము

చేమకూర వేంకటరాజ ప్రణీతము

వ్యాఖ్యాతృచక్రవర్తి

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి విరచితాంధ్రవ్యాఖ్యతో

ముద్రితము.

ద్వితీయ ముద్రణము.

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి అండ్ బ్రదర్స్,

4, మల్లికేశ్వరగుడి సందు, లింగిసెట్టిపేథి,

జి. టి. మదరాస్.

1948

Rs 3/—

ప్రకాశక విజ్ఞప్తి.

మా పితామహులు ప్రకటించిన ఈవ్యాఖ్యానమునకు దాదాపు ముప్పదియాఱువత్సరముల ప్రాయమైనను ధనాభావాది పెక్కుకారణములచే నింతకాలము పునర్ముద్రణ మొనరింపలేకయుంటిమి. మధ్యకాలమున కొందఱు పండితులు తమకు పెక్కునూతనాంశములు గోచరించినట్లు ప్రకటించుచువచ్చిరిగాని ఈగ్రంథమునకు రెండవవ్యాఖ్య నేటిదనుక నాంధ్రదేశమున వెలువడకుండుటగాంచి శ్రీ తాతగారి వ్యాఖ్యను ఉన్నది యున్నట్లుగా మరల ముద్రింపవలసినదని మమ్ము పలువురు కోరుచుండిరి. పైగా శ్రీవారు నాడువ్రాసినరీతిని 'ఈ చేమకూర వేంకటరాజు కప్పింద్రుని కులమేదో చరిత్రశోధకులు ఇప్పటికిని నిర్ణయింపనేరకున్నారు.' కారణము సాధనసామగ్రి లేకపోవుటయే. భాషావిషయమై చెప్పవలసినదంతయు వారే చెప్పియున్నారు. 'చేమకూర పాకరుచులకు' ఈపాటివ్యాఖ్యయే చాలుననియు, ఇందలి క్లేషచమతా-రాదికము అనుభవైకవేద్యమనియు దలంచి సంజీవనీ సర్వంకషాదుల వ్రాసినవారు అనవసరపు విపులీకరణమునకుం జొరక ఈ మాత్రముతో దీనిని వదలియుదురని తలంపనైయున్నది. శాస్త్రిగారి శిష్యులును, మిత్రులును, పోషకమహాశయులును కోరినరీతిని దీనిని పునర్ముద్రణ మొనరించినారము.

విన్నపము.

విజయవిలాస ప్రబంధము నెఱుంగనివారు అక్షరాస్యులయిన యాంధ్రులలో అరుదు. ఏతత్ప్రణేత చేమకూర వేంకటరాజు దీని కన్న మున్నుగా రచించిన ట్లెన్నుఁ దగియున్న సారంగధర చరిత్రమును మద్విరచిత విపుల వ్యాఖ్యతో పూర్వతర మాసంబున ప్రకటించి నంతట దానిని రసికులు హర్ష పూర్వకముగా పరికించినవారై, - అద్దములోని లిబ్బివలె అబ్బియు నబ్బని యర్థములచే నబ్బుర మొసంగుచు, కాకలీగీతముంబోలె మధురంబయ్యు నస్ఫుటబై రసిక గోష్ఠులయందు సందేహంతచర్యలకుం గారణంబైన కాకిమెలఁకువలతో నిండిసంపూర్ణానుభవమునకు రాకయున్నట్టి యీరసోత్తరప్రబంధమును సయితము ఎల్లవారికిని సుబోధంబగునట్లు మద్విరచిత విపులవ్యాఖ్యానముతో ప్రకటింపుదును గాక యని తమ యీషితమును దెలియఁజేయుదు;—యథామతి పాఠనిర్ణయ వ్యాఖ్యారచనాది పరిక్లేశము వహించి సకల సౌకర్య సంపన్నంబుగా ఈ ముద్రణమును సమకూర్చినాడ.

కృతి నా య క ప్ర శం స.

ఏత క్కృతీనాయకుఁడు శ్రీ. శ. 1614-1630 సంవత్సరములలో తంజావూరి సామ్రాజ్యము నేలిన రఘునాథరాయఁడు, ఇతని తాత చెవ్వప్ప నాయఁడు, విజయనగరాధీశ్వరుండయిన కృష్ణదేవరాయల తమ్మునికి అచ్యుతదేవరాయనికి తోడల్లుఁడు. రఘునాథరాయఁడు గొప్ప విద్వాంసుఁడు, కళానిపుణుఁడు, స్వయము కవి, గ్రంథకర్త, మహాదాత, జేతయును. పెక్కులు సంస్కృత గ్రంథములును ఆంధ్రప్రబంధములును ఈతని యాదరంబున విరచింపఁబడినవి.

త వి క వ న ప్ర శం స.

ఈ చేమకూర వేంకటరాజకవీంద్రునితో మేదో చరిత్ర శోధకులు ఇప్పటికిని నిర్ణయింప నేరవస్తారు: ఈ ద్రుడని యూహలు సేయుదురు.

ఈతని కవనముండు కవిశ్రయ పురమునకు వెలి యయిన ప్రయోగములు కలవు. వానిని ప్రాయశముగా ఆరూపితావృత్తి వ్యాఖ్యలో నూచించి యున్నాడను; అయినను ఇంచుక దిక్పూర్వము జేసెద.—

అత్వసంధి — రేసెలంత-ఈవిడారు (I-195).

ఇత్వసంధి — బుతనక (I-132), బుతిది (II-107), తండ్రే (III-163), మఱిదిక (III-170), విరివిడివాడవు (III-43).

త్వార్థేకారసంధి.— అడిగిచ్చుతో (I 59), అనవలసంటి (I-161), చూపిటు (II-202).

ఉదంతమునకు కుషష్ఠియందు నగాగమము రామి.— వాడుకు (I-134), సిగ్గుకు (II 30), ముతుకు (II-37).

స్వరలోపము.— ఎఱ్ఱి (II-187), చాల్మిలుడు (III-61).

వృష్టిరమానమున ఉదంతమునకు అజానిపదము పరమయినప్పుడు నుగాగమంబు రామి.— వెన్నుని యన్ను (I-148).

దుష్ట సమాసము.— దినచల్య (II-144).

అత్త సేవదమున నను ప్రయుక్తం బగు 'కొని' కి 'క' అను ప్రయోగము.— తెచ్చుక (I-45), ఊడుక (I-184), తప్పించుక (II-195), కట్టుక (III-154).

● క్షులఘు రేఫలకు మైత్రి.—

ఉ. క్రిరస ... I లీటునె ... (I-89).

క. కురువీర ... I కుఱువీర ... (I-145).

ఉ. రూపము తారతమ్యము నెఱుంగు ... (I-88).

ఇట్లు అటనట అక్షరశోల్లంఘనము రావించినను ఇతఁడు కవనమందు కడుం గడుసువాఁడు.

వే. వేంకటరాయ శాస్త్రి.

విజయవిలాసము

విషయసూచిక.

	పుట.		పుట.
కృతిపతి కాశీర్వచనము	1	ఉలూపికథ	54
కృతిపతి వంశావళి	5	హిమగిర్యాదినేప	77
కృతిపతిసామ్రాజ్యము	9	ద్రాక్షరామాదినేప	79
రఘునాథరాయఁడు ఈకృతి నందుట	22	చిత్రాంగదావివాహపుట్టము	81
వ్యవ్యంతములు	27	చిత్రాంగదావర్ణనము	82
కథావతరణము	28	చిత్రాంగదపై అర్జునుని విరాళి	84
పురవర్ణన	29	రాత్రివర్ణన	86
చాతుర్వర్ణ్యవర్ణన	31	మలయధ్వజుఁడు అర్జునుని గౌరవించుట	90
కోట	31	ప్రథమాశ్వాసాంతము	92
మేడలు	32	వివాహార్థమై దాయదానము	95
గుఱ్ఱములు	33	అర్జునుఁడు చిత్రాంగదం బెండ్లియాడుట	97
వీనుఁగూలు	34	రుహిణీ కీడ	101
బంటు	34	గర్భదోహదము	104
పౌరులు	35	బిభృవాహనజననము	105
మలయమారుతము	35	సౌభద్రతీర్థము	106
పుష్పలావీకలు	36	అర్జునుఁడు ద్వారక కేఁగుట	116
పాత్రలు	37	రైవతకోత్సవము	119
విటులు	37	రైవతకోత్సవమునకు సుభద్ర వచ్చుట	122
తొటలు	38	అర్జునుఁడు సుభద్రను వర్ణించుట	123
ధర్మరాజు	39	నాలి అర్జునయతని సందర్శించుట	123
అర్జునుఁడు కథానాయకుఁడు	42	సుభద్ర యతిశుశ్రూషకై నియమింపఁ	
గరునియాగమనము	44	బడుట	129
సుభద్రావర్ణనము	45	కౌరి రుక్మిణీసత్వలత అర్జును నెఱుక	
అర్జునుని తీర్థయాత్ర	49	పఱుచుట	130
గంగాస్నానము	50	సుభద్ర యతిని శుశ్రూషించుట	132

	పుట.		పుట.
సుభద్ర అర్జునువార్తను ఆడుగుట	141	సుభద్రా వివాహఘట్టము	180
సుభద్రకు అర్జునుడు తన్ను లేలుపుట	145	శివునికి జాతర	181
అర్జునుడు తన్ను పెండ్లియాడు మని		సుభద్రా వివాహము	„
సుభద్రను వేడుట	145	సుభద్రార్జునుల కయనము	195
ద్వితీయాశ్వాసాంతము	156	యాదవబలములు అర్జును నడ్డగించుట	197
అర్జునుని విరహతాపము	157	యుద్ధము	200
సుభద్ర వలవంతం గూరుట	163	బలయము	202
పది నెలు సుభద్రను గుట్టెఱిగి మేలము		మార్గము	203
లాడుట	166	ఇంద్రప్రస్థ పురప్రవేశము	204
శిశిరోపచారములు	169	ద్వారకలో బలరామాదులసభ	205
మదనోపాలంభము	171	ఇంద్రప్రస్థమునకు అరుగుట	209
మలయానిలో పాలంభము	173	ఇంద్రప్రస్థమున వైవాహికోత్సవము	211
చంద్రోపాలంభము	174	అభిమన్యుని జననము	224
కోకిలాద్యుపాలంభము	176	ప్రబంధాంతము	227

శ్రీ

విజయవిలాసము.

ప్రథమాశ్వాసము.

కృతికలితాశీర్వచనము.

శా. శ్రీ లెల్లప్పుడొసంగ, నీసకలధాత్రీచక్రముక బాహుపీ
తీలగ్నంబుగఁ జేయ, దిగ్విజయ మీ, డీకొన్నచందాన నే
వేళ నీతయు లక్షణుండుఁ దను నేవలంబుగ విల్ పూని చె
ర్వాల్లిలం దగురామమూర్తి రఘునాథాధీశ్వరక బ్రోవుతక. 1

1. ఒసంగక = ఇచ్చుటకు. ధాత్రీచక్రముక = భూమండలమును. బా...
గక - బాహు = భుజమునకు - పీతీ = ఆననమందు - లగ్నంబుగక = తగులకొన్న
దానినిగా. చేయక = చేయఁజేయు. తుక = ఇచ్చుటకును. డీకొన్నచందానక =
పూనుకొన్నాడో యనుచీతి - (ఇది నాలకపాదమందున్న 'తను' అనువిశేషణము
నకు విశేషణము). విల్ పూని = ధనుస్సును ధరించి. చెల్వు బొ లీలక = అంద
మయిన విలాసముతో. బ్రోవుతక = రక్షించునుగాక.

తా. — రామమూర్తి, కోదండంబుం దాల్చియుండుటచే రఘునాథరాజునకు దిగ్వి
జయ మిచ్చుటకై కడంగి నాడో యనునట్లుగాను, శ్రీయొక్క యవతార మయిన సీతా
దేవితోఁ దాను గూడుకొనియుండుటచే ఆ రాజునకు సిరు లిచ్చుటకు తాఁ గడంగి
నాడో యనునట్లుగాను, సకల భూమండలమును మోచుచున్న శేషుని యవతార
మయిన లక్ష్మణునితోఁ దాను గూడుకొనియుండుటచే ఆ రాజునకు సర్వభూమండలపరి
పాలనాధికారము నొసంగుటకై కడంగి నాడో యనునట్లుగాను, ఒప్పారుచున్నాఁడు.
సీతాలక్ష్మణకోదండసమేతుడై యున్న యట్టి యారామమూర్తి రఘునాథరాజునకు
పూర్వోక్తములయిన యామూఁడు ఫలములను ఇచ్చి రక్షించునుగాక.

ఉ. శ్రీకలకంఠకంఠియు పరిత్రమః దక్షిణ మాయభాగముల్
 నైకొని కొల్వ, వారి గడకం గడకన్నులకాలించి దేల్చి, తా
 లకమలాప్తతం గునఃసూప్తతం దెల్పెడు రంగభర్త లో
 కైకవిభుత్వ మిచ్చు నయ నన్నుతు శ్రీరఘునాథశౌరిక. 2

ఉ. 'శ్రీదుచిరాంగి నీభవనసీరు ధ్రువంబు' నిల్చి నేల్చి
 ధారుణి నీచ, యన్నక్రియ దక్షిణసాణి నెలుంగజేయు శృం .
 గారరసాద్ధి వేంకట నగస్థిరవాసుడు పూర్ణకృష్టి నెం
 జే రఘునాథ భూరతుణదేవు గణంబు ప్రాప్త బ్రోవుతక. 3

2. కలకంఠ మనఃగా శౌరిక - కలకంఠకంఠి యనఃగా శౌరికపదము వంటి
 స్వరముగలస్త్రీ - శ్రీ కలకంఠకంఠి=లక్ష్మీయనెడు స్త్రీ. ధరిత్రీ = భూమి. దక్షిణ వామ
 భాగముల్ = కుడి యెడమ ప్రక్కలను. కడకక = పూరికతో, ఆ కమలా ఆప్తత =
 ఆ లక్ష్మీదేవిమీది యాసత్తిని. ఆ కమల ఆప్తత = ప్రసిద్ధమయిన సూర్యత్వమును
 (తనకుడికన్న సూర్యుం డగుటను), కువలయ ఆప్తత = భూమండలమునకు (భూదేవికి)
 ఆప్తం డగుటను - కలువకు చెలికొం డగుటను (తనయెడమకన్న చంద్రుం డగుటను),
 రంగభర్త = శ్రీరంగస్వామి, ఏక = ముఖ్యమయిన, ఆచ్యుత = అచ్యుతరాజు కుమా
 రుడయిన, రఘునాథశౌరిక = (శౌరియనఃగా నిష్ఠాప్త) విష్ణువువంటివాడయిన రఘు
 నాథరాజునకు.

భా — సూర్యుడు కమలములకు ఆప్తడు, చంద్రుడు కలువలకు ఆప్తడు,
 సూర్యచంద్రులు విష్ణుమూర్తికి కుడి యెడమ కన్నలు, శ్రీరంగస్వామి విష్ణుమూర్తి, శ్రీ
 భూదేవులు తద్రూపిలు. ఈ విషయముల నిట సమసంధానము చేసికొనవలయును.

3 రుచిర అంగి - శాంతిమంత మయినదేశముగల స్త్రీ. భవనసీమ = ఇంటి
 ప్రదేశమందు, ధ్రువంబుక = స్థిరముగా, ధారుణిక = భూమిని, దక్షిణపాణిక =
 కుడిచేతిచే (అభయముద్ర చేత), శృంగారరసాద్ధి = శృంగార = శృంగారమనెడు -
 రస=రసమనెడు జలమునకు - అద్ధి=సమద్ర మగువాడు (అపరిమిత మయిన శృంగార
 ము కలవాడగుట). వేంకట నగస్థిర వాసుడు = వేంకట మనుచక్రవర్తిమందు స్థిరమయిన
 నివాసము కలవాడు. ఎంలేక = ఎంటేనియుక = మిక్కిలి, భూరతుణదేవుక = రాజాధి
 రాజును. బ్రోవుక = రాజిని.

భా. — శృంగారరసమును చెప్పటచేత శ్రీయుక్తం డనియు, నగస్థిరవాసును
 చెప్పటచేత భూయుక్తం డనియు తెలియుచున్నది. శ్రీ భూయుక్తడై అభయముద్రం

గీ. ధీయుతుఁ డటంచు నటుప దీర్ఘాయు వొసంగి

కాయు రఘునాథవిభు వజ్రకాయుఁ గాంగ;

వీరవగుఁ డని హరుఁ డత్తుట దారకపణఁ

జేయు నెప్పుడు నిజయు నజేయుఁ గాంగ.

4

మ. మొగుడుండమ్ముల చుట్ట నప్పుడు రజంబుక, జక్రవాళంపుఁ గొం

డగడిం దేటుగ దైవపట్లఁ దమముక, మందేహులం దోలి వా

నీగడల్కొనఁజేయుదు సత్త్వముఁ బ్రకాశింక ద్రిమూర్త్యాత్మకుం

డగు లేజోనిధి వేడఁ జేరు ధునాథాధీశుఁ దేజోనిధి.

జాతులచేత (వరుసగా) శ్రీ సీమంతు స్థిరముగా నుండును, భూమిని నీ వేలుదువు, అని సూచిత మయిన దని కవిహృదయము.

4. ధీయుతుఁడు = బుద్ధితో కూడినవాఁడు. బుద్ధియుతుఁడు. కాయుక = (కాయుక అనుబంధ) రక్షించును గాక. వజ్రకాయుక = వజ్రచేహుని, అత్యుదార = మిక్కిలి గొప్పదనము. విజయక = జయించుననిగా. అజేయక = (అజయ్యక అనుటకు) గెలుచుననివానిని. పూర్వము శివుఁడు విజయని అనగా అర్జునుని వీరము నకు మెచ్చి పాశుపతాస్త్ర మిచ్చి అజయ్యుఁడేననట్లు అని కవిహృదయము.

5. మొగుడుం దమ్ములక = ముఖశింశుకొనియుండు తామరలను (తామర మొగ్గలను అనుట) - విష్ణు నవ్వుడు = వికసిల్లుండేయు నమయమున - (పాతక కాలమున ననుట), రజంబుక = రజోగుణమును (పుష్పాడియు అని యర్థాంతరము). చక్ర... గడిక = ప్రపంచమును ముట్టుకొని యుండున దైన చక్రవాళపర్వతముయొక్క నీమ యందు - లేబుగడ అయిన పట్లక = ముటుంగుననుట అగు నమయమందు - (అస్తమయ కాలమునం దనుట), తమముక = తమోగుణమును (వీరకటియు అనియర్థాంతరము). మందే హులక = మందేహులనెడి యనురులను, తోలి = పాఱఁదోలి, వాని = బానిస, కడ ల్కొను తఱియందుక = అతిశయించు నమయమున. సత్త్వము = సత్త్వగుణము (బల మనియు), త్రిమూర్త్యాత్మకుండు = బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వర స్వరూపుఁడు. లేజో నిధి = కాంతి పాతక లేజోనిధి = ప్రతాపమునకు చోటునుగా.

ఇవట-సూర్యుఁడు బ్రహ్మరుద్ర విష్ణుస్వరూపుఁ డనియు, బ్రహ్మరుద్ర విష్ణువులు రజస్తమ సత్త్వ గుణప్రధాను లనియు, సూర్యుని ఉదయాస్తమయ కాలములందు మం దేహుని రెదుర్కొందు రనియు, వాని ద్విజడత్వము అగునర్హ్యదకములు సంహరించు ననియు - ననుసంధించుకొనునది.

శా. మాన్యద్దంతిముఖార్చనానియమముం బాటించు నెల్లప్పుడు,
 సవ్యఃపూర్ణఫలాప్తిచే మనుచు నంతర్వాణులక, మామనో
 హృద్యుం డౌ రఘునాథకౌరి, యని కూర్చి పాటిక జోటికి
 వివ్యాబుద్ధులొసంగిప్రతు రతనిక విఘ్నే శుండు వాణియున్. 6

శా. ప్రాగ్భ్యుంబున విష్ణుశంభుమతముల్ పాటించి, సర్వసహా
 భాగంబుడు సమప్రధానగతి యొప్పుక, రాజలోకంబులోఁ
 దా గణ్యుం డని యచ్యుతేంద్ర రఘునాథ షోణిభృన్దాలికిన్.
 శ్రీగౌరుల్ సమకూర్తు రాహవజయశ్రీ గౌరులక నిత్యమున్. 7

మ. ప్రకటశ్రీహరియంఘ్రి బుట్టి, హరుమూర్ధం బెక్కి, యాపాదమ
 స్తకముక వర్ణన కెక్కు దేవి సహజోదంచత్కు లోత్పన్ననా

6. మాన్యల్ దంతి ముఖ అర్చనా నియమమున్ = మదింపుచున్న యేనుఁగుల
 మొగములయొక్క పూజయనెడు వ్రతమును (దంతిముఖ=గజాననునియొక్క - అనగా
 విఘ్నేశ్వరునియొక్క అనియు). సవ్యః పూర్ణఫల ఆప్తిచేత్ = అవిలంబితముగా నిండు
 వ్రయోజనముయొక్క ప్రాప్తిచేత (అవిలంబముగా నిండుగా నిచ్చి యనుట), అంతర్వా
 ణులక=విద్వాంసులను (లోపలి వాక్కులను అనియు), మామనోహృద్యుండు = మాకు
 (విఘ్నేశ్వరునకును సరస్వతికిని) మనస్సునకు స్థియుండు.
 కూర్చి = ప్రేమచేత. రాజులు ఏనుఁగు మొగమును పూజించుట యాచారము.

7. ప్రాగ్భ్యుంబునక = నేర్చుచేత. సర్వసహా భాగంబుడున్ = భూతల
 మందు. సమ ప్రధానగతి = తుల్య ప్రమాణ మయిన ప్రచారము (తుల్య గౌరవముతో
 చెలంగుట). లోకంబులో = సమూహములో. షోణిభృత్ మాళికిన్ = రాజశ్రేష్ఠునికి.
 శ్రీగౌరుల్ = లక్ష్మీయు పార్వతియు, అహవ జయ శ్రీ = యుద్ధమందలి గెలుపు
 సంపదను. గౌరులక = ఏనుఁగులను. నిత్యమున్ = సర్వదా.

భా. - రఘునాథరాజునకు విష్ణుమతమును గౌరవించినందులకు శ్రీ అహవజయ
 శ్రీని, శంభుమతమును పాటించినందులకు గౌరి గౌరులను, సమకూర్తు రని భా.

8. అంఘ్రి = పాదమందు. హరు మూర్ధంబు ఎక్కి = శివుని తలయందు సెల
 కొని (శివునికి మిక్కిలి ప్రీతియై యనుటయు) ఆపాదమస్తకముక వర్ణన. కెక్కు =
 దేహ మాద్యంతమును పొగడ్త నొందునట్టి (హరిపాదమునుండి హరమస్తకమువఱకుం గల
 యది యది పొగడ్త నొందినట్టి యనియు). తేని = గంగాదేవి. సహజ ఉదంచత్ కుల

యకరత్నం బని యచ్యుతేంద్రరఘునాథాధీశ్వరస్వామికి
సకలైశ్వర్యములకు నిజేశువలనం దాఁ గల్గఁగాఁ జేయుతఁ. 8

కృతిపతివంశావళి.

క. ఆరాజకేఖరుఁడు ప్రియ
వారిజముఖ తోడుగాఁగ వర్ధిలు విమల
శ్రీరుద్రదీపవంశమున థా
శ్రీరంజనసుకృతి చెవ్వ నృపతి జనించెఁ. 9

క. ఆచెవ్వనృపాలాగ్రణి
యాచంద్రార్కముగఁ గాంచి నరుణాచలవృ
ద్ధాచలములఁ గట్టించె మ
హాచతుర సమీర గోపురావరణంబుల్. 10

గీ. తీవి నచ్యుతరాయల దేవి యైన
తిరుమలాంబకు ననుజ యై తేజరిల్లు
మూర్తమూలబను బెండ్లి యై కీర్తి వెలయఁ
చెవ్వవిభుఁడు మహాన్నత శ్రీఁ జెలఁగె. 11

ఉత్పన్న నాయక రత్నంబు = తనతోఁబుట్టి నెగడుచున్న జాతియందు జనించిన రాజ
శ్రేష్ఠుండు (గంగయు శూద్రులును విష్ణుపాదోద్భవులు గావున ఆమెకు వారిజాతి తోఁ
బుట్టు వయినది), నిజ ఈశువలనక = తనపతి యగు నీశ్వరునివలన.

9. ప్రియ వారిజముఖ = ప్రియ భార్య, తోడు = సహధర్మచారిణి, విమల
శ్రీరుద్ర దీప వంశమునక = ఉత్కృష్టమయిన సుపదతేత కాంతిగలదైన కులమునందు,
థా శ్రీ రంజన సుకృతి = భూమిని సంతసించఁజేయుటచేత పుణ్యవంతుడైన.

10. ఆ చంద్ర అర్కముగక = చంద్రసూర్యు లున్నంతవఱకు నుండునట్లుగా.
కాంచి = కంచించును, మహా చతుర సమీర గోపుర అవరణంబుల్ = మిక్కిలి
పనితనముగల గాలిగోపురములను ప్రాకారములను.

11. అచ్యుతరాయలు = కృష్ణదేవరాయలతమ్ముఁడు, అనుజ = చెల్లెలు.

క. ఆ మూర్తమాంబ కఖల ము

హీమండలనాథుఁ డచ్యుతేంద్రుఁడు సుగుణో

ద్దాముఁడు జన్మించె; ద

మృషిపతి రంగధాము పూజక మించెక.

12

కా. శ్రీరంగేశుఁడు వచ్చి యచ్యుత ధరిత్రీభర్త యై భాగ్యరే

ఖారూఢిక్ విలసిల్లి తాన తనకుం దైకర్యముల్ చేసెఁ గా;

కేరా జైనను జేయఁగాఁ గలిగెనే యిట్టివిమానం బహో!

భూరిస్నిగ్ధముగా, మహామణిమయంబుల్ గా గిరిటాదులుక్ ! 13

చ. గెలిచినగెల్పు, లర్థితలికే దిన మిచ్చిన యాపులక్ వహుల్,

తలఁచిన విక్రమార్కు లొక లక్షయుఁ గర్ణులు కోటియుం గదా

కలిగిన నీడు వత్తు రనఁగాఁ దగు సాహసదానసద్గుణం

బులు ధరయందుఁ బుట్టఁగ నె పుట్టిన వచ్యుతభూమిభర్తకుక్. 14

కా. వీరాగ్రేసరుఁ డర్థిపోషణగుణావిరూఢిత భాస్వద్యశో

ధోరేయుండు మణీతులాదిక మహాదానావళుల్ నేయఁ దా

నారా మార్గము వెట్టినట్టి ఘనుఁ డాహా లోకమం దచ్యుత

త్వారాజ్యోభి యొనర్చుపుణ్యమహిమల్ శక్యంబె లెక్కింపఁగక్ ! 15

12. రంగ ధాము = శ్రీరంగ నాయక స్వామియొక్క.

13. భూ...గాఁగక్ — భూరి = బంగారముచేత - స్నిగ్ధము గాఁగక్ = దట్ట మగునట్లుగాను.

14. గెల్పులు = జయములను. అర్థితలికే = యాచకసమూహమునకు. ఈపు లక్ = దానములయందలి. వహుల్ = విధములను. అనఁగాకతగుక్ = అన వచ్చును. సాహసదాన - సాహసమందు విక్రమార్కులును దానమందు కర్ణులును అని క్రమము

15. వీరాగ్రేసరుఁడు = వీర శ్రేష్ఠుఁడు. అర్థి పోషణ గుణ అవిరూఢిత భాస్వ త్ యశః ధోరేయుండు = యాచకులను ప్రోచుటయను గుణముచేత పుట్టిన ప్రకాశము గలకీర్తిని మోచువాఁడు (అర్థిపోషణచేత కీర్తినినొందినాఁ డనుట). మణీతులా - తన తూనికకు సమానముగా తులలో మణులను దూచి వానిని యాచకుల కిచ్చెడు దానము మణీతులాదానము. ఆవళుల్ = పరంపరలు. త్వారాజ్యోభి మాభి = రాజ శ్రేష్ఠుఁడు.

క. ఆప్రణ్యఫలంబుగనెద

యాపాథోరాశి యైన యల యచ్యుత భూ

మీపతికి రఘునాథ

క్షౌపాలుం డుదయ మయ్యె జై వాత్సకుఁ డై.

16

ఉ. పుట్టిన దాదిగాఁ దనదు పుణ్యమె దాదిగ, వైరిభూమిభృ

ధట్టమదంబు దా దిగ, సదాదిగధీశనుత ప్రతాపుఁ డై,

పట్టమహాభిషేక బహుభాగ్య ధురంధరుఁ డై, యయోధ్య య

స్వట్టణ మేలుసామియై మనఁ రఘునాథవిభుండు వర్ధిల్లు.

17

మ. రసికుం డారఘునాథు కీర్తిసతి యారా! తొల్త వాగ్బంధముఁ

రసవాదంబును రాజవశ్యవిధి నేరంబోలు! గాతున్న, వె

16. దయా పాథోరాశి = కరుణా సముద్రుడు, జై వాత్సకుఁ డై = చంద్రుడుగా (ఆయుష్షంతయుడుగా ఆనియు).

17. దాది గ = భాత్రేయి కంఠా - అనఁగా రక్షించుచుండఁగా. వైరిభూమి భృత ధట్ట మదంబు = శత్రు రాజుల సమాహమయొక్క గర్వము. తాదా దిగ = తాను (గర్వము) తగ్గిపోఁగా. సదా = ఎల్లప్పుడును. దిక్ అధీశ నుత ప్రతాపుఁడు = దిక్కుల యేలికలచేత (ఇంద్రాదులచే ననుట) కొనియాడఁబడిన తేజము కలవాఁడు, అయోధ్య...సామియై = శ్రీరాముడో.

18. తొల్త = బాల్యమండే. వాగ్బంధము = ఎదిరినోట మాటరాకుండఁ జేయువిద్యను (భావశ్యమందు సరస్వతిని జయించుటను). రసవాదంబు = వెల తక్కువలోహములను వెండిగాను అంగారముగాను మార్చువిద్యను (భావశ్యమందు పాదరసముతో వాదించుట ననియు), రాజ వశ్య విధి = రాజులను వశపఱుచుకొను విద్యను (భావశ్యమందు చంద్రుని లోఁగొనుట ననియు), నేరంబోలు = నేర్చుకొన్నదికావలయును. వెక్కిరిపుం బ్రాధిక్ = మిక్కిలుమయిన నిపుణతయ. శేషఫణిక్ మూఁగక్ జేయక్ = వేయినోళ్ల వాఁ డయినయనంతుని నోరెత్తనివందం జేయుటకు (భావశ్యమున శేషహిని మించుటకు ననియు). తారాద్రిక్ = వెండికొండను. ఉల్లసముల్ పల్కుఁగక్ = పరిహసించుటకును (భావశ్యమున మించుటకును అనియు). ఛత్ర చామర మహాలక్ష్మీ తనక్ = వెల్లగొడుగు వెల్లచామరము అనువానియొక్క గొప్పసిరులను పొందుటకును (రాజవిహ్నము లగు ఛత్ర చామరములను భావశ్యమున మించియుండుటకు ననియు).

క్కుసపుం బ్రాధి వహించి శేషఫణి మూఁగం జేయఁ, దారాద్రి ను
ల్లసము ల్వల్కఁగ, ఛత్ర చామరమహాలక్ష్మి ల్లన౯ శక్యమే? 18

చ. నలువగ నెన్న నైన రఘునాథ నృపాలుఁడు గల్లఁగా, మహీ
స్థలి నిఖలైకధర్మములుఁ దామరతంపర లై చెలంగెఁ, గొ
ల్లలుగ నశేషసజ్జవతులంబు సుఖంబు గనెన్, సమస్తవి
ద్యలు గన లెల్లఁ బాసి మెఱిపై వెలవెట్టె సఖాంతరంబులన్. 19

ఉ. శైలము లెక్కి, యష్ట మదసాక్షజ మాళుల మీఁదుగా మహా
శోలము వెన్ను దాఁటి పలుగొమ్ము మొనం బడి, సర్వగావిష

భా.—లోకములో ఎవరై యేని విద్యావంతురాలు ముందుగానే వైరివాగ్మంధస
విద్యను రసవాదవిద్యను రాజనశ్యవిద్యను నేర్పి, అనంతరము దంటకనము మెఱసి గొప్ప
గొప్పపండితులను వాదమున నోరెత్త నీకుండ చేసి యోడించి, తాను బుంగారము నేయు
నేర్పరి గావున వెండిసి తిరస్కరించి, రాజులను మెప్పించి, ఛత్రచామరక్రిలను పొందుట
యొట్టిదో అట్టిదిగా, ఈ తేని కీర్తియొక్క వృత్త మన్న దని సాదృశ్యము.—ఈతని
కీర్తి సరస్వతీ పాదరస చంద్ర శేషహి కైలాస చృత్త చామరములకన్న ధవళమై
యన్నదనియు, ఎల్లలోకములందు వ్యాసించిన దనియు భా.

19. నలువ గ నెన్ననైన = బ్రహ్మదేవునిం గాఁ దలంప దగినట్టి. నిఖల ఏక ధర్మ
ములు - నిఖల = సకలమైన - ఏక = ముఖ్యమయిన - ధర్మములు = వైదిక కర్మలు.
తామరతంపరలు = అభివృద్ధి నొందినట్టివి. కొల్లలుగన్ = అచారిగా. సజ్జనకులంబు -
సజ్జన = సాధుజనులయొక్క (సల్ అనఁగా సత్యమునం గావున సత్యము వల్కు జనుల
యొక్క యనియు). కులంబు = సమూహము. కనటు = మాలిన్యము. మెఱిపు వి =
ప్రకాశ మొంది.

తా.—ధర్మము వేదాధీనము ; వేదము బ్రహ్మాధీనము ; బ్రహ్మ కమలాసనుఁడు
సత్యలోకవాసి, విద్యులకు దేవత యైన సరస్వతికి పతి. కావున ఆ బ్రహ్మవంటివా
డయిన రఘునాథరాజు రాజ్యమేలుచుండఁగా, ధర్మములు తామరతంపరలై, సత్యమాడ
జనులకు సుఖము గలిగి, సకలవిద్యలకును ఆరాజుసభయందు మెఱుంగు గలిగి, అవిద్యుల
గలవారికిఁ బహుమానములు దొరకినవి.

“వేదా దేవ పరిజ్ఞాతో ధర్మ ఇ త్యుక్తవాక్ మమః.” బ్రహ్మస్పతిః.

“సత్యే సాధా విద్యమానే ప్రశస్తేభ్యర్చితే చ సత్.” అమరః.

జ్వాలలు గ్రమ్ముకేపు తల చాయనె యోవక వచ్చి, కూడె నా,
భూలలితాంగి కెంతవల పోరఘునాథశృపాలమాలినైక! 20

కృతిపతిసామ్రాజ్యము.

నీ. రత్నాకరాంతోర్వరావిహారం డౌట

నగ్రహారము లసంఖ్యముగఁ జేసె,

సమితదానవినోది యగుటఁ గత్కొంత

భద్రకుంభీక్షణపరతఁ దనరె,

దక్షిణచాయకోత్రముఁ డౌట మేలైన

మలయజగంధిమండలము నేరె,

20. కైలములు = సప్తకులపర్వతములను. అష్టమదసామజ మాకుల మీఁదుగాక = ఎనిమిది నుదత్తజేనుఁగుల (అనఁగా అష్టదిగ్గజముల) శిరములపైగా. మహాకోలము = గొప్పపందియొక్క (అదివరాహమయొక్క). ఓడక = వెనుదినియక. భూలలితాంగికా = భూనుందరాంగిక (భూదేవికి అనుట).

తా. — సప్తకులగిరులు, అష్టదిగ్గజములశిరములు, అదివరాహమవీపు, కేపుని తలలు - ఇ వన్నియు భూమిని మోచుచుండునట్టివి. మదశబ్దముచే అపాయకరములని సూచితము. వాడి అనుటచే కత్తివాదరవోలె కానిం బీల్చునది యని భా. 'కొమ్ముమొనం బడి' యనుటచే వరాహవతారమున విష్ణుమూర్తి భూమిని ప్రళయార్థవమునుండి కోతతో తెత్తుట సూచితము. పద్యమున-వలపుకత్తియ అత్యంతసాహసములు చేసి వలపుకానికడ కేగు తీరున-నని భవని. కైలాదుల కన్నిటికి విక్రాంతి యొనంగి రఘునాథరాజు భూమిని తనబుజమునం దార్చె ననియు, అట్లనఁగా భూమిని ఆతఁడు చక్కఁగా పరిపాలించు చున్నాఁడనియు భా.

21. (1) రత్నాకర అంత ఉర్వరా విహారండు = (రత్న = ముత్యములకు - ఆకర = గనియైన) సముద్రము వాడ్లుగాఁగలదైన భూమిని విలువాడు. అగ్రహారములు = ఉత్తమమయిన ముత్యపుంజీలకు (బ్రహ్మణులయొద్దవరుసలను). (2) తిమిత దాన వినోది = మిక్కిటమయిన (గజ) మదముచేత హర్షించువాడు. భద్ర కుంభీక్షణ పర తక = భద్ర జాతి గజమును చూచుటయందు ఆసక్తుడగుటతో. (భద్ర = మంగళమయిన. కుంభీ = దానధారకై యుంపఁబడిన జలకలశమయొక్క-క్షణ = ఉత్సవమందు-పరతక = ఆసక్తుడై). (3) దక్షిణ నాయకోత్రముడు = దక్షిణదేశముయొక్క రాకేంద్రుడు. (అ

భరతవిద్యాధురంధరుఁ డౌట రంగస్థ
లంబు రామాంకృతంబు చేసె,

గీ. నార కర్ణాటసింహాసనాధిరాజ్య
భరణినిపుణ గుణోద్ధండ బాహుదండ
జనిత సాపత్న్యసంవాదజయరమా శు
హీలలితకేళి రఘుశాఖ నృపతిమాళి.

21

కా. రాజాఁ భోగియు సౌమ్యుఁడుఁ గవియు సర్వజ్ఞుండు నీడౌ ననఁ
దేజః ప్రాధవచో వివేక నయ భూతి క్లాఘుఁక మించు నా;
రాజాఁ భోగియు సౌమ్యుఁడుఁ గవియు సర్వజ్ఞుండు నెబ్బంగులఁ
యొజింపఁ రఘుశాఖభూరగుణవర్మండే ధరామండలిఁ.

22

నేకకాంక్షలయందు ఏకరీతిగా అనురాగము చూపునాయితోత్తముఁడు). మలయజ గంధి
మండలముఁ = చందనపరిమళము గలిగినట్టి దేశమును - చందనము దక్షిణమందు మలయ
పర్వతములొక బుట్టును గాన నిట్లు చెప్పుట - (మలయజగంధి = చందనగంధులగు స్త్రీల
యొక్క - మండలముఁ = నమూనామను. (౪) భరత విద్యా ధురంధరుఁడు = నాట్యవిద్యా
విశారదుఁడు (దశరథ ముతుండగు భరతుని నేర్పునందు నమర్చుఁడు). రంగస్థలముఁ =
నాట్యప్రదేశమును (శ్రీరంగక్షేత్రమును). రామా అలంకృతంబు = స్త్రీలతో అలంకరింపఁ
బడినదానిగా (రామ = శ్రీ రామవిగ్రహముతో - అలంకృతంబు = అలంకరింపఁబడినదానిగా)

కర్ణాట సింహాసన అధిరాజ్య భరణి నిపుణ గణ ఉద్ధండ బాహుదండ జనిత
సాపత్న్య సంవాద జయ రమా మహీ లలిత కేళి = కర్ణాటదేశపు గద్దెయందు రాజాధి
రాజత్వమును వహించుటయందు నేర్పుగల గణముచేత సమర్థమయిన దండమువంటి
భుజముచేత పుట్టింపఁబడిన నవలితనపుఁ బోరాటముకలవారియిన జయలక్ష్మీ భూదేవ
తలయొక్క ముచ్చటయగు శ్రీదశలవాఁడు - ఎల్ల రాజులను జయించి కర్ణాటరాజ్యము
నేలినవాఁ డనుట. నృపతి మాళి = రాజుల కిరీటమైనవాఁడు - రాజశ్రేష్ఠుఁ డనుట.

22 రాజాఁ భోగియుఁ సౌమ్యుఁడుఁ కవియుఁ సర్వజ్ఞుండుఁ ఈడు =
చంద్రుఁడును కేళుఁడును బుధుఁడును శుక్రుఁడును ఈశ్వరుఁడును నాటి. లేజః ప్రాధ
వచః వివేక నయ భూతి క్లాఘుఁక = కాంతి గడునుచున్న తెలివీ నీతి విశ్వరూపు
వీరివలని పొగడలచేత ఇంకవఱకుం గల క్రమాలంకారముంగనునది. రాజాఁ భోగియుఁ
సౌమ్యుఁడుఁ కవియుఁ సర్వజ్ఞుండుఁ = ఏలికయు భోగములుగలవాఁడును మంచి
వాఁడును గ్రంథకర్తయు సర్వము తెలిసినవాఁడును. యోజింపఁ = ఆలోచింపఁగా

సీ. అరిదిసింగవుఁబల్ల మురురించె నేరాజు
 మేలుఁదేజికిఁ బదివేలు నేయఁ,
 జికిలిబంగరుదిండ్ల పికిలిమచ్చుల యంద
 లం బెక్కె నేరాజు లక్ష నేయఁ,
 గనకమయంబుగాఁ గట్టించె నేరాజు
 సాటి లేనినగళ్లు కోటి నేయఁ,
 గంఠమాలిక మొదలఁగాఁ బెట్టె నేరాజు
 గొప్పసొమ్ములు పదికోట్లు నేయఁ,

గీ. సతఁడు ప్రభుమాత్రుడే బహుభాగ్రహార
 నిత్యసత్ర మహాదాన నికర పోషి
 తాపిమాచలనేతు ద్విజాభిగీర్ణ
 పుణ్యవిభవండు రఘురాధభూవిభండు.

23

చ. త్రికరణశుద్ధి నచ్యుతుని శ్రీరఘురాధనృపాలు వైఖరిక
 సకలమహీసురావళికి సత్రము లెప్పుడు పెట్టలేడ కా
 యొకదొర, యందు లెక్కవిస'యొక్క సాటికె యింతరొక్క! మిం
 తకుఁ దెగసాగెరా! యనఁ తా ముదమందినఁ జాలు నెప్పుడు. 24

23. అరిది సింగవుఁ బల్లము = ఆశ్చర్యకరమయిన సింహవర్చ నిర్మితమయిన జీమను. లేజికి = గుట్టుమనసు. పదివేలు = పదివేలవరహాలు.... బహుల = పెక్కులయిన. నికర = సమూహముచేత. ఆ హిమాచల నేతు = హిమవత్పర్వతము మొదలు కొని రామనేతువువఱకును గల - (భరతఖండము దెల్ల నున్నట్టి యనుట) - ద్విజ అభిగీర్ణ = బ్రహ్మజులచేత కొనియాడఁబడిన.

24. త్రికరణశుద్ధి = (మనోవాక్కాయముల నెడు) మూడుకరణములయొక్క నిర్మలత్వముతో (అనఁగా తలఁచినట్లు చెప్పి చెప్పినట్లు నడచుకొనుచు). వైఖరిక = పరి. మహీసుర ఆవళికి = బ్రహ్మజుల సమూహమునకు. పెట్టలేడ కా = పెట్టలేడు నని మే గదా. ఒకదొర = ఒక్కరా జయినను. అనుక లెక్క = ఆరఘురాధ రామని సత్రముల మధరి (వ్యయ) సంఖ్యను.

నీ అడుగుమాత్రమే కాక యంత కెప్పుడుగ నీఁ

జాలెనే యల బలి చక్రవర్తి?

యావేళ కటు దోచినంతమాత్రమే కాక

కోర్కి కెచ్చిచ్చెనే యర్కసూతి?

తూగినమాత్ర మిత్తు ననె గా కిప్పు వ

చ్చినది కొమ్మనియెనే శిబివిభుండు?

కలమాత్ర మపు డిచ్చె గాక కట్టడ గాఁగ

ననిశంబు నిచ్చెనే యమృతకరుండు?

గీ. వారి నేరితిఁ బ్రతి నేయ వచ్చు నెల్ల

యథులఁ గృతార్థుల నొనర్చునట్టి యప్ర

తీపవితరణికి మహాప్రతాపతిగ్గ

ఘృణికి నచ్యుతరఘునాథనృపతిమణికి?

25

ఉ. తప్పులు వేయుఁ గల్గినను దాళును, నమ్మివారిపట్లఁ దాఁ

జెప్పినమాట యూర్జితము నేయు, నొకం డొరుమీఁదఁ గొండెముల్

నెప్పిన వానికై మనవి చెప్పినరీతిగ నెంచు, నీడు గా

రిప్పటిరాజు లచ్యుతనరేంద్రుని శ్రీరఘునాథశౌరికిన్.

26

25. (౧) అడుగుమాత్రమే=అడిగినంతయే - ఎక్కడకా దనుట (వామనమా

త్రకి అంజవేసినంతమాత్రమే ఇచ్చిననియు). (౨) దోచినంత=చునన్ములో ఎంత ఇచ్చు

టకు నంకల్పము కలిగినదో అంత - దోచినంత=ఇంద్రుండు కర్ణునికవచమండలములను

కైకొనుట దోచుకొనుటగా నిట చమత్కరింపఁబడినది. అర్క సూతి=సూర్యునినుండి

జన్మముకలవాడు=కర్ణుండు. (3) తూగినమాత్రము=తనకత్తికి వలనుపడినంతమాత్రము.

తూగినమాత్రము=కాటాలో తూచినప్పుడు తనబిరువునకు సమానమయినంతమాత్రము

(పాపురమును తలుముకొని విచచ్చినదేగతు తనదేహమాంసమును శిబిచక్రవర్తి యిచ్చినకథ

నిట ననుసంధింపవలయును). (౪) కలమాత్రము=కలిగినంతమాత్రము (వదియూఁపభాగము

మాత్రము). కట్టడ గాఁగక = నియముగా. అనిశంబు = సర్వదా - (నిశ కాని వేళ

యందు - అనగా పగటియందు).

అప్రతీప వితరణికి=ఎదు లేని యావికలవానికి. మహా ప్రతాప తిగ్గ ఘృణి

కి=గొప్ప లేజమునందు పోడి వెలంగయినవానికి.

26. తాళుట = తమింజును. డొడ్డితము సేయుకా=నెఱవేర్చును.

సీ. ఆకారమున నలునంతవాఁడౌనె కా,
 హయసమ్యక్ గారూఢి నంతవాఁడె;
 యతిదయామతి రామునంతవాఁడౌనె కా,
 యసమానగురుభక్తి నంతవాఁడె;
 యమృషోక్తి ధర్మజు నంతవాఁడౌనె కా,
 యన్నసత్త్రఖ్యాతి నంతవాఁడె;
 యాలంబునఁ గిరీటియంతవాఁడౌనె కా,
 యమితనాట్యప్రాధి నంతవాఁడె;

గీ. రసికమాత్రుండె యంతఃపుర ప్రదీప
 సార సారస్వత ఆధార శారి శాశు
 కవన కృతముఖ శుక కలా కలన హృష్ట
 బుధజనాస్థాని రఘునాథ భూమిజాని.

27

ఉ. మాటల నేర్పులా సరసమార్గములా బొలుపుండు రీతులా
 పాటలగంధులా కళలభాగ్యములా బహుదానలీలలా

27. (1) హయ సమ్యక్ ఆరూఢి = గుఱ్ఱములను చక్కగా స్వారిచేయుట యందును (నలమహారాజు అశ్వహృదయ మను విద్యను నేర్చినవాఁడు). (2) ఆమృషా ఉక్తి = ఆసత్యము కాని మాటయందు-సత్యము పలుకుటయందు. ధర్మజుఁడు = ధర్మ రాజు. (3) ఆలంబున = యుద్ధమున. కిరీటి = అర్జునుని. నాట్యప్రాధి = అర్జునుఁడు బృహన్నలగానుండి, విరాటరాజుగొమారితకు ఉత్తరకు నాట్యవిద్యను నేర్చిన కథ నిట ననుసంధింపవలయును.

అంతః...స్థాని—అంతఃపుర = రాణిగార్ల యొద్దనుండి - ప్రదీప = ఎగిరివచ్చి నవియు - సార సారస్వత ఆధార = శ్రేష్ఠమున విద్యకు తాపలములును - (అగు) - శారిశా = గౌరవంకలయొక్క - ఆశుకవన = తాత్కాలిక కవిత్వముచేత-కృతముఖ = (పలుకులందు) నేర్పరులయిన - శుక = చిలంకలయొక్క - కలా = నిద్రను-ఆకలన = గ్రహించుటచేత - హృష్ట = సంతసించిన బుధజన = చండితులుగల - ఆస్థాని = సభ గలవాఁడు (రాణిగార్ల చే గౌరవంకల, శిష్యములు, గౌరవంకలవలన చిలంకలు నేర్చినవి అని భా.) భూమిజాని = రాజు.

నాటకశాలలా యొక టన స్వల దెన్నీటం జూడ నన్నిటం

మేటినుం గీర్తిలోలుండుం జూమీ రఘునాథస్థపాలుం డిమ్మహిం. 28

వ. అని రఘునాథమహీకాంతు ననంతశోభనగుణమ్ములలోనం గొన్ని
యభివర్ణించి. 29

గీ. నన్ను నడిపిన బహుశసన్నాన మెంచి,

యఖలవిద్యావిశారదుం డగుటం గాంచి,

యవని నింతటిరా జెవ్వం డని నుతించి,

కృతు లొసంగం గీర్తి కల దని మతిం దలంచి. 30

ఉ. తా రసపుష్టిమైః బ్రతిపదంబున జాతియు వార్తయుం జను

త్కారము నర్థగౌరవముం గల్గ ననేకకృతుల్ ప్రసన్నగం

భీరగతిక రచించి మహి మించినచో, నిక శక్తు లెవ్వ ర

య్యా రఘునాథభూపరసి కాగ్రణిక జెని సోకం జెప్పంగ? 31

మ. కలిగెంగా దనసమ్ముఖం బనియు, సత్కారంబు తాం జేయ నా

తల నెందే శిరసా వహింతు రనియుం, దాం గాక లే దెందు సా

ధులకుం ది క్కనియుం, దయక మనుపురీతు ల్లాక శక్యంబె వి

ద్యల మెప్పించంగ నచ్యుతేంద్రరఘునాథస్వామి నెవ్వారిక? 32

చ. అని గణించి—యైనను, గుణాంశ మొకించుక కల్గిన బహు

యను, నది గాక మిక్కిలి నిజాశ్రితపక్షము గల్గు, సత్కృపా

ఖని, యణుమాత్రమైన నొక కానుక దెచ్చిన గొండగాం గనుక,

మనమున నచ్యుతేంద్రరఘునాథుండె శ్రీరఘునాథుం డెన్నంగ? 33

30. అవనిక = భూమిలో. కృతులు ఒనంగ = గ్రంథముల సంకలనము చేయుట చేత.

31. తాక = రఘునాథరాజు. రస పుష్టి మైక = శృంగారాది రసములు నిండి
యుండునట్లుగా. జాతి = వ్యభావము. వార్త = వృత్తి. ప్రసన్న = ప్రసాదగుణముగల
జ్ఞియు. గంభీర = ప్రాధిగలిగినట్టియు.

32. సత్కార...రని = రఘునాథరాజు తాను ముందుగా గౌరవించినయెడల
అనంతర మెక్కడికేగినను ఎల్లవారును గౌరవించుచునే యుండురను నభిప్రాయముగల
వాడై. తాక = రఘునాథరాజు. మనుపురీతుల్ = పోషించునిధులు.

33. గణించి—గణించినవాడు ఈ కవి.

క. కావున, నే నొనరించిన | యీవిజయవిలాస మనెడి కృతిరత్నంబుకా
గేవలభక్తిని గానుక | గావించెద; చని నితాంత కాతూహలి నై. 34

క. శుభవాసరమున నయ్యుడ | సింభరాజము భోపదా నిరీక్షేచ్ఛ మహా
విభవాభిరాముడై భా | వభవాకృతి భద్రవీత వాసోజ్జ్వలుడై. 35

సీ. కుందనంపుఁబసిండి కుల్లాయిజగలపైఁ

జాకట్లనిగనిగ ల్పాకలింప,

హరుముంజిముత్యాల యరచట్టపై గొప్ప

పతకంపుహారము ల్పరిధవిల్ల,

వెలఁజెప్పరాని కెంపుల వంకజముదాడి

వీతాంబరంబుపైఁ బెరిమె నెఱప,

గబ్బిమన్నె కుమార గండ పెండాంపు

జగి పదాగ్రంబుపైఁ జెంగలింప,

గీ. దొరల మంత్రులఁ గవుల నాదరణసేయు

కరముకంకణకాంతి నల్లడల నిండ,

34. నితాంత కాతూహలికా = మిక్కిటమయిన కోరిక కలవాడను.

35. ఇభరాజ ముఖ ఉపదా నిరీక్షా ఇచ్ఛకా = ఉత్తమగజములు లానగు కానుకలను పరికించుటయందలి కోరికజేత. అభిరాముడు = విష్ణుమన్నవాడు. భావ భవ ఆకృతికా = మన్నభుని యాకారముతో. భద్ర వీత వాస ఉజ్జ్వలుడు = శుభ మయిన యాసనమందు (లేక - సింహాసనమందు) కూర్చుండుటజేత వెలుంగువాడు.

36. (1) కుందనంపుఁబసిండి = మేల్చిఁబంగారపు. జగలపైకా = కాంతులమీదికి. చాకట్ల=చెవులతోఁగులయొక్క. చాకళింపకా=దాటుచుండగా. (2) హరుముంజి= హరుముంజిదేశమునఁబుట్టిన (అదృటిముత్యములు శ్రేష్ఠములు) - ముత్యాల = ముత్యములు అంటఁగుట్టిన - అరచట్టపైకా = అరచట్టమీద, పరిధవిల్లకా = వ్యాపింపగా. (3) వంకజముదాడి=వంకరకటారి. పెరిమెకా = అతిశయమును, నెఱపకా = వ్యాపింపఁ జేయగా. (4) గబ్బి మన్నె కుమార గండ పెండాంపుజగి = గర్వితులయిన మన్నె రాకొమరులయొక్క జేత (యని తెలుపుటకై విరుదుగా భరించి నట్టి) యందయొక్క కాంతి. చెంగలింపకా = దుముకుచుండగా.

నిండుకొలు వుండె గన్నుల కండువుగను

తీవి నచ్చుతరఘురాధ భూవిభుండు.

36

గీ. అట్లు లొడ్డోలగం బున్న యవసరమున

వివయభయసంభ్రమములు నా వెంటనంట

ననుఁ గృపాదృష్టిఁ జల్లఁగాఁ గనుచునుండ

సమ్ముఖమ్మున కరిగి యంజలి ఘటించి.

37

ఉ. వీలకమాత్ర మే మహిమ నీశ్వరఁడే తలపోసి చూడ, నా

పాలిటి రామభద్రు డని బంగరువూపులఁ బూజ చేసి నేఁ

జాల నలంకృతి బొసఁగు నత్కృతి కానుక చేసి కీర్తి భూ

శ్రీ లలితాంగులన్ వలవఁ జేసిన శ్రీరఘురాధకౌరికిన్.

38

ఉ. శ్రీరసభావమూల్ వెలయఁ జెప్పి ప్రబంధము లెన్నియేని మీ

వేరిట నంకితం బిడిన, బిడ్డల నొడఁ జేసెట్టినన్,

దీరునె మీఱుటఁ బయినఁ దెచ్చితఁ గాన్క పరిగ్రహింపు మ

యాభూతభూతనికాగ్రణి, మామక కావ్యకన్యకన్.

39

సీ. ఘోటక ఖుర పుట తుణ్ణి ధరా జాత

పాంసువు వై నుల్లభంబు గాంగ,

భటసింహ విక్ర మోద్భట సింహనాదముల్

స్వస్తివాదంబుల చంద మొందఁ,

కరము కంకణ = చేతి కడియముయొక్క.

87. ఒడ్డు పీఠము = నిండు సభ. సంభ్రమము = తొట్టు పాటు. అంజలి
ఘటించి = చేదోయి మోడ్చి.

88. వీలక = రాజు. ఈశ్వరుడే = శివుడే. అలంకృతి = శృంగారముల
తోను అర్థాలంకారములతోను (నగలతో ననియు). కీర్తిభూ శ్రీ లలితాంగులన్ = కీర్తి
భూదేవి శ్రీదేవి యను సంగనలను - వలవఁ జేసిన = తన్ను కామించునట్లు చేసిన. కీర్తి
పొంది రాజ్య మేలుచు సరిగలవాడై యున్న - అనుట.

89. మామక = నాదయిన.

40. పెండ్లికిఁ బోవుదొర మేలుకట్టుకొంద స్వస్తివాచనంబులతో, భేరివాదన
ముతో, మంగంబున కొడుకముతో తరలిపోయి కన్నయం గైకొనివచ్చును. రఘునాథ

బదిదిక్కు లొక్కటఁ బగిలి పీటలువాఱ

భేరినినాదముల్ బూరటిల్లు,

విజయ సమారబ్ధ వేశ కాఠుఁమున

మొగమున గరువంపు మురుపు పోఁప,

గీ. నార! పెండ్లికి నేఁగిన ట్లనికి నేఁగి,

యక్షతంత్రంబు లివి యేటి బక్ష మనుచు

రేశమోవక గెల్పుట నీకె చెల్లు,

సమరనిశ్చంక రఘునాథ సానాసాంక.

40

నీ. ఎంచి రంటివి గాని యీసారి గట్టిగాఁ

దెగుఁ గార్య మనువార్త చెబువ వైతి,

ఎంచి రంటివి గాని మేదిని నుదరంగ

నడిచె నైన్యం బని నుదవ వైతి,

వంటి రంటివి గాని యాభీలతరభటో

దృటసంగరం బని పలుక వైతి.

రాజు అతీరున నే యధమున కేగి జయలక్ష్మిం గైకొనివచ్చుచు. ఆసాదృశ్యముయొక్క వివరణము పెద్దపాదములందు చెప్పఁబడియున్నది —

(౧) ఘోటక...పాంశువు=గుఱ్ఱముల గొరిజ డొప్పులచేత (కుల్ల) = చూర్ణీకరింపఁ బడిన భూమినుండి పుట్టిన ఘోట. ఉల్లభంబు = మేలుకట్టు. (౨) భట...నాదముల్ = జంటుదంటలయొక్క పరాక్రమముచే వెక్కిరించుచున్న సింగపు బొబ్బలు. (౩) విజ...మున = గెలుపుచేత అరంభింపఁబడిన యంత్రాహముయొక్క కుతూహలముచేత. గరువంపు మురుపు = గర్వముయొక్క సొంపు.

అనికీ = యధమునకు అక్ష తంత్రంబులు = పాచికల (అనగా జూదపు) టక్కులు. ఇది = ఈయధపు మొగ్గరములు. రేశమోవక = అవలీలగా. సమరనిశ్చంక = యధములో జంకులేనివాఁడా. సానాసాంక = సాహసమే భూషణముగాఁ గలవాఁడా.

41. (౧) ఎంచిరి = రఘునాథ రాజుగారు మీదొవమును ఎంచినారు' అని చారుఁడు చెప్పినమాటను 'ఎంటివి గాని' అని ఆయా యాహితీరాలు అనువదించి 'ఈసా... వైతి' - అని చారుని నిందించుచున్నారు; ఇట్లే కదమపాదములందును అన్వయము నెఱుంగవలయును. కార్యము రేశక = పని తీరును - అనగా మాకు దండన యగును. (౨) మేదిని = భూమి. నుదువవైతి = పలుకవైతి. (౩) ఆభీలతర భట ఉద్భట సంగరంబు =

మొగిసి రంటివి గాని ముకుటము తైగి రాజ

శేఖరుల్ పడట సూచింప వైతి,

గీ. వనుచు నీథాటి కెవవాలు సహితవీరు

లదరునను మాట వెడలక బెదరి పల్కు

చారుఁ గని నేరమెంతును సారెసారె,

సమరనిశ్చంక రఘునాథ సాహసాంక.

41

సీ. భిన్నకటంబులై వేరు వెంపును లేక

గంధనాగంబు లెక్కడ నడంగె?

బాష్టాక శక సింధు పారసీకోద్భవ

హయధట్ట మేగొందియందు డిండె?

బోటుగంటులఁ దూటి పోవు దారుణమైన

మాస్తీలగమి యెందు మ్రగ్గి పోయె?

గర్వంబు మేనులు గన్నట్టు లుండెడు

దొరలయామిక లెందుఁ దొలఁగి పోయె?

గీ. బరుల పాళెంబు లీరితిఁ బన్న మొంద,

మాయ వన్నెను నీఖడ్గ ముంఠ్రవాది;

కడుభయంకరమైన ఇంట్లయొక్క యుదగ్రమయిన యుద్ధము (సంభవించును) (౪)

మొగిసిరి=కలిసిరి. ముకుటముల్=కిరీటములు. రాజశేఖరుల్=గొప్పరాజులు.

థాటికి=దాడికి. ఎరవాలు=పరవశమగునట్టి - అపాతవీరులు=శత్రుశూరులు.

అద...చారుణ=తత్తరముచేత నోట మాట రాక కఠించుచు 'ఎంచిరి' 'మించిరి' 'అంటిరి,' 'మొగిసిరి' అని పల్కుచున్న చారుని.

42. నీవు నీకత్తివ్రేటులచేత ఎదిరిదొరఁ గజతురగ పదాలి నైన్యములను ముంఠ్ర మహిమచేతనో యనునట్లు త్తణములో అవలీలగా దూపుమాసి వారి యహంకారమును దించి వారిని జయించితి వనుట.—(౧) భిన్నకటంబులు = చీలిన చెక్కిల్లగలవి. గంధ

నాగంబులు=మదపుబేనుఁగిలు. (౨) బా...క = బాష్టాక శక సింధు పారసీకోద్భవముల యందు-ఉద్భవ=పుట్టువుగలవైన-హయ=గుఱ్ఱములయొక్క - ధట్టము = సమూహము.

(౩) మాస్తీలగమి=శూరుల సమూహము. మ్రగ్గి=అణగి. (౪) అమికలు=అహంకారములు. పాళెంబులు = చిన్నపట్టణములు. అన్నము = భంగమును. ఖడ్గ ముంఠ్రవాది=

గెలిచినను నేటి మేలైన గెలుపు గంటి!

సమరనిశ్చంక రఘునాథ సాహసాంక.

42

సీ. రంభ వాకిటను దోరణములు గట్టెడు

తీవర మొకకొంత దీలుపడియె,

మేనక యింటిలో మేల్కట్లు సవరించు

సంరంభ మొకకొంత సడలువాడె,

గనకాంగి యింటిలోఁ గర్పూరవేదికల్

సవరించు టొకకొంత జాగుపడియె,

హరిణి బంగరుమేడ నరవిరినెట్లు

నిర్మించు టొకకొంత నిలుక డయ్యె,

గీ. మబ్బుగొబ్బున నీశౌర్య మహిమ వినక

తెగువతోడుత నెదిరించి తిరిగి విడిగి

పాటిపోయిన మన్నీల పాటుసూచి,

సమరనిశ్చంక రఘునాథ సాహసాంక.

43

సీ. అతుల భూరి ప్రతాపార్క దీధితిచేత

గట్టిగాఁ గాఁకలు పుట్టు పిదప,

కత్తియను మాంత్రికుడు, ఏమిమేలైన గెలుపు=ఏమిన్యాడ్యమైన గెలుపును (మంత్ర మాయలచేత నయిన గెలుపు అన్యాడ్యపుగెలుపు అని వ్యాజస్తతి.)

43. రఘునాథరాజుతో మన్నీలకు పోరు పోసఁగఁగానే రంభాద్వర్షరసలు తమబొందుకై పీరస్వర్గమునకు పోరం దోరిన పీరులు వత్తు రని తమయింద్ల నలంకరించం ద్వరపడిరి; అమన్నీలు పోర లేక విడిగి పాటుటం గాంచి ఆయలంకార ప్రయత్నమును మానిరి. — అవివరమును కవి వర్ణించుచున్నాఁడు. —

తీవరము = తొందర. దీలుపడియె = తగ్గిపోయెను. సంరంభము = త్వర. సడలువాడె = మందగించెను. కర్పూరవేదికల్ = కప్పురపుటరంగులను. జాగు పడియె = నిలంబయిందెను. అర విరి నెట్లు = సగము వికసించినవూపుల పానుపులకు. మబ్బుగొబ్బున = అక్షానాతికయముచేత. మన్నీల = (ఎదిరి) దొరలయొక్క.

44. (౧) అతు...చేత = సాటిలేని మిక్కిటంపు ప్రతాపమునెడి (అర్కదీధితి = సూర్యుని కాంతి) ఎండ చేత. పిదప = తరువాత. (౨) భూరి...చేత = ధయంకరు

ఘోరారి గళ రక్త ధారాళ వృష్టిచే
 నాని దుక్కికిఁ బడ నైనపిదప,
 హయ దట్ట ఖుర పుట హల్యా ముఖంబున
 సంతట దున్నిన యట్టిపిదప,
 మొలచిన నీకీర్తి మొలకలు తలుచుగా
 వెదవెట్టి వైరు గావించుపిదప,

గీ. గావు నిలుపవె వేతాళ గణము నెల్ల;
 నట్టిపట్టుల కరిగి నీ వరుల నోడె
 పాటు చేసితి వనుట యేపాటి తలఁప?
 సమరనిశ్చంక రఘుశాథ సాహసాంక.

44

నీ. ఒకరు వోయినదెన కొకరువోవక పాట
 సరివీరులకు దాహ గరిమ మించె,
 గడగడ వడఁగి నల్లడల కేగక భీతిఁ
 జేందిన వారిపై జెనుట పుట్టె,

అయిన (అరి =) శత్రువుల కంఠముల నెత్తురెత్తు లెంపులేని వానచేత. పదను =
 తడి. (3) హయ...మునక = గుఱ్ఱముల సమూహములయొక్క గొరిజల దొప్ప
 లనెడు నాగేటిగుంపులయొక్క మొనలచేత. (4) తలుచుగాక = దట్టముగా. వెద
 వెట్టి = విత్తనము చుట్టి.

పట్టులకుక = తావులకు. అరిగి = పోయి. అరులక పీడపాటు చేసితి వనుట =
 శత్రువులను పీడఁపిడఁబఱచి వైరుకొని వై చినట్లు కొని వై చితిని చెప్పట. వరులక
 పీడపాటు చేసితివి—నీవు వైరు కావించిన కీర్తిసమృద్ధులను కొంత కొని పీడఁబఱచి
 తిని-అనగా నీవు వర్ధిల్లఁ జేసికొన్న నీకీర్తియొక్కవల మయినపుణ్యమును అనుభవము
 దనకు తెచ్చుకొనుచున్నావు. ఇచట వైరు పండించి కైకొనుటకును శత్రునహార
 త్వార్థకజయమునకును చెప్పఁబడినసామ్యమును సమగ్రముగా నరసికొనుది.

45. వేసవిసూర్యునియెండ కగ్గమునవారికి దప్పి, తెరుట, కందుట, ఒప్పుకలుఁ
 గుటయుం గలుగును. రఘునాథరావుని కొవపీక్షణ కాంతి కగ్గ మయినవారికిని అట్టి
 దశయే కలిగినందున ఆకాంతిని వేసవిసూర్యునియెండనుగా కవి నిరూపించినాఁడు.

మున్నాడి యెలగోలుమూఁకలఁ బోట్లాడు
పరులవైఁ బాటలప్రభలు మీఁటె,
జేగ దెచ్చుక కొంత సిగ్గున నెదిరించు
రాజుల యొప్పు బీరము దొలంగె,

గీ. దెగువతోడుత ధరియించి తీవ్ర కోప,
భరిత రూఢాక్షి నియమిత ప్రభల వేర
నీవు ఘర్తార్క విఘ్నార్థి నెఱపునపుడు,
సమరనిశ్చంక రఘునాథ సాహసాంక.

4b

నీ, తలలు వీడఁగఁబాటుధరణీశ్వరులఁ జూచి
యంటి వెన్నాడని యట్టిమిహిమ,
పడిన యేనుంగుల ప్రక్కల కొదిగిన
రాజులఁ జూడని రాజసంబు,
జలిపించు చంద్రహాసములు పాఱఁగ వైచి
మొక్కువారలమీఁద మొనపుకరుణ,
నెత్తురు గనుపట్టి వాత్సభీతిచే
గలవరించినవారిఁ గాచుగరిమ,

(3) మున్నాడి=మూడుమిగిలి. ఎలగోలుమూఁకలక=ముందునడుచుబలములతో. పరులవైఁ = శత్రువులమీద - (శత్రువుల) దండులమీద అని యేని. పాటలప్రభలు = తెలుపుతోఁ గలిసిన యెఱ్ఱకాంతులు. పరులవై...మీఁటె—పోట్లవేఁ దొరిగిన రక్తముచే వైరులు ఎఱు పెక్కిరిని భావము. (ర) చేఁ = చేప. రాజులు=(ఎదిరి) దొరలయొక్క (చంద్రులయొక్క అనియు). బిప్పుబీరము = సొంపును పరాక్రమమును.

తీవ్ర...పేరక = ఉగ్రమయిన కోపముతో నిండిన తీక్షణమయిన కంటియందు బద్ధములయియున్న కాంతు లనెడు నెపముచేత. ఘర్త-అర్క-విఘ్నార్థిక = వేసవి మారుద్యని ప్రకాశమును. ధరియించి = తాల్చి. నెఱపు = వ్యాపింపఁజేసెడి.

4b. వెన్నాడని = తఱుచుని. మిహిమ, రాజసము, కరుణ, గరిమ, కీర్తి—అను నవి రఘునాథరాయనివి. రాజసంబు = గర్వము. జలిపించు = తాము అడించుచున్న.

గీ. మెన్నఁ దనమీఁద బలముతో నెనసి మొనసి
విలుగురాణువఁ బొమ్మను వీరవరుని,
కీర్తి గంటిమి జగదేక కీర్తనీయ
సమరనిశ్చంక రఘునాథ సాహసాంక.

46

రఘునాథరాయఁడు ఈకృతి నందుట.

క. అని విన్నవింపఁ జిత్తము | ననలొత్తఁ బరిగ్రహించి నాపై నింతిం
తనరానివత్సలత్వము | కనిపింపఁగ వార్షభర వికస్వర ముఖుడై . 47

గీ. కల నయిన మిమ్ము గా కన్యక గొలువ నంటి;
కృతు లొకరి కీను, మీకె యంకితము లంటి;
పలికినప్రతిజ్ఞ చెల్లింప వలదె యిట్లు!
వాఙ్మయమరూఢి నీయంత వాఁ డింకేడి? 48

క. వాసించుఁ గవిత చెప్పిన, వీరర వో వొకట, భక్తివిశ్వాసంబుల్
నీసొమ్ములు, సామాన్యుడవే? సూర్యవరప్రసాది విజ్ఞగ మెఱుంగఁ. 49

క. ప్రతిపద్యమునందుఁ జమ
త్కృతి గలుగం జెప్ప నేర్పు, వెల్లడఁ చెభు కౌ

చంద్రహాసముల్ = కత్తులను. మొనపు = నెఱుపునట్టి. హత్తిస = అంటిన.

47. ననలొత్తఁ = పుష్పింపఁగా - సంకసింపఁగా ననుట. పరిగ్రహించి =
(నే నిచ్చిన కృతికన్యను) స్వీకరించి. చా...డు = సంతోషముయొక్క పెంపుచేర విక
సింపబడునట్లు మోముగలవాఁడు.

48. మిమ్ముక - రఘురాధిరాజును. ఈను = ఒకనగును. వాఁడు ఇంకక ఏడి
(ఎక్కడనున్నాఁడు). వాక్ నియమ రూఢి = మాటయొక్క నిశ్చయముయొక్క
స్థాపనయందు - పలికినప్రతిజ్ఞ నెఱవేర్చుటయందు అనుట.

49. వాసి = భేదము. ఇంచుక = చునోహరముగా నుండును, ఒకటక వీరర
వోపు = (నీవు) ఎందును వెలితిపడవు.

50. వెల్లడక తెలుప జొ కృతిక అపారముగాక నింటిమి = అన్ని విషయముల

కృతి వింటి మపారముగా,

ఊతిలో నీమూర్త మెవరికిఁ రాదు సుమీ.

50

గీ. తుత్త్రధర్మమై కద నీకుఁ గలది మొదలఁ,
దమ్ములు సుతుల్ హితులు గూడ మమ్ముఁ గొలిచి,
తిపుడు కృతియును జెప్పి మా కిం పొనర్చి,
తోకటఁ గా వన్నిటను బ్రయోజకుడ వీవు.

51

గీ. అని సుధామధురోక్తుల నాదరించి,
మంజులపదార్థ భూషణాంబరకదంబ
కరి తురంగాది వాహనోత్కరము లిచ్చి,
న న్నసాధారణముగ మన్నన యొనర్ప.

52

చ. అభినవభోజరాజ బిరుదాంకుడు శ్రీరఘునాథశౌరికిఁ
శుభమతి నేలినందులకు సూడిద చేసితి నార, మిక్కిలిక
సభల గణింప మన్నన లొనర్పఁ ప్రబంధము, నింతయుత్తమ
ప్రభునకు నంకితం బొనరుపం గలిగెం గద యంచు వేడుకక.

53

ఉ. ఆనతి యిచ్చెనా, యది శిలాక్షర ; మెవ్వని నేని మెచ్చెనా,
వాని గృతార్థుఁ జేయుఁ బగవాఁ డయినక శరణంబుఁ జొచ్చెనా
యా నరు నేర మెంచక తనంతటివాని నొనర్ప; నిచ్చెనా
యేనుఁగుపాడి; యీడు గలదే రఘునాథవృషాలమౌలికి ?

54

యందును మెఱుంగయిన కవనమును లెక్కలేక వింటిమిగాని.

52. సుధా మధుర ఉక్తులక = అమృతమువలె తీవ్రయిన మాటలతో. మంజుల
పదార్థ = మనోహరములయిన వస్తువులు - భూషణంబరకదంబులు - అంబర = వస్త్ర
ములు-(వీని) కదంబ = సమూహము. కరి=వీనుగులు. తురంగ = గుఱ్ఱములు. ఉత్కర
ములు=సమూహములు.

53. అభి...డు=శ్రీరఘోజరాజు అనెడి బిరుదు చిహ్నము కలవాఁ డయిన.
శుభమతిక = మంచిమనస్సుతో. సూడిద=కానుక. ప్రబంధముక సూడిద చేసితిక
అని యనవ్వయము.

54. ఆనరుక = ఆపురుషుని. వీనుఁగుపాడి=అమిత మనుట.

ఉ. ఎందును విద్యలే యెటుంగ రెవ్వ; రెటింగినఁ గొంతమాత్రమే ;
యందును సాహితీరసమహత్త్వ మెటుంగ; రెటింగి రేని, యా
యంద మెటుంగలే; రెటింగి నప్పటికిఁ, విని మెచ్చి యాయ; రె
న్నం దగు నచ్యుతేంద్రరఘునాథవిభుండె ప్రవీణుఁ డన్నిటన్. 55

సీ. ఏరాజుభజకౌర్య మేదులభానాది
వజ్రీలచెలిమికి వశ్యవిద్య,
యేరాజువిక్రమ సారంబు విద్యేషి
మహిమపలాయన మంత్రశక్తి,
యేరాజువీక్ష సమీహితకర్ణాట
రమ నాట్యవిద్యకు రంగభూమి,
యేరాజుచరితంబు వారాశివేష్టిత
మేదినిపతులకు మేలుబంతి,

గీ. యతఁడు చెలువొందుఁ జినచెవ్వ యచ్యుతేంద్ర
బహుజననపుణ్య పరిగళ్యా ఫలనిభాత్తె

55. సాహితీ రస మహత్త్వము = సాహిత్యపు రుచియొక్క గొప్పతనమునకు.

56. (౧) ఇతనిభుజకౌర్యమును మెచ్చి ఏదులభానా మొదలగు వజ్రీలు ఇతనికి వశ
పడిరని భా. (౨) మంత్రప్రభావముచేతనుంబోలె ఇతనిపరాక్రమాతిశయముచేత శత్రువుల
గొప్పతనము పటాపంచలై పోయినది. (3) వీక్ష = చూపు. సమీహిత = తోరణబడిన -
కర్ణాట రమ = కర్ణాటదేశపు రాజ్యలక్ష్మీయొక్క. రంగభూమి = నాట్యస్థానము.
ఇతనిచూపులో కర్ణాటరాజ్యలక్ష్మీ అడుచుండెను అనుట. (౪). ఈయననడువడిచి చూచి
ఆప్రకారమే ఎల్లరాజులును నడుచుకొనుచుండి రనుట. వారాశి = సముద్రముచేత -
వేష్టిత = చుట్టువాలుకొనఁబడిన, మేలుబంతి = బరపడి.

చిన...భండు = చినచెవ్వరాయని తనయొడైన యచ్యుతరాయనియొక్క
అనేకజన్మముల పుణ్యములతో లెక్కించఁదగిన(=లెక్కకుపరియించ)ఫలమునెడు (విభ=)
మిమ చేత నయింట్టి తనయొక్క కొడుకుతనముయొక్క సంతోషముతో నిండినమనస్సు
గలయట్టి నిష్ఠామూర్తి - అనఁగా విష్ణుమూర్తియే చినచెవ్వయచ్యుతరాయల యొక్క
బహుజన్మపుణ్యములకు లెక్కకు తగినఫలమిచ్చెడు మిమమన నాతనికి రఘునాథరాజరూప

పుత్రభావ ప్రమోద సంపూర్ణ హృదయ
పంకజాక్షుండు రఘునాథ పార్థివ్రంశు.

56

సీ. సింహాసనము మాట శిథిల మాటలు విని

గట్టిగా నిలువ గంకణము గట్టె,
గోటిసంఖ్యలుమీఱఁ చూర్చివ ధనగాశిఁ
గొల్పువారల కిచ్చెఁ గొల్పువలెనె,
తుండీర పాండ్యాది మండలేశ్వరులపై
దండెత్తి విడిసె నుద్దండమహిమ,
నేల యీనినయట్లు నిలిచిన వైగులఁ

బంచబంగళమై పాఱఁ దఱిమెఁ,

గీ. గర్వితారాతి మస్తక ఖండచోఢ,
రక్తధారానుషం గాతర క్తధార
నిజకృపాణికఁ గావేరినీఁగ గడిగె,
నిఖలగుణశాలి రఘునాథ స్మరతిమాళి.

57

సీ. ఘనఘనాఘనముల కాల సంకెలఁ బెట్టు

పాండ్యుని వెన్నాడి పాఱఁ దఱిమెఁ,
దుండీరనాథుండు దురమునఁ బటవంగఁ

జూచి ప్రాణము దయఁ గాచి విడిచెఁ,

మన కొమరుండుగా జనించి అంతవానికి తాను పుత్రుఁ డయినందులకు మిగుల సంతో
షముతో నొప్పుడున్నాఁడు.

57. (౧) గంకణము గట్టె = ప్రతిజ్ఞ చేసెను. (౨) కొల్పువారలకు = సేవకు
లకు. కొల్పువలె = భాగ్యమువలె. (౩) పాండ్యమును తుండీరమును మండలంశేషములు.
మండలేశ్వరులపై = దేశాధిపతులమీఁది. (౪) పంచబంగళమై = పటాపంచలై.

గర్వి...ణిక = మదించిన (అరాతి =) శత్రువులయొక్క శిరముల కోతచేత
(ఉత్త =) వెదలిన సెత్తటి (ధారా =) చాలుయొక్క (అనువంగ =) సంపర్కముచేత
మిక్కిలి యెఱ్ఱనయిన వాఁడరకలదైన తన కత్తిని.

58. (౧) ఘన...కాలక = ఘన = గొప్పవైన - ఘనాఘనముల = వర్షింపుచున్న
మేఘములయొక్క - కాలక = కాళ్ళకు. పాండ్యురా కొకఁడు మేఘముల కాళ్ళకు ఘన

గయ్యాన వెనుకఁ ద్రొక్కనిరాజు తెదిరింపఁ

జేరిన రాజకౌశికులఁ బట్టె,

బోరాడఁగా రాని వైరుల కోటలు .

పంపులచే లగ్న పట్టి తివిచె,

గీ. నితఁడు సామాన్యుడే ధర నెంచి చూడ

విజయ నిస్సాణ రాణ నిర్విణ్ణ హృదయ

భీత రాజన్య సైన్య నిర్భీతి దాన

విరుద నిజ పాణి రఘురాధ భిదురపాణి.

58

ఉ. ఇచ్చునెడన్ బదార్థ మడి గిచ్చునో? తా దయనేయఁ గా దనన్

వచ్చునో? మించి యొక్కడన వచ్చినఁ దా నది యిచ్చుగించునో?

యిచ్చిన నిచ్చెనే; సరగ నెవ్వరిపై దయచేసె జేసెనే!

యచ్చతురాస్యుడుం దెలియఁ డన్యుతు శ్రీరఘురాధుచిత్తమున్. 59

ప థ్యం త ము లు.

క. ఏతాదృ గ్గుణ ఖనికీ । సీతా దృ జ్జోహ నాంఘ్రి నేవా ధనికీ

తా తాసీ కలిత బాహు । స్వీ తాసీక విమత రాజ నిఖిలావనికీ. 60

లలు వైచివాఁ డని హాస్యకథ. తటిమెన్—గమనము పోఁగొట్టినవానికి అతివేగ
గమనము కలిగించె నని చమత్కారము. (౨) పఱవంగన్=పరుగెత్తుచుండఁగా. (౩) జేరిన
రాజకౌశికులఁ బట్టెన్—ఇక్కడ పాతనిశ్చయము కనఁబడలేదు. రాజకౌశికులన్ =
రాజేంద్రులను. (౪) పంపులచే—(సేనా) భాగములచే. లగ్న పట్టి = నిచ్చెన వేసి.

విజ...పాణి = జయ భేరి ధ్వనికి డిట్లఁబోయిన యెగల భయపడిన మూర్ఖాభి
షిక్తుల సైన్యములకు అభయమును ఇచ్చుటయను విరుదుగలవైన తన చేయిగలవాఁడు.
భిదుర పాణి = (భిదుర = వక్రాయుధము - పాణి = కేలంగలవాఁడు) ఇంద్రుడు.

59. అడి గిచ్చునో—క్రాంత్యేకారసంధి. మించి=అతిక్రమించి. అన వచ్చినన్ =
ఈవల దని చెప్పెనేని. సరగన్ = కిక్కుముగా. చతురాస్యుడు = బ్రహ్మ (చతుః
స్థానం - ఆస్యుడు = మోములుగలవాఁడు.)

క. సాక్షాన్తనోజనకు ఊ. దక్షమ రస భావ సుకవిరా భోజనకు
దాక్షిణ్యగణేయునకు దక్షిణ సామ్రాజ్య విభవ ధారేయునకు.

క. సు స్థిర లక్ష్మీ మహిత మ | జి స్థగిత గృహంగణునకు నేపాల నృప
ల స్థాపన చణునకు సక | లాస్థాన ప్రణుత వర గు జాభరణునకు.

క. కీర్త్యాదా ర్యాధరి తామర్త్య మహీమహ సుధాభి మహికాఘృణికి
ధార్త్యవ దరి కరి సృణికి మూర్త్యంతా గర్భ శుక్తిముక్తామణికి.

60. (వితాద్యక్=) ఇట్టి సుగుణములకు గనియు జానకియొక్క (దృక్=) నేత్రములను (మోహన=) వలపించెడు శ్రీరామమూర్తియొక్క (అంఘ్రి=) చరణముల యొక్క. కొలువుచేత ధనికుడును (అకొలువే ధన మనుట), (కార=) వాడియైన (అసి=) కత్తిలో కూడుకొన్న (బాహ=) భుజమునందు (అన్విత=) చేరినట్టి (అసిక=) ఉనికిగల శత్రురాజులయొక్క సమస్త (అపనిక=) భూమిగలవాడును (శత్రురాజులను జయించి వారిరాజ్యముల నెల్ల తానే యేలుచున్నాడనుట.)

61. మనోజః డనఃగా మన్మథుడు. ఊ...జనకు=నలుగుడునకు (అనఃగా కఠినపరిక్షకు) ఓర్పునట్టి శృంగారాదిరసములును రత్యాదిభావములుగల మంచికవన మందు భోజరాజు-(శత్రుల్యుడనుట), దా...నకు=దయచేత గణింపదగినవాడును, ద...నకు= దక్షిణదేశాధి రాజత్వపు విభవమును పొందువాడును.

62. మిక్కిలి కాశ్వతరుడున సిరిచేత ఒప్పుచున్నదియు మణులతో పొదుగఁ బడినదియు (నగు) నింటి (అంగణునకు=) ముంగిలిగలవాడును, నేపాల రాజును నెలకొల్పుటయందు నేర్పరియు, ఎల్ల (అస్థాన=) రాసభలయందు కొనియాడఁబడిన యాత్మసుగుణములు ఆభరణములుగా గలవాడును.

63. కీ...కి=కీర్తి = యశస్సుచేతను-కౌదార్య = ఈనిచేతను - అధరిత= శ్రీందునేయఁబడిన-అమర్త్య మహీమహ=(దేవ తరువు) కల్పవృక్షము - సుధా అభి= (అమృత సమద్రము) పాలసమద్రము - మహికా ఘృణికి=(మంచుకిరణములందుఁ గల) చంద్రుడును గలవానికి (ఈచెప్పినవానికన్న కీర్త్యాదార్యములు కలవాడనుట), ధా...కి-ధార్త్య వత్ = (ధూర్తత్వము) వంచన కలవారయిన - అరి = శత్రువులనెడు - కరి = వినుఁగలకు - సృణికి = అంకుశమునునాడును, మూ...కి= మూర్త్యంతా = మూర్త్యయొక్క - గర్భ = కమపనెకు - ముత్తైఃశిష్యయొక్క- ముక్తామణికి = ముత్తైఃశిష్యు (అమెక సుత్రుఁ జరించిన యాత్మనుఁ డనుట.)

క. అఘటన ఘటనా చాతుర్య ఘనోర్జిత శార్య నిర్వహణ ధూర్యహాసీ
మఘవాచామ్యున కమ్యుత | ఐఘుగాఢ వసుంధరాధిరాడ్వయ్యనకుఁ.

వ. అభ్యుదయపరంపరాభివృద్ధిగా నా యొనర్పంబూనిన విజయవిలాసం
బనుశృంగార ప్రబంధమునకుఁ గథాక్రమం బెట్టి దనిన నైమిశారణ్య
మహర్షులకు రామహర్షణి యిట్లునియె.

— కథావర్ణనము. —

శా.చంద్రప్రస్తరసాధ భేలనపర శ్యామా కుచవంద్య ని
స్తాద్ర ప్రత్యహ లిప్త గంధ కలనా సుతోషిత ద్యోధునీ
సాంద్ర ప్రస్ఫుట హాటకాంబురుమా చంచ చ్చంచరికోత్కరం
చింద్రప్రస్థపురంబు భాసిలు రమాహేలాకళావాస మై 66

64. అ...కుఁ = సమహదనిదానిని సమహుత్పలయించలి నేర్పుచేత గొప్ప
తెజ్జిదములయిన పనులకు సాధించు భారమును వహించునట్టి బుద్ధియందు ఇంద్రగురువు
(అనగా బృహస్పతియు), (అయినట్టి), వసుంధరా=భూమియొక్క-అధిరాట్ వయ్య
నకుఁ=రాజాధిరాజ శ్రేష్ఠునికి.

65. అభ్యుదయ పరంపరా అభివృద్ధి కాఁ=శ్రేయస్సుల వరుసయొక్క మెపు
కలుగునట్లుగా. రామహర్షణి = నూతుడు.

66.—చంద్ర...రంబు—చంద్రప్రస్తర=చంద్రకాంతములయొక్క-సాధ=
మేకలయందు - భేలన పర = ఆటయందు ఆసక్తలైన-శ్యామా = నడిజవ్వనులయొక్క-
కుచవంద్య = చనుఁగవలయందు - ప్రత్యహ=దిదిరమును - లిప్త = పూయఁబడిన -
గంధ=పరిమళద్రవ్యములయొక్క - కలనా = ప్రాప్తిచేత - సుతోషిత = తనియింపఁ
బడిన - ద్యోధునీ = మిన్నేటియందలి - సాంద్ర - దట్టమయిన - ప్రస్ఫుట =
నిలసిన - హాటక = అంగారపు - అంబురుమా = తామరలయందు - చంచల్ =
ఓప్పుచున్న - చంచరిక = లేంట్లయొక్క - ఉత్కరంబు = సమానముగలదైన,
ఇంద్రప్రస్థ పురంబు=ఇంద్రప్రస్థ నగరము, ర...మై—రమా=నిలయొక్క-హేలా=
విలాసముయొక్క - కళా=విశృంఖలవాసమై=కినికిపట్టు, భాసిలుకొ=ఓప్పును.

పు ర వ ర్ణ న.

ఉ. ద్వాపరక ముద్దుఁజెల్లె లట తన్నగరీమణి; సృష్టి యన్నిటన్
 దీక్షగడైనచో నిది మ నేర్పుల మే రని యెంచి చేసె బో
 థారుణి విశ్వకర్త; గుటి దానికి నెక్కడ నీకు లేనిసిం
 గారము గల్లు, టట్లు వెనుకన్ సృజియింపక యుండుటే సుమీ. 67

క. వెడియుఁ బైడియుఁ దడఁబడు
 చుండుం బురి నెందుఁ జూడ; *సుగ్రాణములై
 యుండంగాబలె నందలి
 యిందులఁ కైలాస మేకు పృథ్వీధరముల్. 68

చా తు ర్వ జ్యోత్ వ ర్ణ న.

నీ. తడఁబాటు గలను వేదముల నాతని కింఁచుఁ

బరమేష్ఠి మెచ్చరు ధరణిసురులు,

తా.—ఇంద్రప్రస్థపురముదలి మేళలు ఆకాశగంగవలెను పోవవై యున్నం
 దున, ఆమేడలయందు క్రిడించుచుండు నడివరరాడ్ల మైత్రాకనత్తాని అని ఆకాశ
 గంగలోని బంగారు తామరలయందలి లేట్లు సంతోషపడుచున్నవి. ఆప్రకారమున
 నాపురము లక్ష్మికి ఆటప ట్టు యొప్పుచున్నది.

67. తన్నగరీమణి=ఆయుక్తమహ్మణుడు. ద్వాపరక = ద్వాపరయోగ్మ. సృష్టి =
 చగరనిర్మాణవిద్య. అన్నిటన్=అన్ని విషయములయందును. లీరుగడ విసచోక్=సురు
 పాటు నొందినంతట. అదియ = ఈయంద్రప్రస్థపురమే. నేర్పులమేర + అని. విశ్వ
 కర్త = దేవకర్త. గుటి = ఇందులకు తార్కాణము. దానికిన్ = ఆయంద్రప్రస్థపుర
 మునకు. అట్లు=ఆయంద్రప్రస్థపురమువలె.

68. పైడియున్ = బంగారమును. పురిన్ = అనగరమును. కైలాస మేకు
 పృథ్వీధరముల్ = వెడికొండ యగు కైలాసమును బంగారుకొండ యగు మేరువును.

69. (౧) ధరణిసురులు=బ్రహ్మణులు. వేదములన్=వేదపాఠమునందు. అతనికిన్=
 బ్రహ్మకు, తడఁబాటు=పొరఁబాటు — సోమకానుసుండు వేదములను చూచినప్పుడు
 బ్రహ్మకు వేదపాఠమును పొరఁబాట్లు వచ్చినవని పౌరాణికగాథ; (లడల కభేదముచే-
 తడఁబాటు ఇంద్రుని శిరశ్చేద మని యర్థాంతరమును కొందఱు చెప్పదురు; కివునిచే

కడమాటు పగవానిఁ గని చే మఱచె నంచు

భార్గవు మెచ్చరు బాహుజులు,

పనికి రా కొకమూలఁ బడిమి నాతనివస్తు

పని కుబేరుని మెచ్చ రర్యజనులు,

వీటిపా టైన నాఁగేటిపాటున నేమి

యని హలాగముధు మెచ్చ రంఘ్రిభవులు,

గీ. పాడిఁ దప్పక, ధర్మంబుఁట్టు విడక,

లక్షలకు నమ్మఁ జాలి, నల్లడల భూమి

బ్రహ్మశిరము ఛేదించుబడిన కథ ననుసంధితుడు; ఈపక్షమందు-వేదపాఠములో తలఁ
బాటుకలదు అనఁగా తలవంపు - గలదు - అనఁగా అవమానపడినవాఁడు అని ధ్వని.)

౨) బాహుజులు=క్షత్రియులు. కడమాటు=కడపటిపర్యాయము అనఁగా క్రిరాము
నిదుర్కొన్నప్పుడు. చేమఱచె=విలవిల్పయందలి సాధనస్ఫూర్తిని మఱచెను (తనవిం
కిని ఆరాముని కిచ్చినై చెను అని ధ్వని). భార్గవు=పరశురాముని. (3) అర్యజనులు=
క్షత్రియు, పనికి=వ్యాపారమునకు. ఒకమూలక=ఒకగొంధిలో (ఉత్తరదిక్కున
ని ధ్వని). వస్తువు = ధనము (నవనిధు లనుట). (౪) అంఘ్రి భవులు = (విష్ణుమూర్తి
మొక్కచరణమునుండి పుట్టినవారైన) శూద్రులు. వీటిపాటు అయిన = (వీటి =
హరియొక్క - పాటు=నాశము) ఊరికి చెట్ట దెచ్చిన (బలరాముఁడు తన నాఁగటితో
గొస్తినాపురమును ఊడఁబెరికి యమునలో ద్రోయం గడంగుట ధ్వనితము) - నాఁగేటి
పాటునక = నాఁగేటికృషిచేత (నాఁగేలు శత్రువుల నెత్తిమీఁదఁ బడుట - అనఁగా
నాఁగేటిప్రహరణములచేత నని ధ్వని). హల ఆయుధం=హలము (నాఁగలి) ఆయుధ
ముగాఁ గలవాఁడైన బలరాముని.

గీత మెల్ల మొత్తముగా ప్రతిజానికి నవ్వయించును:—పాడి = నాయమును.
ధర్మంబు=వేదోక్తవిధులను. లక్షలకు నమ్మక చాలి=తమకడ లక్షలక్షలుగా ఒరులు
బుద్ధయించిన ఆధనమును వెడియు వారికి అర్పించువారై. భూమివరులు మేలు
నక=రాజులు మెచ్చుకొనునట్లుగా. చదువుసాములక=బ్రాహ్మణులకును అన్యోవి
కీకార్యము ద్రోణాదులకుం బోలి సాములు కలవు-శూద్రులకును వేదేతరమయిన చదువు
లదు - ధనధాన్యసంపదలు ఎల్లవారికిం గలవు.

మఱియొకవిధమున గీతపాదములు నాల్గును నాల్గుజాతులకును యథాక్రమముగా
నవ్వయించును.

వరులు మేలనఁ దగి, యిట్లు పురిఁ బొలుతురు

చదువుసాముల ధనధాన్యసంపదలను.

69

కోట.

ఉ. 'నీసరి యైనదేవతటినిం గలఁగించెద, నీ వడంపుమా

నాసరి శేషపన్నగఫణానివహంబు.' నటంచు నప్పుడొ

బాసలు నేసికొన్న వన భాసీలు సాలశిఖాళి ఖేయమున్ ;

మోసమె యైన, విష్ణుపదమున్ బలివీతము ముట్ట నేటికిఁ?

70

పాడి దబ్బక—(పాడి యనఁగా వేదాధ్యయనమందలి పాఠవిశేషము - బ్రాహ్మణులు దానిని తప్ప రని యర్థము (బ్రాహ్మ దానిని తప్పిరాఁ దని భా.) పాడి యనఁగా మర్యాదయు-కనుక-బ్రాహ్మ తనకొమారత నే సరిపెట్టిని వరించి మర్యాదను విడిచినాఁడనియు భా.) ధర్మము వట్టు విడక = (క్షత్రియులు) వింటియొక్క యవలంబమును మానక (పరశురాముఁడు తనపగతుఁడైన రామునిచేతికి తనవిల్లిచ్చి సాధనహీనుడైన నిలిచినాఁడని భా.) లక్షలక్షకొ అర్చకచాలి—(వైశ్యులు) లక్షవరహాలకయినను అమ్ముటకు వలసినంతసరకును సర్వదా సిద్ధముగా నుంచుకొనియుండురు (కుబేరుఁడు తన కెంత ధనమున్నను మంచివస్తువులను విక్రయించుటకు సమర్థుఁడు గాక యున్నాఁడని ధ్వని.) నల్లదలకొ భూమిక వరులు మేలు అనకొ—(శూద్రులు)భూమిలో ఎల్లదేశములయందును తాము వండించిన ధాన్యములు శ్రేష్ఠ మయినవి అనుకట్టుగా (బలరాముఁడు అంతటి నాఁగలి పెట్టుకొనియు వరి వండింపలేఁ దాయె నని ధ్వని.) చదువు లొనగనవి బ్రాహ్మణాదులకు నలుపుదట వరుసగాను నన్వయించును.

70. నీసరి...నివహంబున్—ఇది కందకముతో కోటకొమ్మలచాలు చెప్పెడు మాట. శేషతటినికొ = ఆకాశగంగను. శేష పన్నగ ఫణా నివహంబున్ = అనంత నాగునియొక్క పడగల సమూహమును. బాసలు = ప్రమాణములు (బడంబడిక). సాల శిఖా ఆళి = కోట కొమ్మల వరుసయు. ఖేయమున్ = కందకమును. భాసీలున్ = ప్రకాశించును. మోసమె విసకొ = అట్లు ప్రమాణము చేసికొనుట నిజము కాదేని. విష్ణు...విటికికొ = (సాలశిఖాళి) దేవాలయములో విష్ణుపాదమును (ఖేయము) దేవాలయములో ధ్వజస్తంభముకడ నుండుబలిహరణవీతమును తాఁక నేల - గడిలో విష్ణుపాదమును బలివీతమును తాఁకి ప్రమాణము చేయుట ప్రసిద్ధము—విష్ణుపద మనఁగా ఆకాశమును బలివీత మనఁగా రసాశలంబునుం గావున కోటకొమ్మలచాలు ఆకాశమును కందకము రసాశలమును ముట్టుచున్నవని తాత్పర్యము.

మే డ లు.

ఉ. రే, లమృతాంశులో శశము రెమ్మద మంచు దలంచి జాళువా
మేలిపసిండి సోయగపు మేడల గుజ్జెనగూళ్ల సందడి
బాలిక లుండి, యావలఁ జనం గని, చింతిలి, 'వంటయింటి కుం
దే లిది యెందు జోగలదు? నేటికి నే?'మని యందు రందులక. 71

ఉ. పున్నమరేలఁ దత్పురముపొంతనె పో శిఖరాళి దాకి వి
చ్చిన్నగతిక సుధారసము చింది పయం దిగువాట నంతనుం

71. రాత్రులలో అనగరమున జాళువా బంగారపు మేడలయందు బాలికలు
'ఈరాత్రి చంద్రుడు మనయింటిగుండ పోవునపుడు అతని యొడిలోని కుండేటిని ఒడిసి
లిపిలికొందము' అని సంకల్పించుకొన్నవారై, అతఁడు వచ్చినసమయాన గుజ్జెనగూళ్ల
సందడిలో కుండేటిని పట్టు బరాటపడినవారై, చంద్రుడు దూర మేగినంతట కని
చింతించి, 'కానీ ఈకుండేలు నేటికి తప్పించుకొన్నను శేపు తప్పించుకొనునా, ఇది
మన వంటయింట నున్నట్లే గదా.' అని ఒండొకరితో అనుకొందురు.

రేలు=రాత్రులయందు (ఈపదము అందు రమక్రియకు విశేషణము). అమృతాం
శులోక=చంద్రునిలోని. శశముక=కుండేటిని, రెమ్మదము=ఒడిసి లిగిలికొనియెదము
గాక, జాళువా = జాళువాదేశపు (జాళువా యను ప్రదేశమునుండి పొచ్చు వచ్చె
బంగారము వచ్చును) - మేలి పసిండి = మేల్చి బంగారపు-సోయగపు = అందిమయిన -
మేడలక=మేడలయందు, గుజ్జెనగూళ్ల=బొమ్మల పెండ్లి భోజనములయొక్క-సందడిక=
తొందరల,

72. చంద్రుడు క్షీణించుటకు మేడలశిఖరములు పేన దిసి (సుధ=) అమృ
తము కాఁజేసేపుటయే కారణము. బంగారు మేడలకు బంగారమును తెలుపునట్టి పేరు
కలుగక 'సౌధములు' అని సుధామయార్థమును తెలుపునట్టి పేరు కలుగుటకు కారణము
చంద్రుని సుధ వానిపై దిగజాలుటయే:—

శిఖర అళి=శిఖరముల పంక్తి విచ్చిన్నగతిక = చిదిగిపోవుట వలన. మయిక=
మేడలమీదికి. అంతనండిక = పున్నమనూడి (అంతనడియుక అనుటకు,) నెల =
చంద్రుడు. నిక్రమ=నిజము. ఇక=భూమిలో. సౌధనామయల్—సుధాశ్లేషమునకు
నున్నపుడము - సున్నముచే నిర్మితములుగాన మేడలకు సౌధములు అని పేరుగలిగినది.

డి న్నెల సన్నగిల్లు; నది నిక్కము గాఢిని లేసి, యా పదా
ర్వన్నెఁగనిండిమేడలకు రాఁ బని యే మిం బ ప్రాధాన్యముల్? 72

గు ఱ్టి ము లు.

ఉ. వేడుక నచ్చరీహరుల వేగము గల్గొని లేళ్లు నాడ్పుతోఁ
'సూడి చన న్వలె న్ననము, కూడఁగ నోకు యోడినట్టిగా
రోడనివారి మోచు ట'ని యొద్దిక బందెము వైచి కూడలే
కోడెను గాక, మోయఁగఁ బ్రయోజన మే చనినిబం గురంగముల్?

వ నుం గు లు.

ఉ. చుట్టును గట్టి యుండు నొక చో నెడ ముండుక లేక యుండఁ ద
త్పట్టణబాహ్యభూముం నుదావళమండల మేనా జెప్ప! ని
ట్టట్టు దెనుల్ప రా కరిభయంకర మై దినితోడ రాముచుక;
బెట్టనికోట గాదె గజబృందము లేందును రాజధానికే. 74

దానిని కని యట అమృతకారణమునం గలిగినట్లు ఉత్పేక్షించిరాఁడు. — మేడలు
చంద్రమండలమునంటియున్న వనుట - అత్యంతోన్నతము లని భావము.

73. వాయువునకు లేడి వాహనము - అంబలకు ఈ యుత్పేక్ష:—హరుల=
గుఱ్ఱములయొక్క. కూడి = ఈగుఱ్ఱముతోఁ గూడి. మనము—గాలియు లేళ్లును అను
కొనుట. ఒద్దిక = చెలిమిలో. ప్రయోజనము=కారణము. అనిలుక=వాయువును.
కురంగముల్=లేళ్లు. —ఎడిలో అందలిగుఱ్ఱములు లేళ్లును మించి వాయువునకు సమాన
ముగా నున్నవని భా.

74. చుట్టె=నగరముచుట్టురా నెల్లయెడలను. ఒకచోక = ఎటనేనియు.
నుదావళ మండలము = మదపుటేనుఁగుల సమూహము. కట్టి యుండుక = కట్టఁబడి
యుండును. (గట్టి=కత్తువుల కభేద్యమయిన దార్ధ్యము-అనియు.) ఉండక = ఉండు
నట్లుగా. బాహ్య=బయటి. అరి=కత్తువులకు. దినితోడక=అకాశముతో-రాయుచుక=
ఒరయుచు-(వినుఁగులు మిక్కిలి యున్నతము లనుట.) రాజధానికే=రాజాండు పట్ట
ణమునకు. గజబృందములు=వినుఁగుల సమూహములు. —ఇందుం గలసమానధర్మముల
నేనింటినిం. అరికింపవలయును.

బంట్లు.

ఉ. గాళకు లాపురీభటశిఖామణు లెక్కటియుక్కుతున్న, లా
భీలతరాళనల్ చిదిమి వెట్టినబంటులు వైరి కెల్ల, వే
తాళుండు వచ్చి డగ్గతిన దబ్బర గా దొడెబ్బ దీయఁగాఁ
బాలుడు; రేమి చెప్ప మఱి సాదన నేటున సాహసమునుక! 75

పారులు.

సీ. ఆరామసీమలయందు నుండి పవళ్లు
ముద మెసంగ వసుతుఁ డెదురు సూచుఁ,
మునిమాపుకడలఁ గ్రొన్న నవింటి నెఱబోదు
కేళిమందిరములకొనఁ జూచుఁ,
బొద్దు వోయినవేళ నోహిణీప్రాణేశుఁ
దుదిరి మేడలమీఁద వెదకి చూచుఁ,
దెలతెలవాఱంగ మలయగంధః హేమండు
సోఁగగండ్లలోఁ జొచ్చి చూచు,
గీ. నాపురివిలాసముల యెయ్యరములకుఁ
గడు సొగసి వారిరాకలు కాచి కాచి;

75. గాళకులు=చిట్టలైన. భట శిఖామణులు = శ్రేష్ఠులగు బంట్లు. ఎక్కటి = సాటిలేని. వైరికొక్క = ఎల్ల పాతుటకును-అభీలతర అశనుల్=మిక్కిలి భయంకరమయిన వీరుగులను - చిదిమి వెట్టిన బంటులు = చిదిమి చేసిన కొలదివారు (ఇట నిది బంటికల్పము పరిమాణార్థకము). సాదనకొనికొక్క సాహసమునుక = వారి గరజీని దెబ్బను తెగువను. సాదనచే ఉక్కుతున్నలై, పంటు అశనితులైనై, సాహసమున జేతాకుని దెబ్బదీయువాఁని క్రమ మరయినది.

76. ఇతరులకు విరహోద్దీప్తకులగు వసంత మదన చంద్ర మలయానిలు అపురి సొగసుకల్లెలను పలచి తమతమ తావులనుండి తమతమ సుమయములందు వారిరాక నెదురునూచుచుండు రని ఆస్త్రీల సౌందర్యాతిశయమును వర్ణించుటః—

ఆరామ సీమలయందు = ఉద్యానవన ప్రదేశముఁందు. ముదము ఎసంగకొక్క = సంతప్త సుతిశయింపఁగా. మునిమాపు కడలకొక్క = రాత్రిముఖ సమీపములందు,

విరహముల గలంచువారె యిచ్చిధము గాగ,

నున్న వారల నిక వేతె మొన్న నేల?

76

క. మగవానిని మగవాడును

మగువను మగువయును వలచు; మఱి యే మన న

న్న గరపు రాజకుమారుల

జిగిబిగిసోయగము చెలుల సింగారముకా?

77

మ ల య మో రు త ము.

చ. పొలములు కాని యున్న పువ్వుబోలులు, ఖండిత నాయుకా లలా

మల్లు, మది నిచ్చుకొల్ వల మానిను, 'లేటికి వచ్చెనమ్మ తా

బిలువని పేరంటం?' బయలు బెగ్గిలి నాథుల గొంగిలింపగా

బొలుపుగ నందు చెండ్లివడపుల్ నడుపుక వలికాలితెప్పెరల్. 78

క్రి...దు = మన్నఁడు. రోహిణీ ప్రాజ్ఞేకుడు = చంద్రుడు ఉదిరి = అంగారపు.

గంధవహుండు = చూరుతుండు. సోరణగండ్లలోక = కిటికీలలో. విలాసకులు = శృంగార

చేష్టాంగుల స్త్రీలయొక్క. కవః = మిక్కిలి. సొగసి = మోహించి.

77 మగువ = స్త్రీ. ఏమనక = ఏమిఁబఱింపను. జిగి = కాంతి సోయగము =

సౌందర్యమును. రాజకుమారులలో మగవానిని మగవాడు వలచు ననియు చెలులలో

(అనగా-రాజకుమారికలలో) మగువను మగువ వలచుననియు క్రమ మెఱుంగునది.

అత్యంతమందరు లనుట.

78. పొల యలుక = (ప్రజాతాకలహమువలన గలిగిన కవటపు) గోపమును.

అని యున్న = వహించి యున్నట్టి - పువ్వుబోలులుకా = పువ్వువలె కోమలలగు స్త్రీలును,

ఖండిత నాయుకా లగామలుకా = కాంతుఁడన్మకొంతతో రాత్రింగడసి వచ్చివందులకై

దుఃఖకలై యలిగియున్న సుందరీమణులును, మదికా = చునన్పులో, ఇచ్చుకొలు వలయు

మానినలు(కా) = కాంతుండు తమ్ము వేడుకొనవలయు నని కోరుచున్న యార్జునకు

లును, నిటికి...అనుడుకా = ఈ వలి నాలి తెప్పర (= చల్లని మెల్లని మలయమారుతము)

పిలువని పేరంటముగా నేలవచ్చినది అని (చులయమారుతము విరహోద్ధీపనము చేసి కమ

లింకము సొగసిక పోయిన దన్న యారనముచే దానిరాకను పిలువని పేరంటం బని తూట

నాడుట), నాథులకా గొంగిలింపగాకా = కాంతులను గొంగిలింపురట్లుగా, అందుకా =

అపురంబున, వలి నాలి తెప్పెరల్, చెండ్లి నడుపుల్ నడుపుకా = చెండ్లి వర్తనలను జరి

పించును (స్త్రీపురుషులను కూర్చు ననుట).

పుష్పరాజు పితరులు.

ఉ. ప్రాయశ్చ కృషిలో మెలెసాన సోపానగం జూడ, 'నేర్పు లా
రా యివి! దండ మీద గొనక దొంగింటిరి! మంచిసాములే!
హా! యిటు లైనచో సరసముల్ గద మీ కీపు డం'చు నప్పురిక
గాయజాతువు లమ్ముమరు కంధవనూటలం బుమ్మలావికల్. 79

పుష్పరాజు.

సీ. గొప్పలై మిన్నలమ చప్పురా లెక్కి లాం
గులు నైచుచోడ జగద్ర కళ లనంగం,
గనకంబు పన్నించు ఘనులమ్రోల నటించి
మెఱయుచోడ దొలకరి మెఱపు లనంగ,
నూటికే జూరెట బిది కాన గొల్చుచోడ

బ్రతిలేని మంగళంబు బ్రతికు లనంగ,

79. గాయజాతు = కొడుకారు. వెల సోపాన = వెలయడిగిడు సేవమున.
చూడక = (పుష్పలావికలను అనగా పుష్ప లమ్ముచెబవలను) కనకగా. 'నేర్పు...
ఇప్పుడు'—ఇది ఆగాయపలకుచూర్చి పుష్పలావిక లనెను మాట. * దండక=పూమా
లను (కైలాండను - కలింగనము నడుట). మంచి సాములే=మంచిదొరలే (మంచిసాయ
కులే). అటు లయునచోడ=దండనే కొన రిచ్చునెడల (కలింగనమునే మీ కొనంగును
మేర్చి). సరసముల్=చవుకలు (ఇది దక్షిణదేశ వ్యవహారోచితముయిన యర్థము - కాదు
తంత్రమున కుచితముయిన సరసోత్తము అని యర్థాత్సము-క్షేపగా దండ యి మ్మనుట సర
సోక్తి గావుక ని ట్టనుట). కాయజాతువులు=మదనబాహులు - అనగా పూవులను.
కంధవ నూటలక=సంకేతపు మాటలతో. అట్లే ఆలింగన మిచ్చెదము గొప్పబహుమతి
యీవలయు నిని సంకేతము.

80. (౧) మిన్న అందు చప్పురాలు = ఆకాశము నంటెడి యుప్పురిగలను-లాం
గులు=దాంటలు - కళలు = లేఖలు (స్వరూపమున చంద్రకళలకు బోలి ఆకాశమున
చంద్రసమాపమున నుండుటచేత ఈబ్రౌలి). (౨) గనకంబు పన్నించు ఘనులమ్రోల =
జాగారమును అవారిగా నిచ్చెడు ధనవంతులయెదురను, నటించి=ఆడి - మెఱయు
చోడ=ప్రకాశించుచోడుండు (స్వరూపమున మెఱపులం బోలి - ఘను లనగా మేఘు

* వెలచి, యీ నీదండవెల యెంత? 'సాదండపను వెలచెట్టు సెవ్వనితరంబు?' వను.

గుపితనాథులఁ గూర్చిఁ గొనఁబొంతెఁ
గనుచో చురుకీలేదు. ఇదియే అలరగింఁ
గీ. జెలఁగి యింపుగ నగఁ బొడవ జెప్పఁ జూపవ
వలవ వలపింప నేర్చిన చులరుఁబోండ్లు
విపుల భరత కళా శాస్త్ర నిపులు లైన
బిరుదుపాత్రలు గలరు తత్పురమునందు.

80

వి టు లు.

సీ. అతివినోదముగాఁగ రతుల మెప్పుచు నీ
పచ్చలకడియాల పద్మగంధి,
చక్కెరమో విచ్చి చవులఁ దేలించు నీ
ముత్యాలకమ్మల ముద్దులాండ్రు,

ములు గావున - వర్ణించుచున్న మేధుములచేత అడుచు మెలియు చుండుటచేత ఈ
భ్రాంతి. (3) చాటికిక్ = సారకారిత. మాపటమికిక్ = మాచువారి మనస్సు
నకు. (స్వరూపమున బంగారుబొమ్మలం బోలి అపగొల్పుటచేసే ఈ భ్రాంతి.) (4) కపిత
నాథులక్ = తమ మీఁద అలిగిన నాయకులను - కూర్చిక్ కొనరుబంకెన = స్నేహమును
వేడ్చుకొను దెనకంపు - నాటక్ = హృదయ లోలీ బొచ్చునట్లుగా. మరు శిలీముఖ
ములు = మన్మథిబాణములు. (మన్మథిబాణసామ్యము తమకు సిద్ధమై యుండుటచేతను
కూర్చివుట్టించుటచేతను విటులహృదయములో నాటుకొనుటచేతను ఈ భ్రాంతి.)

నగక్ = నవ్వుటకును - (కనక్ - అనుపాతమున చూచుటకు అని యర్థము.
నేత్రాభినయమున నేర్పుగలవా రని భా. ఆనక్ - అనుపాతమున సంభాషించుటకు
అని యర్థము.) నలకక్ = కామించుటకు. అలరుఁబోండ్లు = కనుమసోమలలు. విపులక్ =
భూమిలో (నెల్ల నెక్కుడుగా). భరత కళా శాస్త్ర నిపులు = భరతశాస్త్రమునందును
కళాశాస్త్రమునందును నేర్పరులు. బిరుదు పాత్రలు = బిరుదులు దాల్చిన యాటకత్తెలు.

81. (1) రతులక్ = పొందులచేత (రతి యనగా పచ్చల తూనికలో నొక యెత్తు
పచ్చలకడియాలదిగాన రతులతూనికచే మెప్పించు నని చమత్కారము.) (2) చక్కెర
మోవి = మధురాధరమును (చక్కెరమోవు = చక్కెరమోను అయిన యాధరము ననియు
చమత్కారము.) చవులక్ = చుచులచేత (చవు అనగా ముత్తెముల కాంతివిశేషము.
దానినే నీరు అని వ్యవహరింతురు - ముత్యాలకమ్మలది గావున చవులం దేలించు నని చమ

తృణముగా లోజేయు నెంతటివాని నీ

నిలాలముంగుట నీలజేడి,

వెలలేనిపొందిక విడివడ మెఱయు నీ

కెంపులబొగడల కీరవాణి,

గీ. యనుచుఁ దమలోన నెఱజూతనము మీఱ

హార కాంతామణుల మేలువార్త లెల్లఁ

దొంగపుచును వెన్నెలబయల్లఁ గలసీ నగుచు

విటులు విహరింతు రప్పురి వీధులందు.

81

తోటలు.

గీ. పోక మ్రాపలమహిమ కప్పురపుటనఁటి

యాకుదోటల సౌభాగ్య మందె కలదు,

త్కారము). (3) ముగ్గులు = ముగ్గులుగలదైన - నీల వేడి - నీలములనంటి జడగలది .

* తృణముగా లోజ చేయుక = తృణప్రాయముగా లోకువ చేసికొనును (యహానీల మణికి తృణమును గ్రహించు స్వభావము కలదు. నీలంపుముంగుట కలది గాన తృణము నాకర్షించు నని చమత్కారము). (౪) కీరవాణి = బియ్యక పలుకులది. పొందిక = పొందు నందు . విడి = పరాక్రమము . పడక = వ్యాపించునట్లుగా . మెఱయుక = ప్రకాశించును ; వెలలేని పొందిక = ఎంత వెలయుచినను లీఱనట్టి సంఘటనము చేత . విడి = అరుణ కాంతి . పడక = వ్యాపించునట్లుగా . (కెంపులబొగడలది గావున ఎక్కువ వెలగల మార్పుచేత ఎఱుపు హెచ్చునట్లుగా మెఱయు నని చమత్కారము).

తమలోనకాంతామణులగా విటులు.

82. కప్పు...గృహము — ఇ దాతయు నొక ద్వంద్వసమాసము . కప్పురపు టనఁటి = కప్పురపు టనఁటి చెల్లయొక్కయు . సౌభాగ్యము = సొంపు. అందె = అపురముడె. మాత్రిక సౌధ సుపదల మహిమ = ముత్కాల మేడల సిరులయొక్క యతికయము . ప్రబుక = పరిల్లుచుండును. వీటి రహిత్ = అనగరముయొక్క బాగును.

* గీ. వింగి యత్తఱిఁ దన్నహానీల మొగ / గరిమకు దగ బహుశృణగ్రాహి యయ్యె,
ననఁగఁ బరిణతకలమాది యవసరాకి / తరులు గిడులన నభ్రుకవశః జేయగి, అము.

ప్రబలు మాక్తికసాధనంపదలను హింస,
వీటిరహి మెచ్చవలయు బో వేయు నోళ్ల.

82

ధర్మ రాజు.

ఉ. ఆణి మెటుంగుము తైపు తొయ్యరపు మ్రుగ్గులు రత్న దీపికా
శ్రేణులు ధూపవాసనలు హృదయనిరంతర వాక్యమోషముల్
రాణం బొసంగఁ బ్రోలు మిగులం గడువిం దొనరించు నిత్యక
ల్యాణముం బచ్చతోరణము నై జయ లండలు నుల్లరిల్లఁగన్. 83

ఉ. ఆపుర మేలు, మేలు! బళి! యంచు బ్రజల్ జయ నెట్టుచుండ, నా
జ్ఞా పరిపాలన వ్రతుండు శాంతి మూర్తియగు నుత్తమ
మా పర తత్త్వ కోవిదుడు సాధుజనాదరణుండు బావవి
ద్యా పరతంత్ర హింసుడు ధర్మతహజుఁ డుద్ధర లేజుఁడై. 84

వేయు నోళ్లకొ = సహస్ర ముఖములతో. — పోకలు కహ్వరము తమలపాకుల
ముతైపునున్న ముం గలసినివీడెముయొక్కరుచి ఆ వీడెమును వేయునోటికే తెలియును
గాని వేయని నోటికి ఎఱుకపడదు. — అని వ్యంగ్యము.

83. ఆణి = గుండ్రని (ఈశబ్దము హుతైములగుం ద్రందనమందు వర్తించును).
మెటుంగు = నీరుగల. రత్న దీపికా శ్రేణులు = రత్న పత్ర (తో చేయఁబడిన) దీపముల
పరుసలు. హృదయ = మనోహరమయిన. రాణం బొసంగు = రహణ మీఠంగా.
పోలు = పట్టణము. నిత్య కల్యాణము = నిరంతరము శుభములు కలదియు. కావుననే
పచ్చతోరణముకొ = కచ్చని చిగుడుటాకుల తోరణము కలదియ.

84. విలాస - ధర్మతహజుఁడు (యములి కుమారుండు అడఁగా ధర్మరాజు) కర్త.
జయ నెట్టుచుండకొ = జయ జయ యని ఘోషించుచుండగా (జయ - అని సంస్కృతము - జి ధాత. వుయొక్క లో బ్ధ్యమ ప్రభువైక వచనము - దానికి సర్వోత్కర్షతో
వర్ధిల్లుము అని ఆశీర్వాచన మర్థము). అజ్ఞా పరిపాలన వ్రతుండు = (తాఁడేసిన) యజ్ఞాన
నెఱవేర్చుటయే దీక్షగాఁ గలవాఁడు. శాం...డు = ధీమతు డయ్యుండు అభరణములు
గాఁ గలవాఁడు. సత్య...డు = సత్యము పలుకుటయొక్క యుత్కృష్టమయిన స్వ
రూపము నెఱింగినవాఁడు. అదరణుండు = అదరించు వాఁడు. బా...డు = ఈవియను
విద్యకు స్వాధీనమయిన వనస్సుకలవాఁడు (ఇచ్చటయందు ఆత్మంతాసక్తుఁ డనుట).
ఉ...డై — ఉద్ధర = తీవ్రమయిన. లేజుఁడై = ప్రతాపము కలవాఁడై.

కా. దేవ బ్రాహ్మణభక్తిప్రోవు. ప్రియవత్సవ్యంపుగాణాచి, వి
 ద్యావైదుష్యమునెక్కు, ధర్మకలహం ముఖ్యం, ముఖ్యంకు.
 తా, వాచిత్యముజీవగట్టి, వాచిత్యవ్రాత సుఖోపణ
 శ్రీ వజ్రాంగి, అజాతశత్రుడు. హింసృష్టాత్ముడే చూడంగ! 85

సీ. అవలం బోయినవెన్న నాడు తెన్నుడు లేదు,
 మొగముముందట నట మొగదె లేదు,
 మనవి చెప్పినఁ జేయ కునికి యెన్నఁడు లేదు,
 కోడువగా నడుపుట మొదలె లేదు,
 చన విచ్చి చొక చేసినది యెన్నఁడు లేదు,
 పదరి హెచ్చించుట మొదలె లేదు,
 మెచ్చినచోఁ గొంచె మిచ్చు తెన్నులు లేదు,
 మొకమిచ్చకపుమెచ్చు మొగలె లేదు,

గీ. మఱియుఁ దొల్లిటిరాజులమహిమ లెన్న
 నితఁడె పో సార్వభౌముఁ జెప్పతిముఁ జనఁగఁ.

బ్రజలఁ బాలించె సకలదిగ్భావములు

కీర్తివిరుదుడు సాండహగ్రేసరుండు.

86

85. ప్రోవు = ప్రోగు = రాజి. ప్రియ వత్సవ్యంపు = ప్రియముగా చలువ
 వ్యభావమునకు - కాణాచి = చిరకాలవాప్తస్థానిము. వి...క్కు - చతుర్దశదిగ్బల
 యందలి నేర్పునకు రకుటండు. తార్కాణ = దృష్టాంతభూతుండు మర్యాదకుఁ=నియ
 మమునకు. తావు = చోటు. వాచిత్యము = సాచిత్యభావమునకు - జీవగట్టి = జీవ నాష
 భము. హి...గి = హితులయొక్కయు ధర్మనిరతులయొక్కయు సమూహమును సంతో
 వపెట్టుట యను సంపద వజ్ర కవచముగాఁగలవాఁడు. అజాతశత్రుడు=ధర్మరాజు.

86. అడుట = దూషించుట. అంట = దూషించుట. మనవి = విజ్ఞాపనము.
 కోడువగా=తక్కువగా, చవవు = అధికారము. చొక = చేసినది = తక్కువపఱు
 చుట. పదరి = తవ్వరబడి. సార్వభౌముండు=సర్వభూమ్యధీశ్వరుండు. చెప్పతిముండు =
 సాటిలేనివాఁడు. భాసమాన = ప్రకాశించుచున్న. విసరుండు = సమూహముగలవాఁడు.
 సాండవ అగ్రేసరుండు = సాండవులలో మొదటివాడగు ధర్మరాజు.

సీ. ఎంత తేన్నగ నున్న నంత వేడుకె కాని
 ప్రజలకల్లి కసూయపడుట లేదు,
 తనుఁ గొల్వవలె నంద అనుప్రియంబే కాని
 మానిసివెగ టించుకైన లేదు,
 నిచ్చ వేడిన నర్థి కిచ్చు చిత్తమె కాని
 మును పిత యిచ్చితి ననుట లేదు,
 రేవగల్ ధర్మ మార్జించు దృష్టియె కాని
 నాయంబు దప్పినపడక లేదు,

గీ. 'కలఁడె యిటువంటికాజు లోకమున నెంచు!
 జలధి వలయిత ననుమతీ చక్ర మెల్ల
 నేలవలె శాశ్వతముగాఁగఁ నీగునుండె,
 యేల వలె శుభ్ర' లన నాస్థాపాలుఁ డలరె.

87

ఉ. కోప మొకింత లేను, బుధకోటికె గొంగుఁబనిండి, సత్య మా
 రూపము, తారతమ్యము లెఱుంగు, స్వతంత్రుఁడు, సూతనప్రియా
 టోపము లేని నిశ్చలుఁ, డిటుల్ కృతలక్షణుఁడై చెలంగఁగా,
 ద్వాపరలక్షణుఁ డనఁగ చచ్చునొకొ యొధర్మమనకు? 88

క. దుర్జయ విమ తానాంకృతి | మూర్ఖుల యాననక దైన్య ముద్దన చణ దోః

87. వేడుక = సంకోచము. మానిసి వెగటు = మనస్సులు తన్నుఁజేరుట
 యందు వైరస్వభావము. నిచ్చ = సదా. అర్థికికొ = యాచకునికి. రే వగల్ = రాత్రియుం
 జగలును. దృష్టి = తలంపు. జల...ము = సముద్రముచేత పరివేష్టించఁబడిన భూ మండల
 మును. ఏల వలెకొ = ఎందులకు కొవలయును.

88. బుధ కోటికికొ = విద్వాంసుల సమూహమునకు. సూతన = క్రొత్తలు -
 ప్రియ = ఇష్టములగునట్టి - ఆటోపము = ఆడంబరము. కృతలక్షణుఁడు = గుణములచే
 ప్రసిద్ధి చెందినవాఁడు. కృతయుగ ధర్మములు కలవాఁడు అనియు. ద్వాపరలక్షణుఁడు =
 సుందరమయినధర్మము కలవాఁడు - ద్వాపరయుగధర్మములు కలవాఁడు అనియు. - ధర్మ
 రాజు ద్వాపరయుగమువాఁ డయినను కృతయుగధర్మముల నాచరించువాఁ డని భా.

89. దుర్జయ...ఖర్జులు = జయింపకళ్యముగాని (విమతః) శత్రువులయొక్క

భర్జలు గల రతనికి భీమాద్వన సకుల సహదేవు లనునరుజన్తుల్. 89
క. పంచామరతరులో, హరి పంచాయుధములొ, గిరిశురంచాన్యములో,
యంచక సకలజనంబులు|నెంచక బాంశవులు వెలసి రేవురు ఘురులై,
చ. ఓరిమయు భక్తియు న్నైనరు నోర్పు ననంబడె, బెద్దపిన్న యం
తరువు లెఱింగి, మాట జవదాటక, చెయ్యల వేటు లేక, యొం
డొరులనునమ్ములో మెలగుచుండిరి పాండుకుమారు, లెంతనే
ర్పరు! లిల నన్నదమ్ములసరాగము వారలదే సుమీ; యనక. 91

అర్జునుడు కథానాథకుడు

ఉ. అన్నలక్ష్మణ దమ్ములయెడటమునక సముం డంచు నెన్నగా
నెన్నిక గన్న మేటి, యెదు రెక్కడ లేక స్థూపాలకోటిలో
వన్నెయు వాసియుం గలిగి వర్తిలుపారుషకాలి, సాత్త్వికుల్
తన్ను నులింపఁగాఁ దనరుధార్మికఁ డర్జు ఁ డొప్పు నెంచఁగన్. 92
అనాంకారమును తుడిచివైచుటయందును యాచకుల దీనత్వమును అణగఁగొట్టుట
యందును నేర్పుగలవైన బాహువులయొక్క దురదగలవారు (శత్రువులం గొట్టుటకును
యాచకుల కిచ్చుటకును వారిబాహువు లెక్కుడును దురదగని యందు ననుట). అను
జన్తుల్ = తమ్ములు.

90. పంచ అమరతరులు=అయిదు దేవప్రములు (చందారపారివాత సంతాన
కల్పవృక్ష హరిచందనములు.) హరి=విష్ణుమూర్తియొక్క - పంచాయుధములు=పాంచ
జన్మ సుదర్శన కామోదకీ నందక కాష్ఠకములనెడు శంఖ చక్ర గదా ఖడ్గచాపములు,
గిరిశురంచాన్యములు = శివుని యొడు ముఖములు (సద్యోబాలము వామదేవము అఘో
రము తర్క్వురము ఈశానము అనునవి). మూడు పంచకములచేతను వరుసగా - తని
యందును శత్రుసంహారమందును విచిత్రతయందును పగమోత్సృష్ట లని భావము.

91. ఓరిమ = అణగఁగవ. నెనరు = దయ. అంతరువులు = తారతమ్యములు.
చెయ్యలక = పనులయందు. వేటు=భేదము. యన్నులోక = మనస్సుప్రకారము,
సరాగము = ఒడ్దిక.

92. పట్టక = ఎడల. ఎడటమునక = ఎడల. ఎన్నిక = ప్రసిద్ధి. కన్న
మేటి = బొందిన శ్రేష్ఠుడు. ఎన్నెయక వాసియక = ప్రసిద్ధియు గొప్పకనమును,
పారుష కాలి = వరాక్రమముచే శోభించువాడు. సాత్త్వికుల్ = శాంతస్వభావము
కలజ్ఞానులు, ధార్మికుడు = ధర్మమెఱింగినవాడు.

చ. అతని నుతింప శక్యమే? జయంతునిశమ్ముండు సోయగమ్మనక,
బతగంలాధిపధ్వజాని ప్రాణసఖుండు కృపాసమ్మనక,
క్షీతిధరకన్యకాధిపతికై బ్రతిజోడు సమిజ్జయమ్మనం,
దతని కతండె సాటి చతురభ్యిరీత మహితఃకమ్మనక.

93

గీ. పాఱజూచినఁ బరసేన పాఱజూచు,

వింటి కొరగిన రిపురాజి వింటి కొరగు,

వేయు నేటికి నలసాండవేయుసాటి

వీరుఁ డిల లేడు; ప్రతి రఘువీరుఁ డొకఁడు.

94

క. అతిలోక సమీక జయో

న్నతిచే ధర్మజన కిం పొనర్పుచు, విషయా

న్వితం దై సమస్తజన స

మృతుఁ దై సరుఁ డుండె నిటు లమానఃపచర్యక.

95

93. సోయగమ్మనక = సౌందర్యమండు - జయంతునిశమ్ముండు = జయంతునికి సమానుండు (ఇతఁడును జయంతునివలెనే ఇంద్రపుత్రుడై గాఢన వాస్తవముగానే అతని యనుజుఁడని యర్థాంతరము). కృపా = దయా. పతగఁ కుల అధిప ధ్వజాని ప్రాణ సఖుండు = పక్షి వంశ ప్రభువు (అనగా గరుత్మంతుఁడు) ధ్వజముగాఁ గలవానికి (అనగా నారాయణునికి) (క్రికృష్ణులవారికి అనుబంధమానుండు - (వాస్తవముగానే క్రికృష్ణుల వారికి ప్రాణమిత్రుఁడని యర్థాంతరము). సమిల్ జయమ్మునక = యుద్ధమందలి గెలుపు విషయములో - క్షీతిధరకన్యకా అధిపతికై బ్రతిజోడు = పార్వతీపతికి (అనగా శివునికి) సాటి (మాయాకిరాతుఁ డగుశివునితో పోరాడి గెలిచినవాఁడని యర్థాంతరము). చతుః అర్థి పరీత మహీ తలమ్మనక = నాలుగు సముద్రములచేత చుట్టవేసికొనఁబడిన (సమస్త మయిన అనుట) భూ మండలమందు.

94. పాఱజూచినక = (అర్జునుండు శత్రునై న్యమాను) కడవెల్లం గాంచినయెడల, పరసేన = శత్రునై న్యము, పాఱక చూచుక = చూచినమగుటకుం గడంగును; వింటికికొ ఒరగికికొ = విల్లు కైకొనినచో, రిపు రాజి = శత్రువుల కండ్లి, వింటికికొ = ఆకాశమునకు, ఒరగికికొ = నీచురు (రణనిహతులై శత్రువులు మీస్వర్గమున కేగుదు రనుట).

95. అతిలోక = లోకాతీతమయిన - సమీక జయ = సన్నతిశేక = యుద్ధమందలి గెలుపుయొక్క గొప్పతనము చేత. విషయ అన్వితం దై = అడకువతోహుడుకొన్నవాడై.

గ దు ని యా గ మ న ము.

ఉ. అంతట నొక్కనాడు కడుండన్ యదువంశభవుండు రుక్తజీ
తాంతుండు కూరిమి బనువగాఁ గుశలం బరయంగ వచ్చి యే
కాంతపువేళ ద్వారపతియందలి నార్తలు దెల్పుచున్ దటిత్
కాంతిమనోహరాంగు లగు కన్నెల చక్కండనంబు లెన్నుచున్. 96

సుభద్రా వర్ణనము.

సం. కనక సుభద్రకు సమంబు గాఁగ నేమృగీవిలో
కనక; నిజంబుగాఁగ నే జగంబునందు జూచి కా
కనక; జడియ వర్ణనీయ హావ భావ ధీ వయః
కన న్ననోజ్ఞ రేఖ లెన్నఁగాఁ దరంబె గ్రక్కనన్! 97

ఉ. ప్రాయపు డెక్కునక జెనువపల్కులు చిల్కల గారవిచు, గం
దోయి చతోరపాలి దయలో బెనుచుం, జనుకట్టు మచ్చికల్
నేయు సహ రథాంగయుగళిక, నడ లంచల బుజ్జగించు; నౌ,
నేయెడ నింపు గావు గణింప నవీన వయో విలాసముల్! 98

నరుడు=అర్జునుడు, అమానుషచర్యక=మనుష్యులకు అలవిగాని నడువడిచేత.

96. అదువంశభవుండు=యాదవుడు, రుక్తజీకాంతుండు=రక్తప్లుండు, అర
యంగక=నిచారించుటను, తటిత్ కాంతి మనోహర అంగులు=మెఱపుయొక్క జగిచేత
రమణీయమయిన మేనుగలవారు.

97. ఏ మృగీవిలోకనక=అడులేడి కనులవంటి కనులుగల దానిని ఎవలెనుగాని
(ఏనుందరిని గాని అనుట), నేక...అనక=నేను లోకమందంతటను చూచిగాని చెప్పు
వాడనుగాను, గ్రక్కనక=కటాంబున, తదీయ=ఖలు=అమెయిన పొగడదగినవైన
హావము భావము బుద్ధి ప్రాయము (కనల్=)ప్రకాశించుచున్న మనోహరమయిన సౌం
దర్యవిశేషములను - (మదనవికార మెఱుంగని మనస్సునందు మదనవికారముయొక్క
జననమాత్రము భావ మనఁబడును. భూనేత్రాది చలనములచే సంభోగేచ్ఛ తెలియు
నట్టి యల్పసంలక్ష్యభావమే హావ మనఁబడును.)

98 ప్రాయపు డెక్కునక = ఎలజనవంపు విరాసముచేత, చెలం=సుభద్ర
యొక్క, గారించుక=దయతో బెనుచు=మచ్చికలునేయుక=బుజ్జగించుక=ఈ

చ. అతివకుచంబులున్ మెఱుంగుటారును వేలియున్, ధరాధిపా
 స్తుతియు నహీనభూతికలనంబు ఘృభ్యునయంబు, నిష్పాదో
 డతి యని మాటిమాటికిని నిక్కెడు నీల్లెడు విట్టవీరగెడున్ !

క్షీతి నటు గాదె యొక్కొకరికన్ నడుమఁ త్రపుగల్గి కల్గినన్. 99
 నీ. కేళికాసరసిలోఁ దేలి యాడుటఁజేసి

శై వాలలత కొంత సాటి వచ్చు,

పదములు సామ్యమును చెప్పను-పోలును అని తాత్పర్యము. కన్దోయి=కనుగవ. చకోర
 పాళిక=వెన్నె బులుచులగుంపును. రహంగయగలిక = ఒక్కవకవను. మచ్చికల్=
 మాలిమి. నడలు=నడకలు. అంచలక = హంసలను. బుజ్జగిచున్ = లాలనసేయును.
 (కీరవాణి - చకోరాక్షి - శోకస్తని - అంచయాన అమట). ఇంపు=మనోహరము. నవీన
 వయో విలాసముల్=ఎల ప్రాయముయొక్క శృంగార వీడ్పలు - వయస్సు అనగా పక్షి
 యుం గావున - నూతన = శ్రోత్రలయిన - వయః = పక్షులయొక్క - అనగా కీర -
 చకోర - శోక - హంసలయొక్క - విలాసముల=శ్రీదలు - అని యర్థాంతరము.

99. అతివ=సుభద్ర యొక్క - సుచంబులున్=స్తవములును, మెఱుంగుటారును
 =మెఱుంగుగలిగిన నూఁగారును, వేలియున్ = కొప్పును, ధరాధిప ఉన్నతియున్=
 భూపతియొక్క బొన్నత్యమును, అహీన భూతి కలనంబున్=తక్కువకొనియొక్కర్పము
 యొక్క ప్రాప్తిని, ఘన అభ్యుదయంబున్ = శ్రేష్ఠమైన శ్రేయస్సును, (ధరాధిప =
 భర్తృశ్రేష్ఠములయొక్క - ఉన్నతియున్=బొన్నత్యమును, అహీ ఇన=సర్వశ్రేష్ఠము
 యొక్క - భూతి = సంపదయొక్క - కలనంబున్ = వ్రాప్తిని, ఘన = మేఘ
 ములయొక్క - అభ్యుదయంబున్=గోభనమును, అని శ్లేష.) ఇప్పుడు=ఈమెకు యావ
 నమువచ్చిన యీకాలముందు. ఇక్కడ భర్తృశ్రేష్ఠులకు స్తనములకును, సర్వమునకు
 నూఁగారునకును, మేఘమునకు కొప్పునకును, సామ్య మనియు, క్రమాలంకారమనియు,
 మెఱుంగునది, నిక్కెడున్ - నీల్లెడు - విట్టవీరగెడున్ - అనుపదములకు గర్వపడు
 చుండును అని లక్ష్యార్థము నిక్కెడున్ అనగా మచములు పైకి నిక్కెడుచుచుకొని
 యుండు ననియును, నీల్లెడున్ అనగా నూఁగారు నాభి మొదలు స్తనములవఱకు సాగి
 యుండు ననియును, విట్టవీరగెడున్ అనగా కొప్పు గొప్పదిగా నుండు ననియును
 భావము. నడుమఁత్రపుగల్గి = మొదటలేక మధ్యను వచ్చిన భాగ్యము. అటుగాదె =
 నిక్కుట నిల్లట విట్టవీరగెడు గదా కలుగును, ఇట నడుమఁత్రపు కల్గి అనగా స్తన
 ములు నూగారు కొప్పు అనువీనికి బాల్యమున లేక యావనమందు సన్నుద్ధి వచ్చుట.

100. (౧) కేళికా సుసిలోక=జలశ్రీదల కొలనిలోకల; శై వాల లత=నాచు

బుష్పహారితోఁ బొంగు నల్పముఁజేసి

రెంటదేటిగమి కొందఱ యీహు వచ్చు,

గంధ కింకరులేని గల్లియందుఁజేసి

మిగులుఁగాటక : : రత ననును వచ్చు,

బిటుందుచొనూర్చుకలలు మెఱుఁగుచుండుటఁ జేసి

చమరివాల మొంత ననుము వచ్చు,

గీ. గార నీలవృక్షాన చరి గావు తెలియ

నెఱిగిరి యొక్క మొత్తమై నిలువలై ద

శమ్ములై మెద్దులై కారు క్రమ్ముచున్న,

వికచమలాక్షి నునుసోగ వెండుకలకు.

10

గీ నలినలీలనందు నలినలి గావించు,

నించుమించు లాడె నించుమించు,

దీక్ష; జలక్రీడ లాడునప్పుడు సుభద్రయొక్క తలవెండుకలు నీటిపైని తేలియాడును, నాచుండిగయ్య నీటిపైని తేలియాడును, గనుక నాచుండిగకు ఆ తలవెండుకలతో కొంత సమానభర్తము కలుగుచున్నదని అర్థము (౨) ఎల దేటి గమి=కొదమతు మైదల గుంపు; ఆమె తలవెండుకలు పుష్పహారితో మాడియుండునని, తుమైదలును అట్లే యుండునని, గనుక కొంత సమానభర్తము కలదు. (3) రేఖ=చక్కఁదనము; మినుకుఁ గాటుక=మెఱుఁగుగల కాటుక; దినుసు=సూటి; జలవెండుకలను కాటుకయును, కన్నుల కింపగు చక్కఁదనము లలిగియుండునని గనుక కొంత సమానమగునని అర్థము, కాటుక కనులకు ఇంపు అగురేఖ. అనగా కన్నులకు అందియినరేఖాకారముగలిగి యుండు నని భావము (౪) పిఱుండు నొయ్యారింబుక = పిఱుండులయొక్క శృంగారము, (పా.— పిఱుండక=నెనుకవైపున); చమరి వాలము=చమరీన్యగముయొక్క తోడ, ఆమె పురులు ఆమె పిఱుండులమీఁద ఒరసికొనుచుండునని, సవరములు చమరీన్యగముయొక్క పిఱుండులమీఁద ఒరసికొనియుండునని, గనుక కొంత సమానభర్తము కల దని భా.

నెఱి=వంకర. దశమ్ములై = దట్టములై. కారుగ్రమ్ముచున్న = నల్లనికొంతిగమ్ము చున్నట్టివికచ కమల అక్షి=విశించిన పద్మములవంటి కన్నులుగల సుభద్రయొక్క.

101. లేసు=సుభద్రయొక్క-నగవుఁజూపులు=నవ్వులతోఁగూడినమాపులు, నలిన లీలనందుక=పద్మములయొక్క మినుకుముల చట్టమును, నలినలి గావించుక=రెన్నగా

లేమ నగవుఁ జూపు లేమన నగు! హాపు!

జగ మెఱుంగు దాని జగమెఱుంగు.

101

చ. జలరుహగంధి వీనులవసల్ నవసంఖ్య న దేమి లెక్కఁజూక,
జెలియ నఖాంకు లి నెల చెడియ నైకముఁ దాన జక్కఁజూక,
బొలఁతుఁ గబ్బిచన్నుఁగన పువ్వులచెడ్డను లేమ బంతుఁజూక,
గలికిముఖారవింద ముల కల్వలరాయనిఁ దోసిరా జనుక.

102

నలిపివేయును; ఇంచు మించుక = మనోహరముగ మెఱుఁపఁదగిన; ఇంచుమించు లాడుక = ఎక్కువతక్కువ లాడును-అనగా తిరస్కరించును; జాపు=జాపురే (అక్షర్య వాచకము). ఏమి అనక అగుక = ఏమనవచ్చును; దాని జగ మెఱుంగుక = సుభద్ర యొక్క లోకాతీత లావణ్యమును, జగము=లోకమందయు.

102. జలరుహగంధి=పద్మములంటి కరిమకముగలపువ్వులయొక్క, వీనులవసల్ = చెవుల చక్కఁదనములు, నవసంఖ్యక=తోమ్మిది అనునంతయు, అదేమి లెక్క అనక = ఆ దేమి గణ్యము అనును - తిరస్కరించు నని అర్థము-ఆదేమి అంతె బను నని అర్థాంతరము - చెవులు తోమ్మిది అంతెను పోలియున్నవని భావము; జెలియ నఖి అంతుక ఆరి = చిన్నదాని గోరు మొలకల మర్తీ, జెలి = చుట్టనియొక్క - చేడిమ = భార్య అయిన రోహిణియొక్క-నైంముక=నక్కఁడు నమఁక, బం = తాను, చుక్కఅనుక = ఒకబొట్టు అనగా రవంత దని తిరస్కరించును వచ్చునట్లు ఆరి చెప్పును, అర్థాంతరము- [కొంచులు - బడిలా ప్రాతఃకాలమున సుఖాధ్యాయులవారు భోజనము బడికి వచ్చిన వరుసప్రకారము చేతులను బెత్తిముతో ముడిచివానికి క్రింద పట్టి పెండ్ల వానికి చుక్క పెట్టి ఇతరులను నిశోక్తరము తాడించు వాడుకలో చుక్క పెండ్లవారికి వచ్చును గాన - ఇటు చుక్క యుండగా పెండ్లవని - అనగా ప్రముఖులగు గాన జన్మమును అని యర్థము చెప్పి - చుక్క అనుక = జన్మమును అని విరింతును] గోష్ఠ చుక్కలబోలు నని భావము; బొలఁతుక = అనిన్నదానియొక్క గబ్బిచన్నుఁగన = గుబ్బలవంటిచనుదోయి, పువ్వులచెడ్డక = పువ్వులబంతులను, లేమ బంతి అనుక = బొంతు అనును - అనగా పిన్నును లేనిదే పుచ్చుచున్నపు అని తిరస్కరించును. (లేమ=) మఱేమియు విశేషమిచ్చువు కాదు బంతిని అని చెప్పవలె అర్థాంతరము. [కొంచులు - బంతి పూరేకులు ములుపుగా రాలిపోవుటచే, వానిని నెంచులో గ్రుచ్చుననగా ఇది బంతి యెట్లగును, ఇంచులో బంతిపువ్వు లేదే - అని గ్రహించునని వివరింతురు.] చన్నులు బాతులను పోలియున్నవని భావము; కలికి = ఆ అన్నదానియొక్క, ముఖారవిందము = పద్మమువంటిముఖము, అలకల్వలరాయనిక = కలువలరాజైన యాచంద్రుని, తోసి రాజు

క అయ్యారే! చెలు వెక్కడ! నయ్యారే గెలువజాలు నంగజుసారిక
వెయ్యలులలో సరి లేగయ్యార దుచిరాంగరుచుల నయ్యంగనకుక.

క. కడు హెచ్చుకొప్పు; దానిం

గడనం జనుదోయి హెచ్చు; కటి యన్నిటికి

గడు హెచ్చు; హెచ్చు లన్నియు,

నడుమే పస లేదు గాని నారిమణికి.

104

ఉ. అంగము జాభువా పసికి యంగము; క్రొన్నెల వంక నెన్నొసల్;
ముంగురు లింద్రనీలములముంగురు; లంగజుడాలు వాలుజూ
పుంగవ; యేమి చెప్ప! నృప పుంగవ, ముజ్జగ మేలఁ జేయు న
య్యంగనఁ జోలు నొక్కసకిముం గనఁ జో నెఱ మించ నన్నిటక.

అనుక=చదరంగపుటంబుభావప్రకారము పహా పెట్టును - తిరస్కరించును - అనుట -
రాజశబ్దమునకు చంద్రుడు నర్థము గనుక రాజు అని అను నని అర్థాంతరము-క్రొందఱు-
కొన్ని శబ్దములందు క్రార వికల్ప మగుటంబట్టియు, క్లేషయందు అర్థానుస్వారమునకు
పాటింపు లేనందునను - తోసి=త్రోసి - రాక=వచ్చుటకు-చనుక=తగిను - అనియు
వివరింతురు] ముఖము చంద్రుని బోలియున్న దని భావము.

103. అయ్యారే=కబాను! చెలువు=(ఆ) చక్కదనము-(చెలువ ఎక్కడక =
ఆ నుందరి యెక్కడ ఇతర స్త్రీలెక్కడ అనియును.) అయ్యారే = అనూఁగారే.
అంగజు సారిక=మన్మథుని వింటియల్లెత్తాటిని - అనఁగా - తుష్టచాలను - మన్మ
థుని భార్యను రేడిదేవిని అని యర్థాంతరము. వెయ్యలులలోక=వేలకొలది (అనఁగా
అధికసంఖ్యగల) స్త్రీలలోఁగాని అఱులకొలది (అనఁగా అల్పసంఖ్యగల) స్త్రీలలోఁగాని,
దుచిర అంగ రుచుక=ప్రకాశించుచున్న అవయవ కాంతులచే, అయ్యంగనకుక=
అనుభద్రకు.

104.—కడవక = అతిశయించునట్లుగా. కటి = పిఱుదు.

105.—అంగము = అమెయొక్క శరీరము, జాభువా పసికి యంగము=జాభు
వాదేశపుఁ గుండవిపుటంగారముయొక్క యందము; నెన్నొసల్ = శ్రేష్ఠమైన
అలాటము, క్రొన్నెల వంక = (విదియనాటి) క్రొత్త చంద్ర రేఖ; ముంగురులు =
నొసలివైపుందు చిఱుపెంద్రకలు, ఇంద్రనీలములు=ఇంద్రనీలములుయొక్క - ముక =
ముందఁజేయెదటి.గురులు=పాద్యాయులు; వాలుఁ జూపుం గవ = వాలికగల కను
దోయి, అంగజు డాలు=మన్మథుని శేతనము - అనఁగా మీనము; స్పృహపుంగవ=పిరాజ

ఉ. ఎక్కడఁ జెప్పినాడఁ దరళేశ్వర చక్కఁదనమ్ము లింక ? న
 వ్వుక్క! యదే మ నంగ! నిపు డందుకతాంశము దెల్పు లేదు నే;
 నొక్కొకయంగ మెంచ వలయుం బదివేలము ఖంబు; లాయొ బో!
 చొక్కపుఁ జూపులో సొలపు చూచినఁ గాక యెఱుంగవచ్చునే? 106

చ. అని బహుభంగులం బొగడ నంగన ముంగల నిల్చినట్లుఁ, దాఁ
 గనుఁగొని నట్లు, నై, నృపశిఖామణి డెందమునందుఁ బట్టఁ జా
 లని యశరత్తి నవ్వరవిలాసిని నెన్నఁడు చూడఁ గల్గునో
 యని తమకించుచున్న సమయమ్మున గ్రక్కున దైవికమ్మునకా. 107

అర్జునుని తీర్థయాత్ర.

మ. ఒక భూమిదివిజాండు చోరహృత ధే నూత్తంసుఁడై వేడికొం
 టకుఁ దా ధర్మజాకేళిమందిరముదండం బోయి కోదండ సా
 మకముల్ దెచ్చుటఁ బూర్వకృత్త సమయ న్యాయానుకూలంబుగా
 నొకయొ డుర్వి ప్రదక్షిణం బరుగు నుద్యోగంబు వాటిల్లినకా. 108

శ్రేష్ఠుఁడా, శిఖి=సౌందర్యము, అన్నిటక=నకల లక్షణములచేతను, మించక = అతిశ
 యించునట్లుగా, ముజ్జగము విలక జేయు = స్వర్గచుర్వపాతాళము లనెడు) మూడులోక
 ములను విలునట్లు చేయునట్టి - అనఁగా అట్టిశుభలక్షణములు కలట్టి - (పా. — ముజ్జగ
 మెల్లఁజేయు = మూడులోకములను విలువగా నిడఁదగినట్టి), అయ్యంగనకా పోలు=అ
 నుందరికి సమానమానట్టి, సకీయకా = స్త్రీని, కనసు పో=సేను చూడలేదు నుమా.

106. తరల ఈశ్వర = చంచలాక్షియొక్క. చొక్కపుఁ జూపులో సొలపు=
 సొగసైన మాపులో నుండెడి యుయ్యారము.

107. -- బహుభంగుల = అనేక ప్రకారముల. నృపశిఖామణి = రాజశ్రేష్ఠుఁడు
 (అర్జునుఁడు). డెందమునందుఁ=చునస్సులో. అనరత్తిక = ప్రేమతో, అ వ్వర విలా
 సిని = ఆ యుత్తమ విలాసవతిని.

108. — భూమిదివిజాండు = బ్రహ్మబుఁడు. చోర హృత ధే నూత్తంసుఁడై =
 దొంగలచే హరింపఁబడిన శ్రేష్ఠ మైన యావుగలవాడై. తాక=అర్జునుఁడు. శేళిమంది
 రముదండకా = శ్రీదాగృహముచేతను. కోదండ సాయకముల్ = వింటిని అయ్యును.
 తెచ్చుట = తెచ్చిరండుటను. పూర్వకృత్త సమయ న్యాయ అనుకూలంబుగా = పూర్వ

ఉ. అన్నకు మ్రొక్కి 'తీర్థ భజ సార్థముగాఁ బనివిందు' నంచుఁ దా
విన్నప మాచరించుటయు, 'విప్ర హితమునకన్న ధర్మ మే
మున్నది' గోప్రదక్షిణమె యుర్విప్రదక్షిణ మ'ంచు నిట్టు లే
మన్నను, మాన కన్నరుఁడు ప్రార్థన నేమిఁగ నెట్టకేఁక. 109

చ. తనదు పురోహితుని డయిన ధౌమ్యునితమ్ముని గారవంపు నం
దనుని విశారదుఁక సకల ధర్మ విశారదు వెంటఁ బోవఁగా
నొనరిచి, కొండఱక బరిజనోత్తములన్ నియమించి, యాదరం
బెనయ నమస్త వస్తువులు నిచ్చి, యుధిష్ఠిరుఁ డంపె వేడుకక. 110

చ. పరిణామ మాట కేగు నతి బౌరుల నేకులు వెంట రా, శుభో
త్తరముగ నయ్యెడం గదలి, తద్దయుఁ దాలిమి మీఱ ధర్మశ
త్పరుఁ డయి యందు నందు ననపాలురు కాన్క లొసంగఁగా, నిరం
తరమును బుణ్యతీర్థములఁ దానము లాడుచు నేఁగి యవ్వలక. 111

గంగాస్నానము.

భృ. సునాసీరసూనుండు సూచక నిమజ్జ
జ్జ నా ఘోత్పత త్పంక శంకా క రా త్ప్రో

మందు నిర్ణయించుకొనఁబడిన నియమ పద్ధతికే దగినట్లుగా. ఉర్వి = భూమికి. అగున
నద్యోగంబు = పోవుపని. పాటిల్లినక = సంభవించఁగా.

109. భజన = సేవా. పనివిందుక = పోయెదను. కాక = అర్జునుఁడు. అచ
రించుటయుక = చేయఁగా. విప్ర హితమునకన్నక = బ్రాహ్మణులకు మేలునేయుట
కన్న. గో...ము = అవును ప్రదక్షిణించిన భూమిని ప్రదక్షిణించిన ఫలమే కలుగును.

110. గారవంపు నందనునిక = ప్రియ పుత్రుని. విశారదుక = తెలిసిన. విశార
దుక = విశారదుఁడనువానిని. వెంటక = అర్జునునితో. ఎనయక = మించఁగా.

111. పరిణయము = పెండ్లి. బౌరులు = అడుటకు. నిగగతిక = పోవువిధమున.
పౌరులు = పోరివారు. శుభోత్తరము గక = శుభము వెంటనే అగునట్లు. తద్దయుక =
మిక్కిలి. తాలిమి = పిచ్చు. తానములు అడుచుక = స్నానములు చేయుచు.

112. సునాసీరసూనుండు = దేవేంద్ర పుత్రుఁడైనయర్జునుఁడు. నిమ...క్రక =
నిమజ్జతో = మునిగి స్నానము చేయుచున్న. జన ప్రియ = జననమూహమునుండి. ఉత్పత =

ర్షి నిర్తగ్ను వీరేజ రే ఖోన్నమ ద్భ్రం

గ నేత్రోత్సవ శ్రీని గంగాభవానిక.

112

క. సంతోషబాష్పధారలు | దొంతరి గాఁ జూచి మ్రొక్కి తోయధివరనీ

మంటిని సాత్రిజగ ద్దీ | ప్యంతిని భాగీరథీ స్రవంతిని బొగడె. 113

శా. తా నైరింపక పర్ణ యుండఁగ భవ ద్గర్భమునం దాల్చి తే

జోఽరహ్యుక్ శరణన్తుఁ గాంచి యల సీహార క్షమాభ్యుత్తుమా

రీ సాపత్న్యముఁ గన్న మోహపుఁ బురంధ్రీరత్న మా దీవ; కా

వే సర్వజ్ఞుఁడు నిన్ను నేల దలపై నెక్కించుకో జాహ్నువీ? 114

క. పెల్లు నెగఁ జల్లు విరమా | తెల్ల దొర కుతిక మోవఁ దినిబ్రతుకుట నీ

ఎగురుచున్న - పంక=పాప మో అను - శంకా=నందేహమునకు - ఆకర=అన్యదమైన -

ఆత్మ=స్వకీయములయిన - ఊర్వి=తరంగములయందు - నిర్తగ్ను=మునిగియున్న - వీరేజ

రేఖా=పద్మశ్రేణిమండి - ఉన్నమల్=చైకిలేరుచున్న - భృంగ=లేంట్లుగలదిగనుక -

నేత్రోత్సవ=కన్నులపండువైన - శ్రీకా=కోభంగలవైన - గంగా భవానికా = భవునకుఁ

జిత్తియైన గంగను - అందుండి లేరుచున్న కుమైదలబాదు పాపములపంక్తియో యన

నొప్పుచుండె ననుట - గంగ పాపహరిణి యని తాత్పర్యము.

113. దొంతర కాక=వెంటడివెంటడిగా స్రవిచుచుండఁగా. తో...తినిక=

తోయధి=సముద్రునియొక్క-వర సీమంతినికా=శ్రేష్ఠమైన భార్యయొ, (ఆ) త్రిజగల్

దీవ్యంతినికా=పర్వత మర్త్య పాతాళములమందు ప్రకాశించుచున్నదియు, (అగు), భాగీ

రథీ స్రవంతినికా = భాగీరథి ఆరు పేరుగల (యా) నదిని.

114. జాహ్నువీ=గంగాదేవీ, ఈప=వీవే, అవర్ణ = పార్వతి, తాకా=తాను,

నైరింపక=చూపక, ఉండఁగక. లేజః అసహ్యుక్=లేజన్యుచేత సహింప నలవిగాని,

శరిజన్ముక్=తెల్లుచూచి యున్న కుమారస్వామి, భవద్గర్భమునం దాల్చి = సీగర్భమందు

భరించి, కాంచి=కని, అల=ఆ - సీహార క్షమాభ్యుత్తుమారీ = మంచుకొండ పుత్రిక

యైన పార్వతియొక్క - సాపత్న్యముకా=సవరితనమును, కన్న=బొందిన - మోహపు

పురంధ్రీరత్నము, బొడు=వలపుగలిగిన శ్రేష్ఠురాలవైన కుటుంబినివి బొడువు, కావేని=

అట్లు కానియెడల. సర్వజ్ఞుఁడు = సర్వముఁదెలిసిన యీశ్వరుఁడు,...ఎక్కించుకోనేల,

ఇటు గంగను కేల్చెడు జటా జూటమునం దాల్చి యుండుటయు, కుమారస్వామి గంగలో

శరణమందును జనించి గాంగేయఁ డగుటయు ననుసంభవములు.

115. పెల్లు నెగఁ జల్లు విరము=శక్తికమైన వేడిరి వెనవల్లుచున్న కౌలములము.

చల్లదనమ్మునఁ గాదే | కల్లోలవతీమతల్లి, గంగా, తల్లి. 115

క. పువ్వారుఁబోడివై, సరి
యెవ్వారన, భీష్మఁ గాంచి యిం పొందితి వీ;
వవ్వవి యెటుఁగుదువె మా
యవ్వ, పోషింపఁ బాడి యగు నను నీకుఁ. 116

చ. నకలశుభమ్ము లి మ్మనుచు నన్నుతు లీగతిఁ జేయ, నాస్రవం
తిక దయఁ దెల్పు బంచినగతిం జనుదెంచె నుదంచ దూర్చికా
నికర విలోల ఫల దలినీ కలగాన లసత్ ప్రభుల్ల హ
ల్లక సుఖదోలికా విహృతి లాలస బాలసమీర మయ్యెడక. 117

క. చనుదెంచిన, హా! యని య
జ్ఞననాయకుఁ డలరుచున్ విశారదుఁ గని, 'యీ
యనుకూల మారు తాగతిఁ
గనుఁగొన నామోదసూచకం బైనదిగా. 118

ఆ తెల్లనిదొర = ఆ శివుఁడు. మరొక మోవక = కంఠమువలన (కడుపునిండ అనియు.)
కల్లోలవతీ మతల్లి = నదీ శ్రేష్ఠమా.

116. పువ్వారుఁబోడివి = పువ్వుమునంటి మేనుగలదానవు.

117. సన్నుతులు = స్తోత్రములు. ఆస్రవంతిక = ఆ (గంగా) నది, దయఁ దెల్పక పం
చిన గతిక = తనయను గ్రహమును తెలుపుటకై పంపించినదో యనునట్లుగా, అయ్యెడక =
ఆసమయమున, ఉదం...రము = ఉదంచల్ = మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్న - ఊర్చికా =
తరంగములయొక్క - నికర = సమూహమందు - విలోల = మిక్కిలి తూఁగుచున్న వియుట -
ఫలత్ = శ్రీడించుచున్న వియు. - (అయిన) - అలినీ = బేటివెఱచుటయొక్క - కల =
అవ్యక్తమధురమైన - గాన = సంగీతము చేత - లసత్ = బిప్పుచున్న - ప్రభుల్ల = లెస్సగా విక
సించిన - హల్లక = ఎల్లకలువల నెదు - సుఖదోలికా = సౌఖ్యమైన తొట్లయందలి -
విహృతి = విహారమందు - లాలస = ఆసక్తిగల - బాలసమీరము = పిల్లవాయువు, చనుదెం
చెక. సమీరమునకు బాలత్వము చెప్పుటవలన - ఎల్లగలువల నెడి తొట్లయందు ఊఁగు
టకు నేడుక పడుటయు, గంగాదేవివేత కరుణ నెదు చేతులతో ఊపఁబడుటయు, తుమ్మె
డలగాన నును లాలిపాటలచేత మోపుచుండుటయు, అను బాల్యధర్మములు సూచితములు.

118. మారుత ఆగతిక = గాలియొక్క రాకను. కనుఁగొనక = ఆలోచింపఁగా.

క. 'తల నీ గంగాతీర్థము | చిలికినవాఁ డీశ్వరుండు; చేరెడు లోఁ గోఁ
గలిగిన, దరంగలఁ చేలంగలిగిన, దన్తహిమ లెన్నఁ గాఁ దర మగునే!

క. 'మునుకలు గంగానదిలో

నొనరించుటకన్న భాగ్య మున్నదే!' యనుచున్,

మును కలుగంగా దిగి పరి

జనములు కైలా గొసంగ స్నానోస్తుఖుఁ డై.

120

క. తమి నిగుడ గుడాకేశుం

డమరనదీ విమలవారి నాడుచు నుండన్,

యమునానదిఁ గూడిన తో

యము నా నది తనరెఁ దత్కచామేచక మై.

121

ఉ. దానము లెన్ని యే నచటి తైర్థిక భూసుర సంఘ మెల్ల డెం

దాన ముదమ్ము చెందఁగ నొసర్చి, దృఢవ్రతచర్య నిత్యముం

దానము చేయుచున్, హరికథా శ్రవణం బొనరించుచుండె నం

దా నముచి ద్విష్ణ త్తనయుఁ దాశ్రిత కల్పరుహీగుహం బఁగ్.

122

అ మోద సూచకము=పరిమళమును (సంతోషము నని యర్థాంతరము) తెలియఁజేయునది.

119. చిలికినవాఁడు=చల్లకొన్నవాఁడు-ఈశ్వరుండు=ఈశ్వరతుల్యుఁ డగును -

(శివుఁడు గంగను శిరమున దాల్చియున్నాఁ డని ధ్వని). లోక్ = లోపలికి, కోక్ =

పుచ్చుకొనుటకు. తరంగలక్ = తరంగములయందు.

120. మునుకలు=మునిగిచేయుస్నానములు. మును కలుగంగా = (తానే) ముందుగా, కైలాసు=చేయూత. ఉస్తుఖుఁడై = ఆశ్చర్యముఁడై.

121 తమి నిగుడక్ = ఆసక్తి ఆలిశయించుచుండఁగా, గుడాకేశుండు - (గుడాకా = ఆలస్యమునకు - ఈశుండు = దొర - అనఁగా ఆలసతలేని వాఁడు) అర్జునుండు, అమ...రిక్ - అమరధుని = దేవనదియొక్క - విమలవారిక్ = నిర్మలమైనయొడకమానాదు, అడుచుక్ = స్నానమాడుచు, ఉండక్, యమునానదిక్ కూడిన, తోయము = విధము (జలము అనియు, నాక్ = అనునట్లుగా, త...మై - తల్ = ఆతనియొక్క - కచ=కురులచేత - ఆ మేచక మై = అంతటను నలుపుగలిగినదై, నదిగంగానది, తనరెక్. - యమునాజలము నలు పని యెఱుంగవలయును.

122. ఆనముచి ద్విష్ణ త్తనయుండు = నముచి యను నమరునికి శత్రువగు

ఉలూపికథ.

క. భోగవతినుండి యెప్పుడు

భాగీరథికడకు వచ్చి భాసీలు మున్నే

నాగకుమారిక, యయ్యెల

నాగ యులూపి తమి నొక్కనాఁ డేటఁ జెంతకా.

123

గీ. హిమర నైక నైకతమునందు విహరించు

కైరవేషువేషు ఘననిభాంగు

నెనరు దవుల దవులనే చూచి, క్రీడిగా

నెఱిగి యార ! యార గేందువదన.

124

క. మును ద్రాపదీస్వయంపర,

మున కేగిన కామరూప భోగులపలనక

విని యున్న కతనఁ దమకము

మనమునఁ బెనగొనఁగఁ జేరి మాయాన్విత యై.

125

ఉ. గుటసియాడ, గబ్బి చుగుట్టలవైఁ బులకాంకురావళుల్

తెట్టున గట్టఁ, గోరకలు దేబలు వెట్టఁగ, వేడుకల్ మసిక

నిందుని పుట్టుఁడయిన యాయద్భుతుఁడు. ఎన్నియేని = పెక్కింటిని. తె...చు=తీర్థవాసులగు బ్రాహ్మణుల సమూహము. అక్రి...ంబు=అక్రితులకు కల్పవృక్షము.

123. భోగవతినుండి=భోగవతియను పేరుగల సర్పరాజభానినుండి. ఎప్పుడుకొనిత్యముగా. తమిన్=కోరికతో. చెంతన్=సమీపమున.

124. హిమరస=మంచు తడిచేత - ఏక=చుట్టుమైన - నైకతమునందున్=ఇసుక దిన్నెయందు, కైరవ ఇషు=(తెల్లగలవ బాణము గాఁగల) మన్నభునియొక్క - వేషున్=వేషముగలవానిని. ఘననిభ=మేఘముతో సమానమైన - ఆంగున్=దేహముగలవానిని. నెనరు తవులన్=స్త్రీహాభవము తగులుకొనునట్లుగా. దవులనే=దూరముననుండియే. క్రీడిగాన్=అర్థముఁడని. యారగేందువదన=యారగ=సర్పజాతిసంబంధమైన-ఇందువదన=చంద్రముఖ (ఉలూపి).

125. కామరూప భోగులవలనన్=ఇచ్చమైనరూపము (ధరింపఁ) గలవారగు భోగులవలన. తమకము=కోరిక. మాయా అన్విత=మాయతోఁ గూడుకొన్నట్టిది.

దొట్టికొనంగ, నచ్చెనుపు తొంగలి తెప్పల వీరగ నొత్తఁగాఁ,

బెట్టిన దండ దీయక విభీతమ్మగేక్షణ సూచె నాతఁడె. 126

క. ఏణాక్షి నపుడు వెడలింగాణి గొని చులరుచూపు గమిం జక్కెరయే
ఖాణముగాఁ గలిగిన కంఘాణపునొర పింజి జి జ గాడంగ నేనె. 127

ఉ. వై పయిం గొతుకంబు దయివాటి యి టుండంగ, సంత వజ్రనం

దై పువుఁజప్పగమ్మన నొయారముగాఁ గయిసేసి, దానలీ

లాపరతంతుఁడై, కలకలన్ నగుచుండెడినృపాచి నిం

ద్రోపలరోచిఁ జూచి తల యూచి యులూచి రసోచితంబుగన్. 128

క. 'సిగ సంపెంగపూ లొసఁచరి

వగ, కస్తురినాను మొఱపు, నలెవాటాగా!

సొగ సిటు టుండంగవలె!' నని,

సొగసి లతాత్మ్య యశనిసొగసు నునించెన్. 129

126. గుట్టు=చుర్చు స్థానము. అసియాడన్=చలింపఁగా; పులక అంకుర ఆవశుత్
=పులకల మొలకల వరుసలు. లేట్టుప గట్టన్ = లేట్టలేట్టలుగా నేర్పడఁగా. లేటలు
వెట్టంగన్ = లేరుచుండఁగా. తొట్టికొనంగన్ = హత్తికొను పంజరగా. అచ్చెరువు =
అబ్బురపాటు తొంగలి తెప్పలన్ = వాలు కను తెప్పలను. వీరగోత్తఁగాన్ = తొలఁగఁ
ద్రోయుచుండఁగా. పెట్టిన దండక = నడుముపై మోపిన బాహువును. విభీత మృగ
ఈక్షణ=బెదరిన లేడి చూపులవంటి చూపులుగల దైన యులూచి.

127. ఏణ అక్షి = లేడికన్నులవంటి కన్నులుగలదైన యా యులూచిని. వెడ
సింగాణిక=వెట్టిచేఱవనింటిని. అలరుచ దూపు గమిన్ = పున్న బాణ సమాహమును.
ఖాణము = దాణ. కంఘాణపు=వాహనముగల. చక్కె...దొర = చిలక నెక్కెడు
మనస్సుఁడు. పింజి పింజి=పిడి వెనుక పిడి - గాడంగన్ = నాటునట్లు.

128. కొతుకంబు = కుతూహలము. దయివాటి = పొరలిపాటి. మజ్రనంబు =
స్నానము. పువుఁ జప్పరంబునన్ = పువ్వుల చవికెలొ. కయిసేసి = సింగారించుకొని.
దాన లీలా పరతంతుఁడు = ఈవియనెడు పనియందు ఆసక్తుఁడు. నవ్యసాక్షి =
అర్జునుని. ఇంద్ర ఉపల రోచిక=ఇంద్ర సీల మణుల కాంతి వంటి కాంతిగలవానిని. రస
ఉచితంబుగన్ = (శృంగార) రసముగఁకు దగినట్లుగా. [ఉలూపి యనియే నాగర
భారతములం దున్నది.]

129. సిగన్ = జాట్టునందలి. సంపె...వగ = సంపెంగపూలయొక్క సుందర

క. రాకొమరునెలులు నీలపు

రాకొమరు నిరాకరించు, రాకాచంద్రున్

రాకొట్టు మొగము, కెంజిగు,

రాకుఁ గని పరాకు సేయు నొర పదంబుల్!

130

ఉ. తీరిచినట్టు లున్నవి గదే కనుబొమ్మలు, కన్ను లంటిమా

చేదలఁ గొల్వఁగావలయుఁ, జేతులయందము చెప్ప గిప్ప రా,

దూరులు మల్పివేసినటు లున్నవి, బాపురె! తొమ్ములోని సిం

గారము! శేషుఁడే పొగడఁగావలె నీతని రూపరేఖలక.

131

క. అకటా! నన్నితఁ డేలిన | నొకటా నచ్చికము లేక యుండఁగ వచ్చుక,

నికటా సృతధారలు మరు | నికటారి మెలుంగు లీతనికటాక్షంబుల్.

మైసీదు. కస్తు...అపు = కస్తురినామమయొక్క (అపు) సొంపు. పలెనాటు =

మెలిపెట్టి వైచిత్ర్యాన్ని యుత్తరీయము. సొగసు = సొందర్యము. సొగసి = చొక్కినదై.

లతా తస్వి = తీగవలె సన్ననిదైన యా యజ్ఞాని. సులిచెన్ = మెచ్చుకొనెను.

130. రా...లు—రాకొమరు = రాజకుమారునియొక్క - నెలులు = తల

పెండుకలు. నీలపురా=నీలమణులయొక్క - కొమరున్ = చక్కదనమును. రాకా

చంద్రున్ = పున్నమచందమామను. రాకొట్టున్ = (రారా పోరా అని నీచపలుచును)

తివస్కరించును. కెంజిగురాకున్ = ఎఱ్ఱనిచిగురుటాకును. పరాకు సేయున్ = పరధ్యాన

ముగా నుండును - పరాకుసేయ పనుట. పదంబుల్ = పాదములు.

131. తీరిచినట్టులు = దిద్దినట్లుగా. గిప్పన్—నిందయందు పదాద్యక్షరమును

చెకొంతునకు 'గి' కారము నచ్చినది. డోరులు = తొడలు. మల్పివేసినటులు =

తిన్నగా తీర్చినట్లుగా. శేషుఁడే = కేయముఖములు గల నర్పరాజే.

132 అకటా = అయ్యో. విలిసన్ = పరిగ్రహించినయెడల ఒకటా = (ఒక

టన్ అనుటకు గ్రామ్యము) విడిచయమంచును - (లేక - ఒకటియో = ఒకటైనను).

నచ్చికము = కొఱత. కటాక్షంబుల్ = క్రేగంటిచూపులు. నికట అమృతధారలు =

నవీరపమందున్న అమృత ధారలవంటివి - మరుని కటారి మెలుంగులు = మన్నభుని

కత్తల కాంతులవంటివి - (రమణీయము లగుటచే అనందమును, కాంతిలేని మదనోద్దీపన

సేయుటచేత కోకమును, కలిగించుచున్నవని భా.)

ఉ. ఆ దరహాసచంద్రికల యందము, వాపులమీఁదఁ జిల్లున
త్యాదర శీతలేక్షణ సుధారసధారయుఁ, జూడఁజూడఁ నా
ప్లాదము గొల్పఁగాఁ గల కలామహిమంబుఁ, దలంచి చూచినకా
మాదిరి నేయవచ్చు జనకాభుమొగంబును జంద్రబింబముకా. 133

ఉ. ఊడుకపోవు శంఖము నహో గళరేఖ, శరాసవంబులకా
వాదుకుఁ బట్టి కన్నోనుల వైఖరి వంకలు తీరుచుకా, గటా
క్షోదయలీల సాయక సమాహములకా విషమాస్తు గెట్టుఁ బో,
యేదొర సాటి యీనరున కెన్నఁగ వీరవిలాససంపదకా. 134

ఉ. కమ్మనిజాళువా నొరయఁ గల్గిన చెక్కులబెక్కువాఁడు, చొ
క్కుమ్మగుజాళితెంపు వెలగాఁ గొనుమోవి మెటుంగువాఁడు, న

133. దరహాస చంద్రికల = చిహ్నవృత్తి అనెడు వెన్నెలలయొక్క. అత్యాదర శీతల ఈక్షణ సుధారసధారణన్ = ఎక్కువ మన్ననగలిగినట్టి చల్లని చూపులనెడి యమృతధారలును. కలామహిమంబు = లావణ్యముయొక్క అతిశయము - మోడకకళలయొక్క అతిశయము. మాదిరి=సాటి. ఇందు చంద్రబింబమునకును మొగమునకుం జెప్పఁబడిన సామాన్య ధర్మముల సరయుఁది.

134 గళరేఖ=కంఠముయొక్క సొందర్పము, శంఖమును=(మన్నఘని)శంఖమును, ఊడుకపోవున్ = తిరస్కరించును - (ఊడి వేయును); కన్ బొమల వైఖరి=భూవిలాసము, శరాసవంబులన్ = (మన్నఘని) సింగిణివిండ్లను, వాదుకుఁ బట్టి = వివాదమునకు తలపెట్టి, వంకలు దీర్చున్ = వంతులునిద్దను - (కుంటులొక గొట్టును); కటాక్ష ఉదయలీల = కడకంటిచూపులు పొడము విధము, సాయక సమాహములన్ = బాణముల మొత్తములతో, విషమాస్తున్ = మన్నఘని (మూరములగు బాణములకలవానిని అనియు భా.) ... ఈ సరునకన్ = ఈ యజ్ఞానునకు. వీర విలాస సంపదకా=వీరుల విలాసములయొక్క భాగ్యమునందు. ఇందు తిరస్కారపదములకు తత్తనుపమాన నై యొక వృత్తము ధ్వనిత మగుట రచనీయముగా నున్నది. ఊడుక - వాదుకుకా జ్ఞాన్య ప్రయోగములు.

135. కమ్మని జాళువాన్ = చక్కని మేల్పి బంగారమును, బిరయఁగల్గిన = రాపాడగలిగినట్టి - చెక్కుల బెక్కు వాఁడు=చెక్కిళ్ల యందము గలవాఁడు; చొక్కుమ్ము=పరిశుద్ధము, జాళితెంపున్=పద్మ రాగమాణిక్యమును, వెలగాన్ = (తనకు - అనఁగా మోచికి) మూల్యముగా, మోవి=పెదవి; భవాధిపమూనునిన్=నలకూబరుని, రూపసంపదన్=రూప

త్యక్తుగురూపసంపద ధనాధిపసూనుని ధిక్కరించువా,
డమ్మక చెల్ల! నాహృదయ మమ్మక చెల్లదు నీని కియ్యెడక. 135

సీ. ముద్దాడవలదె యీ మోహనాంగునిమోముఁ

గండచక్కెరమోవి గలఫలంబు ?

రమియింపవలదె యీ రమణుపేరురముపై

వలిగుబ్బపాలిండ్లు గలఫలంబు ?

శయనింపవలదె యీ ప్రియునిసందిటిలోక్క.

గప్పువెన్నెఱిగొప్పు గలఫలంబు ?

వనియింపవలదె యీ రసికునంకమునదుఁ

శెలువంపుజఘనంబు గలఫలంబు ?

గీ. రాజసము తేజరిల్లు నీరాజుఁ గూడి

యింపుసొంపులు వెలయఁ గ్రీడింపవలదె

నాకలోకంబువారల కైన లేని

యలఘుతరభోగభాగ్యముల్ గలఫలంబు ? 136

క. అని యింటు లువ్విఘ్నారెడు

మనమునఁ గొనియాడి, యంత మాపటివేళం

మతోఁ గూడుకొన్న సందచేతను-అనఁగా రూపము చేతను ధనము చేతను, ధిక్కరించు
వాడు=తిరస్కరించుచున్నాడు; నాహృదయము = నామనస్సును, అమ్మక చెల్లదు=
అమ్మివేయక తప్పదు, అమ్మక చెల్ల=అక్కర్లేదు.

136 ముద్దాడవలదె=ముద్దుపెట్టుకొనవలదా (ముద్ద అడ పలదె=ముద్దుముద్దగా
మింగివేయవలదా అనియు భావము). గండచక్కెర మోవి=కలకండవంటిమాధుర్యము
గల మధురము, రమియింపన్=క్రీడింప. వలిగుబ్బ పాలిండ్లు = వల్లువలైన గుబ్బలపంటి
కువములు. శయనింపన్=వయండ్, సందిటిలోన్=వండ శీతిమీఁద శిరస్సునుంచి ప్రక్క
వాటుగా. అంకమునందున్=తోడమీఁద. జఘనంబు=శిలువ. నాకలోకంబువారికిన్=
స్వర్గలోక వాసులకు. అలఘుతర = మిక్కిలియధికములయిన, భోగభాగ్యముల్ = అష్ట
భోగములను సంపదలును.

135. ఉవ్విఘ్నారెడు = కోరికలు కోరుచున్న. మాపటివేళ = సాయంకాల

గనుఁ బ్రామి చొక్కుఁ జల్లిన

యనువున నందలు వితాప లై యుండంగన్.

137

చ. 'ఇటు జపియించినన్ విడుతునే నిను నే నిక' నంచు, జాహ్నువీ
తటమున సంధ్య వార్చి జప తత్పరుఁడై తగువాని యామిసీ
విటకుల శేఖరుం గొనుచు, వే పురికిం జని నిల్పె నట్టె యు
న్నటులనె మాయ యచ్చుచడ నల్లభుజంగి నిజాంగణంబునన్.

138

క. నిలిపిన, జప మెప్పుటివలెఁ | జలిపినవాఁ డగుచుఁ బాకశాసనీ యంతం
దభుకుం బిసాళి వాలుం | దెలిగన్నులు విచ్చి చూచె నివ్వెఱతోడన్.

సీ. 'దట్టంపుఁ దెలిసీటి తరగచా' డొత్తి

నెలతాలజగతి దా నిలుచు టేమి ?

కొలఁకుఁదామర గందములఁ గ్రిందఁ బడవైచి

కలపంపుఁదావి దాఁ గవియు టేమి ?

సమయమందు. కనుఁ బ్రామి = కనుకట్టుమాచుచేసి. చొక్కుఁజల్లిన యనువునన్ =
చొక్కురామము చల్లిన (యెడల సెట్లగునో ఆ) ప్రకారముగా. వితాపలై = విభ్రాంతలై.

138. ఇటు...నిక - 'ఈజపాలు నాకడసాగవు' అనులోకాత్తి కనుసారముగా
ప్రయోగము. జాహ్నువీ తటమునన్ = గంగ యొడ్డున. జప తత్పరుడు = జపమందు ఆస
క్తుఁడు. యామిసీవిట కుల శేఖరుఁ = చంద్ర వంశ శ్రేష్ఠుని. పురికిఁ = కన నగరమయిన
భోగవలికి. అచ్చుచడన్ = విప్పడఁగా. భుజంగి = నాగకన్యకడైన యలూపి (బొజాంగు
అనియు.) నిజ అంగణంబునన్ = తనదైన యింటిముంగిటియందు.

139. చలిపినవాడు = కాచించినవాడు. పాకశాసనీ = అజ్ఞానుఁడు. తట
కుం బిసాళి = మెఱుపుగలిగి ప్రకాశించుచున్న - వాలుం దెలి కన్నులు = చాలికయు
ధావశ్యమును గల సేత్రములను. విచ్చి = తెఱచి. నివ్వెఱతోడన్ = మిక్కిలి అబ్బుర
పాటుతో.

140. (౧) తెలి సీటి తరగ చాల్ = తెల్లని (గంగా) జలముయొక్క కరంగ
పంక్తిని, కడ కొత్తి = తొలగఁద్రోసి. నెల రాల జగతి = చంద్ర కాంతములుల యరంగు.
(౨) కొలఁకు. తామర గందములన్ = కొలని తామరపూవుల పరిమళములను.
కలపంపు తావి = (కస్తూరి మొదలైన పరిమళద్రవ్యములతోఁ గూడిన) శ్రీచందనపు
వాసన. కవియుట = కమ్ముకొనుట. (౩) చిగురు జొంగవు = చిగురాకు గుత్తులుగల-

చివురుజొంపపుమావి జీబు మాయము నేసి
 పసిడియుప్పరిగ దాఁ బ్రబలు తేమి ?
 నిద్దంపుటిసుముఁ తిన్నియపాన్పు దిగఁద్రావి
 యలరులపాన్పు దా హత్తు తేమి ?

గీ. మనమనకసంజకెంజాయ మఱుంగు వెట్టి
 మిసిమికెంపులకాంతి దా మెఱయు తేమి ?
 మొదల నే గంగతటి నున్నయదియు లేదో ?
 మాయయో కాక యిది? యంచు గురలి చూడ.

140

సీ బెళుకుఁగాటుకకంటి సొలపుఁజూ పెదలోనఁ
 బట్టి యుండెడిప్రేమఁ బట్టి యాయఁ,
 చికిలిబంగరువ్రాత జిలుఁగుటొయ్యారంపుఁ
 బైట గుబ్బలగుట్టు బైట వేయ,
 సొగసుఁగుచ్చెలనీటువగలు కిన్నులవంతు
 గలుగ మాయపుఁగొనుఁ గలుగఁ జేయ,
 నిడుదసోగ మెఱుంగు జడకుచ్చు గరువంపుఁ
 బిలుఁదురేఖకు గెల్పుచిరుదు చాటఁ,

మావి జీబు = మామిడిచెట్టుగుంపును. పసిడి యుప్పరిగ = బంగారపు మేడ. (౪) నిద్దంపు =
 తరుకుఁగల. దిగఁద్రావి = మాయముచేసి. ఆలరుల పాన్పు = త్రవ్వల పలుపు. హత్తుట =
 వచుటాడుట.

మనమనక = మనకమనకలాడుచుండెడు - సంజ కెంజాయ = సంధ్యాకాలపు
 బెట్టునికాంతి. మిసిమికెంపుల = ప్రకాశమానమైన పద్మరాగ మాణిక్యములయొక్క.

141. (౧) బెళుకు=తరుక్కుమని చలించుచున్న. సొలపుఁజూపు = దీనభావము
 గల చూపు. (౨) చికిలి బంగరు వ్రాత జిలుఁగు=తరుకుగల బంగారు (తీగలు బుట్టలు
 మొదలుగాగల) వ్రాతవనియొక్క చిక్కదనముగలిగినట్టి. బైట - కర్త, గుట్టు -
 కర్త. (౩) కుచ్చెల=కుచ్చిళ్లయొక్క. మాయపుఁ గొనుఁ గలుగఁ జేయక = లేని నడు
 మును ఉన్నదనినగా చేయఁగా. (౪) జడకుచ్చు=జడ (చివరి నుండెడు బంగారుజడపై
 చేసిన) కుచ్చు. గెల్పు చిరుదుఁ జాటక = జయసంబంధమైన చిరుదును ప్రకటన చేయు

గీ: గంటసరి నంటుకస్తురి కమ్మవలపు

కప్పురపువీడియపుడూవిం గలసి మెలంగ,

నొటపులకు నెల్ల నొజ్జ యై యుండె నపుడు

భుజగగజగామిని మిటారిపాలుపు మీటి,

141

క. అటు లున్నకొమరుఁ బ్రాయపుఁ

గుటిలాలకఁ జూచి మదన గుంభిత మాయా

నటనాబో యిది గంగా,

ఘటనాబో యని విచారఘటనాశయుఁ డై.

142

ఉ. తియ్యనివింటివాని వెను తియ్యక డగ్గఱఁ జాలు న య్యసా

హయ్యతనూవిలాసి దరహాసము మీసముఁ దీర్ప నప్పు డా

తొయ్యలివంకఁ గన్గొని 'వధూమణి, యువ్వరివాన వీవు? వే

రెయ్యది నీకు? నొంటి వసియింపఁగఁ గారణ మేమి?' నావుడుకొ. 143

ఉ. మేలి పసిండిగాజులనమేళపుఁ బచ్చల కీల్కడెంపు డా

కేలు మెటుంగుగట్టిచుఁగ్రేవకుఁ దార్పుచు సోగకన్నులం

డేలఁగఁ జూచి "యోమదవలీనవమన్నథ, యీజగంబు పా

తాళము, నే నులూపి యను నాన, భుజగమరాజకన్యకొ. 144

చుండఁగా (జయశిలురు గంటనుగాని తుచ్చునుగాని విరుదుగా వేసికొనుట ఆచారము.)

గంటసరి = మెడలోని హారమును. కస్తురి కమ్మ వలపు = కస్తురియొక్క మనో
హరమయిన పరిమళము ఒకటపులకు = కాంతులకు, ఒజ్జ = గురువు. భుజగగజగామిని =
పాఠపవైది. మిటారి పాలుపు మీటి = శ్రేష్ఠమైన చక్కెఱదనముచే నతిశయించి.

142. కొమరుఁ బ్రాయపు = లేత వయసుగల - కుటిల అలక = వంకరలైన
మంగురులుగల యులూపిని. మదన = మత్తఘనిత - గుంభిత = కూర్చుండిన -
మాయా నటనాబో = ఇంద్రజాల ప్రవర్తనమో. గంగా ఘటనాబో = గంగయొక్క
కల్పనయో. విచార ఘటనా ఆశయుడు = చింతయొక్క కూర్పుగల మదిగలవాడు.

143. తియ్యనివింటివానికొ = మత్తఘని. ఆ అసాహాయ్య కనూ విభాసి =
సమాన రహితమయిన కఠీర సౌందర్యముగల యా యర్థుడుడు. దర హాసము = చిలు
నవ్వు. తీర్పకొ = అలంకరించుచుండ. వధూ మణి = పీఠములో రత్నము.

144. మేలి...కేలు = మేల్చి బంగారపు గాజాలతో బోడింపఁబడిన పచ్చల

క సరిలేనివిలాసము గని | వరియించిట దోడికొనుచు వచ్చితిని నోన్
 కురువీర, వసింఁగ నీ | కుటు వీర, దృఢాంకపాలిఁ గోరినదానక. 145
 ఉ. మం వెనుగక గటాక్షలవ మాత్రము చేతనె ముజ్జగంబు మో
 హింఁగఁగ జేయు భార మింక నీవు వహించితి గానఁ, కేళినీ
 చంపకగంధి బిత్తరఘ్న జన్ముల మీఁద సుఖించుచుండు నా
 సంపెంగ మొగ్గముల్కి గడ సామరి సోమరి గాక యుండునే?" 146

క, అను నచ్చెలివాక్యములు
 విని యచ్చెరు వంది "రూప విభ్రమ రేఖా
 ఖను లెండు నాగకన్యలె
 యని విందుము, నేడు నిక్క మయ్యెక జూడక. 147

క. అన్నన్న! మొగము వెన్నుని
 యన్నన్న జయించుఁ గన్ను లన్నక సలిసా
 సన్నములు, నడుము మిక్కిలి
 సన్నము, మాటలు సుధాప్రసన్నము లెన్నక. 148

కింకడియముగలయట్టి యెడనుచేయి. శ్రేవత్క = చెంతకు. తేలఁగన్ = ఓయ్యార
 మాగా. మదవతీ = యౌవనమదము గల యిరుతులకు.

145. వరియించి = నలచి. (పి) కురు వీర = కురుకుమాండవైన పరాక్రమకాలి.
 నీ కుటువు = నీతోడను. ఈర = ఇయ్యారా. దృఢ అంకపాలి = (నీ) దిగి కాఁజిని.
 [పా. — దరి నీవిలాసముం గని. — వరియించిట - క్షౌర్యేకారసంధి.]

146. మంపు ఎనుగక = మైకము అతిశయించునట్లుగా. కటాక్ష లవ మాత్రము
 చేతనె = శ్రే గంజిమాపుయొక్క లేక మాత్రము చేతనే. కేళినీ చంపక గంధి = సంపెంగ
 తావిసంటి మేనితావి గలదైన రతీదేవియొక్క. సంపెంగ మొగ్గ ముల్కి గడ సామరి =
 చంపక ముకుళము బాణముగాఁగల కోల సాదనగాఁడు (మన్నఘండనుట) — (పా. గడు
 సామరి — గడుము = దీప్తి - ఆము = అహంకారము - ఆటి = త్నయించి.) మదనకార్య
 భారమును నీవు వహించినందున మదనుఁడు విక్రాంతి కలవాడై భార్యతోఁగూడి
 సుఖించుచు అలనుఁ డని నని భా.

147. అచ్చెరువు = ఆశ్చర్యము. విభ్రమ = వికాస. ఖనులు = గనులు.

148. అన్నన్న = తోరార. వెన్నుని = విష్ణుమూర్తియొక్క - అన్ను =

గీ. నువ్వుబువ్వు నవ్వు జవ్వనివాసిక,
చివురుసవురు జవురు నువిదమోవి,
మబ్బు నుబ్బు గెబ్బు బిబ్బోకవలివేటి,
మెఱపు నొఱపుఁ బఱపుఁ దెఱవ మేను.

149

క. రవరవలు నెఱపు నీలపు
రవ రవణముతోడఁ జెలి యరాళ కచంబులో;
కవకవ నవ్వునో వలి జ
క్కవకవఁ గలకంతకంతి కఠినకుచంబులో.

150

ఉ. చెక్కులయందమున్ మొగముచెల్వముఁ జన్గవనీటు వేటితీ
రెక్కడ జూడ! మన్నిటికి నెక్కు వ దే మన నైకతంబుతో
నెక్కిటికయ్యములో సలుపుఁకొటి యొక్కటి చాలదే మరుం
డక్కగొనక, రతింగెలిచి డక్కఁ గొన, న్నవమోహనాంగికా!" 151

చ. అని మది మెచ్చి యొచ్చె మొకయందును లేని మనోహరాంగములో
కనుఁగొని 'యానె కా, ప్రతము నైకొని యుండెడినన్న నేల దో
భార్యయైనలక్షీదేవియొక్క-అన్నన్ = అన్నయైన చంద్రుని. నలిన = కమలములకు -
అసన్నములు = చేరువచుట్టములు. నుభా ప్రసన్నములు = అమృతమందు దయగలవి.

149. ఉవిద=చెలువయొక్క. చివురు సవురు = చిగురుటాకుయొక్క సొగ
సును. జవురు = దండెందును. బిబ్బోకవలి వేటి = సింగారియొక్క జడ. మబ్బు
ఉబ్బు = మేఘముయొక్క గర్వమును. గెబ్బు = గంటివేయును. తెఱవ =
స్త్రీయొక్క - మేను = శరీరము. మెఱపు బఱపు = మెఱపుయొక్క కాంటిని.
పఱపు = అవలకుఁ బాఱఁదోలును.

150. అరాళ కచంబులో = మంకలుగల తత్తవెండ్రుకలు, నీలపు రవ రవణము
తోడక = నీలమణి కళముల చక్కదనముతో, రవరవలు నెఱపు = బగడము
సేయును. వలి జక్కవ కవక = గుండ్రని చక్రవాక యుగళమును.

151. చెక్కుల = చెక్కిళ్లయొక్క. చెల్వమున్ = సౌందర్యమును. నైకతం
బుతో = ఇనుకలేస్తో. ఎక్కిటికయ్యములో = పెద్దజగడములు. ఈకటి =
ఈపిఱుడు. మరుక డక్కఁ గొనక = మన్నభుని స్వపశునిఁ జేసికొనుటకును. డక్కఁ
గొనక = ఢక్క అను వాద్యబోధమును విహించుటకును (జయభేరి వేయించుటకు.)

152. ఒచ్చెము = కొఱత. ఒకయందును = ఒక దానియందును. ఔనె కా =

డ్కొని యిటు దెచ్చె నీ వెడఁగుఁ గోమలి? భూజగ మేడ, మారుతా
శనజగ మేడ? నెంత ఘన సాహస మింతుల కంచు నెంచుచుకా. 152

క. 'కాముకుండ గాక ప్రతి నై

భూమిప్రదక్షిణము నేయఁ బోయెడివానిం

గామించి తోడి లేఁ దగ

వా మగున? వివేక మించు నైనక వలవా?'

153

ఉ. నావ్రదు మోమునక మొలచ వ్యాలయక, వలిగబ్బిగుబ్బచక

తీవికి గాన టించుక నటించుకవుక గనిపింప, బల్కె రా

జీదభాక్షి "యో రసికేశ్వర, యో జన రంజ నైక లీ

లావహరూప, యో నత గుణా,తగునా యిటు లానతీయఁగక? 154

క. నిను గీతి సాహితీ మో

హసవాణులు చెవులు వట్టి యాడింపఁగా

గని యుండి, 'కాముకుండఁగా,

న'ని పల్కిన నాకు నచ్చి కొనె నృపాలా?

155

సరియే కాని. విల=విదులకు - తోడ్కొని=తనతోఁగూడ తీసికొని - ఈ యర్థమున
'తోడ్కొని' యని కళామాత్రముపై గనదదవాదేశము - (క్షేపయందు అర్థానుసార
కటల రేఖములు గణనీయములు గావుగాన - విలక=తన్ను నే నేలుటకై అని యర్థం
తరము.) ఈ కెడఁగఁ గోమలి=ఈ కెట్టి పడుచు మారుతాశన జగము=నాగలాకము.

153. కాముకుండక=కామించువాడను. ప్రతిక=నియమముఁ దాల్చినవా
డను. తగవా = మర్యాదయా. మగున = పించెలువా. వలదా=ఉక్కుటలేదా.

154. జలయక = వ్యాపింపఁగా. వలి గబ్బి గుబ్బ చక తీవికి=గుండ్రని
దిట్టపు గుబ్బలవంటి చక్కలయొక్క. యాన్నత్యమునకు, కానటు=కొనియట్లు=సహింప
లేనట్లుగా. ఇంచుక = కొంచెము. కవుక = నడుము. రాజీవ దళ అక్షి = తామర
లేకులవంటి కన్నులగలయులాపి. రసికేశ్వర = రసజ్ఞులకు సిగదండ యగువాఁడా
(గ్రంథశ్రేష్ఠుఁడా యనుట). నుత గుణా = కొనియాడఁబడిన గుణములు కలవాఁడా.
జన...రూప = జనులకు రంజించునట్టి ముఖ్యయయిన నిలాసమును అడపించెడి సౌంద
ర్యముగలవాఁడా. (అవనా - అని స్థితయిరికై భేదము.)

155. గీతి...ణులు - గీతి = సంగీతము - సాహితీ = సాహిత్యము అనెను -

క. అతులిత విలాస రేఖా, కృతులక్ వలపించి యిటులఁ ద్రిభువనలీలా
వతుల నలయించు తేనా, వ్రత మనఁగా నీకు రూప వంచితమదరా?

చ. తెలియనిదానఁ గాను; జగతీవర, ద్రౌదియందు ముందు మీ
రలసమయంబు నేయుట, ద్విజార్థము ధర్మజాపాన్పుటింటిముం
గలఁ జని శస్త్రశాల విలు గైకొను, టందునిమిత్త మీవు ని
శ్చలమతి భూప్రదక్షిణము సల్పఁగఁ వచ్చుట, నే నెఱుంగుదుఁ. 157

గీ. చెఱుగువిలుకానిబారికి వెఱచి నీదు

మఱుంగుఁ జేరితిఁ జేపట్టి మనువు నన్ను;

బ్రాహ్మదానంబుకన్న ను వ్రతము గలదె?

యెఱుంగవే ధర్మ పరుడవు నృపకుమార?

158

మోహన = రంజించెడి - వాణులు = వాక్కుగల స్త్రీలు (ఇక్కడ స్త్రీలింగశబ్ద స్వార
వ్యుత్పత్తి నాయకలుగా స్ఫురించుచున్నాడు). చెవులు వట్టి యాడింపంగాఁ=తమకు
స్వాధీననిఁగాఁ జేసికొని యుండఁగా. (చెవులు వట్టి=ఆలింపఁబడినవై - చెవులకు ఇంపై-
ఆడింపంగాఁ=ఆనందముచే తలయూచునట్లు చేయఁగా-అనియు) నల్పిక=నవ్వుకము.
గీతి సాహిత్య అని మోహనవాణుల నిరువురనే చెప్పటచే చెఱి యొక చెవి పట్టి యాడించి
రని చమత్కారము.

156. అతులిత విలాస రేఖా అకృతులక్ = సాటిలేని శృంగార చేష్టలచేతను
సౌందర్యముచేతను రూపముచేతను, ద్రిభువన లీలావతులక్=(స్వర్గమున ర్త్యపాతాళము
లనెదు) మూడులోకముల విలాసవతులను. అలయించుటేనా = ఆయాస పెట్టుట
యేనా. వంచిత = తిరస్కరింపఁబడిన.

157. తెలియనిదానక్ = మూఢురాలను. జగతీవర = ఓరాజా. అల సమ
యంబు=(ఆమెను ఒక్కొక్కసంవత్సరము ఒక్కొక్క పాండవుఁడు కూడవలసినదనెడి)
కట్టుఁబాటును. ద్విజార్థము=బ్రాహ్మణునికొఱకు. శస్త్రశాలక్=ఆయుధశాలయందు.

158. చెఱుగుక్=ఘనధనునకును (ఖయినునకు ననుట)-విలుకొని బారికిక్ =
ధనుర్ధరుఁడై నన్ను గుఱిపెట్టుచున్న యొకానొకఁడు పెట్టుపాంసకును. (చెఱుగు విలుకొని
బారికిక్=చెఱుగు విల్లుగల మన్నఁగుఁడు పెట్టెడు పాంసకు అనియు.) వెఱచి=బడిసి, నీదు
మఱుగుక్ చొచ్చిరిని = నీచాటున దాగిరిని (నిన్ను శరణుఁ జొచ్చితి ననుట.)
చేపట్టి = అవలంబించి (పాడిగ్రహణముచేసి) అని భా. మనువు = బ్రతికింపుము.

ఉ. నాయమె నీకు మేల్పడిన నాతి నలంచుట? యంత్ర మత్స్యమున్
 మాయగఁ జేసి మున్ ద్రుపద నందన నేలపె? యంగభూపతా
 కాయతయంత్ర మత్స్య మిపు డల్లనఁ ద్రెళ్లఁగ నేసి యేలుకో,
 తీయగఁ బంచదార వెను తీయగఁ బల్కి ననున్ ద్వితీయగఁ.” 159

క. అనుడు నుడురాజకుల పా

ననుడు 'సమస్తము నెఱుంగు వలఁతివి గద, యీ
 యనుచితము దగునె? పరసతి

నెనయుట రాజులకు ధర్మమే యహిమహిళా?’

160

చ. అన విని పాచవ్రాపజవరా లెదలో వల పాచ లేక, యా
 తని తెలిముద్దు నెఱ్ఱెగము తప్పక తేట మిటారి కల్కి చూ
 వునఁ దనివారఁ జూచి, “నృప పుంగవ, యెన్నిట బాణ పూరకే
 యనవల సూటిగా, కెఱుంగ వా యొకకొంటనె మర్తకర్తముల్? 161

159. మేల్పడిన నాతిన్ ఆలంచుట = ఆశేషపడిన స్త్రీని శ్రమపెట్టుట. నా
 యమె = న్యాయము. యంత్ర మత్స్యమున్ = చేరదూపముగాఁ జేయఁబడిన యంత్ర
 మును. మాయగఁ జేసి = మాయించి (కోలతోఁ గూల్చి యనుట - లేక - మాయ యగు
 నట్లుచేసి - కూల్చి యనియే భా.) అంగభూపతాకా ఆయత యంత్ర మత్స్యము = మన్న
 భుజియొక్క భవజమగు గొప్పదైన కపటపుఁ జేరను అల్లనఁ = నులుపుగా.
 ద్రెళ్లఁగఁ విసి = కూల్చి. ఏలుకో = ఏలుకొమ్మ. ద్వితీయగఁ = భార్యనుగా.
 [వతాకాయిత = భవజముగా ఆచరించుచున్న - అనుపాతమున యతిభంగము.]

160. అనుడున్ = అనఁగా. ఉడురాజకుల పావనుడు = చంద్ర వంశమును బది
 త్రముచేయువారఁ దయన యజ్ఞానుడు. వలఁతివి = ప్రాదప్తు. పరసతిన్ = దిరు
 భార్యను. ఎనయుట = బొందుట. అహిమహిళా = ఓనాగ కన్యకా;

161. పాచవ్రాపజవరాలు - పాచవ్రాపసంబాధమైన - పూప = లేతవయస్సు
 గల - జవరాలు = బడుము. ఎదలో = మనస్సులోఁపల. వలపు = మోహమును. తెలి =
 తెల్లని. నెఱ్ఱెగము = చక్కనిముఖమును. తేట మిటారి కల్కి చూపునఁ = తభ్రష్టగల
 యొక్కారపు సొగసుఁ జూపుచేత. తనివి ఆరక = తృప్తి తీరునట్లుగా. నృపపుంగవ =
 రాజశ్రేష్ఠుఁడా. బాణపు = చమత్కరించి, అనవలసి అంటి(ది) గాక = మాధిచేసికొనుట
 మొదలి దని అంటివే గాని. మర్తకర్తముల్ = ముఱుగుపడియుండెను భావములను.

ఉ, కన్నియఁ గాని వేటొకఁడె గాను; మనోహరరూప, నీకు నే
జన్నియ వట్టి యుంటి నెలజన్వన మంతయు నేటిదాక; నా
కన్నులయాన; నా వలపుఁగఘ్నరిచామము తోడు; నమ్ము; కా
దన్నను, నీమమోవి మధురామృత మా నిట బాస నేసెదక. 162

చ. ఇలపయి మత్స్యయంత్ర మొక యేటున నేసి సమస్తరాజులక
గెలిచిన మేలువార్త లురగివరగీతిక లుగ్గడింప, నీ
నుల నవి చల్లగా విని, నినుక వరియింప మనంబు గల్గి, నీ
చెలువము వ్రాసి చూతు నదె చిత్తరుపందు ననేకలీలలక. 163

ఉ. చెప్పెడి దేమి రావలపు చేసినచేతలు? కొల్లులోన ని
న్నెప్పుడు గంటి, నప్పుడ పయి బడ నీడిచె; నిల్వఁ బడ్డపా
టప్పుడ దొత యైఁ గల; దట్టిపాళావాళి కెంతసేపు నీ
వా ప్పిడిదాకఁ దాళుట కయో! మది మెచ్చవు గా నృపాలకా! 164

162.—కన్నియక = పెద్దికాని పడుచు. మనోహర రూప = రమణీయ
మయిన రూపముగలవాఁడా (రూపక అనియు ఛేదము - రమణీయ మయిన రూపము
గలవాఁడు అని యర్థము) ఎలజన్వనముక = లేతప్రాచుము. జన్నియ వట్టి యుం
టిక = నొకప్పుట్టి యుంటిది. (దేవతను నొకప్పుట్టిసమస్తపును జన్నియ అనుట వాడుక.)
కన్నుల యాన = కన్నులయొన బట్టు. వలపు = పరిమళింపుచున్న - (నామాట
యంత్రమేని నాకప్పులుపోవు - కస్తురిచామము ధరించు 'యోగ్యత నాకు లేక
పోవు అని' భావము.) బాస = ప్రమాణము. నీమ...నేసెదక = విషముద్రాగి
దివ్యప్రమాణముచేసినట్లు అని భవి - ప్రమాణార్థ మయిన అపరామృతమాన నిచ్చిన
నదియే తన కీప్సితసిద్ధి యని యుక్తియు చమత్కారమును.

163.—ఉరగి వర గీతికలు = నాగ కన్యకల శ్రేష్ఠ గానములు. ఉగ్గడింపక =
కొనియాడఁగా. పీలులక = చెవులతో. అనియార్తలు. చెలువము = చక్కఁదనమును.
చిత్తరుపందుక = చిత్తమగునందు.

164 —కొల్లులోనక = (గంగాతీరమందలి) సగలో. ఈడిచెక = వలపు కర్త.
నిల్వక = పయిబడక యాచుటకై. పడ్డపాటు = పడినప్రము. పాళావాళిక =
తత్తరపాటుక. తాగుటకుక = నైరిందినందులకు.

గీ. అనిన, 'ఫణిజాతి నీ, వేను మరుజజాతి,

నన్యజాతిఁ బ్రవర్తించు టర్వ మగునె?

యేల యాశోర్కి?' యనిన రామాలి కనియొ,

చిలువచెలువంపుఁ బల్కులఁ జిలువచెలువ.

165

ఉ. 'ఏ మనఁ బోయెదం దగుల మెంచక నీ విటు లాడఁ? దొల్లి శ్రీ

రాముకుమారుఁ డైన కుశరాజు వరింపఁడె మా శుముద్వతిక?

గోమలచారుమూర్తి పురుకుత్సుండు నర్తదఁ బెండ్లియాడఁడే?

నీమన సొక్కపే కరఁగ నేరదు గాని నృపాలకాగ్రణి.

166

ఉ. ఈ కలహంసయాన నను నెక్కడి కెక్కడినుండి తెచ్చె! నా

హా! కడుదూర మిప్పు డని యమ్మనఁ జేర్పక, జంపుమాటలక

వ్యాకుల పెట్టు పేల! విరహంబుధి ముంపక పోదు నన్; జలం

తే కద నీకు మంచి దిఁక నీతకు మిక్కిలి లోతు గల్లునే?

167

చ. అని వచించునప్పుడు, ముఖాబ్జము నంటెడి విన్నబాటు, చ

క్కునితెలిసోగకన్నుఁగవఁ గ్రమ్మును నుండెడిబాష్పముల్, గళం

బునఁ గనిపించు గద్గదిక, ముప్పరి గొన్వలవంతఁ చెల్పు, ని

ట్లను మదిలోఁ గరంగి రసికాగ్రణి యాకరభోరు భోరునక.

168

165.—ఫణి = నాగ. రామాలిక = రాశోమరునికి చిలువచెలువ = నాగ
కన్యక. చిలువ చెలువంపుఁ బల్కులఁ = చిలువలు పలువలుగల విరాసముతోఁ గూడు
కొన్న పల్కులచేత.

166. విమనఁబోయెదక = విమిచెప్పఁగలను. (ఏక = నేను మనఁబోయెదక =
(బ్రదుకునునా-అని కావపుగ నేనియు. బ్రదుకును అని విపరీతలక్షణగా నేనియు నొండె).
తనీలము = మోహము. తముద్వతిక = ఆపేరుగలకన్యకు. గోమల చారు మూర్తి =
య్యను సుందర స్వయాపుండు. నర్తదక = నర్తద అను పేరుగలదానిని.

167. ఈ కలహంసయాన = ఈ రాజహంసగమన. అమ్మనక = వక్షస్థలమును,
జంపు మాటలక = ప్రోద్బుధుచ్చ మాటలచేత. విరహ అంబుధి = ఎడఁబాట నెడి నలు
ద్రము. నక = నన్ను. చంటి కద = మాత్సర్యమే కదా. ఈత...నే = మరణమే
సుఖమివమండఁగా అందులో తక్కుదుఃఖములు లక్ష్యమా.

168. విన్నబాటు = ఖన్నత్వము. గళంబునక = కంఠమునందు. గద్గదిక

ఉ. 'చక్కెరబొమ్మ, నా ప్రతముచందము దెల్పితి, నంతే కాక నీ
చక్కెదనంబు గన్న నిముసు బయిన న్నిలు పోప శక్యమే
యిక్కున. జేర్చు కి?'ంచు దయ నానతి యీ, దల వంచె; నంతలో
నెక్కడనుండి వచ్చె దర శేషణకు నునుసిగ్గుదొంతరలో! 169

ఉ. అంకి లేటింగి యానరసుఁ డంత 'వివాహవిధిజ్ఞుఁ డైనమీ
నాంకుఁ డొనర్చివా, డిది శుభైః ముహూర్తము, రమ్మ'టంచుఁ బ
ర్యంకము మీఁద నచ్చెలిఁ గరగ్రహణం బొనరించె న న్నజీ
కంకణ కింకణీగణ వికస్వర సుస్వరముల్ నెల. గంగక. 170

మ. ఒకమాణికృష్ణబొమ్మ పుట్టింగకీలో, జాభువా జాలన
ల్లిక బాగాల్ కపుంపుటాకునుదుపు త్వే తెచ్చి రా జున్నచా

దగ్గుత్తిక (గద్దనస్వరము). ముప్పిరి కొక్క = మూడింతలైన - వలవంతక = మదన
వృద్ధుడు. తెచ్చిక్క = నిన్నుఁదాటు బాష్పమును గద్దదిక అనుమాఃమను వంత మూడింత
లగుటం దెలిపి ఎరి ధ్వని. కరభోయక = (కరభమనగా మనికట్టు మొదలు చిటికెరవ్రేలి
మూలములకు గల చేతియొక్క బతుకవైపు) కరభమువంటి ధోయపులు అరగా
తొడలు గలయులాపితో. భోయనక = త్వరితముగా [కరభోయపుకొని యొండ
వలయును. పుగాగమును లేచు ఆసాధువు. 'భోయక' అసాధువు - 'బోయన్' అను
మాపము సాధువు]

169. నిలుపు ఓరకొ = (నిలుపు = విలంబమును. ఓరకొ = నహించుటకు),
అనతి ఈక = నెల విడుదగా. తరళ ఈశుణకుక = చంచలమైన చూపులగలదానికి.
దొంతరలో = పరంపరలు.

170. అంకిలి = ఇంగితము. వివాహ విధిజ్ఞుడు = పెండ్లి పద్ధతిని ఎఱిగిన
వాడు. మీనాంకుడు = మర్మభుండు. శుభ విక ముహూర్తము = కల్యాణము ప్రధా
నముగాగల రెండుగడియలకాలము. పర్యంకము = మంచమును, చేరకొ = దాయ
నట్టుగా. కరగ్రహణము = చేయవట్టుట (పెండ్లియు). తల్లి = ఆ యులాపితేలివైన.
మణి కంకణ = రత్న కంకణములయొక్క. కింకణీ గణ = చిలుగుజ్జల గుంపుయొక్క.
వికస్వర = వికసించిన - ను స్వరముల్ = ఒప్పదమైన నాదములు. చెలంగంగక =
మ్రోగునట్లుగా.

171. మాణికృష్ణ బొమ్మ = రత్న పుత్రిక; ఎట్టి వగ కీలో = వి విధమున సూత్ర

యకు నందియ, నతండు లేనగవుతో నావేళ నావ్యాళక

నన్యక కేంగేల నొసంగి కైకొనియె సయ్యాటంబు నాటిల్లగఁక. 171

ఉ. శయ్యకుఁ దార్చుగా దులుము జాతె; న దంతటఁ జక్కఁదిద్దఁ బోఁ
బయ్యెద జాతె; నయ్యదిరిపాటున గ్రక్కున నీవి జాతె; రా
జయ్యెడ నవ్వెలాసీని యెయారము చూచి కవుంగిలింపి; నొ,
నెయ్యెడ మేలె చూతురు, గ్రహింపరు జాణలు జాటుపాటులక. 172

ఉ. కౌఁగిటఁ జేర్చువప్పటి సుఖంబె లతాంగికి బారవశ్యముక
మూఁగఁగఁ జేసె; మోవిపలునొక్కు లురోజ నభాంకముల్ మొద
ల్లాఁగల కంతుకేళి సుఖలక్షణముల్ పయిపెచ్చు లయ్యె; న
ట్లొఁగద యెట్టివారలకు నగ్గలపుం దమి గల్గి యుండినక. 173

చ. చరుంగవ సాముకందెపుఁ బిసాళి యురంబున సారెఁ గాసనే
మన సుచుపుక, సుధారసము చూటికిఁ గ్రోల నె చూడు, జొక్కు గీ
ల్కారు సరసోక్తులక విసనె కోయ సవా, యిటు లాపిరుగమం
బున నె విభుండు మూఁడురలపుల్ వలచెన్ ఫణి గాజకన్యకన్. 174

మో, బాసవా బాసలికక=బాగారపుఁ దాంబూపుఁ బత్తెఱులో. బాగాల్=పన్న
ముగా నొత్తివ పోఁకలు. కపురపు టాకు ముపుల్=కర్పూరము రాచివ తలులపాకు
చుట్టలు వ్యాళ కప్పుక = నాగ స్త్రీయొక్క. సయ్యాటంబు పాటిల్లగఁక = (భార్య
భర్తల) చెర్టాటము విగ్నడునట్లుగా.

172/శయ్యకుఁ దార్చుగాక = పాపుమీదికిఁ జేరఁదీరుఁగా. తులుము =
కొవ్వ. పయ్యెడ = వైట. అపిరిపాటురక=కొందరపాటునే గ్రక్కునక = తటా
లున. నీవి = పోఁకమడి. జాణలు = నేర్పరు లగు పురుషులు.

173/పారవశ్యముక = పరవశత్వమున - అనగా - ఒక లెబుంగమిని. మూఁ
గఁగక = కమ్ముకొనునట్లుగా. మోవి పలు నొక్కులు = అనరమనలి దంత క్షతములు.
ఉరోజ నభి అంకముల్ = చన్నులయందలి గోటి గుర్తులు. కంతు కేళి = మచ్చభ క్రిడ
యొక్క. పయి పెచ్చులు=మీది కొనరులు. అగ్గలపుం దమి=మిమ్ములమైన మోహము.

174/చరుగవక, సాము...రంబురక=సాముచే కందెలుగట్టిన ప్రకాశమాన
మయిన తొమ్మనందు. సొరక = మాటిమాటికి. కాసనే = చూడుటకే = అన నె
అనుపాదమున అదుముకొనుటకే. చొక్కు గీల్కారు = పారవశ్యముతోఁ గూడిన

గీసాగరికముద్రగల మంచి బాగరి యట,
 నాగవాసములో వింత నటనల దట,
 కులుకుగుబ్బలప్రాయంపుఁ గోమలి యట,
 వలచి వలపింపదే యెంతవారి నైన.

175

క. ఈగతి రతికేళీసుఖ

సాగరమునఁ దేలి యున్న సమయంబునఁ, ద
 ద్యోగం బెటువంటిదో, స
 ద్యోగర్థంబున సుపుత్రుఁ డొకఁ డుదయించె.

176

క. ఆచక్రనిఖాలుండు వా

కృపార్యము గాంచు నని శుభ గ్రహదృష్టుల్
 చూచి, యిలావంతుం డని
 యాచతురుండు నామకరణ మలరిచి, యంతఁ.

177

ఉ. కామినిఁ జూచి, 'రమ్ము; గజ గామిని, యిక్కడ నొక్కనాఁ డిఁకం
 దామస మైన, నక్కడ హితవ్రతి తైర్థిక కోటి యాత్మిలో

(పా. కీల్కాన్ = తనకు పారవశ్యము కలుగునట్లుగా). మూఁడు పలపుల్యలచెక్ = ముమ్మాటికి మోపించెను. (కనుట - శ్రోలుట - వినుట - అను మూఁడు భోగములకు సరిగా మూఁడు పలపు లని కవివ్యాసయము).

175. నాగరికముద్ర = నాగరికపులక్షణము - అనఁగా, నాగరవాసముచే కలిగిన చాతుర్యము. బాగరి = సౌందర్యము గలది. నాగవాసములో = నాగలోకములో (వేశ్యా జనముయొక్క మేళములో, అనియు). నటన = నడువడి (నాట్య మనియు). కులుకు గుబ్బల = పొగ నైన నటనలుగల - ప్రాయంపుఁ గోమలి = లేతవయసు నుండరి, ఎంత వారి నైనక = ఎట్టి పౌఢులను అయినను. వలచి = తాను మోపించినదై.

176. పా. రతికేళీ సుధా సాగరమున = కామక్రీడ యనెడి యమృత సముద్రములో. సద్యోగభంజుఁ = అప్పుడే సంపూర్ణమైన గర్భాణువలన.

177. వాక్ ప్రాచుర్యము = వాక్కునందు ప్రసీద్ధిని. వాక్తిత్వమును, ఇహవంతుండు = వాక్కుకలవాఁడు (ఇలా = వాక్). నామకరణము అలరిచి = పేరు పెట్టుటను గావించి.

178. గజగామిని = ఏనుగు నడకలవంటి నడకలగలదానా. తామసము = వింతము. హితవ్రతి తైర్థిక కోటి = ఆత్మలయొక్కయు తాపసులయొక్కయు తీర్థ

నేమని యెంచునో? యిపుడ యేగవలెన్; దరువాత నీసుత
 గ్రామణి నీవు వచ్చెదరు గాక'ని యూటడిలంగఁ బల్కినట్లు. 178
 ఉ. అంటినప్రేమ బాహువికి నప్పుడ తోడ్కొని వచ్చి, యల్ల వా
 ల్లంటి నిజేశ్వరుం దనదుఁగబ్బిచనుంగఁగ జేర్చి బాష్పముల్
 ✓శంఠఁ దొరంగుచుండఁ, దిరుగం దిరుగం గనుఁగొంచు, గ్రమ్మతొక,
 జంట దొఱంగి సంజను వెసం జను జక్కవ పెంటియుంబలెన్. 179
 ఉ. అంతట ౭ జుర్రాక గని యాప్తపురోహిత భృత్య వర్గ ము
 త్యంత ముదమ్ముచెంది 'యిటు లార్తులఁ గాచుట కేమొ గాక యే
 కాంతముగాఁగ నేఁగుదురె? యంచుం దలంచితః; మీరు వచ్చుప
 ర్యంతము వమ్ము మే మెఱుంగ; మందఱప్రాణము లీన భూవరా.' 180
 చ. అని పలుకం బ్రసన్నముఖుఁడై విభుఁ డిష్టసఖున్ విశారదుం
 గని, "యొకవంత వింటె! ఫణికన్య యులూపి యనంగ నోర్తు న
 న్నొని, తమ నాగలోకమునకుం జని, తన్ను రమించు మంచు, జె
 ప్పనిప్రియ మెల్లఁ జెప్పి, యొడఁబాటొసరించి కరంచె డెందమున్.
 ఉ. చెప్పెడి దేవి! కన్నఁగవ చేరల కెక్కడ; చంద్రబింబమే
 తప్పుదు మోము; మోవి సవతా చిత్ర? రెక్కడిమాట! గొప్పకున్
 గొప్ప పిలుందు; గబ్బిచనుగబ్బుల కౌఁగిటి కెచ్చు; బాళువా
 యొప్పులకుప్ప మేను; నడు పన్నదొ లేదొ, యెఱుంగు వింతకున్. 182

యాత్రాపరులయొక్కయు సముదాయము. గ్రామణి = శ్రేష్ఠుడు, ఉరడిలంగఁ =
 సమాధానపడునట్లుగా.

179. అంటిపప్రేమ = (మనస్సునకు) తగిలించు యనురాగముతో.
 వాల్లంటి = నిడుదకన్నులది (ఉలూపి). తొరంగుచుండఁ = రాలుచుండగా. క్రమ్మ
 తొక = మరలెను. జంఁక తొఱంగి = జోడు పెడఁబాసి. సంజ = సంధ్యాకాల
 మందు. వెనక = క్షణముగా. జక్కవపెంటి = చక్కవాకి.

180. అర్తుల = పీడితులను. ఏకాంతముగాఁగఁ = ఒంటరిగా. ఈవ = నీవే.

181. ఒడఁబాటు = సమైక్యత. కరంచెన్ = కరంగించెను. డెందమున్ =
 మనస్సును.

182. మోవి = అభరణమునకు - సవతా = సమాసమా,

ఉ. చెంగున దాటు చూపు లిరుచిక్కని జేడిన లేమొ? మీటినన్
 గ్రంగన వాగు గుబ్బలు చొక్కారపు దాళము లేమొ? రూప మా
 నంగన నైన చెక్కిళ్ళు నా జెడ్డము లేమొ? చొక్క మా
 రంగున మీలు దానియధుంబులు గెండుగు నేమొ నెచ్చెలీ? 183

ఉ. ఆయెలనాగ వేణి మెలుంగారు కటారికి మాసటిఁ డగుం
 బోయన వచ్చు; న మైలుంగుజోడి పిలుందు సమస్త భూమికిన్
 రాయ లనంగ వచ్చు; నల రాజ నిభాస్య యెలుంగు గట్టివా
 కొయిల కంచు కు త్రికలకున్ నాకాఁ డన వచ్చు, నెచ్చెలీ. 184
 క. మదిరాక్షి మోవిజిగి ప్రతిపదము గావించు గీర వదనముతోడన్;
 మదనుని విలు గొన వచ్చున్ సుదతీ కుణిక్కు బొమలనుద తీ రెంచన్.
 చ. ఆల జడ యందమున్ మెలుంగు టారు పుటాదము నాకు ముందుగాఁ
 జిలువ కొలం బటంచుఁ జెలి చెప్పక తొల్లనె చెప్పె; దత్తయా

183. ఇరు చిక్కని జేడినలు = చెండు ఎడఁబాదని జేడినచేపలు. వాగు =
 కట్టించెడు. చొక్కారపు - పా. చొక్కాటపు = సొగసైన. రూపము ఆనన్ కననైన
 చెక్కిళ్లు = మనరూపము. అందు ప్రతిబింబింపఁ గాచుచుకొనఁ దగినవైన కపోలములు
 (అద్దమువంటి వనుట). చొక్కము = నిర్మలము.

184. ఆ ఎలనాగ వేణి = ఆ లేజవరాలి జడ. మెలుంగారు కటారికి = కాంతి
 గల కటారి ఆను నాయుధవిశేషమునకు. మాసటిఁడు = కూరుఁడైనదొర. రాయలు =
 ప్రభువు ఆల రాజ నిభ ఆస్య = చంద్రుని బోలిన మొగముగలయద్దానియొక్క - ఎలుంగు =
 స్వరము. గట్టివా కొయిల = గయ్యాళి కొంకలయొక్క - కంచు కుత్తుకలకున్ = కంచు
 వలె మ్రోగు కంఠధ్వనులకు. బయకొండు = తీర్పరి (కొనుగోలు సేయువాడు).

185. మదిరాక్షి = (చూపణము) మదింఁజేయు నేత్రములంగల దానియొక్క
 (ఉలూపియొక్క). కీరవదనముతోడన్ = చిరుకముక్కుతో. ప్రతి వదనము గావించున్
 = ఎదురు మోము బడ్డను (ప్రతివాదము చేయును - చిరుకపలుకులకన్న మధురమగు కలు
 కులు ఆ మోవికడనుండి వెలువడు నని భావము). కొనకొ వచ్చున్ = వెలచెట్టి నిలువఁ
 గదంగును, మద తీరు = అద్యంతముల చక్కఁదనము.

186. పుటారము = విజృంభణము. చిలువకొలంబు = నాగకులము. అల...
 చెప్పె - జడయు నూఁగారును పొమువలె నున్న వని భా. తల్ తనూ విలసనము =

విలసన మెన్నఁ గన్నదియు విన్నది గా; దిలలో లతాంగుల
హృదయకళిగోరులకుఁ బోలదు; పోలునో యేమొతారకల్? 186

సీ. మరుని గెల్పుల కథా మహిమమ్ము విలసిల్లు

నొఱపుఁజిత్తరువీవి నుల్లసిల్లు,

వీనుల కమ్మతంపు సోనలై వర్తిల్లు

శారితా ముఖ సూక్తి సందడిల్లు,

కస్తూరి కాది సువస్తులఁ బ్రభవిల్లు

పరిమళమ్ముబజోకఁ బరిధవిల్లు,

జెప్పఁ జూపఁగ రాసి సింగారము ఘటిల్లు

పెక్కుశయ్యల సొంపు పిక్కిటిల్లు.

గీ. వింతహరువుల వసులచే విస్తరిల్లు

దివ్య మాణిక్య కాంతులఁ దేజసిల్లు,

నందముల కెల్ల నంద మై యతిశయిల్లు

పాప జనరాలి బంగారుఁ బడకటిల్లు.

187

ఆ మేని విలాసము. లతాంగులు = తీగఁజోడులు. తారకల్ = నక్షత్రములు - చంద్ర భార్యలు - నక్షత్రములకును కాలిగోళ్లకును సామ్యము ప్రసిద్ధము - చంద్ర భార్యలు ఆమెకు సాటి కానే కారనుట.

187. (౧) మహిమమల్ విలసిల్లు = మహిమలు ప్రకటమగుచున్నట్టి హిమపుఁజిత్తరువీవిన్ = అందమయిన చిత్రపటములయొక్క విభవముచేత. ఉల్లసిల్లున్ = ఒప్పుచుండును. కర్త - పడకటిల్లు - ఇట్లే అంతట నెఱుంగునది. (౨) వీనులకున్ = చెప్పలకు. సోనలు = వర్ణములు, శారితా ముఖ సూక్తిన్ = గౌరవంశలు లోనగువానియొక్క మధురభాషితములే. సందడిల్లున్ = సందడిగల్గియుండును. (౩) కువస్తులన్ = ముడివస్తువులవలన. ప్రభవిల్లు = పుట్టుచున్న పరిమళమ్ముల బోకల్ = నెత్తావులయొక్క యతిశయముచేత, పరిధవిల్లున్ = ప్రబలించుండును. (౪) సింగారము = అలంకారము శయ్యలన్ = శయ్యలచేత. సొంపు పిక్కిటిల్లున్ = సొంపు మీఱియుండును.

హరువుల = అందములు గల. విస్తరిల్లు = వ్యాపించునట్టి. పాపజనరాలి = నాగతరుణియొక్క.

క. ఆ భోగము తద్యస్తు చ

యాభోగము సేవకు గన్నయవి కావు సుమీ,

సాభోగపురము సరి యా

సాభోగవతీపురంబు సార్థం బయ్యెన్,

188

ఉ. ఆ మదిరాక్షి భోగవతి యన్ నని గ్రంథకంఠ జేసి, తత్పుర

స్థేముని హాటకేశ్వరు భజింప నొనర్చి, టు తోడి తెచ్చి, న

న్నీ మహి నిల్చి, యేగె నిదె యాళ్ళుడె, న న్నడం బాయలేని యా

ప్రేమ రుదిత యంత యని పేర్కొనరాద"ని తెల్పె దెల్పెన్. 189

ఉ. చూఖరి మించ నట్లు లగు ప. త్రిభానుజి 'చోద్య మయ్యె నా

వైఖరి విన్న, సే మనంగ జచ్చు, నహా! ముఖేంద్ర చంద్రమ

శ్చేఖర, చిల్వ రాకొలము చేడియ నొక్కటె జెప్ప నేల, నీ

రేఖ గనుంగొన న్వలవ రే ఖచరీ ముఖ నుందరీ ముఖల్'

190

188. ఆ భోగము = ఆ సుఖానుభవము. తద్యస్తుచయ ఆభోగము = అనన్తపుల సముదాయముయొక్క పరిపూర్ణత్యము సాభోగపురము = స్వర్గము [భోగ మనగా సుఖము - అది లేనిది ఆభోగము. ఆభోగము కానిది సాభోగము - నాకళ్లమువలెనే. అని యొకమతము; నభోగ అనగా అకౌశలాములు - అనగా వేల్పులు-సాభోగపుర మనగా వారిపుర మగు స్వర్గము అని యొకమతము.] ఆభోగవతీపురంబు = భోగవతి అను పేరుగల యానగరము. సార్థము = అర్థవంతము - భోగములు గలది యను వర్థము నకు సరిపడియున్న దనుట.

189. మదిరా అక్షి = కన్నులయందు మదిరా (=నుర) పానముచే కలుగు విరాసము సహజముగానే కలయట్టినుంది యని కొందఱు, మదింపఁ జేయునది మదిరము-మదియు లగు నట్లు గలది మదిరాక్షి అనియుం జెప్పనగు. అన్ నదిక = అను పేరుగల యెఱియదు. తత్ పుర స్థేమున్ = ఆ పట్టణవాసీమైన. హాటకేశ్వరుక = హాటకేశ్వరుడను పేరుగల యాళ్ళరుని. ఓనర్చి+ఇటు. ఆప్రేమము అది = అట్ల యా ప్రేమకు. పేర్కొనరాదు = వచింప నలవికాదు. తెల్పెక - కర్త అర్హుడగు.

190. చూఖరి = ముఖరత=వాగ్విత. చోద్యము = ఆశ్చర్యము. ఆ వైఖరిక = ఆ విధమును. ముఖేంద్ర చంద్రమశ్చేఖర = ఓ రాజ పరమేశ్వరా. చిల్వ రా కొలము చేడియక = సర్వరాజ వంశపు బోటిని. రేఖ = సౌందర్యమును. ఖచరీ ముఖ నుందరీ ముఖల్ = దేవ స్త్రీలు మొదలగు రమణీ రత్నములు.

కృతని పలుక నలరి, బలరిపు

తనయుండటం గదలె, మొదలి త్రైధిపులుగు దా
నును, మంచుగొండ యండకు

జని, తచ్చిఖ గావలొక జనితాదరుడై.

191

సీ. పదియాలువన్నె గుబ్బలి రాచకూతురు

పట్టంపురాణిగాఁ బరంగుజాణ,

పతియర్థదేహంబు సతి యంట నిజముగాఁ

బ్రబలు కన్నియఁ గన్న భాగ్యశాలి,

ముజ్జగమ్ము పవిత్రముగఁ జేయు తీర్థమ్ముఁ

గొనసాగఁ జేసిన యనఘమూర్తి,

భూమిధరా రాతిచే మొక్కవోవని

యరిది బిడ్డనిఁ గాంచినట్టిమేటి,

గీ. యోషధుల మొలపించిన యుత్రమును,

చల్లదనముల కెల్ల దీక్షాగురుండు,

192

191. ఆటవికంబోషింది. బలరిపు తనయుడు = ఇంద్రుని కొడుకు (అర్జునుఁ

డనుట). మొదలి త్రైధిపులు = తనతో మొదటసన్నిహిత భ్రాతృపులును. మంచుగొండ = హిమవత్పర్వతముమొక్క - అండకు = సమీపమునకు. తచ్చిఖర = ఆగిరి శృంగములను - అవలొక = చూచుటయుండు - జనిత = పుట్టించబడిన - ఆదరుడై = కోరికగలవాడై.

192. (౧) పదియాలువన్నె గుబ్బలి రాచ = మేరువు పర్వత క్రిష్ణా మొక్క ప...య = మేరుక, జాణ = చతురుడు. (౨) పతి యంట = భార్య అని చెప్పట. (౩) ముజ్జగమ్ము...ర్థముకొ = (స్వర్గ మహి పాతాళముల నెదు) మూడు లోకములందును ప్రవహించుచున్న వానిని పానము చేసిమ గంగానదిని. కొనసాగ = గంగకు కిరణలూ జూటమునుండి వడినప్పుడు హిమవంతుడు తన శృంగంబున గ్రహించిరందరు అవతరి పాదుల కలిగిన దని భా. (౪) భూమిధర రాతిచే = ఇంద్రుని చేత. మొక్కవోవని = తెక్కలు నలుకఁబడని - అది బిడ్డనికొ = ఆశ్చర్యకరమైన వయసు.

ఓషధుల = కరువుల తాదులను (మందులను). సీతాగురుండు = మునుషుని నేర్పిడి యొజ్ఞ. జన సీమ = ఉత్పత్తి స్థానము సద్గుణ ఆస్థాన భూమి = మునిగురులకు

సకలమాణ్యరాశికి జనననీమ,

యీనశస్వామి సద్గుణాష్టాసభూమి.

192

వ. (1) అని బహుప్రకారముల హిమగిరి ప్రభావము వక్కాణించి తత్ప్రదేశమున కాళాశిఖోల్లిఖితగ్లావృక్షం బగునగస్త్యవటవృక్షంబు గనుంగొని, యవట నికట విశంకట కటక కమనీయ మణిశృంగం బగు మణిశృంగంబు గని, యగణ్య పుణ్యాగమ సమర్థం బగుహిరణ్య విందుతీర్థమున గృతావగాహుండై గోహిరణ్య ధరణ్యాది దాన్ము లనేములు గావించి; (2) ప్రాగ్భాగమున కలి కలిత నర కరణ్యం బగు వైమికారణ్యంబు సొచ్చి, యచ్చటం గోటిగుడితాంగీకృతానత జనతా సమర్పిత నారాయణుం డగుబదరీనారాయణుం బూజించి; (3) మనీషి మనీషిత ఫలప్రదాన శుచిప్రయాగం బగుప్రయాగంబున కేగి, ముముక్షుజన హృదయంగమం బగు త్రివేణీసంగమంబున దాన

సభా ప్రదేశము. ఇందు జాత మొదలగు హిమవద్విశేషజనులు ఆయాపాదములందు ప్రతి పాదిత మైనదివయమునను అచరుణయనున యభిప్రాయము గలదియై సొంపారుచున్నది.

198. (1) కాళా శిఖా పిల్లిఖిత గ్లావృక్షంబు=కొమ్మల కొనలచేత బిరయఁ బడిన చంద్రనక్షత్రములుగలది. అగస్త్య=అగస్త్యమను పేరి-వటవృక్షంబు=మట్టిచెట్టును. నికట=సమీపమును - విశంకట = వికాలమైన - కటక=చరులను - కమనీయ=మంద రియ్యలైన-మణిశృంగంబు=మణుల శిఖరములును కలది. మణిశృంగంబు = మణిశృంగము అనుపేరి పర్వతమును. అగణ్య పుణ్య అగమ = లెక్కింప శక్యముగాని పుణ్య ప్రాప్తికి. శృత అవగాహంబు = చేతులచేన స్నానముగలవాడు. గోహిరణ్య ధరణీ అది = ఆవులు పైండి భూమి లోనగు. (2) కలి కలిత నర కరణ్యంబు = కలిచే కూడఁబడిన జనులకు ఆశ్రయింపఁదగినది. గోటి గుడితా అంగీకృత=గోటి యింకలగులది యగునట్లు గా అంగీకరింపఁబడిన-ఆనత జనతా సమర్పిత=నమ్రమైన జనసమూహముచేత అర్పణము చేయఁబడిన - నారాయణుండు=నారాయణోపనిషత్తు గలిగినవాడు (3) మనీషి = విద్వాంసులచేత - మనీషిత=కోరఁబడిన - ఫల = ప్రయోజనముయొక్క - ప్రదాన = ఇచ్చుటగల - శుచి = పవిత్రమైన - ప్రయాగంబు=కత్తెప్రయమైన అశ్వమేధాది యాగములు గలవి. [ప్రా-శస్త్రీప్రయాగంబు=కల్పవృక్షము.] ముముక్షు హృదయంగ మంబు=మోక్షోపక్షులకు మనోహరము. త్రివేణీ సంగమంబునకొంగు యమునా నర

ములుం బానంబులుం గావించి, యచ్చట మాధవు నారాధించి; (4) భవర సానుభవ భీరు సానుక్రోశం బగుపంచక్రోశంబు ప్రవేశించి, యభ్యర్థ మణి కర్ణికయగు మణి కర్ణికం గ్రూఢి, యన్న పూర్ణ వికాలాక్షి సనాధుఁ గాశీవిశ్వనాథు దర్శించి; (5) తైర్థిక సమాహిత సమ్యగయకు గయకుం జని, యచట నుచితకృత్యంబులు నిర్వర్తించి; (6) పును షోత్తమమ్మున కేగి, యంద్రద్యుమ్నునరస్సున శిరస్సుమజ్జనంతై, నమజ్జన దృక్పక్షోర జ్యోత్స్నాధుని జగన్నాథునిఁ గొలిచి; (7) యా తల గౌతమీ తటినీ తోయన్నాత యై జగన్తోహన మనోజవశీకరణ కారణ కళాప్రావీణ్య లావణ్య హావ భావ ప్రకట నటనరేఖా శ్లాఘా దూర్జిత రంభోర్వశీరంభో ర్వశీత కిరణ కిరణ నిభ విభా రంగవృణి

న్వతీ నదులు కలసినచోటను. తానంబులున్=స్నానములును. (4) భవ రస అనుభవ= సంసార సుఖానుభవమువలన - భీరు = భయశీలురైనవారిపట్ల - సానుక్రోశంబు = దయతోఁగూడింది పంచక్రోశంబు = పంచక్రోశసంఖ్యగల వారాదాసిని. అభ్యర్థంబు=సమాప మందలి - మణి కర్ణిక = మణిఖచితమైన నారదకర్ణాభరణముగలిగిన - మణి కర్ణిక్ = మణికర్ణికామండమునందు. ఆన్నపూర్ణవికాలాక్షిసనాధున్ = ఆసంఖ్యగల పార్వతీ జీవితోఁగూడిన - విశ్వనాథున్=కాశీ విశ్వేశ్వరుని (5) తైర్థిక = తీర్థయాత్రాగతుల యందు - సమాహిత = ఉంపఁబడిన - సమ్యక్ అయి = లెక్కయైన శుభముగలది. (6) పునుషోత్తమమ్మునకున్ = జగన్నాథక్షేత్రమునకు. శిరః సు మజ్జనంబు ఐ = తలకు ముంచిస్నానము చేసి నమల్ జవ=రమస్కరించెడు జయలయొక్క - దృక్పక్షోరక=నేత్ర ములనెడు చకోరములకు - జ్యోత్స్నాధుని = వెన్నెల ప్రవాహంబు. జగన్నాథు నిన్=జగన్నాథస్వామిని (7) ఆతలన్=ఆవతల. గౌతమీ తటినీ=గోదావరీరదియొక్క - తోయ=నీటియందు - స్నాత = స్నానముచేయువాఁడు. జగన్తోహన = జగత్తును మో హింపఁజేయుటకు మనోజ వశీ కరణ=యత్నముని (నైతము) వక్రునిఁ జేసికొనుటకును. కారణ = మోతువైన - కళాప్రావీణ్య=విద్యలయందలి సామర్థ్యముచేతను - లావణ్య= అవయవములయందలి ములైపురీటివంటి కాంతిచేతను - హావ భావ=హావము భావము అను శృంగారచేష్టలచేతను - ప్రకట=ప్రసిద్ధమైననటన రేఖా=నాట్య విరాసదుండలి. శ్లాఘా=పొగడికచేతను - దూరీ కృత=దూరస్థులగాఁ జేయుఁబడిన (=జయంపఁబడిన) - రంభోర్వశీ=రంభ ఉర్వశి అనెను - రంభోయా = అరణిచెట్లవంటి తోడలుగల

రంగమంట పోజ్జ్వలాసికా కృతలక్షణ లాసికా కృతలక్షణ కృతలక్షణ
కటాక్షవీక్షణసుధా రసధారా నేచన కానేచి తానేచన కాంగుండై, పా
పాటవీ విపాటనపాటన సుసూచన దీక్షా రామేశ్వరుం డగుద్రాక్ష
రామేశ్వరుం జేరి జోహారు టుకహాంబులు సమర్పించి; (8) సంతతా
నంత కాంతిరంహలుం డగు నంతర్వేది నృసింహు నేవించి, యందు భవ
సాగరతరణి యగు సాగర సంగమంబునఁ దీర్థంబాడి; (9) కృష్ణవేణ్యాది
పుణ్యతరంగిణుల మునింగి; (10) యత్తుంగ శృంగ విలోకి లోకసా
త్కృత సుపర్వపర్వతం బగు శ్రీపర్వతంబు లోచనపర్వంబుగాఁ జూచి
ప్రణమిల్లి. మల్లికార్జును సమ్మోక్షమునఁ బ్రణవించి, తన్నోబ్జభ్రమరి

(నుందరీమణులు) గలవారై - ఆశిత కిరణ కిరణ నిభ-నూర్య కిరణములతో నమానమైన -
విభా-కాంతిచేత - రంగత్ = చిహ్నుచున్న - మణి = రత్నముల(చే నిర్మింపఁబడిన)-
రంగ మంటప=నాటక కాలయందు-ఉజ్జ్వల అసికా కృత లక్షణ=దీప్యమానమైన కత్తుల
చేత చేయఁబడిన చిహ్నము కలవారైన(అనగా కత్తులం గేలఁగొని నటించుచున్న) లాసి
కా=నర్తకిజనులయొక్క-కృత లక్షణ=చేయఁబడిన సంస్కారముగలవి గావున నే-కృత
లక్షణ = గుణములచేత ప్రసిద్ధములయిన - కటాక్ష వీక్షణ = శ్రేగంటి చూపులనెడి -
సుధా రస ధారా=ఆమృత రస ధారలయొక్క - నేచనక=పోక్షణముచేత - ఆ సేవిత=
అంతట తడుపఁబడిన - ఆనేచనక = ఎంతమాచినను తనివితీసట్టి - అంగుండు = అప
యవములుగలవాఁడు, పాపాటవీ=పాపములనెడి యడవియొక్క - విపాటన=ఛేదిం
చుటయందు - పాటన=సామర్థ్యమును - సంసూచన=జ్ఞాపనముచేయుటయందలి - దీక్షా=
నియమమునందు - రామ = వినోదించుచున్న - ఈశ్వరుండు = సాంబమూర్తి, జోహా
రులు=ప్రణామములు. ఉపహరంబులున్ = కానికలును. (8) సంతత = నిత్యమయిన-
అనంత = కడలేని - కాంతి = ప్రకాశముయొక్క - రంహంబు = వేగముగలవాఁడు.
భవ = సంసారమునెడు - సాగర = సముద్రమునకు - తరణి=ఓడ. సాగరసంగమమ్ము
నన్=గోదావరి సముద్రములొక గలియుచోట. (9) కృష్ణవేణి=కృష్ణానది. తరంగిణులన్=
నదులయందు. (10) ఉత్తుంగ శృంగ విలోకి=ఉన్నత శిఖరమును చూచునట్టి - లోక
సాత్ కృత=లోకులకు ఈయఁబడిన - సుపర్వ - పర్వతంబు=దిన పర్వతము (మేరువు)
గలది. శ్రీ పర్వతంబున్ = శ్రీ శైలమును. లోచన పర్వంబుగాన్=కన్నుల పండువుగా.
మల్లికార్జునున్ = మల్లికార్జునస్వామిని. సమ్మోదమ్మునన్ = గంతోదమంతో. ప్రణవించి
చి=స్తోత్రములుచేసి. తత్ = ఆ స్వామియొక్క - మనోబ్జ = హృదయకమలమందు -

విభ్రమ రమ్య యగు భ్రమరాంబు బ్రశంసించి; (11) భక్తశోభన
 పరంపరా సంపాదక పాదకముల రజోలేఖ నహోబలేఖ భజించి;
 (12) నిజ భజన రత జన ప్రతిపాది పానశ్వరపదంబు లగు వేంఁజేశ్వర
 పదంబులకు నమస్కృతులు విస్తరించి; (13) దుస్తరాంహస్తూలికా
 సందోహ దాహ దోహల నిజావ్యయస్తరణ స్ఫులింగంబు శ్రీకాళ
 హస్తీలింగంబు నంతరంగంబున హర్షతరంగంబు లుప్పొంగం గాంచి;
 (14) కాంచీపురంబున కరిగి కరిగిరీశ్వరుండై విరాజిల్లు పరదాజాల,
 నమ్రజనకమ్ర ఫలదాయకు నేకామ్రనాయకుం బూజించి; (15) యవు
 లఁగావేరికాంతరిత కాంతాంతరిత బువఁ బ్రస్నూహపంబునఁ బాటిల్లు
 కోటి హరిత్పురంగ ధాము రంగ ధాము నేలించి; కుంభమోహనింపకా
 రణ్యానిపుణ్యక్షేత్రమ్ము లీక్షించి; (16) దక్షిణ సీరాకర వీచినిరశీకర
 తుందిలమందాని లాస్కండ సాతిశీతల సేకతాతల విహితయాతా

భ్రమరీ విభ్రమ = అడుగు మైదయొక్క విలాసముచేత - రమ్య = నుందరి. భ్రమ
 రాంబుకా = ఆ పేరుగల పార్వతిని. (11) భక్త = ఉపాసకుడు - శోభన
 పరంపరా = ఎడతెగని శుభములను - సంపాద = పొందించుచుండెడి - పాద
 కముల = కములనువంటి పాదములయొక్క - రజోలేఖన్ = రేఖయొక్క కణము
 గలవానిని, అహోబ లేఖన్ = అహోబల నారసింహస్వామిని. (12) నిజభజన = తనసేవ
 యందు - రత = ఆ సత్తిగలవారగు - జన = జనులకు - ప్రతిపాదిత = ఈయఁబడిన -
 అనశ్వర = నాశములేని - పదములు = స్థానములుగలవి. (13) దుస్తర = అతిక్రమింపనలవి
 గాని - అంహ = పాపములనెడు - తూలికా - దూలయొక్క - సందోహ = రాశి
 యొక్క - దాహ = కాల్చుటయందు - దోహల = ఉత్సాహపంకమయిన - నిజ ఆ
 హ్వయ స్తరణ = తన నామ స్తరణ మనెడి - విస్ఫులింగంబు = నిప్పున కలది. హర్షతరంగం
 బులు = లేలుగా వచ్చు నంతోపుము (14) కరిగిరి ఈశ్వరుడు = కరికైలమున కధిపతి.
 నమ్రజన = నమస్కరించువారికి - కమ్ర ఫలదాయకున్ = కడునీయ మొనరు ఫలము నిచ్చెడు.
 (15) కావేరికా అంతరిత కాంత అంతరితమ్మునన్ = కావేరీత మట్టుకొనఁబడిన
 మనోహర ద్వీపమునందు. కోటి హరిత్పురంగ ధామున్ = కోటి సూర్యులయంత లేజమ్ము
 గల. (16) దక్షిణసీరాకర = దక్షిణము ద్రవు. వీచికా నికర = తరంగ పరింపరల - శీకర
 = కుంభులచేత - తుందిల = బలిసేన - మందానిల = పెల్లనివాయువులయొక్క - ఆస్కండన =

యాత నిరవధిక పథికనికాయ కాయచూనాయమాన లవశ్యేలావల్లి
వేల్లిత క్రముక ప్రముఖాఖలళాఖ శాఖాశిఖాలతాంతర కుహర విహర
మాణ వివిధగర్భ భవలకలక తోచ్యేలవేలా మనోజ్ఞ మార్గంబున నవ
వర్గర మేశ్వరంబగు రామేశ్వరంబునకుం బోయి, సేతుదర్శనం బొనర్చి,
విధూతస్నాతృజన వృజిన జనుష్కోటి యగు ధనుష్కోటిం గృతస్నా
నుండై, పాండుసూనుం డండులం దులాపురుషాదివానము లాచరించి,
రఘువీరభూభుజ భుజాదర్పదర్పణం బగురామాయణంబు పారాయ
ణంబు చేసి, భూసురాశీర్వాదసంపదలం బొదలి; (17) యచ్ఛోటు
గదలి. పదుమూడవనాఁ డాండ్లరుసీమండలాఖండలుం డగునుల
యధ్యక్షుం డేలు పోతెనురంబు చేరం బోవు సమయమున. *

చిత్రాంగదా వివాహాఘట్టము.

సీ. మంగళసాక్షిసంధ్య - ము తెల్పెచోరితి

గెలించె గెందామననొనఁ జేలి,

వైకొనుటచేత - ఆలికితల=మిక్కిలిచల్లనైన - సితతాతల=ఇసుక నేలలందు - విహిత=
కావించుబడిన-యాతాయాత=రాకపోకలుగల - నిరవధిక పథిక నికాయ=అనంతమగు
మార్గముల నమూనామనకు-కాయమాచాయమాన=పందిటివలె నాచరించుచున్న - లవలీ
విలావల్లి వేల్లిత=లవలి యనుబీడలచేతను విలకిరీడలచేతను అల్లుకొనఁబడిన - క్రముక
ప్రముఖ=పోక మొదలగు-అఖల వికార కాఖ=ఎల్ల గొప్ప వృక్షముల-శాఖా శిఖా =
కొమ్మకొనలయు. అతా=తీరలయు - అంత=గావలను. కుహర=తొటలయందును -
విహరమాణ=విహరించుచున్న-వివిధ గర్భద్రభ కల = రాసావిధ పక్షి నమూనామల-
కలకల=కోలాహలధ్వనులచే - ఉద్యేల=అభిశయమైన - వేలా = సముద్ర తీరమందలి,
అపవర్గరమా ఈశ్వరంబు=మోక్ష లక్ష్యేతి అధిపతి. సేతు = క్రిరామాలవాది కట్టించినట్టి
యానకట్టును. విధూత స్నాతృ జన వృజిన జనుకొటి = దులిపివైచుబడిన స్నానము
చేయు మానవుల పాపయుక్తమయిన జన్మల పంపివదిగలది. ధనుష్కోటిన్ = ఆసేతుగల
తీర్థమందు. తులా పురుష=పురుషునియెట్లు తూచిన ధను, భూభుజ=రాఖయొక్క-
దర్పణంబు=అద్దము. పోవలి=వర్షిల్లి. (7) ఆఖండలండు=ఇంద్రుడు.

* ఈ వచనమందలి ద్రాక్షరాసుక్షేత్రమనకు ద్రాక్షతోటల బాహుశ్యంబునం
జేసి ఆనామము వ్యవస్థాపించి బడిననవ, దక్షవాటిక యగుటంబట్టి పురాణములయందు
దాక్షరాసునంజ్ఞ ప్రసిద్ధమై యున్నది.

ధవళముల్ విని చొక్కుహవలు బెల్పెడులీల

హళిఁ గోయిలపల్కు లాటకీచి,

తలఁబ్రాలు వోయుబి త్తరము దెల్పెడుచానుఁ

గ్రొన్ననల్ దోయిళ్ల కొలుచి నొసఁగి

బువ్వన భుజియించుపొలుపు దెల్పెడిజాడ

గుమి గూడికొని మరందములు గ్రోలి,

గీ. తనకు దోడ్తోడ నగు వెండ్లి కనఁబడంగ

జేయునటులె గొనఁబుఁజెలులఁ గూడి

వనవిహారంబు గావించి చనెడు పొండ్ల

రాజసుతఁ జూచి దిగ్దాపాండుంబుజసుకొందు.

194

చిత్రాంగదా వర్ణనము.

గీ. “ఈ వెలంది యొడల్వైడిలో వెలంది;

యీ నెలంత లలాటంబు లేనెలంత;

యీసుపాణి రదశ్రేణియే సుపాణి;

యీబిడారు మృగీమద శ్రీబిడారు;

195

క. వాతెఱుగు నమ్మతమే తుల్యమే తులకింపుల సేసాళి మిమికిఁ గ్రొమ్మిం

చేతుల, చేతులకబ్బము | లేతుల, లేతులవెలందు లీచెలి జూలయే?

ధవళముల్ = మంగళహారవిహారము. హవలు = విలాసములు. హళిఁ = అనర్థితో.

బిత్తరము = సొగసు. గ్రొన్ననల్ = గ్రొత్తగా వియుగంబు పుష్పములను. దోయిళ్ల

కొలుచి = దోసిట్లదోసిట్లగా. మరందములు = లేనెలు.

195. ఈవెలంది ఒడల్ = ఈ తరుణియొక్క శరీరము, వైడిలో వెలంది = బంగారములో శ్రేష్ఠమైనది; ఈ నెలంత = ఈ స్త్రీయొక్క - లలాటంబు = నదురు, లేనెలంత = (విడియఁజాటి) లేత చంద్రునియంత; ఈ సుపాణియొక్కమైన హస్తములు గల ఈబాలయొక్క - రదశ్రేణియే = చలువరుసయే, సుపాణి = సుపాణియనెడి యుత్తమజాతియైయుండు; ఈబిడ ఆరు, మృగీమద శ్రీ బిడారు = కస్తూరి శోభ చాలంబు.

196. వాతెఱుగున్ = అధరమునకు, ...తుల = సమానము; మే = శరీరము యొక్క - తులకింపుల = ప్రకాశములయొక్క - విపాళి మిమికి = మనోహరమైన

క. కన్నె ననుమోముతోడం

బున్ను ముచందురుని సొటం బోలుప వచ్చున్,

నెన్నుదురుతోడ మార్కొని

మున్నుదలు జూడ రేకమోవక యున్నా.

197

క. కరులముల బుజ్జగించుం,

గుముదముల బుజ్జగించుం గొమమూపులు; పు

న్నుదు చుదమాచు వెలుగుల

కొమరంశయం బుణికి పుచ్చురొసచోలు జావీ.

198

కా. చెండ్లా గుబ్బలు ? బాళు వాతళుపలా చెక్కిల్ల డాల్ ? సింగిణి

విండ్లా కన్నోదు ? లొద్ద సిలమబులా వేణి రుమల్ ? తప్పిలే

దూండ్లా బావపు ? తిరిచిచక్కండల మి దం గా ! మిజప్పనిం

బెండ్లాడంగలవాడు చేసినది చుమ్మి ఖాన్ద్ర మూహించంగ!" 199

మ. అని 'కన్యోంతు విశారదా' అనినది, "నా హా యేనున న్నచ్చు, నో

జనాథాగ్రణి, యీవిచూతన తనూ సాంబర్య మిక్షించినం

కాంతికి, క్రొమ్మిచే = క్రొత్తమెఱుపే; అబ్బములే = పద్మములే; *వికులపెండులు =

లాకసాధారణస్త్రీలు. — వికుల! వికులలు! అని ఛేదించిన కులలు గా వని యర్థము.

197. కన్నె = కన్యకయొక్క. నెన్నుదురుతోడక = శ్రేష్ఠమైన లలాటముతో, మార్కొని = పిడ్డారించి, అంబలుక మూడక = ఎల్లవారియెదుట (అనగా బట్టబయలైన యవమానమునకు పాలై), రేక మోవక యున్నన్ = బాబు మోయుపని (తపాలా నొకరిం) చేయరున్నయెడల. నెన్ను...న్నక - విదిరునాడు సాయంకాలమున ఎల్లవారును చుద్రరేఖను అభిముఖముగా చూచుట ప్రసిద్ధము.

198. ఉజ్జగించున్ = తక్కువకనుము; కుముదంబులన్ = తెల్లగలువలను, బుజ్జగించుక = చున్ననసేయును; కొమరు = విభానమును, పుడి = పిసికి; పున్నుదువెన్నెలపను లగు కమలనికార కుముదకాలనములను ఈ మాపులు చేయుచున్నది గాన ఇవి పున్నుదువెన్నెలను చూపించినది గావలయు. అని యర్థము. ఆయా:టిగిం బోలినవని భావము.

199. డాబు = కాంతి. వేణిరుమల్ = జడకొంతులు. తప్పి లే దూండ్లా = తామరతో: గూడుకొన్న లేత తూడులా (అరచేయి తామర), జప్పనిక = యాననవలెని.

200. విభాత = (దీనినిచేసి) బ్రహ్మదేవుడు. తను అంగిరోక = చున్నమైన శరీర

* 'వికుల యంగంక బుపాటియింటి, చూడ ! లల్లువనితకుం చేరు, పక్కలలాట,' అంధ్రకబ్ధార్థము.

దనుఁ దా మెన్ను విభాత చిత్తమున; నీ తన్వంగితోఁ బోల్పఁగా
నెన లే చెప్పటఁ; జూడుమా తుహినభూభృ త్సేతుపర్యంతముకా?

క. 'మలయధ్వజ బాహుజను

స్థిలకునిగాఁ బాఁబుఁబట్టి, చిత్రాంగద వే,

రలఘుకులశీల, గుణజులు

గల దీకన్య.' మని చెప్పఁగా వింటి శృషా."

201

చిత్రాంగదవై అర్జునుని విరాలి.

౧. అన విని మనఁబునఁ గోర్కులు

కొనసాగఁగ 'నిన్మపాఁబకునితో నెయ్యం

బొనరింపవలయు, నేఁ డి,

వ్వని నుండుద ముండుఁ జొచ్చి పచ్చుచు నుండకా.

202

నీ. పద్మరేఖలఁ బొల్పుబాలకాశిలకంబు

చ. నామ్ము లూఁదిన తెయవు సూచి,

మలయధ్వజతనూజ బొల్పు నేసిన జీవ

దంతపుఁజవికెఁ జిత్తరువు సూచి,

పొన్నగున్నలనీడఁ గన్నె పుప్పొడితిన్నె

మరునిఁ బూజించినవారువు సూచి,

కొమ్మ కౌఁగిఁటఁ జేర్చ గోరంట నంటిన

మొనగుబ్బ కస్తూరిమురువు సూచి,

గల నుండరితో. ఎన = నమానము. తుహిన భూభృత్ సేతు పర్యంతముకా = మంచుకొండ మొదలుకొని రామసేతువు వఱకు - భూమండలము నెల్ల ను అనుట.

201. బాహు జను స్థిలకుని=రాజ శ్రేష్ఠుని. 202. నెయ్యంబు=స్నేహము.

203. (౧) పద్మరేఖలకా=పద్మరేఖలతో. పొల్పు=లోభించుచున్న - తెయవునకు విశేషణము. [అకన్యపాదములు పద్మములవలె సున్న వనియు వానియందు మనఃభాగ్య సూచకమయిన పద్మరేఖలు కల వనియు భా.] ఊఁదిన=మోపిన (౨) కొలువుచేసిన=రథ చేసినట్టి-జీవ దంతపుఁ జవికె=బ్రతికియున్న యేనుఁగుదంతముతోఁ జేయఁబడిన మండ మునందలి, చిత్తరువు=ప్రతిరూపములను. (౩) పొన్నగున్నల=లేకపొన్న చెట్లయొ

గీ. 'యీశనము చేసినదికా యవ్యుష్ట మ' నుచు,

రాజసుతుడు చిత్రాంగద మైజవాది
కమ్మకావి గుర్రాళిండు తమ్మికొలని

కెంచుటకుఁ జేరి చుండుల పలకఁ బూజి.

203

మ. తనకుఁ గొంగిలి యీ చొకన్ముడొడు, గాథా, నీకిరస్పర్శనం
బున గిల్లింతలే. కి యందుల బద్దిన కి గాలభోజన్మున నుండమం
ద నుండు చుట్టలాంగిళులు కిన్ముట్టంగ నవ్వెల్లురా
యి. 'రా, రా,' యని పిల్చె. యిదె ద్విరపాద్యులదీర్ఘధ్వనుల్.

ఉ. నా విని హావ భావ పరిణామ వియంతు బిశాగజుం జేసెను
'దేవరవార లిండు నుదే కలనమ్ములు మూచి నదయ్య; వే
రావలె శోభనోత్సవదంపక లిస్పదు; చూడుం జం'ను నె
త్తావులపీవు తై తనకు లామక నొంగులు రెం డొసంగినకా. 205

క్క. తిన్నె = తిన్నెడును. హువు=తీరు. (క) కాంగిలఁ జేర్చక - స్త్రీలు కాంగి
లిందిన గోరంట పూచు నని భవశయము గోరంటన్=భవశయము. మురువు=పొగను.

కా=కదా. మై=పడలియొక్క. గుర్రాళిండు=గుర్రవస్త్రీ. తమ్మికొలని కెలంతు
కున్=పద్మ సరస్సుయొక్క సమీపమునను.

204. తనకున్—పద్మనికి...నీ కిరస్పర్శనంబున్=నీకిరణముల(చేతుల అనియు).
తాకుడుచేత, గిల్లింతలు = విశాసము (చక్కిలిగింతలు అనియు), పద్మిని = తమ్మిపీఠ
(పద్మనీజాలి అనియు), కర అభోజన్మునన్=కమలమునెడు హస్తముతో (కమలమువంటి
హస్తముతో అనియు), మంద మంద నటల్ = మిక్కిలి మెల్లగా ప్రగరించుచున్న -
వాయు=మలయ)మారుతము చేత=చలల్ దళ అంగుళులు=చలించుచున్న శేఖలనెడి ప్రేళ్లు
(చిగురుటాపలవంటి ప్రేళ్లు అనియు), కన్ముట్టంగన్ = అగపడుచుండంగా, ఆ కెల్లు రా
యనిన్=ఆ మార్పుని (ప్రకాశించరాజును), రారా=రమ్మ రమ్మ...ద్విరేఫ ఆ అది
అంత దీర్ఘధ్వనుల్=(ద్విరేఫ=)కు మైవలయొక్క మొదటినుండి తుదవఱకు ఎడతెగని
నాదములు - (ద్విరేఫ=రెండురేఫములలోను. అ=ఆకారము - అది = మొదటిదానను -
అంత=కడపటిదానను కలిగినట్టి-దీర్ఘ=దీర్ఘ హావమైన-ధ్వనుల్ = ఉచ్చారణములు. అనఁ
గా-రేఫమునెంటి ఆకారము గలుగనట్లుగా రెండుమార్లు 'రా' 'రా' అను ధ్వనులు).

205. హావ భావ పరిణామ వియంతు=హావ భావ మహాకము నెఱింగినవాడు.

గీ. అదియు నొకశతమంబుగా నధిపుఁడొడి,

చేతి కందిబ్బిపట్టునె చేపఁజూగె

గలదు వలిగిబ్బిగుబ్బెత చెలిమి యనుచు,

నాత్మలో నెంచి యాభావ మొనఁబఱచి.

206

చ. 'నెల యుడయించు నవ్వు పలకరజముల్ తుముదంబు లొను రేల్;

గలువలదాయరాకకు బగల్ తుముదంబులు నీరజంబు లొ;

దలఁపంగ నింతవీరిత గల చా? యని కందువమాట లానుచుకా,

బలిర! కిరీటి మీఁద, దనప్రాధి విశారదంబు చుంజంగక. 207

రాత్రి పక్షము.

ఉ. అంగజరాజు పాంథనిచయములపై విజయం బొనర్ప నేఁ

గంగఁ దలంచునంత మును గల్గగ బాసులు వట్టు జాళునా

బంగరుటాలవట్టుములభంగిఁ గనఁబడెఁ బూర్వపశ్చి మౌ

త్తుంగ మహిధరా గ్రములఁ దోయితి శాత్రుకమిత్ర బింబముల్. 208

అరుదేక = రాజుగా, నెత్తావుల దీవులు = శ్రేష్ఠమైనవానలకు ద్వీపములు. — పరిమ

ళిండు రెండు తామరమొగ్గలను చేత నిసుబలో 'జవ్వాది లోను నెత్తావులు కదం

బించు చిత్రాంగదాశుచయ్యము నించేటి బిల్బును లే' యని విశారదుని యభిప్రాయము.

206. — వలిగిబ్బిగుబ్బెత = బట్టునగల నిండుకుదములకల చిత్రాంగదయొక్క.

అభావము = అయభిప్రాయమును. అపరయించి = పోనడచి - పా. — అభీనయించి.

207. — రేల్ = రాత్రిలందు. నెల = చంద్రుడు. ... అలనీరజముల్ = అకమల

ములు. తుముదంబులు ఔను = కలువ లగును - అని చతురోక్తి - (కు = చేడివ - ముదం

బులు = సంతోషముకలవి - అనగా - వికాసము లేనిది అగు నని భా.) పగల్ =

పగటియందు, కలువలదాయు = చూర్మనియొక్క. ... తుముదంబులు నీరజంబులు ఔక =

కలువలు కనులము లవును - అని చతురోక్తి - (నీర... ఔక - నిర్గత రజము లగును -

అనగా పుష్పాడి లేని వగు ననుట - మునుఁదుకొను నని తాత్పర్యము.) ... కందువ =

చతుర్తారపు. కిరీటి = అర్జునుడు, ప్రాధిక = జాణితనమును.

208. — అంగజ = మదనుడనెడు, పాంథ నిచయముల పైక = తిరువరుల

(= విరహుల) సమాహముల మీఁద, మును గల్గగ = మును గా. దాసులు = సౌకర్య.

అలవట్టుములు = గుత్తని గుడ్డ దినకట్టులు, ఉత్తుంగమహిధర ఆగ్రములక = ఎత్తైన

క. ఒక మెట్టు తరణి దిగిన,

నొక మెట్టు శకాంకుడు దెక్కు; సుర్యోద్ధతిలో

నొక రాజు పట్టగిల్లిన,

నొక రాజు జంతంతను దువోన్నతి గవడే?

209

చ. క్షితిపయి వట్టిమ్రాణములు చిగిచ్చ వసంతుడు చా రసోపగుం

భిలపదవాసలో నెఱుగ, మెచ్చక చంద్రుడు మిన్నునం బ్రస

న్నతయును సౌకుమార్యము గవలజ తాల్లరంగంగ జేసె; నే

గతి రచియించెనీ సుకుమారము వారల మెచ్చరే కదా! 210

పర్వత శిఖరములందు. తోయజ రాత్రవ మిత్ర = చంద్ర సూర్యుల.

209.—శరణి=సూర్యుడు. శకాంకుడు = చంద్రుడు. సుర్యోద్ధతిలోకా=భూమండలములో. ఒకడు = ఒంటిగాడు - 'సూర్య వికాశి చరతి' అను శ్రుతివచనముచే వికాశిగా చరించువాడు అయిన సూర్యుడు అనియు. రాజు=జేడు (చంద్రుడును).

210. క్షితిపయి = భూమిమీద, వట్టిమ్రాణములు = కేవలంపు మ్రాణములు సంయతము (రసజ్ఞుల తొత్తిగాలేనివారు సంయతము అనికవనపరము), చిగిచ్చన్=చిగిరించు నట్లు (అనందించునట్లు అని క. ప.), వసంతుడు=అనుని. తాడు, రసవిపగుంభిత పద వాసనలో=పాలతోనిండిన (అకుళావు తాడ మొలగు) వస్తువులయొక్క పరిమళములను. (రస=పాద లేవముతో - ఉపసూభిత=పూయించెడి - పద=చరణములయొక్క - వాసనలో=తాకులను అనియు.) (శృంగారాది రసములతోనిండిన శబ్దములయొక్క భావములను అని క. ప.), నెఱుగన్ = విస్తరింపగా, మెచ్చక, చంద్రుడు, మిన్నునన్ = ఆకాశమున, ప్రసన్నతయన్=అనుగ్రహమును (విమలత్వము ననియు) - సౌకుమార్యమున్=శ్రమకడమియును (కోమలత్వము అనియు) (ప్రసాద సౌకుమార్యము అనెడు కావ్యగుణములు), కలంబదన్=స్ఫుటముగుట్టుగా, తాల్ కరంగంగ జేసెన్ = (చంద్ర కాంత) శిలలను = కరంగించెను (విసంతుడు రంజించినవారికన్న సరసికు లగువారిని రంజింప జేసెను. అని క. ప.)-అనగా - వసంతుడు భూమిలో శాశ్వత స్థిరస్థముఁ బూసికొని తొక్కి, కష్టములేత భూమియందు వట్టిచెట్లు చిగిచ్చనట్లు చేయగా, అ చెంతలోని దని చంద్రుడు శ్రమ లేకమే అనుగ్రహములేతనే ఆకాశమునందుండి రాలు కరణు నట్లుగా జేసె నని అర్థము.

తా. (అప్రకృతార్థము)—క్షిందిజములలో తొత్తిగా రసగ్రహణశక్తి లేని వారుసంయతము అనందించునట్లుగా వసంతకవి రససంతము లయిన శబ్దభావములు విస్త

చ. వెదవిలుకానికొక తెఱకువిల్లును గల్పబొంది కోరికల్

గడలుకొనంగ నామనియు గల్పబొంది నచ్చి మన్ననం
బడయుడు, వాని కెట్లుడుగ మాతృబలు తామును గాన్మ తెచ్చినా,
బిబడి గంధలుబ్ధమధుపములు రాం జనుదెంచె దెవ్వరల్. 211

చ. ఒకచిగురాకుగొమ్మం బిక, మొక్కప్రసూనలతాగ్రసీమఁ దేం
ట్లొకఫలశాఖ కాచిలుక యుగ, రొద సేమంగ, గాడ్పుపొందు వా
యక, పయివెన్నెలల్ వొలయ, నామని సొంపుల నింపు జొంప మా
నొకయెలమావిక్రింద మరుడో యనఁగా నరుఁడుండె. నయ్యెడక;

క. విధుచకచకలును బుండ్రే

తుధనుర్ధనునంపనెకలు శుక పిక తారీ

రిల్లునట్లుగా కవనము చేయఁగా స్పర్ధచేత చంద్రకవి రాజసభలలో ప్రసాదసౌకుమార్య
సామకకావ్యగుణవంతమున కవనము చెప్పి పూర్వోక్త శ్రోతలకన్న మూర్ఖులగువారిని
మాద మెప్పించెను. — లోకములో నెట్టి కవులును తమకౌలపుః గవులును మచ్చరింతురే
గాని మెచ్చుకొనరు గదా— అని కవియొక్క మొట్ట

211. వెదవిలుకానికొక = మన్మథునకు... లకోరి = బాణమును, (మదమయొక్క)
కోరికల్, కడలుకొనంగ = కొనసాగునట్లు, 'మరియు' = నశంతుఁడును, కల్వల
రాయఁడుకొ = చంద్రుఁడును. మన్ననకొ పడయుడుకొ = గౌరవమును పొందఁగా,
వానికిన్ ఎక్కుడుగన్ = ఆకొన్నలకంటె నధికముగా (ఆ వింటికిని లకోరికిని -
ఎక్కుడు గన్ = ఎక్కునెట్లుటకును వోడుగుటకు, సాధనముగా), మాడ్చుటన్ =
అల్లెతాళ్లను, తామును = తెవ్వెరలును, ... బిబడిదీన్ = పరిపరగా, గంధ లుబ్ధ మధు
పములు = (తెవ్వెరల) కరిమకనుండు ఆనత్తిగల తువ్వెదలు, రాన్ = వెంటబడినచ్చు
చుండఁగా, లేవ్వెరల్ = మలయమారుతములు, చూచెంచెన్ = వచ్చినది [మదమనికి
విల్లు చెఱకు - తూపు కలువ - వింటివారి తువ్వెదబాతు - నని కవిగమయము.]

212. కొమ్మన్ = కొమ్మనుండు, పీఠము = కోకిల, — ప్రసూన లతా అగ్ర
సీమన్ = పూ రెన్న కొన తావునందు, ... శాఖన్ = కొమ్మమీద, (చిగురాకు మెనది
కోకిలయు, పూడేని నాని లెట్లును, ఫలములు మెక్కి చిలుకయు, మదమెక్కి),
రొద సేమంగన్ = ధ్వని సేయుచుండఁగా, గాడ్పుపొందు పాయక = మలయ మారుతుని
స్నేహమును పదలక (కర్త ఎలమాది), జొంపము బొంగుముగానున్నట్టి, ... ఎలమాది =
తేతమామిడిచెట్టుయొక్క. — సొందర్మమున స్వరతుల్యుడై స్వరమివారముతో స్వరని
యములపొది ధైవన యెలమాదిక్రింద నుండుటచేత సీయుల్పేక్ష.

మధులిట్టులు మలయానిల

మధు లిట్టులు తపదు ధైర్యమహిమఁ గలంపఁ.

213

ఉ. చందనగంధినెన్నుదురు చిందులులో సగఁబాల, బాలము
ద్దండెలిచూపు లంగజానితూపులలోల మేల్తరంబు, లిం
దిందిరి వేణిమోవి యులదేనియలో నికరంపుఁదేట, యే

మందము మందయాన మొగమందము?మీటు నవారవిందముఁ. 214

ఉ. బంగరు బొంగరాల పరిపాటి చనుంగన, మీలసూటి త
భృంగనుదోయి, చంద్రప్రతిఱోటి మొగం, బలదేటిథాటిక
న్నం గడుమేటి వేణి, పులిసంబులసాటి పిటుం, దయాఁ! చి
త్రాంగదపాటి బోటి కలదా! యని మెచ్చు గిరిటి మాటికిఁ. 215

213. ఐదు చకచకలును=చంద్రునియొక్క చకచకమని మెఱయుకాంతులును, పుండ్రేత్తు ధనుః ధనుః సంప నెకలున్=తెల్లచెఱుప విల్లు దాల్చిన మన్నభుని బాణముల తాపములును, శుక...లున్=చిలుకలు కొకిలలు గొరవంకలు తుమ్మెదలును, మలయానిల మధులు=మలయమారుతుఁడును వసంతుఁడును, ఇట్టులు = ఈ ప్రకారము.

214. సగఁబాల=నిశ్చయముగా అర్థభాగము. అంగజాని తూపుల=కొముని బాణముల, మేల్తరంబులు = మొదటిరకములు; ఇలనిందిర వేణి = తుమ్మెదలవంటి కొప్పు గలదానియొక్క - మోవి = అధరము. నికరంపు లేట = లేదన సారము; ఏమి, అందము = అనుదము; మందయాన = మెల్లని నడకగలదానియొక్క - మొగము + అందము=ముఖముయొక్క సౌందర్యమును. అరవిందమున్=శమ్మిని. [మొగమందము - మొగమనందము అనుట సాధువు.]

215. పరిపాటి=విధము. మీల = (వేడిన) బేడలయొక్క. ప్రతిఱోటి = ఎదురువాది. థాటికన్నక = బాదుకంటె. పులిసంబుల = ఇనుక లిన్నెలయొక్క. చిత్రాంగదపాటి = చిత్రాంగదవంటి. బోటి = వెలది.—బొంగరము ప్రక్క బొంగరము అభిప్రాయముగాన 'పరిపాటి', మీలు సూటిగా చూపులవలె దూఱుచుగాన 'సూటి', చంద్రునికి కొటి యనఁగా శృంగము కలదు గాన 'ప్రతిఱోటి', దాఱుచున్న దళలొని లేంట్లు అభిప్రేతములు గాన 'థాటి', పులిసంబులలో ఏకదేకమాత్రముగాని తదీయ దళానికేద మాత్రముగాని గాక పులిస మంతయు సభిప్రేత మయినందున 'సాటి', యనియుం గల పదప్రయోగంపుసొంపుం బరికింప నిం పకు. మాటికిఁ-అనఁగా ఒక్కొక్క యవయవ మునకును ఒక్కొక్కమాటు.

క. ఈకరణి దలంచుచు నాల్గీకనిభాసన నెడన్ నిలిసి రే గడపెన్;
లే కెటులు నిద్ర వచ్చున్? లే కగు నయ్యువిద నెడను నిల్వినదాణెన్.

గీ. అపుడు నృపుడు ప్రభుల్ల నహంబుజ ప్ర
సన్నముఖుఁ డయి బులయధ్వజ క్షితీక
కమలహితునకు మామ రాగంబనవార్త
దెలుపు దుంచు విశారదఁ బిలిచి పనిచె.

217

మలయధ్వజుడు అర్జునుని గౌరవించుట.

౬. పనిచిన నేఁగి యాతఁడు నృపాలుని మంత్రి ముఖాంతరమునం
గనుఁగొని, 'యంత్ర మత్యయము జగం బెటుగన్ భుజశక్తి నేసి జ
వ్వనిఁ గయింపు' యర్జునుడు వచ్చినవాఁ డిదే తీర్థయాత్ర గా
జనవర.' యంచు నిన్ను పము సత్ప్రసవంత ససంభ్రమముగన్. 218

క. తననగరువంటిదే చ! క్కని నగ రొక టాయిశమ్ముగాఁ జేసి పురం
బు నలంకరింపఁగాఁ జేసినవాడై యపుడు సకలసేవలు గొల్పెన్. 219

చ. ఎదురుగ వచ్చి పాండ్యధరణీశ్వరుఁ డర్జునుఁ గాంచి, 'నేఁడు గా
సుదినము;మీరు రాఁ గలుగుశోభన మెన్నఁడు గల్గుఁ బ్రోలికిం

218. ఈకరణిన్ = ఈవిధముగా. నాల్గీక నిధి అనన్ = కమలము వంటి
ముఖము గలదానిని. లే కున్ అను = రాత్రికి దగినదైన.

217. ప్రభుల్ల నవ అంబుజ ప్రసన్న ముఖుఁడు = వికసించిన నూతన కమలము
వలెనే లేటగల ముఖముకలవాఁడు. క్షితీక కమలహితునకున్ = రాజ నూర్యునకు
(కమలహితు డనఁగా నూర్పుఁడు - ఇట నీపదము శ్రేష్ఠార్థగోచరము, ఇతఁడు అంబుజ
ప్రసన్నముఖుఁడు గాన అంబుజహితునివంటివాఁడయిన మలయధ్వజుఁడు ఇతనికి మిత్రుఁ
డై యితని కార్యమును నెఱవేర్చునని హృదయము). మామక = నాపయిన-ఆగమన=రాక
యొక్క - వార్తన్ = వృత్తాంతమును - (మామకున్ ఆగమనవార్త...తనకూతును నా
కిచ్చి వివాహము చేయు మని ఆశయము అడుగుము అని చమత్కారము).

218. మంత్రి ముఖాంతరమునన్ = మంత్రి మూలముగా. 'యంత్ర...వర'—
సీహాతునకు ఉత్తముఁడని వరుఁడు. ఇచ్చి ధన్యుడవు కావచ్చును. అని భా.

219. నగరు = దివాణము, అయితమ్ముగాన్ = సిద్ధముగా.

బడఁ డ' ని, యిద్దఱు దొఱసి భద్రజమ్మల నెక్కి వచ్చిరిం
పొదవ హళాహళిం గడఁగ నొత్తెడుపాఞ్జలదిక్కు సూచుచున్. 220

గీ. రాజవీధుల నెరుగ నీరాజనములు,
గటిక నా రెప్పరింప నై కటికభూమి,
వందిజనములు వొగడఁ, జెల్వంది మిగులఁ;
బురము సొత్తెంచె పంజరము డబ్బురము గాఁగ. 221

క. నెట్టుకొని నరుని గనుచోఁ,
బట్టణమునఁ గలనను స్తభానుల కహహా!
యెట్టివిచిత్ర మొ! మనసునఁ
బుట్టినవాఁ డపుడు మనసుఁ బుట్టించె జుమి! 222

ఉ. చక్కదనంబు చూపునఁ బొసంగుటె కాదు, గుణంబులందునుం
జక్కదనంబు గల్గునెఱజాణ, జగంబున నీడులేని నా
చక్కనికూతునుం దొఱయఁ జాలినవాఁ, తితఁ డెల్లఁ దైనఁ గా
మిక్కిలి కీర్తి గల్లు, నని మెచ్చు మనమ్మున కాజా సారెకున్. 223

చ. అడు గడు గందునున్ మణిపురాధిపుఁ డిట్లుచితోడచారముల్
కడు నొనరించి యుద్వహన కౌతుక హేతు కళా విశేష మా
విడిదికిఁ దెచ్చు, నిల్చి యతివీర్యయ మందఁగ విందు వీడుకో
లుడుగరణన్ ధనంజయుని యుల్లఁచి రంజిం జేసె నెంతయున్. 224

220. పోలికన్ = పురమునకు, బడఁడు = తరలాఁడు, భద్రజంబులన్ =
పట్టపుటేనుఁగులను. హళాహళిన్ = సుదడిని. పాఞ్జల = సేనలయొక్క.

221. నీరాజనములు = పురస్రీలు సమర్పించువారతలు. నై కటిక భూమిన్ = సమాప
ప్రదేశమందు. కటికవారు = పెండితెత్తాలవారు (చోళుదార్లు). అబ్బురము = ఆశ్చర్యము.

222. నెట్టుకొని = పూనికచేసికొని (చేక - ఒకరినొకరు ప్రక్కకు త్రోసికొని
దారి చేసికొని పోయి) మనసునఁ బుట్టినవాఁడు = మనసునకు. మనసున్ = కోరికను.
కుమారుడు తండ్రిని బుట్టించుట ఆశ్చర్యముగాదా.

223. చక్క...కాజా = ఇది యర్జునవర్ణనము. దొఱయన్ = పరిగ్రహించుటవలన.

224. ఉద్వ...వను = పెండ్లి యుత్సవము కారణముగాఁ గలిగినట్టి సింగా

మ సరసాగ్రేసర, వాసరప్రభు తనూజ స్థూలలక్షా, పురం
దరజిద్భోగధురంధరా, భరతకాస్త్రప్రాధిమార్గకలా
స్యరసాస్వాదనశోవిదా, శ్రవణభూషా దివ్యరత్న త్విషా
తరణిశ్రీకర గల్లభా, విభవభృత్ తంజాపురీవల్లభా. 225

క. తరుణీ మన్దభ, యాశ్రిత | భరణగుణాభరణశౌర్య, బహురాజ్యధురం
ధర, సత్యాదిమచక్రే | శ్వర, యభినవభోజరాజ వరవిరుదాంకా. 226

క. యాచనకవినుత, వనితా | సేచనకమనోహరాంగ, శృంగారకళా
సూచన, కమ్రకవిత్వా | లోచన కందలికహర్ష లోలుకహృదయా, 227

రింపుల యతిశయముగలది. విడిదికిన్ = విగ్రహము. అతివిస్తయము = అధికాశ్చర్య
మును. వీడుకోలు = సెలవుగొనుట. ఉడుగరన్ = కానుకలును. ధనంజయుని =
అజాననునియొక్క - ఉల్లము = మనస్సు.

225. సరస అగ్రేసర = రసికులలో శ్రేష్ఠుడా, వాసరప్రభుతనూజ = సూర్య
కుతుడైన కర్ణునివలె - స్థూలలక్షా = చూచుచున్నా, పురందర జితభోగ ధురంధరా =
ఇంద్రుని మించిన భోగములను వహించువాడా, భరత కాస్త్ర ప్రాధిమార్గ వీక రాస్య
రస అస్వాదన శోవిదా = భరత కాస్త్రమందలి ప్రాధిమార్గ గూఢికొన్న *మార్గమును
పేరుగల ముఖ్యమైన నాట్య విలాసముయొక్క అనుభవమందు పండితుడా, శ్రవణ
భూషా దివ్య రత్న త్విషా = కర్ణముల తోడవులయందలి శ్రేష్ఠమైన మణులయొక్క
కాంతులచేత - తరణి శ్రీ కర గల్ల భా = సూర్యుని శోభను చేయుచున్న చెక్కిల్ల
కాంతిగలవాడా, విభవ భృత్ తంజాపురీ వల్లభా = వైభవమును భరించుచున్న
తంజాపురమునకు అధిపతి.

226. తరుణీ మన్దభ = యువకులకు మదనుడా. ఆశ్రిత భరణ గుణ అభరణ =
ఆశ్రయించినవారిని పోషించుటయనెడు గుణమే అభరణముగా గలవాడా, శౌర్య
బహు రాజ్య ధురంధర = పరాక్రమముచేత అనేకరాజ్యముల భారమును వహించిన
వాడా, సత్య ఆదిమ చక్రేశ్వర = సత్యమందు హరిశ్చంద్రుడా, అభినవ భోజరాజ వర
విరుద అంకా = నూతన భోజరాజు అనెడు మేలి విరుదు కలవాడా.

227. యాచనక వినుత = యాచకులచే స్తోత్రము చేయఁబడినవాడా, వనితా
అసేచనక మనోహర అంగ = స్త్రీలకు ఎంత చూచినను తృప్తి లేరని నుందరమైన శరీరము
గలవాడా, శృంగార కళా సూచన = శృంగార శేష్టలను కనిపింపజేయువాడా, కమ్ర

* 'మార్గో జే కిలి తద్ ద్వేధా కథితం నాట్య వేదిభిః | కత్ర మార్గోభవే
న్నాట్యం నాట్యవేదోక్తమక్షయమ్'

(తోటకవృత్తము.)

అతులాగమ శాస్త్రనిరస్త సురే
జ్య, తులాదిక విద్యదవాప్త శత
క్రతులాభ, శుభోదయ కారణ ర
త్తుతులాపురుషాదిక దానచణా.

218

గద్యము.

ఇది శ్రీసూర్యనారాయణవంశప్రసాదలబ్ధ పారస్వతసుధాసారజాత
యశోలతాంకుర చేమకూర లక్షణానూత్యతనయ వినయ.

ధురీణ సకలకలాప్రవీణామృతేంద్ర రఘునాథ
భూపాలదత్త హస్తముక్తాకటక విరాజమాన

కవిత్వ = నుందరిమైన కవిత్వము చెప్పబడుచున్నది - అలోచన = యోజనయందు -
కందళిత = అంకురించుచున్న - హస్త = సంతోషమందు - లోలుప = అస్తక్తిగల -
హృదయా = మానసము గలవాఁడా.

218. అతుల = సమానరహితమైన - అగమ = అగమములచేతను - శాస్త్ర = శాస్త్ర
ములచేతను - నిరస్త = నిరస్తమైరింపఁబడిన - సురేజ్య = దేవగురువుగలవాఁడా - (అగమ
ములందును శాస్త్రములందును బృహస్పతికంటె ఎక్కువగా తెలిసినవాఁడా -
అనుట), తులా అతిగ = మితిని మించిన - విద్యత్ = విద్వాంసులచేత - అవాప్త =
పొందఁబడిన - శత క్రతు లాభ = ఇంద్ర విభవము గలవాఁడా - (తెక్కలేని విద్వాంసులకు
ఇంద్ర విభవము నిచ్చినవాఁడా అనుట), శుభోదయ = శుభములపుట్టుకకు - కారణ =
హేతువైన - రత్న = నవరత్నములయొక్క - తులాపురుష = తులాభారము - అదిక =
మొదలుగాగల - దాన చణా = త్యాగమునందు సమర్థుఁడా.

గద్య = పద్యము కానట్టి వాక్యబంధము. ఇది = ఈ చెప్పఁబడిన గ్రంథము.
శ్రీ సూర్యనారాయణ = సూర్యనారాయణ మూర్తియొక్క - వరప్రసాద = మనో
రథానుగ్రహముచే - లబ్ధ = పొందఁబడిన - సాధి సారస్వత = దృఢమైన విద్యలనడి -
సుధా అసార = అమృతముయొక్క జడివాస చేత - జనిత = పుట్టింపఁబడిన యశః
లతా అంకుర = కీర్తియనడి లేగయొక్క మొలకలుగలిగినట్టి - చేమకూర లక్షణా
నూత్య తనయ = చేమకూర వారనడి యింటిపేరుగల లక్షణమంత్రి కుమారుఁడును -
వినయ ధురీణ = విషయముయొక్క భారమును వహించిన వాఁడును - సకలకలాప్రవీణ =

వేంకటరాజ కవిరాజ

ప్రణీతంబైన విజయవిలాసం బను

మహా ప్రబంధమునందుఁ

బ్రథమశ్వాసము

సమస్త విద్యలు తెలిసినవాఁడును...దత్త = ఇయ్యఁబడిన - హస్తముక్తా కటక =
చేతులయందలి ముత్యాలు దాపిర కడియములచేత - విరాజమాన = ప్రకాశించుచున్న -
వేంకటరాజ కవిరాజ ప్రణీతంబైన = వేంకటరాజు అను కవిశ్రేష్ఠునిచే రచింపఁబడిన.

క. శ్రీధుర్యశౌర్య, ధైర్య, క్షాధరమూర్ధన్య, యాదిగర్భేశ్వర, వి
ద్యాధిక, వితరణదీక్షా | రాధాసుత, యమ్యు తేంద్ర రఘునాథనృపా.

గీ. అవధరింపు కథాకర్ణనాతివేల

హర్షు లయినట్టి దివ్యమహర్షులకును

దత సమ స్తపురాణకథాశతాంగ

సూతుఁడై విలసిల్లెడుసూతుఁడనియె

2

వివాహార్థమై రాయబారము.

ఉ. ఆ యెవంపురాకొమరుఁడంత వయస్కునిఁ జూచి యింపుతో

‘నీ చతురత్వ మీవినయ మీ యుచితజ్ఞత యెందు నేనియున్

జూచితే! మైత్రికిం దగిన చోటగు; శోభనపుంబ్రసంగమున్

సూచనఁ జేసి రాజుమదిచో పెట్టుంగ న్వలదా విశారదా?’

3

మ అనినా ‘మీమదిలోఁ దలంచినది మేలొ, సిద్ధసంకల్పు లీ

ర’ని యావేశనె చిత్రవాహనుఁడు కొల్లెవ్వయండఁగాఁ బోయి, యా

1. శ్రీధుర్యశౌర్య=సితో నిండిన పరాక్రమముగలవాఁడా, ధైర్యక్షాధర
మూర్ధన్య=ధైర్యమునందు మేరువుపంటివాఁడా, యాదిగర్భేశ్వర = ఆగర్భశ్రీమంతుఁ
డా, విద్యాధిక=విద్యలచేత ఎక్కువవాఁడా, వితరణ దీక్షారాధానుత=తానియొక్క
నియమమును కలుపనిపంటివాఁడా.

2 అవధరింపు=చిత్రగిత్తును. కథా ఆకర్షణ అతివేల హర్షులు = కథను వినుట
యందు అత్యంతసంతోషముగలవారు. తత...సూతుఁడు = విస్తీర్ణములైన నానావిధము
లైన పురాణముల కథ అనేడు రథములకు సారథి.

3. వయస్కుని = పురుషుడైనవిశారదుని. ఉచితజ్ఞత = తగినదాని తెలుసుగుట.
శోభనపుంబ్రసంగము=శుభకార్యమును గుఱించిన ప్రస్తావనము. చొప్పు=తీసును.

4. సిద్ధ సంకల్పులు=సిద్ధమైనకార్యమునే తలపెట్టువారు. చిత్రవాహనుఁడు =

యన 'రా ర మ్మ'ని గారవిచి సుముఖుడై 'రాజుగారిప్పుడే
మనినా రెయ్యది వార్తల'చు బయ్యవై బాసక్కితో బల్కుగ్గక.

చ. 'అవనితలేంద్ర, మావిభుని హర్ష ము దే మని విన్నవింతు? సం
స్తవ మొనరించి రింతవడి సామిచరిత్ర మె వేయిసోళ్ళ; న
ర్జవపతితోడఁ బాంధవ మొకర్చినమాధవులీల వారు బాం
ధవ మొనరింపఁ జిత్త మిడివారు, గుణాంబుధు లీరు గావునకా.' ౪

క. నావిని సంతోషము మది! నావిర్భవ మొంద "నా మహారాజునకుఁ
దేవేరిగ నాకన్యం | బావనగుణ నీరుఁ గనుట భాగ్యము గాదే? 6

చ. కల దొకమాటఁ దెల్పఁగల కార్యము; తొల్లి ప్రభాకరుండు నాఁ
గలఁ డొకఁ డస్తదీయకుల కర్త; యతం డనపత్న్యుడై యచం
చలమతి శంకరుఁ గుఱిచి చాలఁ దపం బొనరింప నంతటకా
'గలుగుఁ గుమారుఁ డొక్కొకఁడుగా'నని యిచ్చె వరంబు వేడుకకా. 7

క. అంగజహరుని ప్రసాదము

సం గలుగుచు వచ్చె సుతుండు నాఁ డాదిగ మా

వంగడమున; నది యిప్పుడు

వెంగడ మై కూడు రుద్ధునిచే నాకుకా.

8

మలయధ్వజుండు, కొల్లు = పథ. రాజుగారు = అర్జునమహారాజుగారు.

5. అవనితలేంద్ర = భూమంకలేశ్వరా. ఇంతవడి = ఇంతసేపు. సామి=జీవర
వామయొక్క - సంస్తవ మొనరించి=స్తుతిచిరి. అర్జవ పతితోడన్=శుముద్ర రాజుతో.
ఈరు=మీరు. గుణ అంబుధులు = గుణ సముద్రులు. అర్జ...గావునన్ - మీహాతును
పరిగ్రహింపం గోరి యున్నారని సారాంశము.

6. నాకా = ఇట్లనగా. ఆవిర్భవము = ఉదయమును. దేవేరిగకా = భార్య
మగా. పావనగుణకా = పవిత్రమైన గుణములుగలదానిని.

7. ఒకమాటకా = ఒకమాటచేత (సంగ్రహముగా ననుట). కలఁడు=ఉండెను.
అస్తదీయ = మదైన - కులవంశమునకు - కర్త = చేసినవాఁడు (మూలపురుషుండు
అనుట). అనపత్న్యండు=సంతానములేనివాడు. అచంచలమతికా=చలింపనిమనస్సుతో.
గుఱిచి = గుఱించి.

8. అంగజహరుని ప్రసాదమునకా = ఈశ్వరుని యనుగ్రహముచేత. వంగడ
మునకా=వంశమునందు. వెంగడము వి = వ్యర్థమై.

క. ఆ దుహితః గుమారునిమ

ర్యాదగఁ జూచుకొని యుందు ; నాకన్నియకుం

ప్రాదుర్భవించువానిక

నాదుకులంబునకు వలయు నాభునిఁ జేయక.

9

క. కా దనగా దీకార్యము;

జాదులును ప్రసాద మా విశారద, నాకు

నాదు హితం బొనఁగూరిచి,

నా దుహితం బెండ్లి నేయు నరనాభునకుక."

10

గీ. అని యతనిఁ బంచె, నాచూటకర్జునుండు

సమ్మతించె, ముహూర్త నిశ్చయము నయ్యె,

హితం దన విశారదుడె గాక యెందుఁ గలరె ?

కోర్కి వెలయుంగ దొరఁ బెండ్లికొడుకుఁ జేసె.

11

అర్జునుడు చిత్రాంగదం బెండ్లియాడుట.

క. సుత్రామఃభుండు పాండ్యధ

రిత్రీవిభుఁ డానతీయ, శృంగార కళా

చిత్రాంగదయుత యగు నా

చిత్రాంగదఁ బెండ్లికూడుఁ జేసిరి కాంతల్;

12

9. దుహితక = కొమార్తను. మర్యాదగక = మాటుగా. ప్రాదుర్భవించు వానిక = పుట్టెడివానిని. నాభునిక = కర్తను.

10. జాదులును ప్రసాదము = జాజిపువ్వులును ప్రసాదము కూడ.

11. పెండ్లికొడుకుఁ జేసెక = మిక్కిలి సౌఖ్యముందించె నని సామాన్యార్థము. వివాహము ననుకూర్చె నని వాస్తవము.

12. సుత్రామః భుండు = జేపేంద్రునితో సమానుడైన. ధరిత్రీవిభుండు = రాజా. అనలి-ఇయ్యక = అజ్ఞ యియ్యంగా. శృంగార కళా చిత్ర అంగద యుత = శృంగార మును బావబ్రాహ్మనును అనెడి యాశ్చర్యకరమైన భుజీద్రులతోఁ గూడుకొన్నది.

క. గరిత లలంకృతి నేయఁగ

గరువపుమురు వపుడు హెచ్చి కన్నీయ దనరెం,

బరిణయపుం గై నేతల

నరపతియొక పతిశయిల్లునటనఁ జెలంగె.

13

మ. తనవంశంబునృపాలుపెండ్లిఁ గనుతాత్పర్యంబునఁ వచ్చెనో

యనఁ జంద్రుం డలరెన్; గిరిటి సుమ ఖుండై యంతఁ గై నేసి తె

చ్చినభద్రేభము నెక్కి తీసిమెయి వచ్చెన్ బాండ్యభూపాలు లో

చనముల్ సల్లగఁ గ్రొత్తము త్తి మపునేసల్ జవ్వనుల్ సల్లగఁ. 14

చ నలుగడ హృద్యవాద్యనటనం బొలయు, గపురంపుటారతు

త్వెలయ, ద్విజశ్రుతుల్ చెలఁగ, విప్ర వధూ శుభ గానలీల శో

భిలఁగ, వివాహ వేదికకుఁ బెండ్లికుమారుండు వచ్చె నిట్టు, లా

వల నలపెండ్లికూతురును వచ్చె రణచ్చరణాంగదంబులఁ. 15

శా. "పంకేశాతములన్ దిసంతు లడుచుఁ బాలామణిపాదముల్;

వంకల్ దీర్పు మనోజనాయకములఁ వాల్చుపు; లేణాంకునిఁ

శంకల్ నేయు మొగంబు; జక్కపకవఁ జక్కట్లు దిద్దం గుచా

హంకారంబు; మదాలిమూలికల నూటాడించు వేణీరుచుల్. 16

13. గరితలు=స్త్రీలు. గరువపు మురుపు=వింకమైన శృంగారము. పరిణయపుం గై నేతలఁ=పెండ్లియలంకారములచేత. నటనఁ=విధముచేత. నరపతి=అర్జునునియొక్క.

14. తన...లరెన్—అర్జునుండు చంద్రవంశ్యుఁడు. భద్ర ఇభముఁ = భద్ర జాతి యేనుంగును.

15. హృద్య వాద్య నటనంబు = మనోహరమైన వాద్యములతోఁగూడిన నాట్యము. ఒలయఁ = వ్యాపించుచుండఁగా. ద్విజ శ్రుతుల్ = బ్రాహ్మణుల వేదపాఠములు. విప్ర వధూ = బావన ముత్తైదవులయొక్క. వేదికకుఁ = అరంగునకు. రణల్ చరణ అంగదంబులఁ = మోయుచున్న కాలి యందియలతో.

16. పంకేశాతములఁ = తామరలను. దిసంతు లడుచుఁ=చెంపలు గొట్టును. మనోజ సాయకములఁ = మన్నభ బాణములను. విణాంకునిఁ=చంద్రుని. చక్కట్లు దిద్దఁ=తీర్చులు దీర్చును. మద అలి మూలికలఁ=మదించిన తుమ్మెదల బారులను. వేణీ రుచుల్=జడకొంతులు. ఊటాడించుఁ=ఉట్టూతలూఁగించును.

క. వారిపతి నడుమున కోడె,

గరువపునడకలకు నోడె గజపతి, యింక నీ

నరపతి లోనగు టరుదే

వరవల్లిని మెలుగు వాడి వాల్చూపులకో.

17

ఉ. చక్కనికన్య కామణికి జక్కనివాడ శుప్రానాథుడుం,

జక్కనిశోభసాంగునకొక జక్కనియింటియు, గల్లు టబ్బురం

బెక్కడ ; నిట్లు బుండవలదే! రతిదేవికి సాటి వచ్చు జో

యిక్కనకాంగి! మన్మథున కీ దిత డీపిత చూపసంపదకా!"

18

క. అని చూపకళలు చూపలు

గొనియాడంగ, బేరటాండ్లు గొందలు తెర వం

చినఁ జూచె నతివ నర్జునుఁ

డనురాగాంబుధి తటాన నటఁ దెర యెత్తక.

19

గీ. కలదు లే దన నసియాడుకొనుతీరు,

దళికు మొగమున కెగయు గుబ్బులబెడంగు,

జూచి యాతని నిడువాలుజూపు లపుడు

నిండువేడుక మిన్నంది కొండఁ దాకె.

20

17. నాకిపతి = శ్రేష్ఠమైన సింహము (అశ్వపతి అను రాజును). గరువపు = గౌరవముగల. గజపతి = గజశ్రేష్ఠము (గజపతి అను రాజును). నరపతి = అర్జునుడు (నర పతి అను రాజును). వర వల్లిని = శ్రేష్ఠమైన కాంతి గల యాచిత్రాంగదయొక్క. వాల్చూపులకు = దీర్ఘదృష్టులకు. సింహగజములు దూరమున నుండుటయు నరుడు మేనం గలయుటయు 'పీడెకో' 'లోనగుట' అనుపదముల స్వరసార్థము.

18. అబ్బురంబు = అశ్చర్యము. శోభన అగునకు = శుభలక్షణములుగల దేహముగలవానికి. కనకాంగి = బంగారువంటి యంగములుగల చిత్రాంగద. ఇతడు = ఈ దిత = స్తుతిఁజేయఁబడిన. ఈడు = సమానుడు.

19. చూపలు = చూచువారలు. అనుకాగ అంబుధి = ప్రేమ అను సముద్రము. అటె = అటె = అశ్చర్యకరముగా. తటానక = బిడ్డపైకి. తెర యెత్తక = పొంగి కరుణైత్తగా.

20. అసియాడు = జన్మాడు కొను = చదువుకొను. మిన్న... దాకె =

చ. చిలుకలకొల్కి గన్గొనియెఁ జేరలఁ గొల్పంగ రానికన్నులున్,
మొలక మెఱుంగు నీలముల ముద్దులు గాఱు నొయారిమీసముల్
కలకల నవ్వు చక్కని మొగఁబు వెడందయురంబు, సింగమున్
గలఁచు రువాణపుంగవును, గల్గిన యా కురువీరపుంగవున్. 21

క. అంగజరాజ్యం జేలుట
కుం గట్టినతోరణం బొకో యన నతఁ డా
శృంగారవతికిఁ గట్టెన్
మంగళసూత్రంబు చతురిమగ గళసీమన్. 22

మ. అనురక్తి దలఁబ్రాలు వోసె విజయుం డావేళ బంగారుకుం
డన రం గొనలిసీల వేడిపయి ముత్యాల దోయిటన్ ముంచి, 'చ
య్యనఁ బాల్పొంగినకైవడికి సిరుల పెంపై, పూలు రే కెత్తిన
ట్లనె వర్ణిల్లు మ' టన్న దీవనల కెల్లం దావలం బై తగన్. 23

గీ. కామ్రపర్జినదీ తీర ధరణి నేలు
దొరతనముఁ దెల్పఁగా రాకి దొరలఁ బోసె
ముదిత చేతులఁ దలఁబ్రాల ముత్తియముల,
ముదితచేతు లగుచు సభాసదులు వొగడ. 24

అత్యంతానందముఁ బొందెను మింటిపంటిదైన నడుముం జూచుట మిన్నందుటఁ గొండల
వంటి వుచముతం గాంచుట కొండఁ దాఁకుట - అని చమత్కారము.

21. చిలుకలకొల్కి = కుందరి. వెడంద = వికాలమైన. రువాణపుంగవును =
అందమైన నడుము. సింహమునకు నడుము సన్నము.

22. అంగ...బోకో = మన్మథరాజ్యమును నిలుకొనుటకు కట్టిన తోరణమో
అన్నట్లు - మంగళార్థము శుభకార్యరంభములందు గృహవ్యారములందు తోరణము
గట్టుదురు. చతురిమన్ = చాతుర్యముచేత. గళసీమన్ = కంఠప్రదేశమున.

23. దోయిటన్ ముంచి = దోసిటినిండ ముంచి యెత్తి. బంగారుకుండ అనన్
రంగు బొంగునాతికడముచే ప్రియమయినదిగావునను ముద్దుచేతను బంగారుకుండ అని
పేర్కొనం దగినదైన - అలి నీల వేడి పయిన్ = లేంట్లవంటి నల్లని జడగలదైన
పెండ్లికూతురొండ.

24. కామ్ర...కెల్వన్ = కామ్రపర్జియందు ముత్రములు పుట్టును. ముదిత = తల.

ర హాః శ్రీ డ

క. ఈచందంబున గల్గ్యా | బోచితకృత్యంబు లెల్ల నొనరిచి యంత
రాచూలి భోగ్య వస్తు | ప్రాచుర్య మనోజకేలి భవనమునందున్. 25

చ. మినుకుగడాని జీపని మేలిమి మంచమువై వసించి యుం
డినయెడ, నొయ్యనక సఖులు నేర్పున దోడ్కొనివచ్చి మోగల జ
వ్వని నిడి, తోడిచూపులకు వచ్చినవారును బోలె వెన్నకుం
జని; రవు గాదె వై నతనుసంగర మా నవమోహశాంకిక. 26

ఉ. చంచలనేత్రం గాంచి నృపచంద్రుడు మోహము నిల్పలేక చే
లాంచల మంటి శయ్య కపుడల్లన వార్చి, కవుంగిలిప నుం
కించు, బయట నంట గమకించు, 'జెలిం చు టదెప్పు డెప్పుడం
చించుక నేపులోన మెఱయించు ననేకమనోవికారముల్. 27

ఉ. 'కానుక గాంగ నిత్తు బిగికొగిలి, పల్కువె కీరవాణి: నీ
దాసుడితేనె చాచెవుల నాన గృహారసధార నాన న

ముదిత చేతులు = నంతోషించుచున్న మరస్సుకలవారు. సభానదులు = సభ్యులు.

25. రాచూలి=రాజశూరుడైన యజ్ఞానుడు. భోగ్య...నందుకొ=అనుభవ
యోగ్యమైన వస్తు సమృద్ధిచేత నుండరమైన శ్రీదాగృహమునందు.

26 మినుకు కడాని జీని పని = కాంతిగల కుండనపుం దీగ పనిగలిగిన. ఓయ్య
నకొ=మెల్లగా, సఖులు=చెలికత్తెలు, పైకొ=మీద - అనంతరము. అతను సంగరము=
గొప్ప దురము (మర దురము అని భా.)—యథాధమునకు పోవువారిని మిత్రులు వెంట
డించి వచ్చి చూచుకొని యుద్ధ మారంభించ నుండగా వీడ్కొని వెనుకకుం బోదురు;
గొప్ప మదన యుద్ధము కానున్నది గావున చెలులు చిత్రాంగదను చూచుకొని వెనుకకుం
బోయిరి; అని భా.

27. చేల అంచలము = వీర చెఱుగుడు. అల్లవకొ = మెల్లగా. తార్చి = కది
యించి. ఉంకించుకొ = యత్నముచేయును. పంటంటకొ=పయ్యెడను. గమకించుకొ=
పూనికచేయును. చెలి=కాంత. ఇంచుట=ఇష్టపడుట. ఇంచించుకొ=మిక్కిలి కొంచెము;

28. కానుక = ఉడుగర. కీర వాణి = చిరుకలలకులదానా. నుడి లేనె=
మాటయను మధువు. చెవులకొ అనకొ = చెవులయందు పోకునట్లుగా. కృపారసధా
రకొ నానకొ=దయా రస ధారచేత తడియునట్లు. నలిన ఆనన=పద్మమునంటి ముఖము.

న్నానన మెత్తి చూడు నలికానన; గోలతనాన నేల లో
నాన జలంబు? నీకు మరుగాన నుమీ; విడు నాన యిం కిటా. 28

ఉ. చక్కెరవింటిదేవర ప్రసాదముఁ గైకొను మిప్పు డింద మో
చక్కెరబొమ్మ' యంచు విలస న్నచీకంకణ హస్త మంటి, పే
రక్కటఁ గప్పురపువిడే మానెఱజాణ యొసంగి, నిక్కి లేఁ
జెక్కిలి ముద్దువెట్టుకొనెఁ జెప్పెడి దే మింక నావినోదముల్! 29

ఉ. ఇగ్గెడు వెన్నకుం బయికి నీచ్చిన, బైట దొలంగఁ జేయఁ గే
లొగ్గెడు, రెప్పి పోకముడి యూచ్చినఁ గ్రుంగిలి రెండుకొంగులుక
బిగ్గ నడంచుచున్ విడిచిపెట్టదు; బాల ననం బనేమి? యా
సిగ్గుకు సిగ్గు లే; దిటులఁ జేసినపిచ్చుట నుండవచ్చునే? 30

గీ, “కోర్కి వెలయంగ నినుఁ దెచ్చి కూర్చినట్టి
తీయ్యవిలుకానియులు మెండుఁ దీర్చికొందు
నువిద నీచేయి చూచుకయున్న నాకు
నింద మని యంది నీవి నీ వియ్యకున్న? 31

నీ. మకరకేతనుఁగూర్చి మకరికాలతలు నీ

చెక్కుల వ్రాయంగ మొక్కుకొంటిఁ,

గలదానా, గోలతనానక = జేలతనముచేత. లోక చలంబుక అనక = మనస్సులో
చలము వహించుట. మరు నాన = మన్నభునిమీద దిట్టు; నాన=సిగ్గును.

29. చక్కెరవింటిదేవర=కామదేవునియొక్క. ఇందము = ఇనిగోళుచ్చుకొమ్ము.
విలసల్=ప్రకాశించుచున్న. పేరు=మిక్కుటయొన.

30. ఇగ్గెడుక=కేసుకవరగ్గును. రెప్పి=ఓడిలి. క్రుంగిలి=మునుచుకొని. బిగ్గక=
దిగియునట్టుగా. ఇటులక చేసిన పిచ్చుటక=ఇంత చికాపపెట్టినకర్మావధి. [‘పనియేమి’
‘సిగ్గునకుక’—సాధువులు.]

31. నీచేయి చూచుక యన్న = ముడిని విప్పరీయక దిగఁబెట్టికొనియున్న నీ
హస్తముచు చూచుచున్నట్టి (నిన్నాశ్రయించియున్నట్టి అనియు). నీచిక=సోకముడిని
(మూలభవము ననియు).

32. (౧) ‘కూర్చి’-ఇది ఆ మామూల నేడ క్రియమనేషణము. మొక్కుకొన్న
విధ మెట్లన—‘ఓ మకరకేతనుడా, ఆకన్నను నామఁ గూర్తువేరి దాని చెక్కిళ్లను నీకు

గుసుమాకరునిఁగూర్చి కుసుమమాలికలు నీ
 వేసలిఁ దులుముంగ వేడుకొంటి,
 గంధవాహుఁగూర్చి గంధసార బు నీ
 గుబ్బలఁ బూయంగఁ గోరుకొంటి,
 మృగలాంఛనునిఁగూర్చి మృగమదంబున నీకుఁ
 దీలకంబు దిద్దఁ బ్రార్థించుకొంటి,
 గీ. నిన్ను వరియించునప్పుడే యిన్ని సేయు
 వాఁడ నని మున్ను శృంగారవనములోన;
 వల వెఱిఁగి యేలుకొఁగఁదేలికి." యనుచుఁ
 గేలి కలయించె నమ్ముద్దరాలి నపుడు.

32

క. పొక్కిలిపొంతఁ గరం బిడి
 చెక్కిలిచెంత నొకకొంత చిటున వొల్లయం
 జక్కిలిగింతలు గొలిపెన్
 మిక్కిలి వింతలుగ రతికి మేకొన నంతక.

33

ఉ. డాసిన నింగితం బెఱిఁగి డాయుఁగ నేక, త త్రులుబు
 డేసిన సేతకుం బదులు సేయ నెలుంగక, మేను మేనితో

ప్రియములయిన మకరికౌన్దరూపములవ్రాతతో అలంకరించెదను' అని; ఇట్లే కడను పా
 దములందు. మకరశేతనుకొ కూర్చి మొసలిదెక్కిము వాఁ డగుచున్నధునికి ప్రీతిగా.
 మకరికాలతలుకస్తూరి మొదలగువానిచే వ్రాయఁబడిన మకరికౌశ్యతులుగల తీగలు,
 ...ఇక్కడ మకరికలకును మకరశేతనునకును సంబంధము, ఇట్లే అన్నిటను, [మఱియు
 నిట-శేతనము మకరము మగది - వ్రాత మకరిక అఁడుది-ఇందులం గల స్వారసమును
 డోహింపుకొనవలయును]. (౨) కుసుమాకరునికొవనంతుని. వేసలికొ టులుముంగకొ
 కొవ్వున ముడిచెద నని. (3) గంధ వాహనుకొ = (పరిమళములను వహించు) గాలిని.
 గంధసారము = శ్రీచందనమును. (౪) మృగలాంఛనునికొ = (లేడి చిన్నముగాఁగల)
 చంద్రుని. మృగమదంబునకొ = (లేడిబొడ్డునఁబుట్టినదైన) కస్తూరితో. లిలకము=బొట్టు.

ఎలయించెకొ=అకర్షించెను.

33. పొక్కిలిపొంతకొ=సాధిసమీపమున. మేకొనకొ=అంగీకరించునట్లుగా.

34. డాసెనకొ = కడియఁగా. ఇంగితంబు = మనోభావమును కళలుఁబున్నధ

రాసినయంతనే కళలు రంజిలి, కోగిట బాల యుండె బో;
యాసుఖ మింత దంత దన నైనది గాదుగదయ్య క్రీడికి. 34

గ ర్భ దో హ ద ము.

ఉ ౬ అంగజరాజ్యవైభవసుఖాంబుధి నీగతి నోలలాడి, చి
త్రాంగద సేవ జేయ, మలయధ్వజానిల్లటపల్లుండై, తదీ
యాంగబలంబు గొల్పి, నరు డందుల రాజ్యము సేయుచుండ, నా
సింగపుణిన్ని లేనడుము చెల్వను గర్భము నిల్పె నంతట. 35

కా.మించెం బోరచి కోరికల్, గడు విజృంభించెం దనుగ్గాని, గా
న్పించె మేచకకాంతి చూచుకములక, తెక్కిళ్లపైచెల్లు రె
ట్టించె, కూర్మలు సందడించె, నడ చండించె, మృదామోదముక
గాంచె చాతెట, యోసరించె ద్రివళుల్ నానాటికిం బోటికి. 36
క. సీమంతవతిమణికి. సీమంతముం జేసి రపుడు నెల లెనిమిదిగా,

శ్రీమంతు కెక్కు గర్భ. శ్రీమంతుం డీతఁ డనుట సిద్ధము గాఁగక.
కళాప్రాసములు. రంజిలి = కరగి. క్రీడికి = ఆర్జునునికి (క్రీడగలవాని కనియు).

35. అంగజ రాజ్య వైభవ సుఖ అంబుధి = సంభోగ సుఖమనెడు సముద్రము
నందు. ఓలలాడి = ఈడులాడి. ఇల్లుటపు = మామగారియంటనే యుండెడిది. తదీయ
అంగ బలంబు = ఆ మలయధ్వజాని కరివారము.

36. బోటికి = చిత్రాంగదకు, రుచి = కాంతియు (రుచి కోరికల్ = రుచులు
గలవదార్థములపై కోరికలు - అని యేసి; - చా. పోరచికోరికల్ = నూడిదలపై యభి
లాషలు)...తనుగ్గాని = శరీరాయాసము, కడుక = మిక్కిలి, విజృంభించె = వ్యాపిం
చెను; మేచకకాంతి = నల్ల నికాంతి, చూచుకములక = చనుమొనలయందు; చెక్కిళ్ల
పైక = గండస్థలములయందు; కూర్మలు సందడించె = నిద్రలు విలమాయెను; నడ చం
డించె = నడకనుండమాయెను; మృల్ ఆమోదమున్ = మట్టివాసనలను; ద్రివళుల్ = కడుపు
మీద మూడుగానుండు ముడుతలు, ఓసరించె = తొలగిపోయెను.

37. సీమంతవతి మణికి = సీమంత మనగా పాపట - అది గలది సీమంతవతి
శ్రీరత్న మగుచిత్రాంగదకు, సీమంతము = సీమంతోన్నయనము అనుగర్భసంస్కారమును.
శ్రీక మంతుకు ఎక్కు = విశ్వముచేతఁ బ్రసిద్ధిబొందెడు - గర్భశ్రీమంతుఁడు =
తల్లిగర్భమునం దున్నది మొదలుగా నే భాగ్యవంతుఁడు. ఈతఁడు = ఈజనించునట్టివా

బభ్రువాహనజననము.

క. ప్రాద్దుల నెలలకా వేవుర

నుద్దులుగాఁ జేయఁదగు మహోయశములు గా

ముద్దులబాలునిఁ గనియెను

ప్రాద్దులనెల యెడల నిందుముఖ శుభవేళకా.

38

చ. ధనము లసంఖ్యముల హితబుధద్విజకోటికి నిచ్చి, యప్పు డా

తనయుని బభ్రు వర్ణహయ ధట్టము నేలేడు నంచు బభ్రువా

హనుఁ డని పేరు వెట్టి, చెలు వందఁగ బంగరుదొట్లఁ బెట్టి, శో

భనవిభవాప్తి రంజిలిరి పాండవసాంధ్యవసుంధరాధిపుల.

39

సీ. 'తన కులస్వామి తండ్రిని సుథాంబుధిఁ బోలుఁ

బాలబుగ్గల మించు లీలఁ గనుటఁ,

దన పితామహుని బృందారకాధిపుఁ బోలు

రెప్ప వేయక చూచు రీతిఁ గనుటఁ,

926380

బుఁడు. ['మంతునకున్' - సాధవు.]

38. ప్రాద్దుల...పురకా = సూర్యులను చంద్రులను వేయిమందిని, ఉద్దులుగాకా = సమానులనుగా, ...మహాః యశములు గాకా = తేజస్సును కీర్తియును పొందునట్లుగా [అనఁగా వేయిమంది సూర్యులతో సమాన మగు తేజస్సును వేయిమంది చంద్రులతో సమానమగు కీర్తియును పొందువాఁ డగునట్లుగా], ...ప్రాద్దుల నెల = ప్రసవించుటకు నమయమైన మాసము, ఎడలకా = ముగియునప్పటికి - (అనఁగా తొమ్మిదవనెల నిండఁగానే).—కలుగనున్న మహోయశములు జననకాలగ్రహాదిసంపత్తివలనఁబెలిసినవి.

39. బభ్రు వర్ణ హయ ధట్టముకా = పచ్చని వర్ణముగల గుఱ్ఱముల గుంపును. శోభన విభవ ఆప్తికా = శుభ మహోత్సవ ప్రాప్తిచేత.

40. (౧) పాల...నుటకా = పాలు గాఁబడు బుగ్గలచేత (చెక్కిళ్లచేత అని బాలకపరము - బుడగలచేత అని నమ్మద్రపరము) అతిశయించుచున్న విలాసమును పొంది యుండుటచేత - కుల...బుధికా = వంశకర్తయైన చంద్రునకుఁ దండ్రియైన పాలసముద్రుని - బాలఁడును తీరసముద్రుఁడును పాలబుగ్గలు గలవారు గనుక పాలిక యున్నదనుట. (౨) పితామహునికా = తండ్రికిఁ దండ్రియైన, బృందారక అధిపుకా = దేవేంద్రుని.—బాలఁడును ఇంద్రుఁడును ఐప్పపాటులేక చూచువారు గనుక పాలిక యున్న

దన వంశకర్త సుత్పలబాంధవునిఁ బోలుఁ
గరము లర్తిలిఁ జూచి గారవిలుట,
దన తాతయనుఁగూడమ్మని నుపేంద్రునిఁ బోలు
నల్లనల్లనఁ దప్పుటడుగు లిడుటఁ,

గీ. దాన గాంభీర్య వైభవ దాన కృపలు
కల వని కనంబడఁగ, వేఱ తెలుప నేల ?
యని గురుజనంబు లెంతయు నాదరింపఁ,
ఁజిన్ని బాలుండు ముద్దులు చిలుకుచుండె.

40

గీ. ఆడి తప్పని ధర్మజు ననుఁగూడమ్మఁ
దాకుమారకుఁ జిత్రవాహనున పుడు
వంశకరుఁగా నొసఁగి వేడ్క, వారిచేత
నంపకము గాంచె దీర్ఘయాత్రాభిరతిని.

41

సౌభద్రతీర్థము.

మ. చని యాదక్షిణపుణ్యభూమిఁ గనుచుఁ సౌభద్రతీర్థంబునం
దును స్నానం బొనరింపఁ బోవఁట మానుల్ గొంద “తొహో, నిలుం

దనుట - తెప్పవేయక చూచుట శిశువులకు స్వాభావికము. (3) కరములు = చేతు
లను, అర్తిలిక = ప్రేమతో, గారవిలుటక = గారామముగా నుండుటచేత, ఉత్పల
బాంధవునిక = కలువల చెలికాడైన చంద్రుని, బాలుఁడును చంద్రుఁడును కరములు
చాఁపువారు గనుక పోలిక యున్న దనుట. (౪) తాత...మ్మనిక = తాతయైన
యింద్రునికిఁ దమ్ముడగు, ఉపేంద్రునిక = త్రివిక్రమమూర్తిని, బాలుఁడును ద్రివిక్రమ
మూర్తియను అడుగుల వ్యక్త్యస్తముగా నుండువారు గనుక పోలికయున్న దనుట.

దానక = ఆ సేతువుచేత, గాంభీ...పలు = గంభీరతయును (అనఁగా తనలోఁకు
పరులతోఁ దెలియనీయమి) విశ్వరథమును త్యాగమును దయారసమును కుల్యూహపచ్చెవ్వల
చేత కుల్యూగుణవిశేషములను పెద్ద లూపించి రని భా. జాతకుఁడు తనవంశ పూర్వులను
స్వరూప క్రియా గుణములందు పోలుట సహజమే గాన ఈవర్ణన సొంతగా నున్నది.

41. అభిరతిక = కోరికచేత.

42. అనకుం = సాపరహితములయిన (పాపము నడంచునవైన) - వికల్పముఖ = ఇది

డనమైతన్మఖపంచతీర్థములయం దత్తుగ్రనక్రంబు లుం
డును, నూతేడులనుండి, యిందు నొకనాఁడుం జేరరా దేరికొ. 42

గీ. 'మోక్షమునకుఁ బోవ మొస లెత్తుకొనిపోయె.'

ననెడువార్త నిక్క మగు నటంచుఁ

గ్రంథ వెఱతు రెవ్వరును; మీర లటుఁ బోకుఁ"

డనిన నవ్వుకొనుచు నద్భుతుండు.

43

గీ. ఏను దీర్థము లాడఁగఁ నేగుదెంచి,

యేనుదీర్థము లాడ నో డివలఁ జూట

పారుషమే యంచుఁ గ్రంథఁ బో వారిచరము

పట్టె; బట్టిన నమ్మహాబాహుబలుఁడు.

44

క. ఎడమ కరంబుననే య

య్యెడ మకరముఁ బట్టి బైటి కీడిచి వైవక్,

వడి భూమికఁ జూపినకై

వడిఁ దొల్లిటిరూపు వాసి; వాసి యెసాగక.

45

ఉ. వట్టునగుబ్బలుం, దొగరు వాలెఱయుక, జిలునవ్వు వెన్నెలల్

దొట్రిలు ముద్దుమోమును, డభుక్కునుమేరు, వెడంద సోగ యై

వట్రిలు కన్నుదోయి, నిడువాలుకురుల్, బటువుంబిటుదు, లేఁ

గుట్ర నునుం గవున్, గలుగు కోమలి యై యది మోల నిల్పినక. 46

మొదలంగఁగలవైన. నక్రంబులు=మొసళ్లు.

44. ఏను=అయిదు - నేను. పీడి (=వెఱచి.) ఇవలక. వారిచరము=మొసలి.

45. కరంబుననే = చేతనే. మకరముక=మొసలిని, భూమికక=వేషమును.

కైవడిక=విధమున, పాసి=విడిచి. వాసి=చక్కఁదనము.

46. సోగ=వికారమును దీర్థమును. వట్రిలు = తీరుగలిగియుండు. నిడు వాట
కురుల్ = పొడవు గలిగి వారియుండు తలవెండు కలుగు. బటువు=వట్టువయ్యెను. లేఁ
గుట్ర నునుం గవుక = లేచదై నన్నచి కోమలమైన నడుము. కోమలి = మృదువైన
కరీరము గలగుండరి. మోలక = ఎరుట.

క. ఆలోలనయనఁ గనుఁగొని,

యాలోచన సేసె నృపతి యదృశమతి మై

యాలో, 'నిది యచ్చర ప్రా

యాలో! కా కల్లమరుని యాలో!' యనుచున్.

47

క. "ఈబాలమోమునకు నా | జాబిల్లికి నెంతదప్పు? సరి వచ్చు నొకో?

యిబిడచనుఁగవ కొకమె | ట్టా బంగరుగట్టు! తక్కువ నెంచంగన్.

క. నడు మెంతనైక! మోహా!

పిడికిటిలో నజాగు; బెళుకు బేడిసమీలన్

గడ కొత్తుఁ గన్ను లారా!

జడయందము జెప్పఁ బాఁప జగతిం గలదే!"

49

మ. అని యాక్రీడి మనంబునం బొగడి, 'యుగ్రాకారనక్రంబ వై

మును పట్టుండిన దేల? మేలుజెలువంపుంగల్కి వై యిప్పుడో

ప్పిన దే? మెవ్వరిభావినీరుణిని? నీ పేరేమి?' నా, నిట్లనున్:—

విను మోహూపర, యానుపూర్విగఁ బురారృత్తాత మాద్యంతమున్.

47. ఆలోల నయనన్ = చలించుచున్న కన్నులగల యా చిన్నదానిని. ఆలోకన్=అంతలోపల, అచ్చరప్రామాణ్=అచ్చరః స్త్రీయో. కాక, అట్ల=ఆ - మరుని యాలో = రతీదేవియో.

48. జాబిల్లికిన్=చంద్రునకును...వృత్తి = ఎక్కడి కెక్కడ (చంద్రుఁడు సాటి గాఁ డనుట). సరి వచ్చునొకొ—రాఁడనుట - (దూరము గావున వచ్చి ప్రక్కను నరిగా నిలవనేరఁ డని చమత్కారము) బంగరుగట్టు = మేరుపర్వతము. ఒకమెట్టు=ఒకతాపయా-(ఒకమెట్టు = ఒకకొంచెము - అబంగరుగట్టు - అని యేరి). తక్కువ బేకన్ = కొఱుతవడుకు - (ఈబాల ముచములముంపఱ మేరుపర్వతము ఒకమెట్టుయో అనగా ఒకకొండయూ - కొదు - ఆకుచములకన్న పల్లమే అగును-అని చమత్కారము).—సహజముగానే, 'ఇట్లర్థిలక్ష'పును వాక్యముప్రకారము చంద్రుఁడు దూరమున నున్నాఁ డనియు, కొండకు ఎక్కుదు రనియు, 'దత్త' 'మెట్టు' అనుపదముల స్వరస్యము.

49. నైకము=నూత్నము. బెరుస=కళతళమరి ప్రకాశించునట్టి. పాఁపజగతిన్=నాగలోకమునందు నయితము [జడ పాముకంటె నుండర మనుట].

50. అనుపూర్విగన్=మొనటియడియు, ఆ+అవంతమున్=రచు పనుచు

క. ఏ నంద యనెడునచ్చర

చానం; దరుణేందుధరుని సఖుని యచుంగక;

నా నెచ్చెలులు త్రిలోకీ

యానేచ్చలు గలరు నల్పు రతులశుభాంగుల్.

51

గీ. వారు లలిత, పద్మ, సారభేయి సమీచి

యనెడు పేర్లు గల్గు నట్టివారు;

జగము లెల్ల జూచి చను దెంచుచో మేము

వనధి కాంచి నొక్క వనము కాంచి

52

మ. 'విహరించుకొ మలయానిలం బచట.' 'దావిం జిల్కి నెమ్మేనియా

విహరించుకొ.' 'వికిరాదముల్ చెవికి గావించుకొ జవుల్.' 'పోదమా

సహకారాళిపదంబు జూడంగ వయస్యా హళి వాటిల్లెడుకొ.'

'సహకారాళిపదంబు జూడంగ వయస్యా హళి యానే కదా. 53

51. ఆచారచానక = ఆచారక స్త్రీ. కరుణ ఇందు ధరుని సఖుని అనుంగక = లేత చంద్రుని ధరించిన శివునకు స్నేహితుఁడైన పవనమునకు స్త్రీయను. త్రిలోకీయాన ఇచ్చలు = మూడులోకములనుండలి సంచారమును కోరికగలవారు. అతుల = సాటిలేని.

52. వనధి కాంచిక - వనధి = సముద్రము - కాంచిక = మొలత్రాడుగాఁగల దైన (అనఁగా చుట్టును సముద్రముగలదైన) భూలోకమునందు.

53. 'విహరించట' - 'తావిక...హరించుకొ' - 'విక...చవుల్' - 'పోద...ల్లెడుకొ' - 'సహ...కదా' - ఈ అయిదువాక్యములును విడుదలవి, తావిక = పరిమళమును - చిల్కి = చల్లి (ఇచ్చి). తావిక = పట్టును - హరించుకొ - కర్త మలయానిలము - దేహమునకు వెట్టును తొలంగించి పరిమళముం గలిగించు నని భా. (తాకొ = తాను - వికొ = పీని - చిల్కి = తృణించి - విహరించు అనుపదములో పీని పదవినచో హరించుకొ అగును అని చమత్కారము). వికిరాదముల్ = కోకిలానందములు. చవుల్ = దుచులను. కావించుకొ (నాదముల్ = నాను ఇచ్చునట్టివి - కాకొ = కాను - వించుకొ = వినుచుకొ = వినుఁబఱుచును - అని చమత్కారము) సహ...ల్లెడుకొ = లియ్యమామిడిచెట్టు (అరి =) చాటువులకు స్థానమును (అనఁగా మామిడితోటను) చూచుటకొఱుకు పిన్న పితురారా కోరిక కలుగుచున్నది, చతుర్థపాదమునకు 'నివు చెప్పినమాట సరియే గదా' అని బాహ్యార్థము - (సహకార = సహకారముతోఁ గూడిన ఆలిపదంబుకొ = ఆలిపను

క. అని యితరేతర చతురో

క్రి నిగుంభన మెఱయ నరిగి, తేకువ, నందున్
ముని యొక్కడు తపమునేయని
గని, యది విఘ్నంబు సేయఁ గడంగి కడంకన్.

54

క. నెఱికురులు, గేలుఁజిగురులు,

నిఱిచన్నులు, విరివికన్ను, లించుకకొనుల్,
చిటుదొడలు, నంచనడలున్,
మెఱపులయొఱపులు ఘటింప, నిలిచి నటంపన్.

55

క. మాపాలు పాకింత గనుఁగొని,

తాపసుఁ డట వలపువేరు దైవ మెఱుంగున్ !
శాప మొసంగె మకరులుగాఁ,
గోపరసావేశ రూక్షకుటి లేక్షణుఁడై.

56

క. అందులకుఁ జాల భయపడి,

యందఱ మడుగులకు వ్రాలి, యలిగినతతోఁ

కబ్బమున - (హృ+అశి = హశి - అనుట) —

54. ఇత...భన = ఒండొరుల చతురవాక్య రచన. అరిగి = విరిగి. తేకువన్ = తెగువతో. కడంగి = పూనుకొని. కడంకన్ = పూనికతో.

55. నెఱి...కురులున్ = వక్రత కలిగిన తలవెండు కలును. గేలుఁజిగురులున్ = చిగురుటాకులవంటి హస్తములును. ఇఱి = క్రిక్కిరిసిన. ఇంచుకకొనుల్ = ఇన్ననినదు ములును. చిటు = చిన్న. అంచ = సాధయొక్క. మెఱపులయొఱపులు = మెఱపుఁ దీగల కాంతులను. ఘటింపన్ = నమూనూనట్లుగా. నిలిచి నటంపన్ = ఎదుట చేరి నాట్యము సేయఁగా. — నటనలీలా నులభ చలనములచే అనయవముల లావణ్యము మెఱయును మెఱుంగును మెఱపుల విలసనముగా నగవడు నట్లు అని భా.

56. పొలుపు = విరాగము. ఒకింత = కొంచెము. వల...ఱుంగున్ = మోపించుమాట దేవుఁడెఱుంగునుగాని. మకరులు = మకరీకబ్బముయొక్క అనువద నము) అఁడు మొరట్ల. శాప...డు = శాపరసముయొక్క యెగువుచేత తీక్షణమైనట్టియు (కుటిలం) కుర్చిక మైనట్టియు (తాక్షణిండు) చూపులులవాఁడు.

57. కొండలపడన్ = వ్యాకులపడఁగా. డెందము = హృదయము. అక్క

గొందలపడ, నపు డాతని

డెందము గైకొనియె నక్కటికపుంబెంపుక.

57

ఉ. శీతలదృష్టిఁ జూచి మునిసింహుండు ' నావచనం బమోఘమో ;

భీతమృగాక్షులార, మది బెగ్గిల నేలః యిక్క వినుండు, మీ

చేత గృహీతుడై సలిసీమను నెన్నెడు వెల్వరించుమి

మూలఁడె కాపమోక్షకరుఁ డయ్యెడుఁ బొం డ'ని యంచె బంచినన్. 58

చ. 'ఇలఁగలవీళ్లు సూడ మన మేటికిఁ బోవలె! బోయినన్ వనిక

నిలువఁ బ నేమి ! నిల్చిన మునిం గని త్రుళ్లఁగ నేల ! యంతలో

నలిగి శపింప నేమిటికి నాతఁడు ! వ్రాతఃఫలంబు దప్పునే !

కలిగినవే కదా మకరికల్ మన కెప్పుడు వ్రాసి యుండుటల్ !' 59

గీ. అనుచు ననుతాపమునఁ ద్రోవఁ జరుచునుండ,

నారదుండు సూచి, 'యచ్చరలార, మీరు

చిన్నవోయినమొగముల నున్నవార

లే మి ?' నినఁ బూర్వవృత్తాంత మెల్లఁ దెలిసి.

60

గీ. 'ఋషితిలక, కంటివే మా యదృష్ట రేఖ?

మడిచి కూర్చుండి యిదె యొక బెడఁద దెచ్చు

టికపుం బెంపుక = దయాతికయమును. కయికొనియె = పొందినదాయెను.

58. మునిసింహుండు = మునిశ్రేష్ఠుండు. అమోఘము = వ్యర్థముకానిది. ఓభీత

మృగ అక్షులార = బెదరినలేడియొక్క చూపులవంటి చూపులుగల యోజవ్వనులారా.

మదిక = మనస్సులార. బెగ్గిలక = దిగులుపడుట. గృహీతుండు = పట్టబడినవాడు.

సలి సీమక = నీటి చోటినుండి. వెల్వరించుక = వెలికిదివియునో. కాప మోక్ష

కరుండు = కాపమునుండి విడుదల చేయువాడు.

59. ఇలక గల వీళ్లు చూడక = భూమిమీదఁగల పట్టణములను చూచుటకు.

త్రుళ్లఁగ నీల = నీల కేకరింకలు అడితిమి. వ్రాత = (బ్రహ్మవ్రాసిన) లిపియొక్క,

కలి...టల్ = ఎప్పుడును మకరిక అనగా మొసలి రూపములు (మకరికాపత్త

ములు. —) మన (కపోలకుచాదులయందు) వ్రాయఁబడియుండుట యున్నదేకదా. మకరి

కాలివీ మన వన్నుండున మకరికాభావము కలిగిన దని చమత్కారము.

60. అనుతాపముక = పరివేదనతో.

61. ఋషి తిలక = మునిశ్రేష్ఠి (తిలకము = తొట్టు). బెడఁద = అపదను. విము

కొంటి. మే మేడ! మకరులైయుంట యేడ!

నర్మమే యిట్టిబాధ బింబాధరలకు!'

61

క. అన విని చూనిమిచముని "యో

వనితాతిలకంబులార, వసుధాగీర్వా

ణునికాపము విధికృత; మే

ఘనునకుఁ దప్పింప నలవి గా; దటు లగుటక,

62

ఉ. మీరలు దక్షిణాంబుధిసమీపమునం దగుపంచతీర్థముల్

చేరియు, గ్రాహరూపములఁ జెంది, శతాబ్దము లున్నఁ, దీర్ఘనే

వారతి భారతాస్వయుఁడు వాచననందనుఁ డద్భుతాఖ్యుఁడే

తేరఁగలం; డతండు కడలేర్పు మిముక దృఢసాహసంబునక.

63

క. చనుఁ డచటికి నిపు డిం వెన

య; 'న దుఃఖం పశ్చభిః సహ' యనంగా ముక

విని యుందురె కద; యేటికి

మనమున నువ్వులికఁ జెంద మదవతులారా? "

64

కా అంచుక మన్ముల నూఁడించ, వినయాహ్లాదంబు లెంతే విజృం

భించకమ్రొక్కి, 'జగంబులందును మిముక బేర్కొన్నమాత్రం బటా

విడక, ఉంట = ఉండుట. చింబ అధరలకుక = బొందపండువంటి పెనవులుగల (మాటొంటి) స్త్రీలకు. అర్హ మే = తగునా.

62. అనిమిష ముని = చే వర్షి (యగు నారదుఁడు). వనితాతిలకంబులార = స్త్రీ రత్నములారా. వసుధాగీర్వాణుని = భూదేవునియొక్క (అనగా బ్రాహ్మణునియొక్క). విధి కృతము = వైకముచేఁ జేయఁబడిన నిర్ణయము.

63. గ్రాహ = మొనరి. శత ఆబ్దములు = నూజేండ్లు. తీర్థ సేవా రతిక = తీర్థములను సేవించుటయందు ఆసక్తిచేత. భారత అన్వయుఁడు = భరత వంశమువాఁడు. వానవ నందనుఁడు = ఇంద్రుని కుమారుఁడు. అర్జున అఖ్యుఁడు = అర్జునుఁ డను పేరుగలవాఁడు. విలేరగలండు = వచ్చును. కడలేర్పుక = రక్షించును.

64. న దుఃఖం పశ్చభిః సహ = అయిదుగురతోడిదుఃఖము దుఃఖము గాదు - (ఇక్కడ మీరును అయిదుగురే కదా అని భా.) విటికిక = నిల. ఉచ్చలికము = దుఃఖము.

65. డొఁబడించక = పీడార్పణగా. ఎంటేక = మిక్కిలి. విజృంభించక = ప్రకట

పంచం బై దురితంబుల్లెడ జను , భక్తి మిమున్ నేడు ద
ర్పించక, భేదము వొంటి కెగురుచు బెన్నారదా నారదా? 65

క. మికతమున సూతేండ్ల

మాడక మితి యెటువదియె; మఱి మ'టించుక,
లోకేశ్వరసుతువీడఁ

జేకొని, యిట నచ్చి నిలిచి చిత్తములోనక,

66

క. 'దుర్జనన విసర్జనముగ

నిర్జరలో కాధినాథుని సుతంబు నొకఁ

యర్జన సర్జన సముదా

యర్జను గనుగొనె' భాగ్య మది యెచ్చఁటికో?

67

చ. అనితలపోయచుక, మఱి లోకృతి లూని, యిటుండఁగా, నిదే

పనిగ మదీయప్ర్యాపరిపాక మనం జనుదెంచి నీవు నక

మనిచితివే కదా, కడమ నాచెలులొ జలచారి చారులో

చనలకు శాపమోచనము సల్పి కృతార్థుల జేయు పార్థివా. 68

మానట్లుగా. మిమున్ పేర్కొన్న మాత్రక=మీ నామమును ఉచ్చరించిన మాత్రము
జేతనే. పటాపంచంబై=పటాయనమై, దురితంబులు=పాపములు, భేదము = దుఃఖము.
మోదన = సంతోషము చెన్నారదా = బిప్పదా. [హాటడించక .. విజృంభించక -
దర్పింపక—అనుట సాధువు.]

66. మికతమునక=మీతలన. మితి=అవధి. మఱిమి=బ్రతికిమి. లోకేశ్వర
సుతు = బ్రహ్మపుత్రుడైన నారదునియొక్క.

67. దుర్జనన విసర్జనముగక=దుష్టజన్మ (మఱికోజన్మ) పరిత్యాగ మగునట్లుగా.
నిర్జర=దేవి. సర్జన సముదాయ ఋణక=సృష్టియొక్క సమానామునకు (అనగా ఎల్ల
ప్రాణులకును) తిన్ననివానిని (దయగలవాని ననుట).

68. తలపోయచుక = చింతించుచు. మదీయ ప్రప్ర్యాపరిపాక మనక = నా
మకృతములయొక్క పంటవో అనునట్లుగా. చనుదెంచి=వచ్చి. మనిచితివే = బ్రతికి
చితివే. జలచారి చారులోచనలకుక = జలచరములై (మొనల్లయి) యొన్న నుందర
నేత్రలకు. శాపమోచనము = శాపమునుండి విడుదలను. సల్పి = చేసి. కృతార్థులక =
ధన్యురాండ్రనుగా. పార్థివా = ఓరాజా. [ఇటకొ ఉండఁగా = ఇటుండఁగా - అని
ఈకవి సంధిచేసి నొండే.]

క. అని నంద వేడినంద | క్షిప్రతీర్థము లాడి వారికా శాపవిమో
 చన మొనరింపంగ; నేపురుషును దెంచి శుభాంగలీల సన్నిధి నిలువగా,
 క. కలలో నెలుంగ మేగజే | కలలో నీచెలువమున సకలలోకములకా
 కల లోలాడులగరగరికల లోఁగొనినారోచంద్రకలలో వీరలో? 70
 క. అని, తనచే నిజరూపముగనిరి గదా నుచు వేడుకకా దగు నృపతికా
 గని, యాయచ్చర క్షిప్రికొనియాడఁ దొడంగి రధికకుతుకాన్విత లై.
 నీ. “బలవైభవంబుచే గెలుచుమాత్రమే కాదు
 గమనలీలన గెల్పు గంధకరిని,
 గీర్తివిస్ఫూర్తిచే గెలుచుమాత్రమే కాదు
 సగుమొగమ్మన గెల్పు దొంగలతేని,
 బలుసాహసంబుచే గెలుచుమాత్రమే కాదు
 మినుకుగొనున గెల్పు మృగకులేంద్రు,
 నలఘుబాసంబుచే గెలుచుమాత్రమే కాదు
 నెలులకాంతిని గెల్పు నీరదమును,

69. ఏపురుకా = అయిదుగురును. శుభ ఆంగ లీలకా = మంచికీర విలాసముతో.

70. వి గణికలలోకా = వి వేద్యలలోను. ఈ నెలువమునా = ఈయొప్పును.
 సకలలోకములకా = ఎల్లలోకములందును - కల లోలాడుల = ఉన్నట్టి చంచలనేత్రుల
 యొక్క - గరగరికలకా = చక్కదనములను - లోఁగొనినారో = తమలోఁజేర్చు
 కొన్నారా. లేక, చంద్రకలలో = చంద్రునికలలా. [కలలోలా-ఇట కావ గాజేశము
 రామి వాక్యవిరామాసంధి - పద్యపాదము వాక్య మని వైయాకరణ సప్తతి.]

71. నిజ రూపముకా = తమ వాస్తవస్వరూపమును. కనిరి = పొందినారు.
 కుతుక అన్వితలై = సంతోషముతో కూడినవారలై.

72. (౧) బలవైభవంబుచేకా = శరీరబలసంపత్తిచేత. గంధకరినికా = గంధించిన
 యేనుఁగును. గమనలీలనకా = నడకయొక్క విలాసముచేతఁ గూడ. (౨) లోగలతేనికా =
 చంద్రుని, కీర్తి విస్ఫూర్తిచేకా = యుగస్పయొక్క ప్రకాశముచేత - (కీర్తి తెలుపని
 కవినయము.) (3) మృగ కుల ఇంద్రుకా = సింహమును, బలుల = అధికమైన. మినుకు
 గొనునకా = మెలుగుల నడుముచేతఁ గూడ. (౪) నీరదమును = (నీటిని ఇచ్చు
 దానిని) మేఘమును. అలఘు = అధికమగు. నెలుల = తలవెంద్రులయొక్క.

గీ. 'సకలసద్గుణసౌందర్య సారమూర్తి'

యనిను ముగిసినానదెట్లు చెప్పియ చూపటి

మిమ్మహాభుజా; నిష్ఠ యో కొమ్మలాన,

కంటిమి గ దమ్మ కన్నుల కలన దీట.

72

గీ. బాపు! నలరాజగరుచుఁ బాపు చూపు!

చాంగు! రేరాజ కలల మిం చాంగు రేఖ!

మేలు! నలరాజసోముగ మేలుఁ జెలువ!

మమ్మ! యీరాజప్రతి గాన మమ్మ యెచట!

73

గీ. అందలును నింద్రనీల శుభాంగుఁ డందు,

రింద్రనీల శుభాంగుండే యితఁడు గానఁ;

దండ్రుఁ బోలినరూపుమాత్రంబె కా,

దయారె! భూలోకదేవేంద్రుఁ." డంచుఁ బొగడి.

74.

గీ. 'నీకుఁ గల్యాణ మౌ రమణీయరూపం

నీకు వంశాభివృద్ధియౌ పృథకలాపఁ

నకల...మూర్తి=పరుస్తమైన ముచిగుణములతోడి చక్కదనముయొక్క నిగ్గే
స్వరూపముగాఁ గలవాఁడు. మహాభుజా=నీర్ల బాహుని.

73. బాపు - చాంగు - మేలు. అమ్మ—ఇది యిటం బాదామలముందుఁ బ్రకం
సార్థకములు - బిళి యెరుట. రూపు = రూపము, నలరాజా గరువముకొ = మన్మథుని
గర్వమును, పాపుకొ = తొలగించును. రేఖ = లావణ్యము, రేరాజా కలల మించు=
చంద్రుని (సోడక) కళయొక్క అరికయమును, అంగుకొ=అ టును మనును. చెలు
వము=సౌందర్యము, నలరాజా సోముగము=నలచక్రవర్తి సౌందర్యమును. విలుకొ =
బంటుగాఁ జేసికొనును. ప్రతి = సాటి....

74. [అందులు - అనుప్రాసకై 'అందొలు' వంటిదిగా ప్రయత్నము.] ఇంద్ర
నీల=ఇంద్రనీలమణివన్నె గల (ఇంద్రునివంటి నీల వణకముగల - అనియు),

75. కల్యాణము=శుభము (పెండ్లి అని భర్తని). పృథకలాప=రాజులకు భూష
ణమైనవాఁడా. సాహస నీతి భరిత = సాహసముతోఁగూడిన నీతిచే నిండింపఁబడి
వాఁడా. సామ్రాజ్యము = విశ్వవ్యూహము. ఇట వసునగా—ఇతనిని రమణీయ రూపమునకు
వలచి నుభద్ర పెండ్లి మును ననియు, (కాని సా నీతి కలాపఁ చప్పి). పృథకలాప =

నీకు జయ మగు సాహసవీరిభువన్,

నీకు సామ్రాజ్య మా పహసితము.

75

కా.అంచున్, వేటపులండుబోలు : శుభోదర్శకులు గాన్పించ దీ

వించన్, వారి బ్రతుకలనులను వీడ్కొల్పి, గోకర్ణ భూ

ప్రాచధూర్జటి గొల్పి, శ్రీమహాప్రప్రాంత పుణ్యస్థల

గంచు బోయి, ప్రభావతీర్థమున వేడ్కం గ్రీడి గ్రీడించుచున్, 76

అర్జునుడు స్వార్థక కేగుట.

గీ. ద్వారకాపుర మచటికి జేరు చునుచు

జెప్పఁగా విని కడు సంతసిల్లి, “కలదు

గా యింక సుభద్ర రూప రేఖా విలాస

విభ్రమంబులు గనఁ జూడ్కొందు గాఁగ.

77

క. అరచందమామ నేలిన

దొరగా నెన్నుదురు నెన్నుదురు చిత్తరికిం;

బరువంపు మొల్లమొగ్గల

దొరగాఁ బల్కుదురు బల్కుదురు జవ్వనికిన్.

78

వృషచంద్రుడా - అని యర్థముగా) మున్ను చంద్రునిచుండి వర్ధిల్లినట్లే భారతవంశము
ఇంక నితనినుండి అభిమన్యు పరీక్ష జ్వరమేజయాది దూపమున వర్ధిల్లు ననియు, నీతిసాహస
ములవలన నీతఁడు కొరవులను జయించు గనియు, మహనీయుఁడు గాననే అన్నకు
సామ్రాజ్యము సంపాదించి తనకే కలిగినట్లు అనంగించు ననియు—నూచన.

76. వేటపు మించు బోలులు = అర్చనలు (మించు అరఁగా మొలపు -
దానివంటి మేనుగలవారు మించుబోలులు). శుభ ఉదర్శకులు = శుభరూపమైన
యంత్రభటము. ప్రియ అను లాపములచేత్ = ప్రియమైన అనుకూల వాక్యములతో.
వీడ్కొల్పి=చంపించి. గోకర్ణ భూ ప్రాచల్ ధూర్జటికా=గోకర్ణ జేత్రమునందు ఒప్పు
చున్న సాంబయూరిని, క్రీడి=అహానుఁడు క్రీడించుచున్ = విహరించుచు. [క్రీడ
గలవాఁడు క్రీడి - అని తన నామమును సార్థకము చేయుచు-అని చమత్కారము.]

78. అరచందమామకా=అర్ధచంద్రుని. నెన్నుదురు=శ్రేష్ఠమైన లలాటమును.
ఎన్నుదురు=తలంతురు. బల్కుదురు=దండముల తుదికను. పరువంపు = విచ్చుచున్న.
దొరగాన్ = సమానముగా.

క. అలకలు సీలము, బధరం

బలపగడము, గోళ్లు ముత్తియంబు, లటంచుక

దెలుప మును విందుఁ జిలుకల

కొలికికొలు గెల్ల పూస గ్రుచ్చిన పితక.”

79

గీ. అనుచు, నాకన్యఁ డైకొనునాను దగిలి,

యతులకు విధేయు లగుమరు యాదవు లని,

తను నెఱుంగ కండవలె నన్య లనియుఁ దలంచి,

యనుచరజనంబు నందంద పనిచి; యంద,

80

సీ. మృగనాభి తిలకంబు బుగబుగ ల్లల లలా

టముపై మృదుర్ధ్వజుండ్రంబు దీర్చి,

తపనీయ కాశేయ ధారేయ మగు కటి

రమునఁ గామాయనస్త్రము ధరించి,

శరణాగ తాభయ సంధాయకం బైన

దక్షిణాపాణిఁ ద్రిదండ మూని,

రణ చండ కోదండ గుణ కిణాంకం బైన

డాకేల నునుఁగమండలావు దాల్చి,

79. అలకలు సీలములు = మంగురులు సీలములు, చిలకలకొలికికొలు = నుందరి మణికి, పూసగ్రుచ్చిన భంగిక = పూసలు గ్రుచ్చినట్లుగా (క్రమముగా ననుట) . (సీల ప్రవాళ ముక్తా మణులకు పూస లని వాడుక గాన, అనుభద్ర మణులనరముగా నున్నది అని చెప్పినట్లుగా . అని చమత్కారము.)

80. విధేయులు = వశ్యులు అనుచర జనంబుక = పరివార జనులు. అందంద = అక్కడి కక్కడికి (వేలువేలు తావులకు). అంద = అచటనే.

81. (౧) మృగనాభి తిలకంబు = కస్తూరిబొట్టుయొక్క - బుగబుగల్ = గమగమ యను నరిమళములు. మృత్ ఊర్ధ్వ పూద్రంబు = (తెల్ల) మృత్తికచేనైన నిలువుబొట్టును. (౨) తప...మునక = బంగారు (నీటి) వ్రాతగల పట్టునస్త్రమును ధరించునట్టి మెల యందు. కామాయ వస్త్రముక = కావి కాటిని. (౩) శర...పాణిక = శరణుకై వచ్చినవారికి అభయమును ఇచ్చునదైన వడిచేయిందు త్రిదండము = (విశిష్టాద్వైత

గీ. యుండెఁబో శాంతరస మ్మెప్పుట్టవశగఁ ;

చుగోలపాంతు. రోసి నన్నుల్లిని బాట

గనయ. త మెదప్పు. పాంతు. పాంతు.

యెదగ్గ. పాంతు. పాంతు. పాంతు.

81

క. ఇటు లుండు, తనకుఁగోరి

ఘటియల. పాంతు. పాంతు. గాంతు. పాంతు.

డటు లైవ. పాంతు. పాంతు.

ఘటగా చురుకుడు. పాంతు. పాంతు.

82

క. గోపాల నందును. కా. గోపాలకచక్రవర్తి తోమలదిగ్గ

శ్రీసాదవద్ద నులు. దన. లోనల. కలహా. నంతలోపల. పేగ, 83

చ. సొన్నపుర. చేరి కటి. జాటి, కిరియ. మాళి. నాల్చి, రే

మన్నియతోడ. బుట్టు. పెనుమానిక. మట్టు. న. కేర్చి, వచ్చి. చెం

త. న్నిలిచె, దయారస. మెనం. బొదు. పాంతు. పాంతు. పాంతు.

రాన్నిధిపూర్తి. పాంతు. పాంతు. పాంతు. పాంతు. పాంతు. 84

సామ్రాజ్యముగా) మూడు దాడములు స్వామి కట్టిన (ప్రి)దండమును ఊనిపూని =
వహించి, (౪) రణ...లక = యుద్ధమును తీవ్రమైన విడిచి నారి (ఒరయుటవలన
గలిగిన) కాయలు చిన్నములుగా గలదైన యెడకు చేతియందు [పా. రణరణ...యుద్ధ
మును నిపుణమైన.] సునుంగముడలుపుచున్నవైన టండకము.

ఆన... = ప్రకర్షించు. దయార మర్చకుని యాకృతిగలవాఁ డయిన యా యర్థ
నుడు. రోసి = జాగ్రత్తించి.

82. ఘటి... = సమకూడుట. పాంతు. పాంతు. పాంతు. = (నాగటి కైదుపు
వాడు) బలరాముడు అభు... = సమకూడని దానిని సమకూర్చు చేర్చుగలిగిన.
పాంతు = శ్రీకృష్ణుడు.

83. గోపాలక నామము = స్వర్గ పాలక (దేవ) రామ్రుని పేరు. పాంతు. పాంతు. పాంతు. = గోపా... = కథిసలియిన శ్రీకృష్ణునియొక్క.

84. సొన్నపుర. చేరి = బాగావు చేరిన వస్త్రము. కటి = మొలయందు.
మాళిక = కిరీటునందు. రే... = చురుకుతో తుట్టిన పెద్దరత్నమును (కొస్తురము
నందు). అట్టు. పాంతు = పట్టునందు. చెంతన్ = సమీపము. ఎవన్ = చూడ

ఉ. అప్పుడు, సామి దాఁ దలచినదేనె నచ్చె నటంచు విస్తయం
బుప్పలిలంగ, వేడ్క... న లొత్తంగ, నమ్మల హస్త తావ్యముల్
చిప్పిల, గ్రీడిహదసరసీజములక బ్రణమిల్లి, తద్దుమల్
రెప్పల నప్పలించుచును లేవక నుండంగ; చంభ్రమంబునక, 85

ఉ. గ్రుచ్చి కవుంగిలించుకొని, కూరిమితోఁ గుశలంబు వేడి, తా
వచ్చినరాక లోఁ దెలిసి, 'ద్వారక రైవతకాద్రిపాంతనే
యిచ్చటికే సమీప' మని కృష్ణుడు దెల్పును దోడితేరంగా,
వచ్చె రథంబువై నవుడు వాసవి వేసవి యేగునంతకా. 86

గీ. వచ్చి రైవతకారామవాటి నిల్చి,
కృష్ణుఁ డందిష్టగోష్ఠి నారేణు గడపి,
'యిచట నుండుము; తానకాభీష్ట మిపుడు
నేయుదు' నటంచుఁ బైతృవ్యసేయు నిలిపి, 87

రై వ త కో త్వ వ ము.

ఉ. ద్వారక కేఁగి, యలడు బుధవర్గము బంధుజనంబు లావృతం
గోరి భరింప నుండి, యొకొన్ని దినలబులమిఁచు భక్తవం
మును. పొదువన్ = కమ్మకొనగా. యదు... రశ్మి = యదు వంశమును పాలనముద్రమునకు
పున్నమనాటి చంద్రుడైన కృష్ణుడు - (విశా = రెల్లని - రశ్మి = కిరణములుగలవాడు -
అనగా చంద్రుడు). దిర... డై = చిలువవ్వచే నుండరమైన మోముగలవాడై.

85. సామి = దేవుడు (శ్రీకృష్ణస్వామి యనుట). విస్తయంబు = ఆకృత్యము.
ఉప్పలిలంగన్ = ఉదయింపగా, నలొత్తంగన్ = అంతుంపగా. చిప్పిలన్ =
ఉబుకగా. సరసీజములన్ = కద్దములక. ప్రణమిల్లి = నమస్కరించి. తల్ రుచుల్ =
ఆ పాదముల (యెఱ్ఱని) కాంతులను. అప్పలించుచున్ = పొదుగుచు.

86. వేడి = అడిగి. తాక = అర్జునుడు. రాక = రాకడను. లోక =
మనస్సులో. రైవతక అద్రి పాంతనే = రైవతకమును వేరికొండకు సమీపమందే.
దోడి తేరంగాక = దోడ్కొని రాగా. వాసవి = అర్జునుడు.

87. ఆరామవాటిక = ఉద్యానవనమును. ఇష్ట గోష్ఠిక = ప్రియమైన ప్రసంగ
ముతో. తానక అభీష్టము = నీదైన యభిలాషమును. పైతృవ్యసేయుక = మేకత్త
కుమారుని (అర్జునుని).

వారును వాసుదేవుడు మూలము. రైవతకావలోత్సవ
 శ్రీ కలియంపఁగావలయు. లేకని యెత్తున జూచి విక్కినకా; 88
 ఉ. అన్వయే 'వాకుం దీర్చు' అంటారు. కా నకునున్న, జాళువా
 యొప్పులకున్నలై మెఱుగును సందేహమునును గురుంజాలుకా
 జప్పరముల్ వితానములు అన్వయమును తెప్పటి, కానుకల్
 దెప్పులుగా ననుర్చి తీతివ్రత రైవతకా చలంబుకా. 89

చ. అపు డొకమాట కంఠరేఖ దానతి యిచ్చెనొ లేదో, మంచివో
 క్కపుంగపురంపుగిన్నియలు స్తుతికొణెలు రాశి గాంగం గొం
 డపాడవు దెచ్చి నైచి రచటకా; మఱి తక్కిననస్తు లంటిమా,
 యపరిమితంబు; లే మనగ నవ్విభుపట్టణభాగ్యసంపదల్! 90

గీ. గంధమా ల్యాభరణ శస్త్ర కలితు లగుచుం,
 గామిసీరత్నములుం వారుం గలసి మెలసి,
 చనిరి రైవతకోత్సవంబునకు నపుడు
 వీరు వా రన కయ్యదువీరువారు. 91

చ. కలయంగ జెంద్ర కావితికింబలెం గుంతుమం బూసి, 'చూడు మో
 పొలఁతుక నాదునేర్ప,' నినఁ, 'బూసీచయట్లనె లెస్స యున్న దే!

88. బుధవర్గము = పండితసముహము. భక్తమందారుడు = భక్తులకు కల్పవృక్ష
 మనఁజేవాడు. రైవతక అచల = రైవతకపర్వతముయొక్క - ఉత్సవ శ్రీకా = పూజా
 సహోత్సవ కోభను. రలియంపఁగా వలయుకా = చేయ వలయును.

89. తీర్థరులకా = పెత్తనము చేయువారిని. జాళువాయొప్పులకుప్పలు = బంగారునే
 కియఁజది అందముల రాసులయిన. మేరువులకా = డేరాలును. కురుంజాలుకా = మంచె
 నను. చప్పరముల్ = (చబుర) పందిళ్లును. వితానములుకా = మేలుకట్టును. అయిత
 నిట్టి = సిద్ధపఱచి. తెప్పులుగాకా = అపరిమితముగా.

90. కంఠరేఖ = కృష్ణుడు. చొక్కపు = స్వచ్ఛమయిన. కస్తురికొణెలు =
 స్మరించినసంఘటనలు.

91. కలితులు = బిచ్చుచున్నవారు. యదువీరువారు = కృష్ణునిసంబంధులు.

92. కలయంగకా = నిందారసట్లు. పూసి... ప్రద్యుమ్నుడు రచిచేసివక్షమున
 విక యెట్టుండునో అట్లు దాను కుంతుమ రసముం బూసి అని భా. పీపొలఁ

బలి!' యని కేలిసీరమణి పల్కిన, నవ్వుచు శంబరారి య
ర్పిలి గయిసేసి, యేగిరి గిరిం గన నా రుచిరాంగు లిద్వరున్. 92
ఉ రేవతిఁగుబ్బచంటి మకరీమయ రేఖ బురస్థులంబునన్
భావజనిహ్నుముద్ర లయి భాసెల, మేలిమి కందు దుప్పటిం
రై వలెవాటు వైచి, నును మైజిగి గండపుఁబూత యై తగన్,
రై వతకాద్రి కేఁగె బలరాముఁడు కేలికళాభిరాముడై. 93

క. నగధరునివెంట నడిచిరి

మిగులన్ గై సేసి యటఁ దమిన్ గస్తూరీ

భుగభుగలు, నుదిరిబంగరు

నిగనిగ నెఱ యందె రవలు, నెఱయం దెఱవల్.

94

చ. పురజను లింపున్ గనఁగఁ, పొంతల రక్షిణి సత్యభామయున్

దొరయఁగఁ, దక్కునార్యురును దోఁ జన, నావెనుక బదాఱువేల్

కుక = ఓనుందరి. పూసి...న్నదే = (సివు రచించినఱవిక) గుత్తముగా సరిపోయినట్లు
బాగుగా నున్నదే - (ఱవిక గుత్తముగా నున్నప్పుడు పూసిన ట్లున్న దని స్త్రీలు వాడుట
కలదు) - దేవాఱు కుంకుమపూవులు పూచినఱట్లుగా అందముగా నున్నదే అనియు -
[ఈ ఱర్థమున 'పూచిన' అనుటకు 'పూసిన' అని యీతని ప్రయోగము.] కేలిసీరమణి =
రతీదేవి. శంబరారి = ప్రద్యుమ్నుఁడు. అర్పిలిక = ప్రేమచే. కయిసేసి = అలంకరించు
కొని. రుచిర అంగులు = ప్రకాశమానమైన శరీరములు గల రతీ ప్రద్యుమ్నులు.

93. రేవతి = బలరామునిభార్య. మకరీమయరేఖలు = మకరీకాపత్ర రచనలు.
ఉరక స్థలంబునన్ = (బలరాముని) ఇతఁ ప్రదేశమందు. భావజ చిహ్న ముద్రలు =
మనఁకుని బెక్కిపు ముద్రలు. — [రేవతికుచముల మకరీపత్రములు అలింగనవకము
చేత బలరామునివక్షస్థలమున అంటి మకరధ్వజాదగు మనఁకుని ధ్వజ ముద్ర లో అను
న ట్లుండె నని తాత్పర్యము.] కందు దుప్పటిక = నల్లని పట్టుకాలుపును. వైక వలె
వాటుక వైచి = మెలిపెట్టి మీఁద ధరించి. నును మైజిగి = నిద్ర మగిచేమాకారి.

94. నగధరుని = గోవర్ధనధారియైన శ్రీకృష్ణుని. తమిన్ = కోరికచేతను. ఉనిరి...
రవలు = అపరంతరి బంగారపు నిగనిగ గలిగిన మేలి యందెల నాదములు. నెఱయన్ =
వ్యాపింపఁగా (కర్త భుగభుగలును రవలును.) నెఱవల్ = (రుక్షిణి సత్యాది) కారతలు.

95. పొంతలన్ = పార్వముఅందు. దొరయఁగన్ = సమానముగా పర్వ

తరుణులు గొల్పి రాగఁ, బ్రమదంబునఁ గృష్ణుఁడు వట్టివేళ్లచ
పురములనీడనే యరిగెఁ, బట్టినకానుక లెల్లజూచుచుకా. 95

క. ఆగతి సరిగి, సమస్తజ | నాగతి రైవతకగిరిమహామహాలీలా
భోగము గన్నులపండువ | యై గాఢశత్రుహలంబు నడరం జేయక,
రైవతకోత్సవమునకు సుభద్ర వచ్చుట.

ఉ. మున్నతిభక్తి బూజలు నమున్నతిఁ దా నొసరించి, యాత్మయో
షిన్నికరంబులకా చిదప నేవ లొసర్పఁగఁ జేయుచుండె. నం
తకా నవరత్న హేమ రచితం బగుపల్లకి నెక్కి వేడ్క రా
నన్నలు రామకృష్ణులు రయిమ్మున రమ్మని గారవింపఁగకా. 97

క. చెలియలు సుభద్ర వచ్చెం

చెలియలు వేయాటులు నిరుచెంతలఁ గొలువకా,
దొలకరిమెఱపా యిది యని

తొలకరిదొరబిడ్డ వెఱంగుతోడం జూడకా. 98

ఉ. యశావతచూలికాభరణ మప్పుడు కొందఱుబోట్లు ముంగలక
రైవతకోత్సవాగత జనంబు బలాబరి నేయుచుండఁ ద
ద్దేవత కర్పనానతు లతిప్రమదంబునఁ జేసెఁ బైపయక
రైవతరాజనందను ధనంజయునిం బఠింఁగా దలంచుచుకా. 99
చుండఁగా. చపురముల = పందిళ్లయొక్క.

96. ఆగతికా = (౧) అభిధముగా - (౨) రాకచేత. గిరి = గిరియొక్క - మహా
మహామహాకోత్సవముయొక్క - లీలా = క్రియలయొక్క - అభోగము = వికాలత (విహృ
త్వము). శత్రుహలంబుకా = సంతోషమును, అడరకా = అతిశయించునట్లుగా.

97. ఆత్మయోషిత్ నికరంబులకా = తన స్త్రీ సమూహములను. నవరత్న
హేమ రచితంబు = నవరత్నములతోను వింగారముతోను చేయఁబడినది.

98. చెలియలు = (౧) చెల్లెలు - (౨) చెలికత్తెలు. వేయాటులు = వెళ్ళిండు.
తొలకరిదొర బిడ్డ = పర్వస్య (= ఇంద్ర) పుత్రుఁడగు (నర్మకుండు). వెఱంగుతోడకా =
అశ్వరూపితో.

99. యశావత = యశవతీసముహమునకు - చూలికా అభరణము = చూడా

గీ. ఈకరణిఁ బూజ లొనరించి, యిష్టపలులఁ

గూడి యగ్గిరి కందరా తట తట వి

నోద వైఖరు లెల్లఁ గన్గొనుచు, రస

గోష్ఠి నుండెడు పద్మరాగోష్ఠిఁ, బాచి. 100

అర్జునుడు సుభద్రను వర్ణించుట.

క. మును విన్నది తా నప్పుడు

గనుఁగొన్నది యొక్కతీరు గాఁ డొక్కా వై

పెనఁ గొన్న మహాశ్చర్యం

బున నన్నరుఁ డిట్లు లనుచుఁ బొడంగెడఁగె. ✓ 101

ఉ. చూడమె దేవతాసతుల శోభనఁబరివిలాసవైఖరుల్!

చూడమె నాగకన్యకలలోక మనోహర రూప సంపదల్!

చూడమె మర్త్య కామినుల సోమగముం! దమకంబు పెల్లు తీ

పాడఁగ దీనివంటి యొక వైన మిటారిని జూడ మెందులక. 102

క. చెక్కులదిగి, చనుగుబ్బల

చక్కదనము, మొగములేట, జడతీ రారా!

చొక్క మగు, దీనిఁ జూచినఁ,

జొక్క మనంగూడ దెట్టి సుజ్ఞానులకు. 103

భూవజను అను సుభద్ర. చొట్టు = వెలయులు. బరాబరి = కడమఁద్రోయుట. అర్చనా నకులు = పూజా నమస్కారములు. అతిప్రమమనక = అధికసంతోషముతో. వైవత రాజ వందనక = ఇంద్ర పుత్రుడైన. భవంజయనిక = అర్జునుని.

100. ఈ కరణి = ఈ ప్రకారముగా. అగ్గి...లు = అరైవకకౌద్రియొక్క గున లయందును శిఖరములయందును చటయలయందును (గల) వింతప్రకారములను. పద్మరాగ ఓష్ఠి = కెంపువంటి యధరముగల సుభద్రను.

101. తీరు = విధము. తార్కాణ = నిదర్శనము. పెనఁగొన్న = పెనకేసికొన్న.

102. మర్త్య = మనుష్యు. తమకంబు పెల్లు = మోహాపికయము. తీపు అడఁగక = మాధుర్యమును పుట్టించునట్లుగా. మిటారిన్ = నీటుకత్తెను.

103. చొక్కము = (౧) మిక్కిలినాడెము - (౨) (మేము) మోహపడము.

ఉ. కన్నులు దీర్ఘముల్ ; నగు మొగం బవురా ! తలకట్టు తప్పిస్తూ
పున్నమచంద్రమామలకుఁ బొక్కిలిచేక్కదనంబుఁ జెప్పఁగా
నున్నదె ! మేలుబంటులు పయోధరముల్ ; మఱి కొను సున్న యకా,
నెన్నిక కెక్కు వ్రాతఫల మివ్వరనికిన్ నిజంబుగన్. 104

గీ. శ్రమరకమనోహరం బొటం బద్ధ మగును,
తారకాహృద్య మగుట సుధానిధి యగు,
రెంటిజగడాలు మోమున నంటియుంట
నబ్బముఖి యంట లెస్స యాయలరుఁబోడి. 105

నీ. ధారాధరము వెన్నుఁ దన్ని పుట్టిరచాయ
సున్న దీబింబాధరోష్ఠివేణి.

104 తప్పి...కుక్ = పద్మమునకును పున్నమచంద్రునకును - తలకట్టు = చూ? (అనగా వానికన్న మేలయినది). పొక్కిలి = నాభియొక్క. పయోధరముల్ = నీచములు. మేలు బంటులు = శ్రేష్ఠమైన చెంట్లు. పరవర్ణినికి = ఉత్తమతరుణికి. వ్రాతఫలము = బ్రహ్మవ్రాసిన లిపియొక్క ఫలము. [పరవర్ణిని అనగా శ్రేష్ఠమైనవర్ణములు (అక్షరములు) కలదిగావున, వ్రాతఫల మనగా అక్షరములు వ్రాయుటయొక్క ఫలము ప్రశంసనీయము. ఎట్లన-ఈమె శ్వరూపము-దీర్ఘములు, తలకట్టు, పొక్కిలి, ఒరువడి పంక్తులు, నున్న - అని యిట్లు గుణితభేదము అగుచున్నది అని చమత్కారము.]

105. శ్రమరక = కుప్పెదలచే (ముఠగురులచే అని భా.) తారకా హృద్యము = నక్షత్రములకు మనోహరము. కనీకలజేత మనోహరము అని భా.) సుధానిధి = చంద్రుడు. రెంటి...యుంట = పద్మసుధానిధులయొక్క పోరాటములు ముఖము నందు తగిలియుండుటచేత (రెంటియొక్క ఉత్కృష్టకౌంతి అంటియున్నందున - అని భా.) ఈయలరుఁబోడి = ప్రవృత్తవంటి కరీరముగల యానుభవద్రవ. అబ్బ...లెస్స - అబ్బకల్లము కమలమునందును చంద్రునియందును వర్తించును గనుక అబ్బముఖి యనుట యాభయనస్తత మనీ నని చమత్కారము.

106. (౧) ఈ బింబ అధర పీఠి = దొండకుండునంటి క్రిందిపెదనిగల యా నుందరియొక్క. వేణి = జడ. ధారా...న్నది = మేళమునకు. చెల్లెలుగా పుట్టినరీతి నున్నది - జడ వెన్ను నంటి యుండునని గనుక మేళమే వెన్ను నంటి పుట్టినదో అ ప్పట్టున్నదని యర్థాంతరము-రెండు అర్థములందును వేణి మొగిలువలె నున్నదని భా.

జక్కవకవ తొమ్ము త్రొక్కినిల్పినజాడ
నున్న వీనవలాఁ యోధరములు,
చిన్నిప్రాయపులేడి చెవులు వట్టాడించు
గతి నున్న దీరామ కన్నుదోయి,
నల్లచీమలబారు నడుము దాఁకినవీర
నున్న దీచెలువంపుఁ గన్నెయూరు,

గీ. విపులపులిసంబు వెన్నకు వీరగ నొత్తు
నందమున నున్న దీమందయాఁపిఱుందు,
దీని కెన యైనలతహాసం గాన మామ
నోజనబ్రాంగి యీజగన్తోహసాంగి.

క. నైకము నడుము, విలాసర

నైకము నెఱ్ఱెగము, దీని మృధుమధురోత్తుల్

(౧) నవలా యోధరములు = ఉపద తుచములు, జక్క...న్నది = చక్కవాక
ద్వంద్వమును తొమ్ము త్రొక్కి పట్టిపట్టునని అర్థము - జక్కవకవను అడుగున,
అడకనీ తిరగ్గురించినట్లున్నదనుట - తుచములు తొమ్మున నుండునవి గనుక జక్కవ
కవయే తొమ్ము త్రొక్కి నిశ్చయింపబడినట్లున్నదనియు. (2) రామ=రమణి
యొక్క; [పట్టాడించు = తుసంధి.] చిన్ని...న్నది = లేడిపిల్లను చెవులుపట్టి ఆడిం
చును - లాతువ చేసినను అని అర్థము - కన్నులు చెవులవర్తంత ముండునని గనుక
లేడిపిల్లయే చెవులను అవలంబించినదో అన్నట్లున్నదనుటయు. (౩) ఆరు=నూఁగారుఁ
నల్ల...న్నది=నల్లని చీమలబారును మొలకట్టుతో చేయి వైచి (జగడమునకు) లాగిన
ట్లున్నదనుట, నల్లచీమలచాలే నడుము నంటి ప్రాచురున్నదో అను నట్లున్న
దనియు.

ఈ మంద యాన = మెల్లని నడకగలదైన యీమెయొక్క - పిఱుందు = కటి
ప్రదేశము, విపు...న్నది=విశాలమైన యిసుకదిన్నను వెనుకకు గెంటుచున్నట్లున్నది.
అవమానముచేయుచున్న దనుట - పిఱుందు వెనుకభాగమందుండునది గనుక యిసుక
దిన్నెయే వెనుక హత్తుకొని యున్నదో అనునట్లున్నదనియు. ఎన = నమానము.
లతహాసం=లేడిగవంటి కరీరముగల స్త్రీని, ఈ...సాంగి = జగత్తును మోపించు
జేయు రూపముగల యీ సుభద్ర, మనోజనబ్రాంగి=మనస్సుధుని వజ్రమయి కవచము.

107. నైకము = నన్ననిది. విలాస రస వికము = కృంగార రసము.

వైకముఁ దెగడున్, నవలా

వైకములో నెల్ల మేలుబం తిది బలికా?

107

ఉ. ఇత్తరభాషి మేనిటిగి యేలిక మేలికదానిపైఁడి కీ;

గుత్తపుగుబ్బలాఁడిజడ కూడటి చీకటి మూలదుంప కీ;

పుత్తడిబొమ్మకన్నుఁగవ పోలిక వాలికగండుమీల కీ;

బిత్తరిముద్దునెమ్మెగము పిన్నమ పున్నమచందమామకున్.

108

గీ. కామినీమణి నిడువాలుఁ గన్నుఁగవకు

నెన్నికకు రాని తొగతేకు లీమనేత

తగదు తగ; దింక నలినపత్రంబులందు

నీ డగునో యేమొ నూట వేయింట నొకటి?

109

క. మహిలో సరిగలదా యీ

మహిలో త్రాసుంబు మేని మహిమకుఁ దెలియన్!

ముగాఁ గలది. వైకము = కోకిలనమూహమును. తెగడున్ = దూషించును. నవలా వైకములోన్ = స్త్రీ ధనములో. మేలుబంది శ్రేష్ఠురాలు ఇది = ఈతరుణి.

108. ఈ తరళ అక్షి = చంచల దృక్పథులుగల యీ నుందరియొక్క. మేని టిగి = దేహకాంతి, మేలి కదాని పైఁడికిన్ = కుందనపు మెఱుంగు ఇంగారమునకు, విలిక = ప్రభువు. ఈ గుత్తపు గుబ్బలాఁడి = క్రిక్కిరిసిన కుచములుగల యీచెలవ యొక్క. చీకటి మూల దుంపకున్ = చీకటియొక్క మొదటి గడ్డకు, కూడటి = ప్రధాన మైనవేరు. ఈ పుత్తడి బొమ్మ = ఇంగారుబొమ్మనంటి యీ కోమలియొక్క. తాలి... అకున్ = నిడుద మగ చేపలకు. పోలిక = ఉపమానము. పిన్నమ = పినతల్లి - (లోక ములో పిన్నమ్మను మేనమామను పోలుట ప్రసిద్ధము గనుక ముఖమును బండ్రుడు) పోలి యున్నాఁడు అని తాత్పర్యము - పిన్నమ్మ యనఁగా మహాలక్ష్మి గావున - ఈ ముఖము పూర్ణమాచంద్రుని యొక్క సిరి యని స్వారస్యము.

109. ఎన్నికకు రాని = లెక్కలానికీ రానట్టి - అనఁగా గౌరవింపఁ దగినది కానట్టి - (సహస్రపత్రం) కమలం శతపత్రం కుశేకమున్ అని కమల నామ ములలో రేకులసంఖ్య వచింపఁబడియున్నట్లు కలవనామములలో లేదని భావము) తొగరేకులు = కలవరేకులను. నలిన పత్రంబులందున్ = తామర రేకులలో. నూట... టి - నూటిలోను వేయింటిలోను (శతపత్ర సహస్రపత్ర పత్రములలో అని భా.) ఎన్నటిచినచో ఒకాకొకటి నను మనునేమో.

మిహి కుందసపుసలాకఁ

మిహికాకరరేఖమించు మించుక మించుక.

110

సీ. కలిగెఁబో యిఁయింతి కులకుగుబ్బలు సూడ

శీతలైలాదుల నేవఫలము;

కలిగెఁబో యీనాతి వళులయందము సూడ

గంగాతరంగముల్ గన్నఫలము;

కలిగెఁబో యీరామ కనుబొమల్ సూడంగ

మును ధనుష్కీటిలో మునుఁగుఫలము;

కలిగెఁబో యీభామ కటివిలాసము సూడ

భూప్రదక్షిణము సల్పుటకు ఫలము;

గీ. తోడుతోడనె యిటులఁ జేకూడవలదె!

తన్ని దీఱంగ నింక నీ తన్నిఁ గూడి

సరస సంభోగ సల్లాప సరణిఁ దేలు

నాడుగాఁ ఫలియించుట నాతఁడబు.

111

110. ఈ మహిలా ఉత్తంశము = (మహిలా = స్త్రీలకు - ఉత్తంశము = శిరోమూల్యము) ఈ తరుణి మణియొక్క - మేని మహిమగ్ధుఁ = శరీరప్రభావమానకు, మిహి = శ్రేష్ఠమైన - కుందసపు సలాకఁ = బంగారుకణికను, మిహికా కర రేఖ = చంద్ర రేఖయొక్క - మించుక = కాంతిని, మించుక = మెఱుఘును, మించుక = అతిశయించును.

111. (౧) హిమవదాది పర్వతములను నేవించినందులఫలమే తత్సద్భక్తములయిన యీ యింతిగుబ్బలం గాంచు భాగ్యము - అని అన్వితార్థము - ఇట్లే ఉత్తరత్రాస్థమును సాదృశ్యమును ఎఱుంగవలయును. (౨) వళులు = కడుపుమీఁది చూడతలు. (౩) ధనుష్కీటిలోక = రామేశ్వరముకడ నున్న ధనుష్కీటి యను తీర్థములా - (ధనుస్సు లకు కనుబొమలకును పోలిక). (౪) కటివిలాసము = విఱుందుయొక్క శృంగారమా-భూనుండలమునకును కటిప్రదక్షిణమునకును పోలిక.

తన్ని = తృప్తి. తన్నిక = స్త్రీని. [ఈ తరుణి దర్శనమేకీర్థనసాదులకు]ఫలము, ఇది లభించినది; వితత్సంభోగము తపఃఫలము, అది యెన్నఁటికి లభించునో యని భా.]

హలి అర్జునయతిని సందర్శించుట.

క. అని కొనియాడుచు నుండఁ,
వనితామణి నంత నుత్పలము చేసి పురం
బున కన్నుచు, మాయామునిఁ
గనుఁగొని, యాహలి నితాంత కాతూహలి యై. 112

గీ. అతని నుత్తమయతియ కా మతిఁ దలంచి,
వినయమునఁ జేరి సాష్టాంగ వినతి చేసి,
'స్వాము లెందుండి యిచటికి వచ్చినారు
తీర్థయాత్ర గ? నది యెల్లఁ దెల్పు.' డనిన, 113

క. హిమశైలసేతువుల ము
ధ్యమునం గలనదులు నిధులు శాశ్రమములు దీ
ర్థములుం దాఁ గనుగొన్నవి
శ్రమమునఁ దెలుపం, బ్రహ్మాదరస పరవశుఁడై, 114

మ. 'కలిగె భాగ్యవశంబునక గనుఁగొనంగా మిమ్ము; మమ్ముం గృతా
ర్థులఁగాఁ జేయఁగ నాత్మలోఁ దలంచి చాతుర్దాశ్య మిచ్చోటనే
సలుపంగావలె స్వామివా,' రని నమస్కారంబు గావించి, ప్రాం
జలియై, వేడిన, సమృద్ధిఁచె గుహ నా సన్నాత్యసి యుల్లాసియై. 115

గీ. చెలువనేత్ర విలాసంబు చెవులు సోఁక
బాలకుచలీల యొడఁ జాల బట్టికైలాస,

112. మాయామునిక = అబద్ధపుయతి యైనయర్జునుని. హలి = బలరాముడు.

నితాంత కాతూహలి = తీవ్రమయిన కోరికగలవాడు.

113. ఉత్తమ యతియ కాన్ = నిజమైన సన్న్యాసియే యని. వినతి = నమస్కారము.

114. హిమశైల సేతువుల = హిమవంతమునకు రామసేతువునకును. నిధులుక =

క్షానులును, ఆశ్రయములు = మునిపల్లెలును. ప్రహ్లాద = సంతోష.

115. చాతుర్దాశ్యము = ప్రతిసంవత్సరము ఆషాఢశుద్ధము యొడలు కార్తికశుద్ధము
వఱకు నాలుగు నెలలు సన్న్యాసులు చేసెడి యొకానొక వ్రతము. ప్రాంజలి = అంజలి
చేసినవాడు భువానా = మాయ.

116. చెవులు సోఁకక = అతనిని పోసక అచ్చటకై చెవులుపట్టుకొఁగా
అనియు - వినఁబడినది కాఁగా అనియు అర్థములు - కన్నులు చెవులవఱకు వ్యాపించి

గలికినెటివేణిచెలునంబు గాల్గఁ బెనఁగ,

నవలఁ బోలేక నిల్చె నయ్యర్జునుండు.

116

క. సీరియు నిటు లాశానా | సీరియు ననోన్యన్యసూక్తి సితమానసు లై
పోరానికూర్చి నుండఁగ | నాహమునికడను నంత హరి సనుడెంచె.

క. చనుదెంచిన, 'స్వాములకు'

వినయము గావింపు మిచ్చట వీరల నిలువుం

డనిసార; మువవనంబున

నునిలి మనసుభద్ర సేవ కొనరుపు మన్నక,

118

గీ. 'వయసువారును జక్కనివారు వీరు,

మనసు మర్కంబు లేవియు మనకుఁ దెలిసి

యున్నయవి గావు, సేవకు నునువఁ దగునె

కన్నె ! నది యేమొ తెలిసికొ' మ్మన్న నతఁడు.

119

సుభద్ర యతి శుశ్రూషకై నియమింపబడుట.

క. 'వీరు మహాత్ములు ఘను; లప

చారం బగు నిట్లు లాడ; నుం ములకు ము'

యున్నవని భా. ఎద...కలఁ = అతనిని పోసక తొమ్మును అడ్డగా అనియు -
అతనిమనస్సును మిక్కిలముగా ఆక్రమించి యొప్పుగా అనియు అర్థములు. మచభారము
అమె వత్తుకొనలమును సిండుగా ఆక్రమించినదని భా. నెఱి=తీరయన. కాల్గఁబెనఁగఁ =
పోసక కాల్గ పట్టుకొఁగా అని అర్థము. వేణి మడమలవఱకు ప్రేలాడఁగా నని భా.

117. సీరియక = బలరాముండును. శానాసీరియక = శునాసీరునియొక్క -
(=ఇంద్ర నియొక్క) పుత్రుడైన యర్జునుండును. అనోన్యన్య = ఒండొరుల-సూక్తి =
నుంచిమాటలచేత. సిత = (ఒండొకటితో) కట్టఁబడిన మానసులు మనస్సులుగలవారు.
పోరాని కూర్చి = ఎడఁబాయకకృముగాని ప్రేమతో. హరి = కృష్ణుండు.

118. చనుదెంచినక = రాఁగా. ఉపవనంబునక = ఉద్యానవనమందు
ఒకరుపుము = నియమింపుము.

120. ఘనులు = దొడ్డవారు. అపచారంబు = దోషము. శుంభములకుక =

శోరిక వెలయఁగఁ గన్వలె

కారా శుశ్రూష సేయఁగాఁ దగు వారల్,' 120

ఉ. నెవ్వది సంశయింప ఓడి నీ వొనరింపు ముటన్న, నల్లె కా
ని మ్మని, యమ్మని ప్రవరుఁ గృష్ణుఁడు దోడ్కొని ద్వారకాప్రవే
శ మ్రొవరించి, యంతిపురిఁ జయ్యఁగ జెల్లెలిఁ బిల్వ సంపి, "రా
నమ్మ, సుభద్ర, నీ జుభిరుతార్థము లెల్ల ఫలించు నియ్యెడఁగ; 121
కా. కామారి స్ఫురణులు లెల్ల నడఁగఁగాఁ జేసి ధన్యాత్ము లా
స్వానుల వీరలు; వీరి కిం పొడవులేక నేన గావింపు; మెం
తో మోదంబున నానతిచ్చి బలభద్రుండే నియోగించినాఁ;
జేమో చెప్పితి నంచు నుండెనపు సుమ్మి నీమది సోదరి." 122

క. అని తల్ కన్యాంతఃపుర

వన వంజుల కుంజ సంజవనమునఁ గుహనా

ముని నుండఁ జేసి, నలికె

నెనరు మదిం బొడల రుక్తిజీసత్యలతోక. 123

శోరి రుక్తిజీ సత్యలకు అర్జును నెలుకవలుచుట.

క. "అతఁ డెవ్వఁ డెఱుంగుదురె! మీ

మతిలోనన యుండనిండు; మన కుందనపుం

హనులట. శోరిక వెలయఁగఁ = సంకల్పనీధి యగునట్లు. శుశ్రూష = పరిదర్శ.

121. ముని ప్రవరునికా = మునిశ్రేష్ఠుని. అభిమత అర్థములు = ఇష్టముయిన శోరికలు (అర్జునునిమీఁది శోరిక యని మర్తము.)

122. కామ అది స్ఫురణులులు ఎల్లకా = కామము లోనిగు (అనఁగా కామము ప్రాథమ లోభము మోహము మదము మాత్సర్యము అను) వాని యుద్రేకములను మన్మథుఁడు లోనగు వారియొక్క ప్రకాశమును అని మర్తము - ఇట అది శబ్దముచే జయంత సలహాబర ప్రభృతులను గ్రహించునది. వారికన్ని నుండఁగఁ దని భా. ఇంపు జిదవు తేనన్ = పీఠి గలుగు రీతిగా. మోదంబునన్ = సంతోషముతో. అనతి ఇచ్చి = అజ్ఞాపించి. నియోగించినాఁడు = నియమించినాఁడు.

123. తత్క... మనన్ = ఆసుభద్రయొక్క యంకఃపురోద్వాసవనము లోని యశోకవృక్షములు నీలురునందలి ఇవంతియందు. కుహనా = కృత్రిమ.

బ్రతిమ యగు సుభద్రకు నై

యతివేషము పూని యున్న యర్జునుడు సుండి,

124

క. తనమదిలో నితః డడ్డచు

డని తెలిసి సుభద్ర నేవ కరుగక యున్నక,

జని మీ రతనికి భోజన

మొనరింతురు గాక యూర కుండెదరు సుండి.

125

మ. అతనిం బూజ లొనర్చు డిప్పు' డని నెవ్వరిం బొప్పు నోపాలుం డా
నతి యీ, నర్తిలి మ్రొక్కి, 'నిప్పుంగని మొన్నల్లో'నా', యంచు, 'న
చ్చితివా? యన్న, కిరికి, కూర్తి కలదా తెల్లెండ్రవై?' నంచు, ద
త్తుతు లేకాంతమునం బ్రయోక్తులను బూజ లేసి వీడ్కొల్పినక.

గీ. అన్నయం డంత శ్రీకృష్ణుం డున్ననగరి

సరసు, గన్నియ రాజివాసమున నమరు

కేళివనిలోన నవరత్న కీలితంపు

బవిరిటాకుల చిన్నియుప్పరిగలోన.

127

గీ. తెఱవ నెఱవంకబొమలును మెఱుంగువాడి

చూపులును జూచి తనచేతిసూటి రోసి

యస్త్రసర్వాస్థుల మొనరించినట్టి సుమత

రాసనుం డనఁ, జెలిమిఁది యాస నుండె.

128

126. నెయ్యంబు = ప్రేమ. అర్తిలిక = ప్రేమతో. కిరీటి = అజానా. కూర్తి =
ప్రేమ. తత్పరులు = అ రుక్మిణీ సత్యభామలు. వీడ్కొల్పినక = పంపఁగా.

127. నరుండు = అజానానుడు. సరసుక = చేరువను, కన్నియ రాజివాసమునక =
కన్య కాంతకపురమందు కేళివనిలోనక = క్రీడాార్థ మైన యుద్ధానవనమందు. నవ...
పు = (నవ్రవై దూర్వాది) నవరత్నములు చెక్కిన - బవిరిటాకుల = మామరట్టెలు గలిగిన -
చిన్నియుప్పరిగలోనక = చిన్న మేడలో.

128. నెఱు = అందమును - వంక = వంపుగలిగిన. తన...రోసి = తన విలువిద్య
యందలి నేర్పును నిందించుకొని. అస్త్ర...నట్టి = విల్లు నములు విడిచి పెట్టి నట్టి -
నును...నక = పూనిలు కాడైన మన్నభుడో అనుగల్గు. సుభద్రా కేళి మొగ్గ కను

క. అం దుండి మనసులోన ము

కుందుం డీగతి నొనర్చుకుశలత కతః డా

నందముఁ జెంచుచు కుండన్,

గొందలు గారావుఁజెలులు గొల్వఁగ నంతక.

129

సుభద్ర యతిని శుశ్రూషించుట

ఉ. చందురకావి పావడ పిసాళిరుచుల్ సరిగంచుఁజీరవైఁ

జిందులు ద్రోక్క; వేడి కటిసీచుముక్ నటియింప, జాళువా

యందెలు మోముఁ, జంటిఁజి కంటి చనుఁగవ పిక్కటిల్లఁగాఁ,

జందనగంధి వచ్చె రభసమ్మున నమ్మునిరాజునేవకున్.

180

ఉ. వచ్చిన, దొలఁ గాంచి తన నుచి, జపంబు నెపంబు వెట్టి, వి

వ్యచ్చుఁ డొకింతసేపు తన వంక కనుంగొన కున్న, మెల్ల నే

యచ్చట నిల్చినిల్చి, వినయంబుఁ జేరి, కుచంబు లోర గా

హచ్చినభక్తి మొక్కి, యనియెం జెల్లి యంజలి నేసి యింపుగన్.

గీ. 'ఓ మహానుభావ; యేమి గావలె దేవ

పూజ కిపుడు? పత్ర పుష్పఫలజ

బొమ్మలు చుదనునిచాపముకన్న అంద మయినవంతు గలిగి, ఆమెమాత్రము అకనిబాణముల కన్న మెఱుంగును వాడియును గలిగి, యుండెననియు, అర్చనఁడు భనుర్పాణములను త్యజించిన మదనునివలె ఉండె ననియు భా.

129. ముకుందుడు=కృష్ణుడు. కుశలత=సేర్పరితనము. గారావు=ప్రియలయిన.

180. చందురకావి పావడ = చందూరపువన్నెగల పరికిణీయొక్క - పిసాళి రుచుల్ = ప్రకౌశమార్మైన కాంతులు, సరి...క్క = జరియందుగల (తెల్లని) బీరతైని ప్రసరించుచుండగా - అనగా లోపలఁ గట్టిన చెంద్రకావి పరికిణీయొక్క తునుంబా రంగు వైగట్టిన తెల్లబీరమీడి మదికి కనఁబడఁగా, జంటి జువిక = జరిగోట్లు వేసి కట్టిన అవిక, అంటి, పిక్కటిల్లఁగా = క్రిక్కిరియు చుండగా, చందన గంధి = గంధపు నెత్తావి గలదైన కుభద్ర. మనిరాజు = యతిశ్రేష్ఠునియొక్క - యతియైన రాజుయొక్క - అనగా అర్జునినియొక్క అని భా.

181. దొల = దత్తుల = వత్సల = దూరమును. వివ్యచ్చుడు = అర్చకుడు. వంక = వైపు.

లాదిసములఁ జెత్తుకా? యానృత్యంబు
చేయు చునుచు చోడు బోడు చూపు.

132

సీ. తన యరుణాధరంబునకు నీ దీపి యెన్న
రమణ నేటిది పల్లవము. కొన్ని
తన తనుఁసారథులమునకు బో దీని యెన్న
చందాన వెడలి పుష్పములం బొన్నె,
తన మధురాలాసమునకు నీ దీపి యెన్న
పగిది నారసి తియ్యముఁజ్ఞు కొన్నె,
తన లేనగవులేటలను బాట మది యెన్న
పొన్నెఁ దేటిది హిమయవ్రుణ కొన్నె;

గీ. పత్రపుటికా విధూలలకా త్రికలను
దెచ్చి వినయంబుతోడ నలఁచె నపుడు
పసిండిగాజుల మిసమిస బ్బయిఁ బోలముఁ
జిత బాంధుగీ చకచకలాదులు.

133

౯. గంటని ప్రేమ మేను పులకించెఁ గిరీటికె, —బూ లొసఁగి, వా
ల్గుటి గిటుక్కునఁ దిరుగఁ గమ్మనొస్తురితావి గ్రమ్మఁగో,
గింటెపు గట్టిబిల్బులటిగి స్వలిఁ జిమ్మునొయారి జిల్లుఁ బ
య్యింట బెటు గొకంతఁ జన యంగవలె నటు సోక. నంటటకా,

133. అరుణ అధరమునకుకా = కెత్తానికి. ఈడు = సాటి. రమణన్ = విధమున. వీటిచి = విర్రవీటిచి. పల్లవములు = చిగుళ్లు. తను సారథమునకున్ = మేనికెత్తానికి. బోడు = సాటి. దీటు = సమము. పగిదిన్ = విధమున. అరిసి = విర్రవీటిచి. లేనగవు లేటకున్ = బిలునవ్వుయొక్క. నైర్మల్యమునకు. పాటి = సమము. లేటిచి = లేటచేసి. హిమ అంబువులు = వర్షియలు. పత్రపుటికా = అకుదొప్పలయందును. విధు ఉపలంచంద్రకౌంతమణి (నర్మితమగు) పాత్రలన్ = గిన్నెలయందును. మిసమిసల్ = కాంతివిశేషములు. కంఠికా = అద్దమునిమిడికి. పోలయన్ = వ్యాపించుచుండఁగా. చక...యన = భయపడిన లేటిపిల్లి కన్నులపల్లె చకచకలాదు కన్నులుగల సుభద్ర.

134. గంటని ప్రేమన్ = లొలంగని మమ్మనవేక. పులకించెకా = గుప్పొడిచెను.

క. తనె జర మతఁడు కడఁ జెప్పెను
 శ్వాసము చెలి కూర్చుట్టెను నెనుజన్,
 'జేసి' యని జరమన్ నెచి

చేసెనుది గాలి' మిట నృథ కావచ్చెన్.

135

గీ. భావ మోమున ప్రేమ రూపము జూచి,
 ముదిత ముదఁ బాయనందెను మూర్తిఁ దలచి,
 రమణి మై సగమైన విగ్రహము నెచి
 ప్రాప్త మని వేడుకొను దేవభాజవేళ.

136

గీ. వినతి నేసిన భిక్షు గోవింధుఁ డనిన,
 మాటు వడ్డింప నిలి తెత్తుచు యు టన్నె,

తావి=చరితము. గింటెత్తు=వట్టమైన. జిగిన్=కాంటిని, ఒయి=విలాసపు.

186. భాను...పంఖన్=భార్యమగు సరస్వతి ముఖము నవలంబించి యున్న యాకృతిని - అవఁగా బ్రహ్మను - తన ముఖమున ప్రేలాడుచున్నట్లు ప్రత్యక్షముగా తనకు కనఁబడుచున్న సుభద్రరూపమును - అని అర్థాంత. ముదిత...మూర్తికా=భార్యయైన లక్ష్మీదేవి వక్షమును విడిచిపెట్టిని యాకృతిగల విష్ణుదేవుని అని అర్థము. తనహృదయమును బాహ్యరూపుని యా సుభద్రస్వరూపమును అని అర్థాంత. రమణి...నామకా=భార్యయైన పార్వతి తనదేహములా సగము (శరీరము) గా నున్నట్టి యాకృతిగల సాంఘమూర్తిని అని అర్థము - తన దేహములా సగము దేహముగా తనతో వికృతమయినట్లు తనకుతోచుచున్న యా సుభద్రదేవి స్వరూపమును అని అర్థాంత. ప్రాప్తము=రక్షింపుము.

తా. బ్రహ్మను దలచి 'సుభద్రను నాముఖమున ప్రేలనట్లు చేసి నన్ను రక్షింపు' మనియు, విష్ణుని దలచి 'సుభద్రను నామేరఁబాయకుండురట్లు చేసి నన్ను రక్షింపు' మనియు, సాంఘమూర్తినిదలచి 'సుభద్రను నామేరితో ఆరికించి రక్షింపు' మనియు, త్రిమూర్తులను ప్రార్థించె అనియు; తన మొగమున ప్రేలఁగట్టినట్లు ప్రత్యక్షముం టోరె గోచరించుచు, తన మనస్సును బాహ్యక, తనచెంతనే తనదేహము సంఘియున్నట్లు తోచుచున్న యా సుభద్రరూపమును భావించి 'ఓ సుభద్రా, నన్ను కాపుము' అని వేడుకొను ననియును;—తాత్పర్యము. ఇది మోమున 'చూచి', ఎదను 'తలచి', సగము 'ఎంచి', అను పదముల యాయా యానుగుణ్యము సరయవలయును.

187. వినతి = వందనము. అలన్ = అల్లన్ = మెల్ల గా. నిజాలకున్ = యథార్థ

బల్కు నారాయణా యను భావముబె

యల నిజాలకు సన్నాస్త్రిసింహ తండు

137

క. భయభక్తుల నిటు లాకృత

క యతిగ్రామణికి కన్యకామణి శుశ్రూ

ష యొనర్చుచుం గొన్నట్లుం

డి యొకానొక్కవాడు తనదు దేవములోకన్

138

ఉ. 'వాసవి యాపచిహ్నముల వార్తలు మఱి విని యుగడుదం గదా,
యా సొబ గెల్ల నేడు గన నయ్యెడు వీరలయందు; నైన స
న్నాస్త్రిన మనంగతం బగు, మహాసుకుమారుడు రాకుమారుం డీ
గానికి నోర్పునే? కలరు గా మఱి మానిసి బోలమానిసుల్.'

క. అని సంశయ మొకయించుట

యును లే కెప్పటివడువున యువతివతంసం అచ్యుత

బనువుగ నలేనికి బూజన

మొనరించుచు నుండె నంతికోద్యానమునన్.

140

సీ కరము సాచి నవాంబు కిలశ మీ విడివడ్డ

కుంకుమాంశువు ముద్దుఁజుక పెఱపు,

ననలు దే బోం గాళ్లఁ బెనఁగునంచ నదల్పఁ

జూచు జంకె నాచి చూపు బెళుకు,

మునకు — సన్నాస్త్రినులు అన్నిటికిని 'నారాయణ' అని పలుకుటకు సంప్రదాయము.

138. కృతకయతిగ్రామణిన్ = కపటసన్నాస్త్రిశ్శ్రేష్ఠునికి. దెందము = మనస్సు.

139. సొబగు = సౌందర్యము. అనంగతంబు = (వాసవికి) తగనిది.

140. వడువునన్ = విధమున. యాపచి వకంసంబు = యాపనస్త్రీలలో శ్రేష్ఠ యగు
సుభద్ర - (వతంసము = అవతంసము = సిగబొలి), అంకె = సమీపపు.

141. (౧) కరము = చేతిని. నన అంబుకలకము = క్రొత్తనీటిగిండిని. ఈన్ =
అందిచ్చునప్పుడు. విడివడ్డ = వెలి కలుకొనట్టి - కుంకుమ అంకపు = కుంకుమ (పూలరసము)
అలంకారముగాఁ గల - (విడివడ్డది ముద్దుఁజుక), పెఱపున్ = తళుకును (గీతముదలి
'చూడన్' అనుదానితో నవ్వయము). (౨) ననలు = పువ్వులు. అంకన్ = హంసము.

పూరెప్పు పంచుచో జాతులయ్యెడిదా
 గిరిమూత లాడు గుబ్బు బెడంగు,
 'పొలిత కామో నుండో పొలిత కామో' యన్న
 చిలుకమాటను నవ్వు సొల్పదేని,

గీ మఱియు మఱియును జూడనే మనసు వాటి,
 వారి కనుమ ఫలంబులు దేరే బాంపు
 దొలుతటిచి చాల వని యా దిభూబలాదు;

నే మనగవచ్చు విషయపు నేమ మింక!

141

గీ 'తెప్పు బంగారుకుండ జలము లోడుచు.

'దెప్పు లతకూన మంచునున్ను లోడుచు,

'దెప్పు బాగైన కొమ్మ ఫలము లోడుచు, - పైబలంబుల

మించుబోడిని నేరుపుమించు బలుగు.

142

'కుమ్మెద వలె నున్నది, యిటు

ర' మ్మని, నెఱిగొప్పు నిమిరి, 'బ్రమసితి దరుణి,

అవల్పన్ = బెడరించుటకు. జంకెన = బెడరించుట గలిగిన. బెగురు = మెఱుపు.

(3) పూరెప్పు = పూవులుగలకొమ్మను. కయ్యంటన్ = వైలునుండి. దాగిరిమూత

లాడు = కనబడియు కనబడక యున్నట్టి. బెడంగున్ = సొందర్యమును. (౪) పొ

లిత = పొలిత. (5) పొలిత కామో = పొలిత కామో. పండ్లో = ఫలించినదా లేదా

(కాదు లేదోయితివా చండు లేదోయితివా అని యి.) 'పొలిత...చని'—ఇది చిలుక

యడిగిన ప్రశ్న. సొల్పదేని = విరహ్యరవుగలను.

మనసు పాటి=కోరిక గలిగి. వారి...చని = నీరు పూవులు పండ్లును తెచ్చునిమి
 క్తము. తొలుతటిచి=మొదట తెచ్చినది. దిభూబలామన్ = తరుణిమణిని. విషయపు
 నేమము = అర్థముని నిష్కను.

142. బంగారుకుండన్=చండికలకముతో - ఓ బంగారుకుండా అని ప్రేమతో
 నుండోధనము ఇండు వర్తము. లతకూన = లేతతీగయొక్క - ఓ లతకూనా అనగా
 లేతతీగవంటిదానా అనియు. బాగైన కొమ్మ=పందరమైన కాళయొక్క - చక్క
 దనము గల చిన్నదానా అనియు. మించుబోడి=మెఱుపుచంటి యా నుభద్రతో.

143. కుమ్మె...ది = కొమ్మమీద నేదో కుమ్మెద వ్రాలిన ట్లున్నది. కమ్మ...

కమ్మవిరినల్లగ ల్వోని,

క్రమ్మతి మటుపెట్టు గుట్టుఁ గనగా కుండకా.

143

క. నిద్దంపు మేలిసొమ్ములు

దిద్దినకస్తూరిజొట్టు దినచల్వలునై

ప్రాద్ధొకసింగారముతో

ముద్దియ చనుదేర మిగుల మోహతురుఁడై.

144

చ. బలిమిని బట్టఁగాఁ దివురు, బట్టిన నొప్పుక యిట్టటన్నచోఁ

బలుపు రెటింగిరేని నగుఁబాటని కొంకు, దలం వెటుంగకే

కలయఁగఁ జూచుటలో తగవు గా దని యుండు నతండు, కాంత నె

చ్చెలుల నొకింత పాసి తనచెంత మెలంగుచు నున్న వేళలకా. 145

చ. అటు జగదేశుండరికినై యతివేషముఁ బూని వచ్చినా

డట, తనచేయుభాగ్యమున నప్పువుఁబోఁడియె చెత సేవఁ జే

యుట కని వచ్చి యుండు నట, యొక్కొకపట్టున నొంటిపాటు నా

నట, యతఁ డెప్పుడెప్పు డను టబ్బురమే మది నత్తఱించుచుకా! 146

ఉ. సుందరి రానిచో నెదురుసూచుచునుండనె పట్టె; వచ్చుచో

నిందునిభాస్యచక్కఁదనమే కని చొక్కుచు నుండఁ బట్టె; నీ

ల్వ అని = పరిమళయుక్తమై వికసించిన నల్లగలువ (సునూ) అని. గుట్టున్ = అంత

భావావము. మటుపెట్టు = మటుఁగుసేయును.

144. నిద్దంపు = మెఱుంగుల. మేలి = శ్రేష్ఠమయిన. సొమ్ములు = నగ

లును. దినచల్వలుకా = దినమునకొకవిధమైన చీరలును ముద్దియ = అముగిద (సుభద్ర).

చనుదేరకా = రాఁగా. మోహ అతురుఁడై = మోహముచే తర్లరపడుచున్నవాడై.

145. తివురుకా = యత్నించును. ఇట్టటన్నచోకా = ప్రతికూలముగాఁ జరిగిన

పక్షమున. కొంకకా = జంకుపడును. తలంపు = ఎదుటిభావమును. కలయఁగకా =

పోందుటకు.

146. జగత్ = జగత్తులో. విక = ముఖ్యమైన. సుందరికా = విసౌందర్యము

గలదైన యానుభవద్రవ్యము. పట్టునకా = సమయమందు. అబ్బురమే = ఆశ్చర్యము.

మదికా = మనస్సులో. తత్తఱించుచుకా = తనతనపడుచు.

147. చొక్కుచునుండకా = పరపకర్త్యముఁ జొందుచుండుటకు. కపట త్రిదండి

సందడిచేతనే యరుగపాగెను బ్రా; ద్విక వేళ యెప్పుడో

సందె జపంబు నర్చనలు సల్పుట కా కపటత్రిదండకిక?

147

గీ. వెలది కెమ్మోవిఁ గని జపావృత్తి మఱచె,

దరుణి లేగొనుఁ గని హరిస్తరణ మఱచె,

గడమ యన నేల? వేస మొక్కటియ తక్క

మఱచె నన్నియు నాకృతిమత్రిదండి.

148

మ, ఓడలుబొంగు నొయారిఁ జూడ; జవరా లొద్ద నై లంగఁ గగు

రొప్పుడుచుక; ముద్దులగుమ్మ గంధకుసుమంబుల్ చేతి కందిచ్చున

ప్పుడు వ్యాపారము లన్నియుఁ మఱచు; నవ్వుబోడి రాకుండినఁ

గడనే పొక్కమహాయుగంబు కరణిం గన్నట్టు రామాలికి.

149

క. ఆనందభాష్యములచే | నాని వధూ హాస భావ సుఖనల దనలోఁ

ద్వాన్త్రలపోయువానికి | స్నానం మేమిటి? వేతె జప మేమిటి? 150

కిక = అవిధత్రుఁ ద్రిదండ నన్నానికి.

148. జపావృత్తి - (మంత్ర జపముచేయునప్పుడొకసారి తావళమును ద్రిప్పుట కావృత్తి యని పేరు) అట్టిదానిని - జపావృత్తి = దాసాని పుష్పముయొక్క తలంపును అని అర్థాంతరము (దాసాని పూవునకును కెమ్మోవికిని సామ్యము ప్రసీధము - కెమ్మోవి ఆరుజ్యోతిమలత్వములయందు దాసాని పూవును మించియున్న దని భా.) లేగొనుకొ = లేతనడుమును, హరిస్తరణ = విష్ణుస్తరణము - సింహముపై జిక్కిని (సింహమునడుము వంటి నడుముగలది యని భా.)

149. ఒయారికొ = తీవిగలయానుండరిని. మహాయుగంబు = నాల్గయ్యుగముల మొత్తము. రామాలికి = అహంకారమునకు. [అందిచ్చు = అందు + ఇచ్చు - కట్టి పట్టనము.]

150. వధూ = మధ్యప్రయోగ - హాస భావ = అపేరుల కృంగారవేష్టలయొక్క హాస మనఁగా కనుకొనుట కన్నులు లో నగుదాని చలనవిశేషములనే కొంచెము తెలియనగు మనోవికారము - భావ మనఁగా నిర్వికారాత్మక మయిన నత్త్యమందు కలుగి ప్రకమవికారము.) - నటనలకొ = అభినయములను. తాన కలపోయు వానికికొ = (అహాసభావములను) తనమనస్సులొ తానే అభినయించుకొనుచున్న వానికి అని అర్థము - తానిని భ్రానించుచున్న వానికి అని అర్థాంతరము.

క. ఈరితి నుండ నొకనాఁడు | దా నాజకుమారి యతిని కాహార మిడక
జేరి, తదారాముఖుఁడు | గూర్చి నెచ్చెలులు పైటఁ గొనితేరంగఁ.

క వెన లలనామణి బంగట

వెనలలదొంతరలు డించి, వివయము ముది కిం

పొసఁగఁగఁ, గంకణరవములు

పొసఁగఁగ, నారసి రసాన్నములు వడ్డింపఁ.

152

చ. చిలుకలకొల్కి వే యెడమ చే ముడిగొల్పెడు జాటుకొప్పు, నిం
పులు తులకింపుచుండు భుజమూలరుదుల్, జిలుంగుంబయంటలోఁ
గులుకుమిటారిగబ్బిచనుగుబ్బులు, సూచుటె కాని, క్రీడి క
ర్తిలి ముటి లేదు భోజనముమీఁది మువేక్ష యొకించు కేనియుఁ. 153

గీ రమణియొమ్మారములపైఁ బరాకు చేతఁ

జవి యెటుంగఁడు, వడ్డించునవి యెటుంగఁడు;

భోజనము చేసి లేచె నారాజపుతుఁడు,

తృప్తి యేరితి నుండెనో తెలియరాదు.

154

క. అపు డతిరయమునఁ బన్నీ | రపరంజిపసిడిగిండి ముందుం గొని తాఁ
జపలాక్షి తెప్పి యుప్పిరఁ, | గంబపురమ్మసి ధౌతకరపకజాఁడై.

151. కల్ ఆరామునక = ఆయాద్యారవనచును. తేరంగఁ = తేఁగా.

152. వెనక = క్రిస్తిముగా. లలనామణి = తరుణిరత్నమైరసుభద్ర. వెనల =
కుండలయొక్క కంకణరవములు = గాజాలస్వరములు. నారసి = ఏర్పడిచి. రస అన్న
ములు = వడ్డసోపేతము లయిన యోగిరములను.

153. చిలుకలకొల్కి = సుభద్ర. వే = త్వరగా. తులకింపుచుండు = పెంపు
మీఱుచుండునట్టి (అప్రకృతమైన యాత్మగాగమము అనుభూతార్థమై వేయఁబడినది.)
భుజమూలరుదుల్ = కడుదీపితులు. క్రీడిక = ఆహ్లాదనకు. అర్తిలిక = స్తీతితో.

154. రమ...చేత = సుభద్ర విరాసములమీఁది భ్యాసముచేత. చవి = రుచి.

155. అతిరయమునక = మిక్కిలివేగముగా. అపరంజి పసిండి = మేల్పి బాగా
రపు. చపల అక్షి = చందల చేతమైరసుభద్ర. ధౌత కర పకజాఁడై = కడుగునా
బడిన నాస్తకములముత్యములవఁడై (=చేతులు కడుగుకొని).

క. నిగనిగని చంద్రకాంతపు

జగతిపయిం గూరుచుండ; జవ్వని వెనుకం

బగడపుంగుబముచాటున

మొగ మించుక కానిపింప మురుపు నటంపక,

156

మొకంగుల్ దీర్చిన వైతిణీతివిక చన్మట్టంటి రాణింపఁగా,

జెంగల్వల్ నెటికొప్పునందు నొత్తివై చెంతక గుబాళింపఁగా,

బంగారందియ ముక్కునం గమిచి వై వై నంచ యెల్లింపఁగా,

సింగారం బగుముద్దుఁజిల్క తనకుం జేదోడు వాదోడు గాక, 157

ఏకతంబున వసియించి యిట్టు లుండ,

మదన మదనాగ వలమాన మానసాంబు

రుహండు పురుషచాతసుతుండు నేరుపునఁ బలికె

నాచకోరాక్షిఁ గ్రేంగంటఁ జూచి యపుడు.

158

156, జగతి పయిం = అరంగి మీఁద. మురుపు నటంపక = ఒయ్యారము గవింపుచున్నట్లుగా.

157. కంగుల్ తీర్చిన = కంగులు ఎడలించినట్టి అనఁగా ముడుతలులేని (కంగులనఁగా జరిమిటా అని కొందఱు - ఆవశ్యకుండు - తీర్చిన యనఁగా కట్టిన యని యర్థము.) - వైతిణీ తివిక = వైతాణి అను వలిపముతో (అరఁగా ప్ర త్రియు పట్టును కలయినేసినవ స్త్ర ముతో) తొట్టినతివిక. చన్మట్టు = కుచభాగమును [పా. చన్మట్టు = చనుగొండను.] అంటి = పూతపూసినట్టు అంటుకొని, రాణింపఁగాక = ఒప్పుచుండఁగా. ఒత్తి = అందము. చెంతక = ప్రక్కను. గుబాళింపఁగాక = పరిమళించుచుండఁగా. అందియకొ = కమిచి = కలుచివట్టి. అంచ = మెప్పుడుమాన. ఎల్లింపఁగాక = హయముచుండఁగా [పా. అల్లిం పఁగాక = కోపముఁ దెప్పించుచుండఁగా.] చేదో...గాక = ననఁయముగా (ఇది లో కోక్తి - మీఁజేత నున్నందున చేతికిని మాటచనుక్కారి గనుక వాక్కునకును తోడు అని చనుక్కారము.)

158. ఏకతంబుక = ఒంటరిపాటున. మద...మానము = మున్నఁగుండ నుండి చిర యేకులచేత పెల్లి గిల్లుచున్న మన స్వపు పద్మముగలవాఁడు - అనఁగా మున్నఁగునిచే నీసింపఁబడినవాఁడు. పురుషచాత మకుండు = ఇంద్ర పుత్రుఁడగు నర్జునుండు. చకోర అక్షి = నెత్తితల్పలుఁగులవంటి కన్నులగల యానుభద్రను.

గీ. 'చెలువ, నిను రాజకీరంబు చెట్టఁ బైఁ,
గలికి, నిను రాజహంసంబు కాలు ద్రొక్కె,
మంచిశకునంబు లివి నాదు హుటఁ జూచు,
కన్నె, యీహోసఁ బెండ్లి కాఁ గలదు నీకు.' 159

క. అనవుడు లజ్జాపనతా
ననతామరస యయి, 'వీరు నాఁగ మహాత్ముల్,
తనచేసిన సేవకుఁగా
మన మురిచి వనించి ర;' నుచు మది నుత్సుక యై, 160

గీ. మరులు కెంపులబొగడల నెరయ దువ్వి,
నిక్కుచనుగుబ్బలఁ బయటఁ జక్కఁ జేర్చి.
పలికెఁ గలకంఠి మోమునఁ దెలివి త్రొలుక
ముత్తియపుముంగర యొకింత మోనిఁ గదియ. 161

సుభద్ర యతిని అర్జునువార్తను అడుగుట.

మ. "అవుఁగా, మీ రెట మున్ను గన్గొననిచాముల్ లేవుగా; నాటనుం
డి విశేషంబులు కొన్ని మిమ్ము నమఁగొ నేడ్కయ్యెడునాకు; నె

159. రాజకీరంబు చెట్టపట్టె = బాచిలుక చేతికెక్కినది (రాజశ్రేష్ఠుఁడు పాణిగ్రహణము చేసినాడు - అనఁగా - పెండ్లియాడినాడు - అరి యర్థాంతరము). రాజ...ద్రొక్కె = బాచిలచ కాలు ద్రొక్కినది (రాజశ్రేష్ఠుఁడు, కనిసినాడు - అనఁగా పెండ్లియాడినాడు - అని యర్థాంతరము) శకునంబులు = నూచకములు (చతురులు అనియు). కన్నె = పిమ్మరి. ఈలోనె = కొలదిదిరములలోనే — చెట్టపట్టుట పాణి గ్రహణమును కాలు ద్రొక్కుట సన్నికలునుట్టింపును సూచించుచున్న పరిభా. హంసకు చేయి లేనందున తనపాదముతోనే సుభద్రపాదమును పట్టిన దని యెఱుంగ వలయును

160. అనవుడు = (అజ్ఞానండు) ఇట్లు పలుకఁగా. లజ్జా...యై = సిగ్గుచేత (అవనత=) పంపఁజేసిన పద్మమువంటి ముఖముగలదై - అనఁగా సిగ్గుపడి తలవంచుకొని. నాఁగక = అనఁగా, అరి = సంతోషించి. ఉత్సుక = ఇష్టార్థోద్యుక్తురాలు.

161. నెరయక = అంటునట్లు. కల కంఠి = అవ్యక్తమధుర వాక్కులుగలది.

162. చాయల్ = దిక్కులు.

య్యవి గన్గొంటిరి పుణ్యభూము! లట రాజ్యంబు ల్లనోజ్జంబు లె
య్యవి? యేయేపురము ల్లనబడెను మీ కందంద చూర్ణంబునకా? 162

క. మీ రింద్రప్రస్థముఁ గవి

నారా? పాండవులఁ జూచిచా? సుఖులై

వారందఱు నొకచో ను

న్నారా? వీరాగ్రగణ్యు నకు నెఱుంగుదురా?.

163

సీ ఎగుబుజంబులవాఁడు మృగ రాజమధ్యంబుఁ

బుడికి పుచ్చుకొను నెన్నడుమువాఁడు

నెఱివెండుకలవాఁడు నీలంపునికరంపు

మెఱుంగుఁ జామనచాయ మేనివాఁడు

గొప్పకన్నులవాఁడు కోదండగుణకిణాం

కము లైనముంజేతు లమరువాఁడు

బవిరిగడ్డమువాఁడు పన్నిదం బిడి డాఁగ

వచ్చు నందపువెన్నుచుచ్చవాఁడు

గీ. గరగరనివాఁడు నవ్వు మొగంబువాఁడు

చూడఁగలవాఁడు మేలైన సొబగువాఁడు

వావి మేన త్రకొడుకు కావలయు నాకు

నర్జునుడు పరాక్రమో సార్జునుడు.

164

163. వీరపరాక్రమంతులలో - అగ్ర గణ్యుకా = మొదట లెక్కింపఁదగిన వానిని (శ్రేష్ఠుని అనుట).

164. (౧) మృగరాజ మధ్యంబుకా = సీహనుయొక్క నడుములు - త్రుడికి = బుడికి (సీహనునడుము పన్నుచుగాన పన్నుని నడుముగలవాఁ డని యభిప్రాయము.) (౨) నీలంపు నికరంపు = నీలమణియందలి సారాశముయొక్క. (౩) కోదండ గుణ కిణ అంకములు = వింటి నారి (దెబ్బల) వలనికొడ అనెడు చిహ్నములుగలవి. (౪) బవిరి = నూద్రమమున. పన్ని...వచ్చు = పుడెముచేసి (అవఁగా నిశ్చయముగా దాఁగియుండుటకుఁ దగినంత యవకాశము గలయట్టి - అంద...డు = సొగసుగలిగిన వీరులు అం దొకమచ్చయుఁ గలవాఁడు.

క. తడ వాయె భూప్రదక్షిణ

మడరింపఁగఁ జోయి యా మహామహుఁడు; పదం

పడి పుణ్యస్థలములు నె

న్నఁడు మీ రం దందు నరుగ నరుఁ గానరుగా? ✓

165

క. అన విని 'సమస్త భూములు

గనినారము తీర్థయాత్ర గావించు నెడఁ;

గనుఁగొనినారము సంక్రం

దన నందను;' ననిన ముద మెనం జెన్నొందఁ,

166

ఉ. 'ఏచ్చటఁ గంటిరో విజయు నిక్కువ? నిక్కువ మా నె? రాఁడు గా

యిచ్చటి క?'ంచుఁ గోరికల యేకట యేకట బెట్ట బల్కఁగా;

గర...గరని = మిక్కిలి నాగరకతగలిగిన. చూడఁగల = చూడఁదగిన.

సొబగు = చక్కఁదనము. వాఁక = చుట్టఱికమందు. పా.—పరాక్రమ ఉపార్జ

నుండు = పరాక్రమమే సంపాదనగాఁగలవాఁడు. [ఉపార్జనుండు = పరాక్రమ

మందు కార్తవీర్యార్జునునికే చేరు పయినవాఁడు అని యేని - పర = ఇతరులయొక్క.

అక్రమ = ధర్మాతిక్రమములయెడ - ఉపార్జనుండు = కార్తవీర్యార్జునునికే చేరుపయిన

వాఁడు - దండించువాఁ డనుట. ఈ సుభద్రాపరిణయమునకే బ్రాహ్మణ భేషపార్త్వ

దండనోత్సాహమే తీర్థయాత్ర ద్వారముగా మూలకారణము గావునను, ఈకవికి

అత్యంత ప్రియమగు ననుప్రాసము ఈపాఠముచేతనే సిద్ధించును. గావునను, ఈ యర్థము

తోడి యీపాఠమే శ్రేయముగా నున్నది. కార్త వీర్యప్రభావము మాంత్రికులకును

పౌరాణికులకును నుఁదితము. *]

165. మహామహుఁడు = అధిక లేజశ్శాలి. తడవు = చిరకాలము.

166. సంక్రందన నందఁక = ఇంద్ర పుత్రుఁడైనయర్జునుని. మునము=సంతో

షము. ఎడఁక=మనస్సులో. చెన్నొందఁక = ఒప్పారఁగా.

167. విజయు = ఆజ్ఞానునియొక్క - ఇక్కవఁక = ఉనికిని. నిక్కువము =

నిజము. గోరికల యేకట యేకట బెట్ట = వాంఛల యంద్రేకము ఉద్రేకమును పొందు

* సంగ్రామనిర్విష్ట సహస్ర బాహు రహ్మదశద్విప నిఖాతయూషః
అనన్యసాధారణ రాజశబ్దో బభూవ యోగీ కిల కార్తవీర్యః.
అకార్యచింతానమకాల మేవ ప్రాదుర్భవః చాపధరః పురస్తాత్
అన్యశరీరే వ్యవీ యః ప్రజానాం ప్రత్యాదిదే కావినయం వినేశా. రఘుః.

నొచ్చెము లేనివీర మెద నూరంగ, నూటంగ జొచ్చె వెంటనే
పచ్చనివింటివాఁడవుడు వైదలివైఁ దలిరాకుఁడైదువున్. 167

ఉ. కోమలి యీగతి వ్పడి దగుల్వడఁ బల్కిన నవ్వి, “నిర్జర
గ్రామణిసూను మీ రెచటఁ గంటిరో యంటివి? కన్నమాత్రమే!
యే మని చెప్పవచ్చు! నొక యిండుక భేదము లేక యాయనే
మే మయి యున్న వారము సుమీ వికచాంబుజపత్రలోచనా. 168

గీ తీర్థములను గ్రుంకి దేవతానేపలు
చెసికొనుచుఁ బెక్కు వాసరములు
కూడి యతఁడు మేము గోకర్ణమునయందు
నుంటి.” మనిన, మచ్చెకంటి యలరి, 169

క. ‘ఎక్కడ గోకర్ణం బన?
నిక్కడి కది యెంతదూర? మింతకు నతఁ డీ
చక్కటికి వచ్చునో? లే
కక్కడనే యుండి యవలి కరుగునో? చెప్పుఁడా.’ 170

క. అని రాజవదన మాటికి
నను రాగము తేటపడంగ నాడెడుసూటల్

నట్లుగా (పా.—ఈరిక యీరిక లెక్క = (వాంఛల) యంకురమునకు అంకురములు
మొలచుచుండఁగా.) పచ్చని వింటివాఁడు=మెదనుఁడు. ఒచ్చెము=లోపము, వీరము=
పరాక్రమము. ఎదక=హృదయమందు. డోరంగ=పుట్టుచుండఁగా, వైదలివై=
అస్త్రీ (సుభద్ర)మీఁద. చిగురాకు కైదువు = చిగురు టాయాధమును.

168. మదిక తగుల్వడక=మనిషున రాటునట్లు.—నిజకర గ్రామణి సూనుక=
జేతంద్ర పుత్రుని (అజాఁనుని). ఆయ...మీ = ఆయన యొకటి మే మొకటి కాక
యేకకరీర మగునట్లుగా మిక్కిలి స్నేహమతో మెలఁగిరిమి నుమా . అని అర్థము.—నేనే
అజాఁనుడ నని భావము. వికచ అంబుజ పత్రలోచనా = వికసించిన తామర రేకుల
వంటి కన్నులుగల యోసుభద్ర.

169. మచ్చెకంటి = మచ్చెములవంటి కన్నులుగలదైన సుభద్ర.

171. రాజ = చంద్రునివంటి - వదన=ముఖముగలదైన సుభద్ర. జేతే రా

అర్జునుడు తన్ను పెండ్లియాడు మని సుభద్రను వేడుట. 145

విని జేరేయొందునని

వనజేశులు పలుకుచు పువ్విడి బాటా. 171

సుభద్రను అర్జునుడు తన్ను తెలుపుట.

క. "వేదము గ్రుచ్చి గ్రుచ్చు
దేహి ముదిగె నీ నా సోకించక నీ కా
భూమి-కుమియె గలపో!
తామరపదలాక్షి నాకు నాచక చెపుమా. 172

ఉ. అక్కటపోడ ముదితమునం దిటు నేడెదు గాన, నంతయున్
నిక్కము గాంగం దెప్పుదు నీ; కటు లైత, సురేంద్రసూతి యీ
దిక్కున నున్న నుం దనుచు దెచ్చితోడనె నూటలాడకే
యెక్కడం బొడవో ముది యెదిచుక సంతయ మియ్యెడుం జెల్ల.

క. ఆకవ్వని నీ కలవము
చేకొని యున్నది నీకెంత యెన్న
ల్లో కలదు వచ్చి; యింక నే
నీ కింక మించు వైక నీ వెలుగవ్వగా? 174

అర్జునుడు తన్ను పెండ్లియాడు మని సుభద్రను వేడుట.

క. నీకై తపంబు చేసెద; ✓

నీ కైవడి దాం నే! యే నర్జునునిన్;

కొమరుడు = ఇంద్రపుత్రుడు. పలపు = మోహము. పువ్విడిబాటా = అతిశయింపగా. వనజ ఈక్షణిక = కద్ద నడుక యైన సుభద్రతో.

172 గ్రుచ్చి ఇతడు—వ్యర్థేన శసంధి. అప్రకర్తము.

173. మంత్రాచారదుక = కమాన్యసమయము. అటులు విషకానిక్కముగా, తెలుపవలసియైనట్టికి. సురేంద్ర సూతి=దేవేంద్ర పుత్రుడు (అర్జునుడు). ఈ దిక్కున = చరాదిచోట (ఇక్కడనే అని భా.).

174. కవ్వడి=అర్జునుడు. ఇంక నేని=ఇంకనైనను. (ఇంకన్ నేను; ఈశికము. అను భేదము మర్చుము.) ఈశికము = ఈమర్తమును, ఈవు = నీవు.

లోలో త్రరశుభలగ్నం

బోలోమలి నేడు; కోర్కు లొడంగూర్చుగదే."

175

ఉ. నా విని యావివీలకచ నవ్వు మొగం బటు గొంత వంచి, యెం

తే వెఱ నివ్వెఱన్ ము నిగి, 'యీతనిఁ బార్థునిగా నొకింత ముక్

భావమునం దలంచియును నమ్మక యమ్మక చెల్ల! యూరకే

నేవ లొనర్చుచుంటి.' నని సిగ్గున దిగ్గున లేచి పోవఁగన్.

176

గీ. ఏల వోయెదు నిలునిలు బాల యనుచు,

జిలునగవు నెఱ్ఱెంగంబునఁ జెంగలింప,

దమకమున లేచి మరు లేచి తత్కరాంబు

జం బొడిసి పట్టెఁ జే సాచి నవ్వసాచి.

177

క. పట్టినమాత్రన దేవకి

పట్టి కరాబ్జము లలాటపట్టిక చెమటల్

పట్టె; గగుర్పొడిచెం జను

క; ట్టొకయిసుచుంత వీడె గట్టుంగొంగున్.

178

క. మరుఁ డపుడు తేసితూపులు

ధరియించియు నేమి చెప్పఁ దరుణిన్ నరునిన్

175. తేనెదక = చేయఁచున్నాను. ఈతైవదిక = ఈప్రకారము. లోలో త్రర = మిక్కిలి శ్రేష్ఠముయిన.

176. నాక = (అర్జునుఁ డిట్లు) వలకఁగా. వివీలకచ=కల్లని తలపెండ్లు కలుగలది (సుభద్ర). ఎంతేని వెఱక నివ్వెఱన్ = మిక్కిలి భయమునందును అశ్చర్యము నందును. పార్థునిగాక=అర్జునునిగా. అమ్మకచెల్ల=అశ్చర్యద్యోతకము. యూరక=నిజము తెలిసికొనక. విన్ = నేను.

177. చెంగలింపక = ప్రకాశింపఁగా. తమకమునక = తొందరపాటుచేత. మరులు నిచి=మోహ మతికయించి. నవ్వసాచి = అర్జునుఁడు, తల్ కర అంబుజము= అనుభద్రయొక్క హస్త పద్మమును.

178. దేవకి పట్టి = దేవకిదేవియొక్క కూతురైన సుభద్రయొక్క. లలాట పట్టిక = కలకవంటికొనలు. ఈ పద్యమున సాత్త్వికోదయము చెప్పఁబడినది.

179. మరుఁడు=మన్మథుఁడు. తేసి=తేసి సంఖ్యగల - అయి దనుట. నరునిన్ =

అర్జునుడు తన్ను పెండ్లియాడు మని సుభద్రను వేడుట. 147

సరికోలలం బడ నేసెన్

గొరవంకరొదల్ నెలంగం గ్రొన్న నవింటన్. 179

క. ఆరితిం జేపట్టి వ

రారోహన్ వేదిమీఁది కైరాఁ దిగువన్,

దూరము వెన నరుగక యె

య్యారముగా నమ్రపదన యై యుండంగన్; 180

క. "ఏ మును చూచి యెటుంగ నిను;

నీ మును ననుఁ జూచి యెటుంగ వీవును; నిపు డీ

ప్రేమలు వినుకలినే పై

పై మన కిర్వరకుం బర్వం బర్వం మముఖి. 181

డి. శారి. హరి కంకణము సద్దనంబుట గాను కేలు; మం

జీ ర్ష్యులంబుల ధ్వనికె జేరుట గాను పదంబు లంచ; వా

గ్గోరణిమాధురీమహిమకున్ శుక మానుట గాదు చెక్కు; లో

సారసనేత్ర, వాగ్మితట సారెపు వేడెను జాడ లిన్నియున్. 182

అర్జునుని. సరి=ఇద్దఱు సమానముగా - కోలలన్ = బాణములతో - సరికోలలన్ = సరి సంఖ్యల బాణములచే ననియు - జేసితూపులు తొడిగి సరితూపు లేనె నని చమత్కారము. గొరవంక రొదల్=కారికల కోలాహల ధ్వనులవంటి ధ్వనులు - గ్రొన్నన వింటన్ = శ్రొత్త పూయొగ్గ వింటిలో - గొర...లంగన్ = మదనధనుష్ఠంకారములను న్వహతి పట్టుట కూతలనుగాఁ దలంచి గొరవంకలు రొద జేసినవనుట యొండె-మనసును విశేషముగా వింటిచారిని మ్రోగించెను - అనగా విశేషముగా కోల లేనెను. అని భా.

180. పర ఆరోహన్=మంచి నిశంబముగల సుభద్రను. వేది మీఁదికై=అరంగి మీఁదికి. లిగువన్ = లాగఁగా. నమ్ర...యై = వంగిన మోము గలదై.

181. పర్వ ఇందు ముఖి = పున్నమచందరునివంటి ముఖముగలదానా. ఏక=నేను. ఈమును=ఇంతకుఁబూర్వము. వినుకలి నే=వినికిచేతనే. పర్వన్=వ్యాపించినవి.

182. శారిక = గొరవంక, హరి...నకున్ = మనోహరమైన కంకణముల మ్రోతకోటకు, కేలు అంటుట కాదు=హస్తమును పట్టుకొనుట కాదు నుమా; అంచ=హంస, ముడీ...పదంబులు=అందల ర్ష్యులంబులకై పాదముల నాశ్రయించుట కాదు నుమా; శుకము = చిరుక, వాగ్...లు = (నీ) మాటల బాగుమొక్క తీరు:

క. చిలుకలకొలిపి నాతోఁ

బలుకంగాఁ గొంత సిగ్గు పడియెడు; ముఁదే

చిలుకా, నీతో నైనను

బలుకంగా రాదె? పలుకు నుగా వలెనె?

188

మ. రతికిన్ భారతికిఁ బోదకథలు బ్రాగ్భ్యమున నొకటి, త

త్పతులం గూరిచి, మాటవాని గగన వెళ్లల్ గానె మీవార! లా

చతురత్వం బిటు గొంత కానయెన నీ చుద్దాంబుకొనిచ్చి, నక

బ్రతికింపం గదె నుద్దుఁగిండు, సుభాబంధూభ ద్ధీరమా.

184

ఉ. చంపకగంధిమోచి సరసం బనింప ముఁదను ననినె

లింపు తెలుంగుతోఁ దళు నర్పించె నెట్టియె జేర్చు గీఁటి ని

న్నింపున ముద్దువెట్టుకొని యెఱుఁడు చుచ్చన నేను నాన్నదో

పెంపుడుజిల్క! నిన్నుఁ దనిపంతుఁ జూచి చెలి నొక్క నేలినె."

దనముయొక్క ప్రభావమునకై చెక్కిల్లెను అనుకొనుట కాదు నుమా; సారస శీత్ర=

శీతామరసాక్షి. ఇన్నియుక=కేలుటుట పదములుచేరుట చెక్కిల్లె ననుకొనునయ్యు.

188. చిలుకల కొలికి ఇది = శ్రేష్ఠ మైనచిలుకవంటి యానుభద్ర. ముఁదే చిలుకా = ముఁదేలిపై నున్నచిలుకా.

184. రతికి=మదనభార్యయ. భారతికి = సరస్వతికిని. విరోదకథలకా = చోద్య మగుకథలచేత. బ్రాగ్భ్యము = పోకిరి. రతికి...గూరిచి = రతి సరస్వతులను మీసేప్పు పెంపున విరోదకథల వీ అలుకలు వీర్చి మన చతుర్ముఖులతో కూర్చి. మాట వానికా=(ఆ పతులవలన) పొగడ్డను. మీవారలు = మీకులపావము లయినచిలుకలు. ముద్దుఁగిరను = ముద్దువచ్చుచున్న చిలుకా. సుభా = అమృతమునకు బంధూభనల్ = చుట్టమగుచున్న (అనగా అమృతమువంటి) - గీ=వాక్కుయొక్క - రమా=సంపదగలిగిన దానా.

185. చందన గంధి=ఋషెంగ తాచిలల వైన సుభద్రయొక్క. మోచి=పెదచి. సరసయ = రసమతోఁగూడుకొన్న. చిలుకము = దొండపండు. చట్టి లేలింపు ఎలుంగు తోకా = కేవల దీకస్వరముతో. తమి = మక్కర - కలిర్వయకా = చిగున్నపట్టుగా. పల్కినకా = నీవు వేడుకోగా. చెక్కు గీఁటి = నీచెక్కిలి నొక్క. చుచ్చన = బుజ్జనము. తనిపింతుకా = తనియునట్లు ముద్దులు పెట్టించెను (వలసిన్న బింబసలం పెట్టించెద ననుటయ్యు).

క. అని శేలిశుక్రముఁ బలికిన,

మన మిగతం గలిపి రులితే కదా తులలి. శక్తిం

దన మింతం తనక నూటేని

తన యధరసూధాసమగ్రతఁ దెలుపంగఁ.

186

గీ. 'మేరలా యిది మీయంత వారంతును?

బెద్ద బుద్ధాదు, వా రెల్లి పెండ్లి నేయఁ.

గలరు. వేగిరవా టిశ తటంతు, యిది నూటేని

విన్నపము నేయ రాదె యో చిన్నచియికి ?

187

గీ. అని, యువించితి వెలయంగ నాడు నాతి

రసీకముద్రను మిగుల నూనడము గరంగఁ,

బైసయిని బ్రేను యగ్గఁ బై పెరుంగఁ,

నవ్వధూటి గొడంబడ ననుఁ గిరీటి.

188

క. "మీ వా రెటుంగింట నింన్నఁడు ?

కావించుట యెప్పుఁ డింక గల్గొనఁబున్ ?

నీ వేల జంపు నడపెను ?

రావే మా తాత కింను రాకేనుముఖి.

189

186. కేళి కుకముక = అబద్ధము. సుద్దేశించి. అలరక = తనియునట్లు. కల్కి = సుభద్ర. ఇంత అంత అనఁ గూడని = ఈపాటి ఆపాటి అని చెప్ప కక్యముగావట్టి. అధర ముధా సమగ్రత = మోవియందలి యమృతముయొక్క సంపూర్ణతను. తెలుపంగఁ = సూచనచేయుచుండఁగా (తెలుపఁదము కర్తృ).

187. ఇని = ఇట్టిమాటలు. మేరలా = మర్యాద అగునా.

188. ఉచితరీతి = తగినప్రకారము. అడు = పలుకుదున్న - నాలి = (అ) చెబువ యొక్క - రసీకముద్రకుక = రసజ్ఞ కాదాధికి, అగ్గలమై = అతిశయమై. ఆనూటికిక = అణిటికి. కిరీటి = అర్జునుడు.

189. కల్గొనఁబున్ = పెండ్లిని. కావించుట = చేయుట. జంపు = ఆలస్యము. రాకా ఇందు ముఖి = నిండువున్నను చందురునివంటి ముఖముగలదానా.

సీ. నన్ను గాంధ్యంబునను బెండ్లియాడవే,
 సీ గ్గేల వడియిదే బిగరుజోడి !
 రతిఁ దేల్చి మదనసామ్రాజ్య మేలింపనే,
 తల యేల వంచెదే జలజగంధి !
 చెలులు వచ్చెదరు నా తలఁపు లీడేర్పవే,
 తడ వేల చేసెదే ధవళనయన !
 మది నిచ్చగించి నా మనవి యాలింపవే,
 కడ కేల పోయిదే కంబుకంతి !

గీ. మనసు దాఁపంగ నేటికే యనుపమాంగి !
 చలము సాధింప నేటికే చంద్రవదన !
 మాటుమా టాడ వేటికే మధురవాణి !
 చింత నేయంగ నేటికే దంతిగమన !

190

క. గబ్బిమరుం డొట వెలుక
 గొబ్బునఁ బైబడును ; నీవుఁ గూడనివార్తల్
 సుబ్బినఁ గార్యం బెక్కడఁ,
 దబ్బిబ్బో కా కపూర్వ తనవిబ్బోకా !

191

కృమిదా వియోగసాగర

మీఁదం గలవా లకాంగి ! యే మెఱుంగ వ ; యో !

190. గాంధ్యము = పెద్దలబోలి లేక పథావరుద్ధములు సమాధానపడి కలసికొను
 వివాహము చేరు. రతి = మదనకీడయందు. సామ్రాజ్యము = దొరతనమును. ధవళ
 నయన = తెల్లని కన్నులుగలదానా. ఇచ్చగించి = అంగీకరించి. చలము = పట్టుడల. దంతి
 గమన = చింతను నడకవంటి నడక గలదానా.

191. అపూర్వ తన విబ్బోకా = ఇంతకుముందెందును లేని శరీరవిలాసముగలదానా.
 [పా. - పూర్వతన విబ్బోకా]. గబ్బి మరుండు = మూరుండైన మన్మథుఁడు. ఒక పెంజుకక =
 కత్తిని ఒకనుండి తినియుపాటి వ్యవధి లేక (అనగా అతివేగమున), కూడని = అనుకూలము
 గాని (అందు నొసంగని అని మర్చము). సుబ్బిన = పరికినచో. తబ్బిబ్బో కాక = మద
 నునివలని తబ్బిబ్బు అనగా కీడు వియోగముడ. ఎక్కడక = ఎట్లు నెఱవేయు.

అర్జునుడు తన్ను పెండ్లియాడు మన సుభద్రను వేడుట. 151

'యీదా'డ న్నను మడనుడు

కోదా'డనువాడు బిగువు కొనసాగు నొకా? 192

క. ఏలే యాలేఖ్యాకృతి

యే! లే ప్రాలేయకరముఖి; చూడ వయో?

యేలే శైలేయస్తని?

యేలే బాలేందునిటల, యే లాతి నఁటే? 193

సీ. ఆ హార మింపా కుచాగ్ర మానక యున్న

నాహార మింపు గా దబ్బదన;

చెఱకుఁబా లొదపు వాతెఱ యీనిచోఁ గంతు

చెఱకుఁబా లొదునే చిగురుఁజోడి;

కళలు దేతెడు నెఱ్ఱెగమ్ము ముద్దిడ కున్నఁ

గళలు దేఱపు సుమీ కంబుకంతి;

వలతేని దురమున నలరింపకున్న న

వ్వల రే నిజుర రాదు కలుచకంటి;

గీ. నేడు గాదు గదే ప్రేమ నీకు నాకు;

నాటి యున్నది మఱి జిన్న నాటినుండి;

యిటుల నేకాంత సమయ మెన్నటికి దొరకు?

నేల తప్పించుకొనియెడవే లతాంగి? 194

192. వియోగసాగరము=విరహసాగరమును. ఈదా...వాడు=(ఇది యొక సామెత) నీ వొకటి తలచిన తా నింకొకటి తలచువాడు-ఈదాడును కోదాడును తాళవృక్షవిశేషములు.

193. ఆలేఖ్య ఆకృతి యే = చిత్తరూప్రతిమయొక్క యాకారమే - ఏలే - ఎందులకే (ఉత్తరము చెప్పక ఊరకయే యున్నావేమే అనుట). లే ప్రాలేయకర ముఖి=లేవే చంద్రునివంటి ముఖముగలదానా (నాకొగిటం జేరుకకు కదలవే అనుట). శైలేయస్తని=వర్షతనమానమైన కుచములుగలదానా, అయో! చూడవు ఏలే, బాల ఇందు నిటల=లేత చంద్రునివంటి నొసలుగలదానా, ఏలే=నన్ను ఏలవే (గ్రామ్యము), వికో=నేను. లాతి నఁటే = అన్యఁడనా (మేనత్తమేసమానుబద్ధులమే కదా అనుట).

194. ఆ హార మింపా = ఆ ముత్యాలపేరు రమణీయముగానున్నట్టి. ఆనక =

మ. అని, బాహు సరిసంభ సుభ్రమ రసాదుత్తైశ చిత్త బుం
 దరు నీక్షిం... నెఱిం, చుండియలచొగ్గం గేనుల్ రా, సఖి
 జ... లేతొచ్చి, రటంకు నే మొఱిగి, హస్తంబు విడం జేసి, నే
 క్షుం చిప్పించుక పోడ, భూండు డం బూబోడికిం గ్రమ్ముట.

క. “కలహంస కేకి శుకములు

పిలపిల నేతేర, నీవు వెంచిన వని గా

దలఁచెదవు, దురుడు పైఁ గా

వలిపెట్టిన దెఱిగి తిరుగు ననజాశముఖి.

196

క. వెలిదమ్మికలువకొలఁకుల

యెలదెమ్మెర లొలయ వాని నెఱిఁబోయుచు, నో

చెలి, జా మ్మని విరహాలకుం

దలదిమ్ము ఘటించు దుమ్మెదలది మ్మిచటక.

197

పట్టుకొనక. ఒదవు = ఊయన్నట్టి - వారెఱు = మోచిని. ఈనిచోక = నీనియ
 చేని. కంతు=చున్న ఘనియొక్క - చెఱుకు = నిర్బంధమునకు [చెఱుకుబాలు = చెఱుకు
 వింటియొక్క (వింటికి) వేద్యభాగమును అని యొండె; కనుగవ ఇత్యాది స్థలములయందుం
 బోలె సమాసమును సుగాగమును,] కళలు దేఱెడు = రావణ్యము పై కుమ్ముచున్న.
 కళలు లేఱువు=మూర్ఖులు తీరవు. కంబు కంఠి=కంఠమువంటి కంఠముగలదానా. వఱెఱిని
 దురమునక = మన్నఘని యుద్ధమునందు (సంభోగము లో), అలరింపనున్నక = అనంద
 పెట్టచేని అవ్వలక = తరువాత. రే = రాత్రి. అతంగి=తీగఁబోడి (సుభద్రా).

195. బాహు...బునక = భుజములతో కొఁగిలించుటయందలి తొందరపాటు
 యొక్క తమకమునకు అధీనమయిన ముఖ్య తాత్పర్యముచేత. తనుక = సుభద్రను
 నీక్షింకక = (అర్జునుడు) చూడగా. అంది...రాక = ఆచునెమళ్లు తమకాళ్ల యందల
 మ్రోతతో వచ్చుచుండగా. వే = శిఖ్రముగా. మొఱిగి = వంచనచేసి.

196. కేకి = నెమళ్లు. పిలపిలక = వడివడిగా. విలేరక = రాగా. పైక =
 నీమీద. వనజాశ ముఖి = తామరను వదనా, ఇదియే నిన్ను ఏచు నని భా.

197. వెలిదమ్మెరలు = లేతవాయువులు. ఒలయక = ప్రసరించుచుండగా.
 ఎఱిబోయుచుక = ఎఱిగొలుపుచు. విరహాలకుక = వియోగులకు. దిమ్ము = (౧)
 కొప్పి - (౨) గుంపు. ఘటించుక = కలిగించును.

నీ, కలకంఠి, నీకటాక్షము గల్గ నిన్నాళ్లు
మరుశిలీముఖముల సరకు నేయఁ;

గనకాంగి, నీసప్తముఖము గల్గ నిన్నాళ్లు
చందమామ నొకింత సద్ద నేయఁ;

రమణి, నీప్రియవచనము గల్గ నిన్నాళ్లు
కలికిరాచిలుక లక్ష్మ్యంబు నేయఁ;

కౌము, నీకరావలంబము గల్గ నిన్నాళ్లు
లేమావిచిపురాకు లెక్క నేయఁ;

గీ. జూడక మొగంబు ద్రిప్పి మా టాడ విపుడు
చే దిగిచి పట్టుక పరాకు చెప్పినపుడె;

యేమి పుట్టునొ కైలాట మింకమీద?

మగువ దయ లేక విడనాడఁ దగునె నీకు!

198

క. మొక మోటుక కలదు గదవే,

మకరాంకుని యనుచు మేనమామకు నీకుకా;

తికమకలు నేయ వల దను

మకటా! మేడమీద కేగు నపు డైనఁ జెలి.

199

198. ఇందు 'కల్లక' అని చెప్పఁబడినది నాల్గును రక్షకములు, తిరస్కృతములు నాల్గును ఉద్దీపకములు. 'కటాక్షము'నకు దయ - 'సప్తముఖము'నకు ఆదరము - 'ప్రియ వచన'మునకు అభయోక్తి - 'కరావలంబము'నకు రక్షణయు గర్భితాభిప్రాయములు. 'కల్గిన' నాల్గింటికిని తిరస్కృతములకు నాల్గింటికిని గలసామ్యమును అరయవలయును. గీత పూర్వార్థమునకు నీసపాదములతోడి క్రమావ్యయమును కనవలయును, శిలీముఖములు = లేంట్లు (బాణము లొండె). తిగిచి = లాగి. పరాకు చేసినపుడె = ప్రభువులకు సేవకులు పరాకు చెప్పరితిగా నేను నీకు హెచ్చరికకై విన్నప మాచరించినప్పటికిని. కైలాటము = మోసము, ఏమి...మీద = ఇంక నాకుం బ్రాణాపాయము కలిగెదను, పరాకు చెప్పు నపుడు చేయి పట్టుట వినయాదరాతికయ్యవలచేత. [పట్టుక - గ్రామ్యము.]

199. మకర...కుకా = మన్మథుని మేనమామ యగుచంద్రవకును నీకును, మొక... వే = పరిచయము గలదు గదా (నీముఖము చందమామవలె నున్నది అని ధ్వనితము), మేడ...నకా = మేడమీదికి పోవునప్పు డైనను, తిక...ము = (నన్ను) చిక్కులు పెట్టు

న. అని, యనేక ప్రకారంబులం దనమనోనురాగంబు తేటవడం బలికినఁ,
 జెలుల నరయు నెపంబునం బరాకుసేవీకొని చిలుచెమ్మట గ్రమ్ము
 నెఱ్ఱెగమ్ము మకరంజ బిందు కందలి తారవిందమ్ము చందమ్మునం
 దనర, నరవీడు కుచ్చెల్ల నెత్తి చెక్కుచు, నొక్కింత జాటుపయ్యంటఁ
 జక్కం జేర్చుచు, నొకింత వదలు వేనలి నలవరించుచు, గొండాక
 చెదరు పాపటఁ గుదురు కొల్పుచు, జక్కెరవిల్తుం డెక్కడ వెన్నా
 డునో యనుభయంబునంబోలె నించుకించుక తిరిగి చూచుచు,
 ననుగత కేకి హంసంబులపై వెగటునంబోలె జలించుచు, నీయొళవు
 సకియలకుం జెప్పకు మని రాచిల్కఁకుం బ్రీయంబులు నెప్పుచు, మగ
 తేటి యంటియంటని ప్రసూనకళికపాలిక నరవిరిబాగుతో సోలి,
 కప్పురంపుటంటుల నంటుద్రాక్షపందిరుల తెరువునం బూదేనె
 కాలువలు దాటి, చెంగలువబావులు డగ్గటి, కుంకుమనీటి కేళా
 కూలి యోర వట్టి, వట్టివేళ్ల చప్పురంబులనీడ వ్రీడాభరం వీడిచికొని
 పోవ; నివ్వధంబున, 200

క. అఘనూని బాసిఁ మఁజీ | రాఘోషము మెఱచు నరిగె నంతఃపురికిఁ
 వేపునజపున తభుక్కన మేఘము నెడఁబాసి చనెడు మెఱచోయనఁగఁ.
 వలదని (చందమామతో) చెప్పుము (మేడ చంద్రుని తగులునంత యున్నత మనియు థా.)

200. పరా...కొని=వినిదానివలెనే కనఁబడి. మక...మ్మునక = పూజన
 చుక్కలచేత దట్టమయిన వద్ద మయొక్క రీతిని. అర వీడు...క్కుచుక=ఇంచుకవీడి
 కొయినచీరవచ్చెలను పైకి దోపుకొనుచు. వేనలిక = కొప్పున. అలవరించుచుక =
 చక్కఁగా నలవరించుకొనుచు. కొండాక = కొంత. పాపటక = పాపటబొట్టును.
 వెన్నాడునో = వెంటఁ దలుచునో. అనుగత...లపైక = అనునరించి వచ్చుచున్న
 నెమ్మల్లపైని హంసులపైని. వెగటునం రోలెక = కొరిగించిన రీతిని. ఈయొళవు = ఈ
 మర్తము. ప్రసూనకళిక=పూముగ్గ. అర విరి బాగుతోక=మగము వికసించినపుష్పము
 రీతిని. కుంకు...వట్టి=కుంకుమపూవసంతము నించిన యాతుభానాయొక్క దరిని వట్టి.
 చప్పురంబుల = పందిరుల. వ్రీడా భరంబు = సిగ్గుయొక్క యతిశయము.

201. ఘనఘన=గొప్పనితంజముగలది. మంజీర అఘోషము = అంతః పుని.

క. ఎటువంటి నేర్పరి నిశా

విటునల్లుడు! నడుచు నిల్చి వెడసింగిణిచే
నటు చూ పిటు నిటు చూ పటు,
బటురయమున నేనె నా సుభద్రాబ్రతులకా.

202

గీ. కోప మనువారి బెడలించి కూర్పు నేర్పు,
గూడ మనువారిఁ దమి గొల్చి కూర్పు నేర్పు,
గొమ్మలకు మగలకుఁ బెండ్లిఁ గూర్పు నేర్పు,
జగతి నెంతటి యుపకారి శంబరారి !

203

శా.దాక్షిణ్యకరమూర్తి, పోడశ మహానా నాథ్య పుణ్యక్రియా
దత్తా, యాశ్రిత దీన రక్షణ కళా ధారంధరి సత్కృపా
వీక్షా, శాశ్వతకీర్తి, వైభవ రమాభృచ్చోళసింహాసనా
ధ్యక్షా, దుర్దగు రాట్ కిరిట దళ నై కాక్షేయ కాక్షేయకా. 204

202. నిశావిటు నల్లుడు=రాత్రికి ప్రభువైనచున్నది మేనల్లుఁ డగుచున్న ఘంటు, వెడసింగిణిచే=వెట్టిపెట్టుకుదిటిచేత - చూపి ఇటు - చూపి అటు - త్వరే కారసంఘటఁ; కొందఱు. చూపు ఇటు - చూపు అటు. అని విడదీసి - అనుభద్రను చూచుచు ఈ యర్జునుని ఈతనిం బాచుచు ఆమెను అని తాత్పర్యముగా వివరింతురు; అపక్షమున 'చూపు తర్వాత 'ఉంచి' అభ్యాసోద్యమము. మఱికొందఱు. అర్జునుని చూపుచు సుభద్ర మీడికిని సుభద్ర చూపును అర్జునుని మీడికిని బాణములను గా మన్న ఘంటు ప్రయోగించెను - అని వివరింతురు.] పటు రయమునకా = అతి వేగమున.

203. కోపము అనువారికా=ప్రణయకలహముచే ఆలిగియున్నవారిని. పూడకా మనువారికా=చేసినవనించుచున్నవారిని. పూడము అనువారికా అని మేని ఛేదము. శంబరారి = మన్న ఘంటు.

204 దాక్షిణ్య = అశ్రితపక్షపాతమునకు - ఆకర=గనివలె నే యొప్పుమన్న - మూర్తి = అకృతిగలవాఁడా, పోడ...దత్తా=(కర్మాదానము మొదలుగాఁగల) పరు నాఱు మహాదానములచే(అధ్యు)=సమృద్ధములయిన ధర్మకార్యములయందు సమర్థుడవైన వాఁడా, అశ్రిత...దీక్షా=అశ్రితులయొక్కయుఁ దీతులయొక్కయుంకించువిద్యయొక్క భారవాహిత్యముతోఁ గూడుకొన్న శ్రేష్ఠమగు కరుణతోఁగూడిన మాత్రగలవాఁడా, శాశ్వ...ర్తి=నిరంతరమైన కీర్తిగలవాఁడా, వైభ...ధ్యక్షా = విద్యుత్తు లక్ష్మిని (భృత్=)

క. కలహారంభణ కౌతూహలపులకిత భుజచరాక్రమార్జిత నానా
జలదుర్గవసీదుర్గ! స్థలదుర్గాహార్యదుర్గ! సామ్రాజ్యనిధి. 205

(సర్వీణి)

దుర్గవారాశి విద్యోతి కీర్తి, సుధా
భుద్ధురీణామనాగ్ భోగవర్తి, దయా
దృఢ తాశేష ధాత్రీమరున్నిస్వతా,
స్నిగ్ధ సారస్వతస్నిగ్ధ సారస్వతా. 206

గద్యము.

ఇది శ్రీసూర్య ద్వితీయాశ్వాసము.

భరించుచున్న చోళరాజ్య సింహాసనమున కధిపతివైనవాడా, దుదక...యకా = ఆజ
య్యలయ్య (పా. - దుర్దద = చెడుగర్వముగల) (రాట్ =) రాజులయొక్క కిరీటము
అను చీట్టుటయందు ముఖ్యమైన (అక్షేయ =) భంగములేని ఖడ్గము గలవాడా.

205. కలహారంభణ = యుద్ధప్రారంభమందలి - కౌతూహల = సంతోషముచేత -
పులకిత = గుర్మియు గలదైన - భుజ = బాహువుయొక్క - చరాక్రమ = కొర్రము
చేత - అర్జిత = సంపాదించబడిన - నానా = ననుస్టమైన - జలదుర్గ = నీటి (మున్నీటి
లంక) కోటలును - వసీదుర్గ = అడవికోటలును [పా - అనవిదుర్గ = నేల మాలియ
కోటలును] - స్థలదుర్గా = నేలపైనుండు గడిటలును - అహార్యదుర్గ = కొండకోటలును
గలవాడా, సామ్రాజ్య నిధి = విశ్వర్యమునకు స్థానభూతుడా.

206. దుర్గ వారాశి విద్యోతి కీర్తి = పాలనముద్రమువలె ప్రకాశించుచున్న
యశస్సుగలవాడా, సుధాభుక్ భుజి అమనాగ్ భోగవర్తి = అమృతాహారలకు
(చేసతలకు) భర్త (యైనయందుని)వలె అనల్పమైనభోగములందలి ప్రవర్తనగలవాడా,
దయా నృక్ ధత అశేష ధాత్రీమరుత్ నిస్వతా = కృపాదృష్టిచేత పాంగొట్టబడిన
శునుస్తమైన బ్రాహ్మణులయొక్క దారిద్ర్యముగలవాడా, స్నిగ్ధసార = మనోహర
మైన శ్రేష్ఠాంశముగలిగినట్టి - స్వతఃస్నిగ్ధ = తనంతటతానుగానే కలిగిన - సారస్వతా =
సంగీత సాహిత్య కవిత్వాది విద్యలు కలవాడా.

క. శ్రీజానకీమనోహర । పూజించిత హృత్పయోజ, పోష్యాఖిలది
గ్రాజ, సకలాధిజనని । ర్వాజ్యకృపా, యచ్యుతేంద్ర రఘునాథమణి? 1

గీ. అవధరింపు కథాకర్ణ నాతివేల
హర్ష లై నట్టి దివ్యమహర్షులకును
దత సమస్త పురాణకథా శతాంగ
సూతుఁ డై విలసిల్లెడు సూతుఁ డనియె !

2

అర్జునుని విరహతాపము.

క. ఆరీతి సంతిపురమున
నారీతిలకము సఖిజనమ్ములు గొలువన్
జేరిన పిమ్మట, మదిలోఁ
గూరిన పిమ్మట విరాళి గొని సరుఁ డుండెన్.

3

గీ. కృష్ణుననుమతి రుక్మిణీ కీరవాణి
వచ్చి భోజన మిడఁ, దల వంచి, యగ్గ
లం బయిన చింత, వలసియొల్లమి నతండు
సొగటులను బొయి కసిగాటులుగ భుజించె.

4

1. శ్రీజానకీ...జ = శోభాయుక్తరాలగు సీతాదేవికి భర్త (యగు శ్రీరాముల
వారి) యొక్క పూజణే ఒప్పుచున్న హృదయ కనులము గలవాఁడా, పోష్యా...జ =
పోషించుదగినవారగు సమస్త దిక్కులయందలి రాజులు గలవాఁడా, సకలా...
కృపా = ఎల్ల యాచకులయందును నిష్కారణమైన దయగలవాఁడా.

2. నారీతిలకము = శుభద్ర. పిమ్మట = తర్వాత. గూరిన పిమ్మట = పాడు
కొనిన విచారముచేత. విరాళి = విరహమును.

3. రుక్మిణీ కీరవాణి = చిలక పలుకులవంటి పలుకులుగల రుక్మిణీదేవి. అగ్గలంఘ =
అతికంఠము. వలసి యొల్లమి = అక్కఱి పట్టియూ: బిట్టనట్లు, సొగటులను బొయి =
బుడచినవాడై. కసిగాటులుగ = నైఋత,

గీ. మునుపు నైచదు సుతోషమున భుజింప,
వెనుక నైచదు చింతజేతను భుజింప,
బాల కడనున్నయపు డెవఁబాసి నపుడు,
నొక్కతీ రయ్యె భరతపంశోత్తమునకు.

5

ఉ. ఎక్కడఁ జప్పు డైనఁ, దరలేక్షణ వచ్చె నటంచు లేచు; నే
దిక్కున నల్కు డైన, సుదతీమణిమాటని యాలకించు; నే
చక్కిఁ దళిక్కు మన్న, నెల జప్పని మైసిరి యంచుఁ జూచు; న
వృక్క! కిరిమోహ సముదగ్రత నే మన వచ్చు నయ్యెడక! 6

ఉ. చక్కెరకెంపుమోవిఁ గని సారెకుఁ జిల్క మొగంబు వేడఁగాఁ,
జొక్కపుఁజిల్వకప్పుడడఁ జూపి మయూరము లట్టు సాఁచఁగాఁ,
జక్కఁసితప్తిపూవడుగుబాడలఁ గన్గొని రాజహంసముల్
త్రొక్కుడుపాటు చెదఁగ, వధూగుణి వచ్చుట లెంచు నెప్పుడిక. 7

గీ. మారుతమ్ముల వాడికి; మలయకూట
మారుతమ్ముల వేడికి; మట్టుమీఱు
చంద్రకిరణమ్ములకు, శుక శారి శాలి
చంద్ర కిరణమ్ములకు, జాల జలదరించు.

8

6. మైసిరి = మేసి లావణ్యము. అచ్చక్క - అచ్చర్యద్యోతకము. మోహ
సముదగ్రత = వలపుయొక్క అలికయమును.

7. చొక్కపు చిల్వకప్పు = సొగసున పామువలె నల్లనయిన. మయూరములు =
నెరుళ్లు. అట్టు = మెదను. తప్తిపూవు అడుగు బాడలక = తామరపూవులవంటి పాద
చిహ్నములను. — ఎఱుచక్కెర పాము తామర అని బ్రమసి శుక మయూర హంసములు
మోచిని జడను అడుగుబాడను తిన్నగోరిన వని భా.

8. మారు...కెక = మన్మథుని (బాలములగు) పద్మముల తీక్షణత్వమునకును,
మలయ...కెక = గండపుఁగొండ శృంగముయొక్క వాయువుల వేడిమికిని, శుక...
లకుక = చిలుకలు గొరవంకలు తుమ్మెదలు నెమరు అను పీనియొక్క (అసఁగా ఇది
తనపై నొనర్చునట్టి) యాధములకును. (పా - రవమ్ములకుక = స్వసులకు), చాలక...
రించుక = మిక్కిలి భయకంపమును బొందును. చల్లని మలయానిలము వేడి యగుట
లానగునది కాంతావరహముచేత.

చ. విరహిణులం గలంపఁ గల వీరులు వీరని తమ్ముఁ జేర, న
య్యరుకుచువాఁజూపులకు నోడుట సంకముఁ కాఁగ మీనముఁ
హరిణము, నట్లునే తమ శరణులు నోడెనా? గాక బాలిక
గరంపఁగ రాదె? యేల నను గ్రాచెద రీమక రైణలాంఛనుల 9

క. ఇశ్వాత్మ సేవచేయుచు
నున్నదియుం బోయె నేడ యో కౌగిలి యి
వ్వన్నంతఁ, 'జదువఁ బెట్టఁగ
నున్నమతియుం బోయె,' నను టహో నిజ మయ్యెన్. 10

గీ. అంతిపురమున కరుగుచో నింతి తిరిగి
యోరగాఁ జూచునపుడు శృంగారరస ము
పారముగ నుబ్బి జా లెత్తె నొర దాని
చల మనోహర లోచనాంచలమ చెలమ! 11

సీ. అర్జునుండను నేనె యని తెల్పినంతనే
మిట్టి మీ నై పడె మెలఁతచూపు;

9. విరహిణులకాకాంతుల నెడఁబాసిన స్త్రీలను, వీరు = ఈమక రైణలాంఛనులు అనఁగా మదనచంద్రులు. (మకరము = మీనము = చేప; విణము = హరిణము = లేడి; లాంఛనము = అంకము = గుఱుతు.) తమ్ముకా = మదనచంద్రులను. భేకకా = చేరినట్టివి మీనహరిణములు. ఉరుకుర = గొప్ప ప్రసములకలవైన నుభద్రయొక్క - వాలుఁ జూపులకుకా = వాలికగలచూడ్కులకు. శర అంకులుకా = (మదన)బాణములు (చంద్ర) కిరణములు నైతము. బాలికకా = నుభద్రను, కరంపఁగ రాదె = కరంపరాదా.

తా. - మీనమును హరిణమును నుభద్ర శ్రేష్ఠములకు ఓడిపోయి కపక తీర్పుకొనఁగోరినవై, వీరు విరహిణులను నొంపఁగలవీరులుగ బాయని, మీనము మదనని, హరిణము చంద్రని, అతికదూపమున ఆశ్రయించినవి గదా; అవి యోడిపోయినట్లే మదనని బాణములను చంద్రని కిరణములును సయితము అబాలిక చూపులకు ఓడిపోయినవా యేమి? కాకున్న ఈమదనచంద్రులు అబాలికను కరంపరాదా, నన్నేల గ్రాచెదరు?

11. శృంగారరసము = శృంగారరసమనెడు జలము. ఉబ్బికా = పై కుబ్బుకగా. దాని లోచన అంచలమ = నుభద్రయొక్క కంటి కొనయే (అనఁగా - కంటికొన యనెడు) - చెలమ = కుబ్బకము. జాలు ఎత్తెకా = విణుగా ప్రవహించెను.

గాంధర్వమునఁ బెండ్లి గ మ్మనునంతనే
 పచ్చకప్పుర మాయె భామపల్కు ;
 బలిమిపైఁ బట్టంగఁ దలకొనునంతనే
 యొకబండిక ల్లయ్యె నుపదపిటుదు ;
 సొలపుబయ్యెడఁ దేటి చూతు నన్నంతనే
 పచ్చపూ సాయెఁ బో పడఁతియారు ;

గీ. పేరు విడిచి నే నేల జేల నైతి !
 కోరి కెఱిగించి నే నేల గోల నైతి !
 బలిమిఁ బైఁబడి నే నేల బయటఁ బడితి !
 బత్తి గనిపించి నే నేల పలుచ నైతి !

12

నీ. తెఱవ కస్తురిచుక్క దీర్చి వచ్చినటెక్కు
 గీటునామమునాఁటి తీరుఁ గేరుఁ !
 దన్వంగి నలిపెంబుఁ దాల్చి వచ్చినతీవి
 వన్నెఁ గట్టిననాఁటి చెన్నుఁ దన్ను ;
 వాల్లంటి కీల్లంటు వైచి వచ్చినచెల్వ
 జడ యల్లుకొనునాఁటి సొరు జొరు ;
 నొయ్యారి మెఱుఁగు సొమ్మాని వచ్చిన నీటు
 మణిభూష లిడునాఁటి మట్టుఁ దిట్టు ;

12. (౧) మిట్టి మీనై పడెన్ = మిడిసిపడెను. - తెఱవ చేపవలె నుండె నని భా.
 (౨) పచ్చకప్పుర మాయెన్ = అపురూప మాయెను. - పచ్చకర్పూరపుఁబలుకులవలె హృద్య
 ముగా నుండు నని భా. (3) ఒక బండికల్లు అయ్యెన్ = అలవికొనిది యాయెను. -
 బండికల్లువోలె నుండు నని భా. (౪) పచ్చపూస అయెన్ = కనుపదని దాయెను. - పచ్చ
 పూసల జేరువలె నుండె నని భా.

జేలన్ = గోళన్ = మూఁడుదను. బత్తి = అనురక్తిని. పలుచన బతిన్ =
 రాగవము నొందిరిని.

13. కేరున్ = తిరవ్వురించును. నలిపెంబు = తెల్లనినన్నవస్త్రము. వన్నె =
 రంగులవస్త్రము. కీల్లంటు = ప్రేమసిగ. సొరున్ = సొగసును. జొరున్ = కొట్టును.

గీ. నాతి రాయంచగుమిఁ గూడి నడచుమురువు

చెలులు గొలువంగఁ జనుచాటి సొలపు నలఁపుఁ,

జక్కఁదనములప్రోవైన చంద్రముఖికి

నిచ్చలపుయాపు లెన్నైన నింపు నింపు.

13

ఉ. మిక్కిలి తేజీమాడ మిఱుమిట్టులు గొల్పుఁ; జరించునప్పుడ

వృక్క! తభుక్కనక మెఱసినట్లగు; నేనున వచ్చు! నద్దిరా!

‘చొక్కపుఁబైడిబొమ్మ’ యనుచుం జను లాడిన నాడి; రింతె కా

కెక్కడిదోయి పో యలద్యుగేయి; మేనిలి నక్కడానికి? 14

ఉ. చిత్తజాఁదల్లి తూపు మొన చేసికఁ జేయుఁగ నిమ్ము; వై ధ్వజం

బెత్తిన నెత్త నిమ్ము, వచియించెకఁ గల్గిసమాట గట్టిగా;

నత్తరళాయతేక్షణ్యకటాక్ష విలాస రస ప్రవాహముల్

కుత్తుకబంటి తామరలకుఁ దలమునకులు గండుమీలకుఁ. 15

‘మెఱుఁగు’ = మెఱుఁగుటంగారపు. ‘మట్టుక’ = విధమును. ‘నిచ్చలపు యాపు’ = స్వభావ సిద్ధమయిన రూపము. ‘నింపు’ = నమ్ముచు. ‘నింపు’ = నిండించును.

14. మిఱుమిట్టు గొల్పుఁయు తభుక్కన మెఱయుటయు ఐంగారమున లేనివై నుభద్రయందును మెఱపునందును కలవిశేషములు. ‘పోయి’ = సామ్యము. ‘కడానికి’ = మేల్చి ఐంగారమునకు. నుభద్రదేహము మేల్చి ఐంగారము నతిశయించి మెఱపునలె ప్రకాశించుచున్నది అని భా.

15. చిత్తజాఁడు = మన్తభుఁడు. అల్లి - అల్లట ఉత్తరార్ధమున చెప్పబోవు మాటకు - అనగా నుభద్రాకటాక్షములు అని బాణధ్వజము లగు పద్మమృగ్యములకన్న అత్యంతోత్కృష్టము అని చెప్పినందులకు. తూపు = బాణమును. (తామరను) మొనచేసిక = గుఱివెట్టినను. ధ్వజం బెత్తుట = యుద్ధమునకు తరలుట - మత్స్యధ్వజమును ఎత్తుటయు - మన్తభుఁడు పద్మబాణమును మిసలేతనమును గలవాఁడని ప్రసిద్ధము. అత్త...ణ = చంచలములను వికాలములను అయినకన్నలుగల యా నుభద్రయొక్క - కటా...ముల్ = క్రేగంటిచూపులయొక్క శృంగారరసమును జలప్రవాహములు, కుత్తు...కుఁ = పద్మములకు కంఠప్రమాణమై యూపిరి నలుపనియనిది అని అర్థము. తామరల కెంతయుదకమైనను కంఠమువలనకే యుండును గనుక కంఠ ప్రమాణమనిభాషము. - తల...కుఁ = గండుఁజేపలకు ప్రాణహరణముచేయునని అని అర్థము. చేపలు నీటిలోనునిగి

క. అని తాల్చి బాయు; 'నేవకు

నని యెప్పటివలెనె తిరిగి యరుదేర దొళో?

యని యాస నేయు; 'వచ్చిన,

నన్మతోదరి నింక విడువ.' నని తలపోయు.

16

సీ. విరహాగ్ని శోర్మక నిధి దూఱుకొనెడు తాఁ

దపసివేసం వేల తాల్చినాఁడు!

కడలేనిసెకలఁ గందెఱునునోదయవేళఁ

దెలిసియుఁ బా నేల వచ్చినాఁడు!

శుకశారికార్పటులకుఁ దల్లడిలేదుతా

నుపవనంబున నేల యుండినాఁడు!

కరగతస్వము వోవు కరణిఁ జింతిలేడు తా

వెలది నేటికిఁ బట్టి విడిచినాఁడు!

గీ. నేరములె యొంచెద మటున్న, నేరి కైసఁ

గలవు పరికించి చూడ; నందులకు నేమి?

యంగసాంగత్యపారవశ్యమునఁ గాక,

యొటిఁగి యుండిన నతఁడు చే యేల విడుచు?

17

గీ. ఉనికి శృంగారవన మటు, యొంటిఁ దగిలె

నటు; విరహి యటు, యొంత నేనుఁడు కిరీటి.

యొందునవి గనుక తలను మంచివేయున వని భా. — నుభద్ర సేత్ర విలాసము పద్యము లను చేపలను తిరస్కరించుచున్న దనట.

16. తాల్చి = ధైర్యమాను. అగృత ఉదరిక = కల్లయైన కడుపుగలదానిని. మిక్కిలి నన్న పాటినదాని కలదాని ననుట.

17. విధి = దైవమును దూఱు = నిందించు. తా = అర్జునుఁడు. తపసి = యతి. కందెడు = తపించెడు. భున ఉదయ వేళ = తొలకఁ ముప్పులు తలసూపు కాలము (ఇతరకాలములకన్న మేఘోదయకాలము ఎక్కువ విరహోద్దీపకము). కర గత స్వము = చేత నున్న లిట్టి. అంగ...మునక = (నుభద్ర యొక్క) అవయవస్పర్శవలని మైమఱుపుచేతఁ గానియెడల. చే = నుభద్ర చేతిని.

నసమశరుం డింకఁ దనవైరి యగులలాట
లోచనునిఁ గెల్పు నని దయఁ గాచెఁ గాక.

18

సుభద్ర వలవంతం గూరుట.

క. ఇటు లాతఁ డుండఁగా, న
క్కుటిలాలక యుత నచటఁ గుసుమశరా ర్తిక
బెటిలి పడి, పాన్పువై న
ట్టిటు వడి, దనలోనఁ దాన యేకాంతమునకా,—

19

క. ఏఁ గోరినచెలువుఁడి ననుఁ
దాఁ గావలె నంచు వచ్చి దగ్గఱి వేడఁ,
గోఁగిలి యీ కిటు వచ్చితి,
నాఁ గా దని పెనఁగి; యెంత యవివేక మయో!

20

ఉ. దిద్దన లేది న న్నతఁ డతిప్రళయదంబునఁ జందమామతా
నిగ్గుటరంశుమీఁదికియి నెమ్మి గ రాబ్జము వట్టి యీడ్చినకా,
బిగ్గఁ గవుంగిలించి సుఖ నీరధిఁ చేలఁగ నీక, నా కయో!
సిగ్గునువేర వెంటఁబడఁ జెల్లు నొకో ప్రతిబంధ మయ్యెడక!

21

క. తొల్లిటివలె నేవకుఁ బోఁ
జెల్లునె; మావారు పెండ్లి చేసెద రిదిగో

18. అర్జునుడు కృంగారవనము దుండుట బంటిగాఁ జగుట విరహముపాలై యుండుట - ఇవి అర్జునునికి ప్రతిహాలములు, మదనని కమకూలములు. అనమశరుండు = దేసి యలుగులవాఁ డగు మదనుండు. లలాట లోచనునికా = శివుని. అర్జునుడు మాయా కిరాతుని శివుని పీర్చిన కథను ఇట ననుసంధింపవలయును.

19. కుసుమశర ఆర్తికా = మదన వ్యధచేత.

21. దిద్దనకా = గుర్రంబు. అతిప్రమదంబురకా = మిక్కిలి సుతోషము చేతను. చంద...కయి=చంద్రకౌత మణినిర్మితమైర కాంతిగలచేదికమీఁదికి. నెమ్మిన్ = మక్కువచేత. సుఖ నీరధికా = సుఖ మనునముద్రములో (నముద్ర మునంతటిసుఖములో ననుట). ప్రతిబంధము = ప్రతిబంధకర్త ము.

22. ఎల్లి = రేపటిదిగమే. పైకొన్నకా = అంగీకరింపదయ్యవల. ఎల్లదము =

నెల్లి దమ కంచుఁ బలికితి ?

నెల్లిద మగుఁ గాదె తిరిగి యేఁ బైకొన్నా ?

22

సీ. ననుఁ దా వలచి వడ్డ నలఁకువల్ దీటుగఁ

కై నేయ నెన్నఁడుఁ గలుగునొక్కొ ?

పెనఁగి చే విడిపించుకొనిన సేమి వోవఁ

గెలన నెన్నఁడు నిల్వఁ గలుగునొక్కొ ?

ప్రియ మెటుంగక యడ్డపెట్టిన దుడుకు వోఁ

గల్గొని మెన్నఁడు గలుగునొక్కొ ?

మోహతాపము దీట మోవిచక్కెరపాన

కమున నెన్నఁడు దేల్పఁ గలుగునొక్కొ !

గీ. యెంటి శృంగారవనములో నునిచి వచ్చి

నట్టి నెంజలి యెల్లఁ జో నానృపాల

తిలకుఁ జేర్పంగ నెన్నఁడు గలుగునొక్కొ

యాము గవినిన కుచకుంభ సీమయందు ?

23

క. అని యెంచరానికొప్పులు

మనమునఁ దలపోయు, భావమగ్నతచేతం

గను మూయుఁ, గలసినటు కల

గని సంతస మందుఁ, చెలిసి కళవళ మందున్.

24

సీ. ఉదయాద్రియెరగలి నొరసి మీఁద వెలుంగు

జలజారి వేడివెన్నెలలు గాయ,

శులకన (అవమానము).

23. నలఁకువల్ = శ్రమలు, కై నేయుట = అలాకరించుట, కెలనన్ = చెంతను.

అడ్డపెట్టిన = అటంకముచేసిన - దుడుకు = దౌష్ట్యము, కల్గొనిము = వివాహము.

24. భావ...తన్ = భావ మతనియందు మునిగియుండుటచేత. కలసినటు =

ఇరువురు ఏకమైనట్లు. కళవళము అందున్ = విచారపడును.

25. (గ) ఎరగలిన్ బరసి = కార్చిచ్చుతోఁ గలిసి. జలజారి = చంద్రుడు.

హరుకంటినెగ కోర్కె యాజితేజినమారుఁ

దలరుఁ జిచ్చువాఁడ ముఖులు లేయఁ,

బాముకోటలతోడ సాము చేసినగాడ్పు

విసపువి తై నోరి వెంటు సూటఁ,

క్రొంచాచలముపోటుగంటి మాజినరాజ

హంసముల్ వడి హాహాహాళులు నేనఁ,

గీ. వేగునంతకు వలనంత వేగు నంత

నంతిపురమునఁ బ్రమద వనాంతరమునఁ

గృష్ట కృష్ణా యటంచు నా కీరవాణి,

రామ రామా యటంచు నా రాజకుతుండు.

25

(అ) హరు=రుద్ర నియొక్క. ఆజితేజినమారుడు = గడిచేజినమన్న భుండు, అలరు... యన్ = పువ్వుల నెడు అగ్నిమయములయిన పదునుగలబాణములను వేయుచుండఁగా.

(ర) క్రొంచ అచలము పోటుగంటిక్ = క్రొంచ వర్షతపు గాయముగుండ. హాహాళులు = దొప్పి. [ఎరగలి, నెగ, కోటలు, గంటియు హింసాకరములు. ఒకరిని బాధించుటకై తాము అత్యంతబాధ నొందిన చంద్ర మదన మలయానిల రాజహంసములు క్రూరత వహించి వ్యధ పెట్టఁగా నని భా. కొండలయందు బావాగ్ని యుండుట, ముక్కంటికంటి నుంటచే మదనం డీల్గుట, శరదృతువుఁ హంసలు మానసనకోవరమునుండి క్రొంచరంధ్రము గుండ మాజివచ్చుట, సాము గానిని మేయుటయు ఇట ననుసంధేయములు.]

అంతక్ = అంతకును, వేగునంతకుక్ = తెల్లవాణువణును, — అకీరవాణి = చిలుకఘంటులుగలదైన సుభద్ర, అంతిపురమునక్, *కృష్టకృష్ణా = క్రీకృష్ణా క్రీకృష్ణా (అర్జునుఁడా అర్జునుఁడా అని శ్లేష), అటంచుక్ = అని న్న రించుచు, వేగుక్ = పరిత పించును; ఆరాజకుతుండుక్, ప్రమదవనాంతరమునక్ = కేళివనియందు, † రామ రామా = క్రీరామా క్రీరామా (పీరమణి పీరమణి అని శ్లేష), అటంచుక్, — వేగుక్; ఇరువురును హరిస్తరణవ్యాజమున నొండొరులం దలపోయు చుండి రనుట. [తతః ప్రవి శతి రాజావిదూషక్ శ్చ అనువిధమున భిన్నవాక్యములనుగా గ్రహించి 'వేగునన్' అను నేకపదన ప్రయోగమును నిర్వహింపవలయును.]

* 'అర్జునః ఘల్లనః పార్థః కిరీటి శ్వేతవాహనః ।

బీభత్సో విజయః కృష్ణః సవ్యసాచీ ధనన్జాయః'.

† 'సువర్ణ రమణీ రామా.' అమరః,

క. చెలులు ప్రసంగవశంబున

నలరెం గడు విజయభవన మనినన్, నవలా

దెలియ వినున్, గలయఁ గనున్,

బలుమటు బా గౌఁ గిరిటివచ్చ జటన్మన్,

26

క. మనమున నున్నది మొగమునఁ

గనిపించుం గాన, గట్టిగా మదిలో న

ద్వనభావ మునికి, నపు డ

ద్వనభావము మొగమునండు సుదతికి నిల్వెన్.

27

వదినెలు సుభద్రను గుట్టెటింగి మేలము లాడుట.

సీ. 'పులకించె మే నేమి తలఁచుకొంటివే' యంచు

మేలంబు పచరించె మిత్రవింద,

'యిన్నాల్లవలె మన సిద్ధి మాటాడవే,

యెందు దృష్టి' యని కాళింది తెగడె,

'జెలి పెండ్లికత నెప్పుడెవి యొగ్గి వివ వేమి'

కలదులే యని గేలి సలిపె భద్ర,

'వలపువాసన మించె గలికి నీమొగ,' మంచు,

ద్రుతి నెఱపె సుదంత కొంత,

గీ. జాంబవతి నవ్వె, లక్షణ సరస మాడె,

నే లగడు చేసెదరు ముద్దురాలి ననుచుఁ

బలికె రుక్మిణి, సత్య క స్థిలిపె, నపుడు

చిన్ని మఱుదలి మోహంపుఁజిన్నె లెటింగి.

28

26. విజయ భవనము = విజయముతోఁ గూడుకొనిన గృహము. నవలా = నుభద్ర. కిరిటి చచ్చలు = మరకత మణులు. — విజయనామమును కిరిటినామమును అర్జునునకుఁ గలవు గనుక ఆపేర్లు వినఁజెడింపన భ్రమ చెంది వినును జూచును అని అర్థము.

27. అర్జునభావము = (1) అర్జునభావము (2) తెల్లదనము. సుదతికిన్ = శ్రోభనదంతములు గలదానికి) సుభద్రకు. — విరహపొడిమ మొగమునం దొఁచె నని భా.

28. మేలంబు పచరించెన్ = పరిహాసము చేసియ, తెగడెన్ = ఆక్షేపించెను.

క. "అంగన, యిన్నాల్లను ముని

చెంగటికిం బాటిపాటి నేనలు గావిం

పంగాఁ బోదువు; నేఁ డటు

తొంగియుం జూడ వతఁ డేమి వోయు నేనెగ?

29

ఉ. అక్కల, చూడ వేటి కల యచ్చిఁబుచ్చి నేయునంచలం?

జెక్కిలి గొట్టె దేమిటికిఁ జేరంగ వచ్చిననుద్దుఁజిల్లుక?

ముక్కు మొగంబుం జూడ కటు ముట్టకు బొమ్మనె దేల బోట్ల? నో

చక్కెరబొమ్మ, నీవెగటు జూడఁ సూచిన విధంబు చెప్పుడుక.

30

ఉ. ఎవ్వనిం జూచి మేలుచడితే యరవించుకాక్ష! నీమనం

బెవ్వఁడు సొచ్చు? జెప్పంగదవే ముఁజోటల నీది. నిన్న నేఁ

డెవ్వనిచెల్వ నీయెదుట నెన్నఁబడక వివరాంగి? నేర కా

కెవ్వరు నీకుఁ బ్రాణపద? మేటికి నాఁచెదవే తల్లోదరి?

31

ఉ. బాలసమీరణంబు పయిపాటున నించుక సోఁకక గడు

మాలుచు నుండుఁ గౌ; నల వినోదపు నుద్దుఁ నుద్దుఁబుచ్చి వై

వ్రాలినఁ గండుఁ గేలు; పువ్వుఁబడి నీ నుచుచే; ని దేవలిం

దాళునొకొ వియోగశిఖి బా నెదలోఁ దరికోఁ దలోదరి!"

32

వలపు వాసన = పరిమళసంబంధము (పురుషుని మోహించిన భావము అని గూఢభావము.)

త్రస్తరి = పరిహాసము. కక గిలిపెక = కన్ను గీచెను.

30. అల...లక = మిక్కిలి మాలిమి చేయుచుండెడి యా హంసములను. బోట్లక = చెలులను.

31. మేలుపడితే = మోహించితివే. వినత అంగి = (స్తనభారముచే ఇలచుక) పంగిన మేనుగలదానా. ప్రాణపదము = ప్రాణస్థానము - ప్రాణమువంటి ప్రియసఖ యనుట. తలోదరి = అరచేలివలె పలుచనైన కడుపుగలదానా.

32. బాలసమీరణంబు = పిల్లతెప్పెర. పయిపాటునన్ = వైమెని. ఇంచుక = కొంచెముగా - దేహమువైనేగాని ఎదలోనికిం గాదనుట. కొను = నడుము. వినోదపు నుద్దుఁ = వింతమాటలు నేర్చిన, వియోగ శిఖి = విరహ మను చిచ్చు. కాక, ఎదలోక, దరికోక = ప్రజ్వలిల్లుచుండగా, ఇవి...నొకొ = ఈదేహ మేరిగి ఓర్చునో.

క. అని వారికి వారందఱు

మనమునఁ జోచినటు లాడు మచ్చికమాటల్

విని సిగ్గున నయ్యెలజ

పని యూరకయున్న; నపుడు వారలలోనఁ,

33

ఉ “లెంకఁగ నేలుకోఁగలదు లే మగనిం దరితీపు చేసి, మీ

నాంకునిపాద మాన; మన మాదట వేడిన మాటు వల్కుఁగాఁ

గొంకెడు నంబు మీ రిపుడు గోలని చూడకురవ్వు; నేర్పుఁ బో

చంకఁబిడ్డ లూడిపడ సారసలోచన మాట లాడఁగఁ.

34

గీ. క్రాగి యున్నది మిగుల నంగంబు సూడఁ,

గలవరించుచున్నది కలదొ యేమొ

సోకు? డల్లసన్నాసికే చూపవలయు

భామ,” నని పల్కి నా సత్యభామ నగుచు.

35

క. ‘ఈలీల నుండి, మన మిటు

మేలము లాడంగ నేమి విడిమేలమొ?’ యం

చాలో సత్య సుభద్ర హి

తాభుఁ కినుమంత యారహస్యము దెలిసెఁ,

36

34. సారసలోచన = పద్మములవంటి శేత్రములగుల యానుభద్ర. తరితీపు = ఉపేక్ష (అపేక్ష యొడ). లెంకఁగఁ = దానునిఁగా. మీనాంకుని = మన్మథుని. అనఁకోడు. అడఁక = ప్రేమతో. కొంకెడు = జంఖచున్నది. గోల అని చూడకురవ్వు = తెలియని దని తలంపకుండు.

35. కలదొ యేమొ సోకుడు = దయ్య మేమైన సోకినదేమో (అజాఁకుని స్పృశ యేమైన తగిలిన దేమో అని భా.) భామను = ఈనుందరిని.

36. ఈలీల = ఈయటాట - ఇట్లు అశ్రద్ధగా అనియు - (ఈలఁ ఈలఁ = ఈలీలఁ = విక్రొక్క సిగ్గునందును - అఁగా నుభద్ర సిగ్గుపడినందుల కెల్ల - అనియు), మేలము లాడంగఁ = మేళమగట్టి నటనయొచున్నయెడల - కోడిగము లాడుచుండిన యెడల అనియు, విని విడిమేలమొ = విని యుభద్ర వము సంభవించునో అనఁగా అంత్యావస్థ సంభవించు నేమో, ..., అలోక = అరమమమున, సత్య = సత్యభామ. మభద్ర = మభద్రయొక్క - హిత ఆశలకుఁ = అర్హులకు, ఇనుమంత = కొంచెము, అరహస్యము = మభద్రజానుల గూఢదర్శన, ...

శిశిరోపచారములు.

క. గుసగుసలఁ బోయి, వలపుల

కిసముసలని తెలిసి రసికకిసలముసానుల్

బిస కిసల ముసుమ విసరము

వెస మసలక తెచ్చి, శిశిర విధి బాలస తై,

87

శా. కన్నీటఁ జలకంబు లాచ్చి, చలువల్ వైఁ గట్టఁగా నిచ్చి, మే

నక నిండాఁగఁ జందనం బలఁది, విన్నాణంబుగాఁ గప్పురా

నక నామం బిడి, క్రొమ్మడిక విరులదండల్ నించి, హారావళుల్

చన్నుంగ్రేపులఁ దార్చి, రప్పుడు చిలుల్ చంద్రాస్యకుఁ నేర్పునకా. 88

సీ. బోటి మధువ్రతంబులకు దండము వెట్టి

మకరంద మధరబింబమునఁ జిల్కెఁ ;

జెలి గంధవహున కంజలి చేసి నెత్తావి

పుష్పకర్పూరముల నమర్చె ;

87. రసిక...బుల్ = సరసురాండ్రును చిగురువంటి చేతులుగలవాడును అయిన యాచారిక తైలు. గుస...యి = ఒకరితో నొకరు రహస్యము లాడుకొని, వలపుల...లు = ఇది మోహమువలని వికారములు, ..., బిస...ము = తామరతూండ్లయొక్కయు చిగురుటాకులయొక్కయు పుష్పములయొక్కయు సమాహారమును, వెసక = త్వరగా. మసలక = విలంబముచేయక, ..., శిశిర...లై = శైతోష్ణపచారములు చేయుటయందు దానక్షికలవారై.

88 శైతోష్ణపచారవిసరము:—జలకంబులు ఆర్చి = స్నానము చేయించి. విన్నాణంబుగాక = నేర్పుగా. క్రొమ్మడిక = కీలుగంటునందు. హార ఆవళుల్ = ముత్యాల పేరుల పేజలను. క్రేపులక = శిఖరములయందు [పా - క్రేవలక = ప్రక్కలందు.] తార్చిరి = కడియించిరి.

89. (౧) బోటి = ఒకానొకచెలికతై. మధువ్రతంబులకుఁ = లేనపిండులకు (కుమ్మెదలకు) మకరందము = పూజేసెను. అధరబింబమునక = (సుధద్రయొక్క) దొండ వండువంటి పెదవియందు. (౨) గంధవహునకుఁ = వలపు మోహరికి (మలయవాయువునకు).

* 'కిప్పునం / పున్నామం బిడి, క్రొమ్మడిక విరిసరంబుల్ నించి' అనుపాఠంబున 'కిప్పురంపున్నామం' అనుచో పరుషవర్ణములకు ముందు విహిత మయిన సుగాగమము స్థిరమునకు ముందు వెట్టఁబడియున్నది.

నాళి బిసాహరపాళిః బ్రణమిల్లి

నవమృణాలములు బాహువులఁ గూర్చె;

నకి కెందలిరుదిండులకు వందన మొనర్చి

చిగురుటాకులు పాదయగళిః జేర్చె;

గీ. సరగ నిటు లందఱును మీప్రసాద మనుచు,

బంచసాయక దేవతాబలము నెల్ల

వేడికొని, తగునట్లు గావించి రపుడు

చంచలాక్షికి శిశిరోపచారవిధులు.

39

గీ. కలయఁ బన్నీరు చిలికి, శ్రీగంధ మలఁచి,

విరులు వైఁ దార్ప, నపు డొప్పెఁ దరుణి, మేటి

మగని నరు గెల్వ వలరాచ మానటిఁడు

పూజ నేసిన యగ్గజరాజ మనఁగ.

40

ఉ అంగనగుబ్బచన్వైఱుఁగు టందపు మేలిపసిండికుండలం

బొంగఁ దొడంగెఁ జొచ్చిలఁగఁ బూసినగండము తాపనహిన్, 'సం
ఉరోజములక్' = స్తనములందు. (3) ఆశి=మఱియొక చెలి. దిన ఆహార పాళిక్ =
తామరతూండ్లు బోనముగాఁగలవాంసల గుంపునకు. నవ మృణాలములు = క్రొత్త (అప్పుడే
కోసిన లేత) తామరతూండ్లను. (ర) కెందలిరుదిండులకు = ఎఱ్ఱనిచిగుళ్లను దినుకొని
లకు, పాద యగళిక్ = అడుగు దొరియియందు.

సరగక్ = నడిగా. మీప్రసాదము అనుచుక్ = (అమకరందాదికమును మధుప్రతా
దులయొక్క) (భక్తుల కీయఁజును) భుక్తకేవలము అని వలకుచు - (మీయొక్క ప్రసాద
మును అనఁగా అనుగ్రహమును మా చెలిపై నెఱపి దాని ప్రాణమాలను గైకొనక కావుడు
అనుచు - అనియ్య). పంచ...ముక్ = (అయిదు బాణములవాడయిన) మదనదేవుని
యొక్క పరివారమును. తగునట్లు = ఉపచారవస్తువులకును ఉపచరితావయవములకును
సామ్యము శోధిల్లు నట్లుగా.

40. కలయక్ = ఒడలనంతటను. అలఁచి = (కుచాదులకు) పూసి. మేటిమగనిక్ =
గొప్పకూరుని. వలరాచ మానటిఁడు = చున్న ఘోర దను వీరుడు. — గజపూజయందును ఒడ
లెల్లం దడియ పన్నీరు చల్లి తుంభస్థలాదులకు గండము పూసి పూమాలలను వైతురు.

41. అంగన = నుభద్ర యొక్క. చక్ = చప్పులనెడి. కుండలక్ = కుండలయందు.
జొచ్చిలఁగక్ = చిక్కనివదనుగా. తాపనహిన్ = మదన తాపము నెడునిప్పులేత. సంకురి

పంగి కటారి వీరునకుఁ బాలును బియ్యము లేని పొంగలో
పొంగలి' యంచు సయ్యలరుఁబోఁడులు సారెకు గేలి నేయఁగఁ. 41

(పంచచామరము.)

మెఱుంగుఁబోడి కిట్లు చల్వ మేర మీఱఁ జేసినం,
గుఱంగటన్ నిలంగ రాక కూర్చి వెచ్చ హెచ్చఁగాఁ,
దుఱంగలించుచింతతోడ దూటి పల్కి రంత వే
మఱున్ మరున్ మరున్మృగాంక మత్తకోకిలాదులన్.— 42

మ ద నో పా ల ం భ ము.

క విరివింటివాడవు గదా,
శరణాగతు లైనపాంథజనులను రక్షిం
తురు గా, కిటుల నువేక్షిం
తురె, వైకము గూడఁబెట్టఁ దొడఁగుచు, మదనా? 43
క. అలరువిలుకొండ; వహృతము

చిలికెడునెల యేల! సామిచే గాదె వియో

కటారి వీరునకుఁ—మన్నభునికి (మృతిచెడియొ ప్రభావము నగపఱుచువాఁడు వీరుడని
లోకవాదము.) పాలు...చుక—అట్టిపొంగలి యని యాగందపుఁబొంగును పలికిరని భా.

42. మెఱుంగుఁబోడికిన్ = మెఱుపుఁదీగవంటి శరీరముగల సుభద్రకు. మేర
మీఱన్ = అతి విస్తారముగా. గుఱంగటన్ = ఆమెసమీపమున. నిలంగరాక = నిలువ
శక్యముగాని యట్లుగా. కూర్చి వెచ్చ = వలపు వేడి. తుఱంగలించు = ఉత్కటమును
చున్న. దూటి = నిందించి. వేమఱున్ = పలుమాఱు. మరున్ = మన్నభుని. మరుల్ =
మలయమారుతుని - మృగాంక = చంద్రుని - మత్తకోకిలాదులన్ = మదిందిన కోయిల
మొదలగువానిని (అదికల్లముచే భృంగ కుక కాదికొడులను గ్రహింప నలయును).

43. విరివి యింటివాడవు = సంపద్విజృంభణకల యింటివాడవు - వి
రివింటివాడవు = పూ విలుగలవాడవు అని భా. శరణ...లను = నీ యింటికివచ్చిన
మార్గములను (అతిభులను). శరణుఁజొచ్చిన విరహుల నని భా. రక్షింతుమిగాక—(అతిభృ
మొనంగి) పోషింతురుగాని - ప్రాణదానము నేయుదురుగాని అనియు. వైకము =
భవమును - వికసనమానము ననియు.

44. అలరు విలుకొండవు = ఒప్పుచున్న విలువిద్యుగలవాడవు - పూవిల్లు గల

గుల నేచఁగ? విండ్లములు

గలవారికి దోడు చల్లకడవలవారే?

44

ఉ. చక్కనివారిలో మిగులఁ జక్కనివాడవు గాన, నీ కె నా
చక్కనివారిఁ జంద్రుని వసంతునిఁ గూరుచుకొంటి; వంద మాఁ,
జక్కెరవింటిరాజ. యొకసక్కె మ దే మని కూర్చుకొంటి వ
మ్మక్క! యరూపకం బయిన యా యెలతెమ్మెర నాలిబూతముక! 45

గీ. రమకు నట్టింటిపగవాడు కమలవైరి;

కంసుఁ బోలిన యుగ్ర శేఖరుడు వాడు;

మేనమామని చూడకు, మాను చెలిమి;

యకట వైవచ్చు పెలుఁగవే హరికుమార ?

46

వాడవు అనియు. అమృతము చిలికెడు = అమృతమును చల్లుచుండెడు - పెరుగును
ద్రచ్చుచుండెడి అనియు. నెల=చంద్రుడు. సామిచేన్=చేవరవారి చేత. వియోగులన్
వీచఁగన్=విరచులను బాధించుటకు. విండ్లు...వారికిన్=ఫలరూపములు చేత నున్న
వారికి. తోడు=సాయము. చల్ల కడవల వారే = మజ్జిగ కడవలు పట్టుకొని వచ్చెడి
వారా-చంద్రుడు అమృతము చిలుకుటచే మజ్జిగ కడవవాడుగా చెప్పఁబడినాడు.

45. నీకుకా ఎవ బొ = నీకు సమానమైనట్టి. అంసము బొక = అపని సరి
గానే యున్నది. ఎకసక్కెము = హాస్యాస్పదముగా - ఏకసఖ్యముగా అనియు. అన్న
క్క = ఆశ్చర్యము. ఆరూపకంబు=రూపము లేని-కురూపముగలది అనియు. ఎల...
ముక=లేకవాయు వను నాలిముచ్చ పికాచమును - లేతనియు మందమును పంచ
భూతములలో నొకటియు నగు గాలిని అనియు.

46. కమలవైరి=పద్మశత్రువైన చంద్రుడు, రమకుక=లక్ష్మీదేవికి, నట్టింటిపగ
వాడు = నడియింటినున్న శత్రువు - లక్ష్మీకి ఇల్లు అగు కమలమునకు శత్రు వని భా.
కంసు...డు = కంసునివలెనే అతికఠినాత్ముడు - ఉగ్రునకు అనగా శివునికి శిరో
భూషణుని భా. హరి కుమార=కృష్ణపుత్రుడైన మున్నభా. వైక వచ్చుట=నీకు అపా
యము చేయంగదంగు నని-ఆకాశమున పైగా పోవుచుండు నని భా.-లక్ష్మీకి మద
మెడు పుత్రుడు, చంద్రుడు అన్న; కంసుడు మేనల్లుఁడగు శ్రీకృష్ణునికి హానిసేయం
గదంగినవాడు:-కంసునివలె చంద్రుడును ఉగ్ర శేఖరుడును నీకు మేనమామయ్య కాన
పిలిచలన నీకు అపాయము తప్ప దని భా.

మ ల యా ని లో పా లం భ ము.

క. తరుణిమయితావియ్యాసునఁ

బురికొల్పెడు నిన్ను గండపుంగొండ యటుల్,

పురికొల్పెనె తానుం దా

మరకొలఁకుల రమయు మలయమరుదంకురమా?

47

క. తెచ్చెర నీ కెం తెచ్చె ర!

కమ్మనివిలుకాని దొరపు కమ్మని, నెలఁ బై

రమ్మని, యలి పిక శుక నిక

రమ్మని గా నిలిపి, ముందరగ వచ్చితివా?

48

(ఁచఁచామరము.)

జోహారు మీకుఁ జల్లగాఁగఁ జూడుఁ డోసమీర కం

జహారులార మంటమారి శంఖరారిఁ కూడి యీ

47. మలయ మరుల్ అంకురమా = ఓ గండపుంగొండ గాలిమెలకా, గండపుంగొండ, తరుణి...నుఁక — ఎలజవ్వని యగు మాచెలిమేని పరిమళము తనకు లేదని మాచెలిపై మాత్సర్యము పూనినదై, నిన్ను, పురికొల్పెడు = మాచెలిమీదికి ప్రేరణచేయుచున్నది సరియే, ...రమయుక = లక్ష్మీయ, పురికొల్పెనె = (చెలిమేని నెత్తావి తనకు లేదని అమెపై మాత్సర్యము వహించి నిన్ను అమెమీదికి) ప్రేరించినదా యేమి. గండపుమాఁకుల తాదిచేత మాత్రమే గాక ఓర్వ సరస్వరథముచేతఁ గూడను విల మాచెలినేఁచెదపు అనియు, చందనపద్మములతానికన్న మధ్యమేనితాని యుత్కృష్టమనియు భా.

48. ఎంత ఎచ్చెర = ఎంత యొయ్యారమురా, కమ్మనివిలుకానిక = మన్మథుని, దొరపు కమ్మ అని = నీకు ప్రభువుగా నుండునట్లు వేఁచుకొని, నెలఁ...ని = చంద్రుని పై పెట్టు గారమ్మని (అకాకమాగ్ధమాన నేలేరు మని యనియు), ... నికరమ్మ = సమానామాను, అని గా నిల్పి = అనువుగా అనఁగా వెనుకతోడుగా నుంచుకొని.

49. జోహారు = నమస్కారము. ఓస...లార = ఓ మలయానిలుఁడా ఓ చంద్రుఁడా. మంటమారి - కోప (= మంట) వ్యభావుఁడైన - (శివుని కంటిమంటలకు ఓర్చిన అనియు). శంఖరారిక = మన్మథుని (నీటికి శత్రుత్వమున యుగ్గిని - అనఁగా - అగ్నివలె విరుద్ధువాని అనియు). చకోర లోచనక = నెన్నెలపులుఁడులవంటి కన్నులుగల యీ మధ్యమ. గోహారు = తోభ. రేచినక = రేచినయెడల. భుజంగహారు = పాఁపపేరులవాని (శివుని) యొక్క. — శివుఁడు సమీరచంద్రులను తన పాముల చేత కఠినించి

గొహరు నేయ నేల యీచకోరలోచన భుజం
గహరుపాద మాన మీకుఁ గాఁక లింక రేచినక.

49

చంద్రోపాలంభము.

క. వల వెక్కడ లేదా? యీ

యలికుంతలతలనె వేగెరా? యేచ కిక

జలికాలఁ ద్రోచి విడువుము,

చెలి మిక్కిలి మనసువేద, శీతలపాదా.

50

చ. శివుఁ డిటు ర మ్మటంచు దయ చేసినచోఁ దలకెక్కి, తుగ్గవై

భవమునఁ జూచుచో నడుగు పట్టితి, వే మనవచ్చు నీగుణం?

బవు నవు, నందినక సిగయు నందకయున్నను గాల్గ్ల పట్టుకొం

దువు హరిజాంక; వేలకొలఁదుల్ గద నీనడకల్ దలంపఁగక. 51

జుదమని నుదుటికంటితో మాసి చెలిని కాదు నని భా. పా మయిన రాహువు చంద్రక
త్తువుగాన చంద్రునికి పామువలన భీతి యనియు, పాములకు గాలి యాహార మనియు,
ననుసంధింపవలయును.

50. వలపు = మోహము. వెక్కడక = లోకములో మఱివరికిని, లేదా,
ఈ...నా = ఈ సుభద్ర తలపైనే ప్రాప్తుపొడిచినదా - ఈమె కొక్కతెకే కలిగి
నదా, ఏచక కికక, చెలి...ము = అనఁగా లోకమందు పోలేరవ్వు మారవ్వు మొద
లగు కత్తులకు నూర్చి 'మాపిల్లవాడ్రను చెలికాలఁ దన్నిపో తల్లి' అనఁగా 'చెల్లని కాలి
తో కడగా ద్రోసిపో అమ్మా' అని ప్రాప్తింపుట మర్యాద గనుక-ఆ ప్రకారము చేయు మని
నలికి రని అర్థము. నీ చెల్లని కిరణములచే స్పృశించి పొ మ్మని భా.—శీతల పాదా =
చెల్లని యడుగులు (కిరణము లనియు) కల చంద్రుడా, మనసువేద = దీనురాలు -
నీ జన్మస్థాన మయిన మనస్సు చెడు ననియు హృదయము - 'చచ్చిమా మనసో కారః'
అనుక్రమి ననుసంధించుకొనవలయును.

51. తల కెక్కితి=నెత్తి కెక్కితివి - అనఁగా గర్వించి అమర్యాద చేసితివి -
శివుఁడు చంద్రేశ్వరుఁ డని భా. ఉగ్గ...చోక = తీక్షణ భావముచే చూచిన సమయ
మందు-అడుగు పట్టితివి = అడుగంటి పోయినాడవు-అనఁగా అప్రసిద్ధుడ కయి పోయి

* 'ఏచ కికక...గాలి' - అనుటకు పా — 'అవలికిక' | జలికాల' - ఈ పాదము -
వలపు (= నెత్తావి) ఇంక నెదఱతో గలదు - నెత్తావి యీసున ఈమె నేచుచున్న దక్షి
ణపుఁ జ్ఛగాలిని నీపాదములతో (అవలికిక) చెలి దిక్కునుండి వేయదిక్కునకు ద్రోసి
పొమ్మ అని యధికార్థము.

గీ. కలశవారాశిఁ బుట్టుట, గ ప్పెనయుట,
 శైలచాపశిరోధివాసంబుఁ గనుట,
 యెవ్వరికి నంట రాకుంట, యెఱిఁగి, కాల
 కూట మన నేమి నినుఁ జంద్ర, నేటనుండి? 52

గీ. భువనజాతార్తికరమూర్తి వపుట కడలి,
 కడలి గరళంబు నిన్ను నొక్కటిగ నెంచి,
 త్రాగు తలఁ జోసికొ మ్మని వేగ హరున;
 కిచ్చి నీరుచి యిఁక నెంచ నేల చంద్ర? 53

ఉ. చక్కెరవింటిరాజు నగచాపునితో నెదిరించి పడ్డనా,
 బెక్కడ నుంటి వీవు? మధు వెక్కడ నుండెను? మందమూరుతం
 బెక్కడ నుండె? సిగ్గుపడ రే! మిపు డాతఁ డదృష్టరేఖచే
 రక్కొని క్రమ్యుటం బ్రతికి రాగ వజీర్లయినారుగా శశీ! 54

వివి. పిరభద్రావతారమున తన్నినప్పుడు పాదముఁ బట్టుకొంటి నని భా. అబ్బి... కాళ్లు-
 లక్ష్యవాచ్యార్థముల రెంటి నరయవలయును. వేల కొలఁదుల్ = సహస్ర సంఖ్యలుగలవి.
 (వేల=) సమయమునకు తగినట్టివి (ఉచ్చసీచభేదము లేని వనుట) - పాటుం బోటు ననియు.

52. కలశవారాశిఁ = క్షీరసముద్ర ములా. కచ్చ ఎనయుట=నలపుం జెందుట.
 శైలచాప = గట్టుబిల్లునియొక్క (శివునియొక్క-) శిరః = బొదలయందు - అధివాసం
 బుకా కనుట=ఉనికిం బొందుట అని చంద్రపరము. శిరోధికా = తొత్తుకయందు అని కాల
 కూటవరము. అంటరాకుంట - దూరముచేత నని చం. ప. - దహించుటచేత నని కా. ప.
 అనకా విమి = అన్నం ద ప్పేమి కలదు. - అట్లు బాధించువాడ నని తా.

53. భువన జాతార్తికముల సమూహమునకు (కములములకు అని భా.) ఆర్తి కర
 మూర్తిని = సీద సేయు స్వరూపముకలవాడవు. అడలి = భయపడి. కడలి = సము
 ద్రము (కర్తృపదము). గరళంబుకా = కాలకూటమును. ఒక్కటిగకా = సమానముగా.
 నీరుచికా=నీ కాంతిని - (చవిని అనియు), శివుఁడు కాలకూటమును త్రాగి చంద్రుని శిర
 మున పసించె నని చమత్కారము.

54. నగచాపునితో = గట్టుబిల్లునితో. అతిపటిష్ఠసాధనుఁ డని యభిప్రాయము.
 పడ్డనాడు=భస్మమై కూలినదినమున. మధువు=వసంతుడు. సిగ్గుపడరేమి - సమయము
 వచ్చినప్పుడు ప్రభువును విడిచి పాటిపోయితి మను సిగ్గు లేక యున్నా రేమి. రక్కొని =
 కోలాకొన్నవాడై. వజీర్లు = ఎంతయు నాస్తమంతులు - మీరు నీతిలేని వా రనుట.

కోకిలాద్యుపాలంభము.

క. మాకలకంఠియు నీవును

నేకగ్రీవముగ నుండు రిన్నాళ్లు; నయో!

కోకిల, యిపు డే లలంచెదు?

నీ కగునే యిగురుబోడి నెత్తురు ద్రాక్ష?

55

క. కొమ్మపయిఁ బక్షిపాతము

నెమ్మెయి నెఱపుదు; వి డేల యేచెడ వకటా!

కమ్మగ నవాతుచక్కెర

కమ్మగ మాటాడుతవర కలకంఠవరా?

56

ఉ. కల్లరిత్రాచు నిప్పుకలు గైకొను కేకి చకోర పాలికిం

జెల్లిను జెల్లుఁ గాక, సరసీజ బిసంబు లిగుళ్లు మేసి భా

నీల్లెడు మీ కయో! విషము చిల్కంగ వేడిమి గుల్కఁ బల్కఁగాఁ

జెల్లునె! యో మరాళ పిక శేఖరులార, వచింపుఁ డింపుగఁ.

57

55 మా కల కంఠియున్ = అవ్యక్తమధురమైన కంఠవాదముగల మా నుభద్ర యును (నుభద్రయు నీవును ఇరువురును కలకంఠులే యని స్వార్థము). వికగ్రీవముగన్ = ఒక్కచూటగా - అత్యంతసఖ్యముగా ననుట - వికవిధమయిన స్వరము గలవారై అని భా. అలంచెదు = శ్రమపెట్టెదవు. ఇగురు...ద్రాక్ష = చిగురువంటి మృదుదేహముగల (యత్యంతప్రియ) సఖయొక్క రక్తమును పానముచేయుట - చిగుళ్లయొక్క (హోడి=) మార్దవ మనునెత్తురును పానము చేయుట అని భా.

56. కొమ్మపయిన్ = నుభద్రమీచదు. పక్షిపాతమున్ = అభిమానమును, ఎమ్మెయిన్ = ఎల్లవిధముల చేతను, నెఱపుదువు = ప్రకటించుచుండువు - వృక్షకాఖమైన తెక్కలచే (కోయి) వ్రాలుదువు అని భా. కమ్మగన్ = హాయిగా, నవా...వర = నవాయతు అను కోస్తాలో చేసిన మిక్కిలి లేల్లనిగడ్డవంచదార గ్రమ్ముట్లుగా (అత్యంత మధురముగా ననుట), ..., తవర=చోడా, కలకంఠ వరా = శ్రేష్ఠమైన కోకిలా.

57. కల్లరిత్రాచుఁడు = తుల్పితమైన త్రాచుచుబామును. నిప్పుకలు = చంద్రకిరణములనెడు నిప్పుకణములని, నైకొను = భక్షించెడు - కేకి...కేక్ = నెమ్లయొక్కయు చకోరములయొక్కయు నమూనామునకు, ..., సరసీజ బిసంబులు = తామరలను తూండ్లను, ఇగుళ్లు = చిగురుటాకులను, ..., పి మరాళ...లార = శ్రేష్ఠములగు హంస కోకిల

క. రాచిలుకా, కోమలిదేసఁ

జూచితే? శ్రుతికటువులనెడ, శుకసామము నీ

కేచాడ్వసఁ దగు. వల దిఁక

మాచెలిఁ గెరలించితేని మాటలు వచ్చుకా.

58

క. మదను గుణం బని చాలఁగ

మది నమ్మితి; నిట్లు మొరయ మరియా దగునే?

యదియును గాక మదాళులు

గద తుమ్మెదలార, వెగటు గా నాడెదరే?—

59

వ. అని బహుకార నికార మనుకార చమత్కారంబులు గానంబడ

నీప్రకారంబున,

60

క. శరదబ్జముఖుల మాటికి,

శరదబ్జముఖుల తలఁకఁ, జాల్నిలుఁ డంచుం,

దరుణీమణి వేసరి, యా

స్తరణ సుమాదులను జూపి, తాపము చేతకా,—

61

లార, ... చిల్కొ = చిందునట్లును, కల్కొ = మిఱునట్లును, కల్కొ = భాషించుట (కూయుట అని భా.)—ఇటు తిండికిని తినువానికిని యథాక్రమమున కనవలయును.

58. రాచిలుకా = రాజ కీరమా. లేక - రమ్మ కీరమా. శ్రుతి కటువులు = నీరలుకులు చెవికి చేరుగానున్నవి (వేసవిరుద్ధములు అనియు), అనెడుకా = అని మా కోమలి చెప్పుచున్నది. శుకసామము = వేదానుగుణముగా పలుకునట్టి శుకయోగియొక్క సామధేయము. నిచాడ్వసకా తకా = వివిధమునను ఒప్పుదు (శ్రుతి కటు అను శబ్దముల శు - క - అను ప్రథమాక్షరములకూడిక చే నయిన శుకసామము నీకు ఎల్లవిధములను చెల్లును అనియు). కెరలించి లేని = చేసినయెడల, మాటలు వచ్చుకా = నింద తొందుదువు. మాటలు నేర్వక గల పని భా.

59. మల్ అనుగుణంబు = నా కనుమాలమైనది - మదనుగుణంబు = మనస్సును సారి అని భా. మొరయకా = ధ్వనిచేయుట. మల్ అశులు = (మీరు) నా గుణులు - మద అశులు = మదింబిన తుమ్మెదలు అనియు. అడెదరే = కలుగుదురా (క్రిడించెదరా అనియు).

60. బహు...బులున్ = బహుమానము దిరస్కారము బ్రിയము గవ్వుత్తును.

61. శరదబ్జముఖులన్ = శరచ్చంద్రుడు మొదలగువారిని, తరుణీమణి = సుభద్ర.

సీ. “ఈ క్రొవ్విరులుగ్రోలు నెలతున్నెదలు చెక్కు

చెమరింప కున్నవా చిగురుఱోడి?

ఈ కెంజిగురు మెక్కు కోకిలానీకముల్

వనీవాడ కున్నవా వనజగంధి?

ఈ నిండువెన్నెల లానుచకోరముల్

కసుగంద కున్నవా కంబుకంతి?

ఈ తూండ్లు భుజించు జాతీయంచలా సొట

సొటలు వో కున్నవా శోభనాంగి?

గీ. తెలిసి రారమ్మ కలదు సందియము చాల;

నులికిపడ కవి లెస్స లై యుండెనేని

వజ్రకాయములే యతాను వాని కెల్ల;

నపుడు విరహాలయవిధికి నవధి లేదు.

62

క. చలిగాలిగర్వ మడఁపం

గలిగెం జిలువ, లని యుండఁగా, వానిపయి

గలిగె శిఖావళము! లయో!

చెలి, తప్పునె వాగునుసఖము శిఖ యనువార్తల్!

63

(త ర ల.)

అగము లెక్కుచు మిన్ను ముట్టు చహంకరించుబలంబుతో

మృగమదంబు నడంగఁ జేయుచు మేనికప్పు నెలంగఁగాఁ

అస్తరణ మను అదులన్ = పడక (చటిదిన) పువ్వులు లోనగువానిని.

62. క్రొవ్విరులు = క్రొత్తపువ్వులను చెక్కు చెమరింపక = ఎంతమాత్రము ఇడలక. కోకిల అనీకముల్ = కోకిలల నమూనాములు. వనజగంధి = నభి (పద్మ పరిమళమువంటి పరిమళముకలదానా). వనీవాడక = కోషింపక. అను = త్రాగెడు. కంబుకంతి = కంభము వంటి కంతముగలదానా. కసుగందక = కమలిపోక. జాతి అంచలు = శ్రేష్ఠముయిన జాంబలు. సొటసొటలు వోక = స్రుక్కక. అవిధికిన్ = బాధకు.

63. చిలువలు = పాములు (పాములు వాయువును భీషించును). శిఖావళములు = నామధ్య - (నామధ్య పాములును లెనును). శిఖ = నెనులి - అగ్ని యని భా.

బగలు మీఱఁగఁ బాంథకోటుల బాధచెట్టులు నుండు నీ
తోగతగుల్ వెడమిటబోయకుఁ దోడు పచ్చినవాడ పో.

64

క. మకరందరసముఁ జిల్కెడు

చికిలి లకోరీలు చెఱకు సింగిణివిల్లు

బ్రకటించియు, నిది యేమో!

మకరాంకుడు చేదునగలు మానఁడు చెలియూ.”

65

చ. చిడిముడిపాటుతోఁ, జెఱకుసింగిణి బూచి, మధుప్రియత్వ మే
ర్పడుగతి, లావు లున్న హస్తమైని జిత్తుక్కున వెక్కి యుక్కుగఁ,
వెడలెడుచందుఁ జూచి, తెలు నేఁ డికో వధ కూచరింపఁ బెం
పడర లతాంగి; పచ్చితుర కౌగడ నుమ్మకనుండు చూడఁగఁ!”—66

64. ఈ పద్యములో చంద్రునకును బోయవారికిని అభేదాధ్యవసాయము. అగ
ములు=చెట్టులను (చంద్రపరమున) కొండలను (వ్యాధపరమున). మిన్నుముట్టుచుక=
మింటికెగయుచు (చం)-మిక్కిలియుత్సహించుచు (వ్యా). బలముతోన్=కుకపితాది
మన్నభసేనతో (చం) - కిరాతనైస్యముతో (వ్యా). మృగమదంబున్=కస్తూరిని (చం) -
తెల్లపొగరును (వ్యా). కప్పు=మచ్చ (చం) - నలుపు (వ్యా) - మృగ...గాన్=కస్తూరి
కన్న మచ్చ నలుపుగా నున్న దని (చం). పగలు మీఱఁగన్ = పగటివేళ యెక్కిమిం
చిన యనంతరము (చం) - ద్వేషము పెరుగఁగా (వ్యా). బోయవగ అని లోకప్రసిద్ధి.
పాంథకోటులన్ = వియోగి సమానమును (చం) - బాటసారుల సంఘములను. తోగ
తగుల్ = కలువ చెలి యయిన చంద్రుడు వెడ మిటి బోయకున్=జెఱచెఱకు విల్లు
గాఁగల మన్నకుఁ డనుబోయకు తోడు...పో=ఈడుపోయినవాడే-అనఁగా బోయ
వాని పంటివాడే నుమా - మన్నకునికి సహకారి యనియు భా.

65. మకరంద...రీలు=తేనె లాలాట మున్న వాఁడి (త్రా) బాణములను. చెఱకు
సింగిణి విల్లున్ = చెఱకుతోఁజేసిన కాల్గఁ ధుమస్సు. చేదు వగలు=చేదుగలిగించు
చేతలను-బాణములను చేడి ప్రయోగించుకట్టి వైఖరులను అని భా. —లియ్యని సాధన
ములతో చేదు చేయుట ఆకర్ష్య మని తాత్పర్యము.

66. ఈపద్యమందు మన్నకునకును తురకకును అభేదాధ్యవసాయము. —చిడి
ముడిపాటుతోఁ = కోపముతోడిపడితో. చెఱకుసింగిణిన్ = చెఱకుమింటిని - చెఱకు
వలి ప్రియమైన మింటిని అని. ఈ. మధుప్రియత్వము = వసంతునియం దిష్టభావము -
మద్యము ఇష్టముగాఁ గలియఁడుట అని ఈ. లావులు ఉన్నహస్తమై = తెక్కులు

గీ. అనినఁ, 'బవనుండు మనకు లోనైనవాఁడు,
తోయజారాతి ముకుజులతోవ రాఁడు,
కాముతూపులు వెండ్రుకఁ గట్టబడును,
జామ యేటికి నూరక జలదరింప!'

67

గీ. అనుచు నూఱడఁ బల్కి, తత్ప్రాణసఖులు
దేవకీదేవి కీమాట దెల్పు కున్నఁ
గా దనుచు, జేరి చెలి యున్న గాద దెలిసి
రంత. యట మున్న తెలిసి మురాంతకుండు—

68

సుభద్రా వివాహ ఘట్టము.

ఉ. తల్లిని దండ్రి నాత్మజులఁ దమ్ముని రమ్ముని, యేకతంబునం,
దల్లకిరీటి యున్న తెఱఁ గల్ల సుభద్రకు వైనమోహమున్,
దెల్లము సేసి 'ముక్ మనమదిం గలయట్లనె యయ్యె' నంచు రం
జిల్లి, "హలాయుధుఁ డెఱుంగఁ జేయఁగ రాదుగదా వివాహమున్;

గలదైన చిలకమీఁద-చిరుదు తురాయియొకలు గల (దాటులుగల అనియేని) గుఱ్ఱము
మీఁద నని తు. ఉత్కునన్=పరాక్రమముచేత. వెడలెను...చి=(తనకులోడుగా) బయ
లుదెలుచున్న చంద్రునిజూచి - ఉదయించుచున్న నెలబాడుపును అని తు. తమిన్=
రాత్రియందు - కోరికతో నని తు. ఇది...చుక=చూడు చంపుచున్నాఁడు -
గోపధ చేయుచున్నాఁడని తు. లతాంగి = ఓచెలియా. పద్మితురక = దయాసత్య
కావములు లేని కుఱకవాఁడు—తురకలు చంద్రోపాసకులు గోహంతకులు.*

67. లో నైనవాఁడు = లోఁబడియున్నవాఁడు - ప్రాణభూతుఁడై మన కరీర
మున నున్నవాఁడని భా. తోయ...డు = చంద్రుఁడు మనుష్యులజోలికి వచ్చువాఁడు
కాఁడు అని-మనుష్యులు నడుచుచారి నడుచువాఁడు కాఁడని భా. వెండ్రు...ను =
అరిదులభముగా నివారింప కక్యములు - పువ్వులను తలవెండ్రుకలందు కట్టుకొందు రని
భా. చాను = ఓ కోమలి. జలదరింపన్ = భయపడుట.

68. దేవకీదేవి సుభద్రతల్లి. గాద = కష్టవృత్తాంతమును. మురాంతకుండు =
క్రకృష్టుఁడు.

69. అత్తజులక = తనకుమానులకు. తమ్మునిక = సాత్వకిని. అల్లన్ = క్రమ
క్రమముగా. కల = అనుకొన్న.

*గోపధము సేయు తురకల । దైవంబున నీవు మొదలు; దక్కక పొంగ

నీవధము సేయ రోయుడ । నీవర్తన మేమి నెప్ప నీరజవైరి. మనుచరిత్ర.

క. తనశిష్యుం డని దుర్యోధ

ధనునకు నీ వలచి సమృతంపడఁ, డటు గా

వున నిందుకుఁ బశుపతిపూ

జన మని యిపు డొకఁడు గద ప్రసక్తం బయ్యెన్.

70

చ. ఇరువదినాళ్లు రేపు మొద లిందుధరోత్సవలీల లచ్చటన్

జరిగెడు, నేటి కెన్నిదవ నాటికిఁ బెండ్లిముహూర్త, మవ్వభూ

వరులకుఁ దెల్పి, చల్పుఁడు వివాహవిధుల్, హలి గాన కుండఁ దీ

వరమున లగ్నవేళ కటు వత్తు.” నటంచు నమర్చి దేవకి, 71

శివునికి జాతర.

క. అంతటఁ బశుపతిపూజకుఁనంతటఁ జాటంగఁ బనిచి, హరి యరిగెఁ, బ్రల

బాంతకు వసుదేవుని మున్నంతర్ద్వీపమున కేఁగుమని. యావెనుకన్,

క. యదు వృష్ణి భోజకులజాలు | గదలిరపు డనేక బాలికా మణిభూషా

మృదులపరిధాన పరిమళవిదిత మహేశ్వర్యధ్వర్యవిభవోన్నతులై.

ఉ. ఈగతి సంతరింపమున కెల్లజనంబులతోడ నేఁగి, యం

దాగమవేద్యశీలికి నతామరపాలికి నిందుమాళికిన్

ద్యాగము భోగమున్ జెలుల యాటలు పాటలు నిత్యకృత్య మై

సాగఁగఁ జూచుచుండి రలకొరియు సీరియు సంభ్రమంబునన్. 74

సుభద్రా వివాహము.

గీ. అంత నిచ్చట ద్వారకయందు దేవ

కీ సతీమణి దాను రుక్మిణియుఁ బెండ్లి

70. ఈవలచి = ఇచ్చటకుఁ గోరి. [ఇందుకన్-ఇందుకన్ అనుట సాధువు.]

పశుపతి = శివునియొక్క.

71. ఇందుధర = ఈశ్వరునియొక్క. చల్పుఁడు = చేయుఁడు.

72. అంతటన్ = ఎల్లయెడలందును. ప్రలంబాంతకున్ = బలరాముని. అంతర్ద్వీపమునకున్ = లోపలిదీవికి వెనుకన్ = అటు పిమ్మట (రాఁగల పవ్యముతో నన్వయము).

73. పరిధాన = వస్త్ర. విదిత = తెలియఁబడిన.

74. అంతరిచమునకున్ = దీవికి, సీరి = బలరాముడు. అగమ...కిన్ = కైతాగము ములకఁ దెలియఁదగిన స్వభావముగలిగినట్టి యు - నతామరపాలికిన్ = నమస్కరించు చున్న దేవనూనాము గలిగినట్టియు - ఇందుమాళికిన్ = చంద్రశేఖరుడైన శివునకు.

పెద్దలై, యద్దను సుభద్రఁ బెండ్లికొడుకుఁ

బెండ్లికూతుఁడు జేచు నవేక్షఁ జేయఁగి,

75

ఉ. కట్టిరి మంచిలగ్నమునఁ గంకణముల్ కరపంకజంబులకా,
బెట్టిరి మేనులకా నలుఁగు మేలిచ్చుగీమదకుంకుమంబులకా,
జుట్టిరి కైశికంబుల విశుద్ధ మనోహర పుష్పమాలికల్,
పట్టిరి వేరటాండ్రు ధవళంబులు పాదుచు సుల్లభంబులకా.

76

కా. ఇన్నాళ్ ప్రాది యొనర్చు గేలివనిలో నింపాడు నమ్మాధనీ
పున్నాగంబులఁ బెండ్లి నేయవలెఁ, బూచోండ్లార, చారే యటం
చుకా నేప్పుల్ దగ నొండొం బిలిచికొంచుకా సత్యభామాది వి
ద్యున్నేత్రాచులు లచ్చు శిర్వురకు విందు లేసి రందండులకా.

77

క. అంతర్వాణి పురోహితుఁడంత వివాహోచితక్రియాకాండం బా
ద్యంతము గావించుటకై సంతసమునఁ జేయున్న సమయమునందుకా,
క. సంపంగిచూనె యంటెకా శంపాంగి కిరీటి కొకతె, చరుదోయి పిసా
ళింపం, గీల్వడ కటి నటి | యింపం గిటకిటని కొ నొకింత చలింపకా.

79

క. కలశస్త్రని మణికంకణ

కలశస్త్రనినాద మొలయఁగా నొకతె వడిం

76. కరపంకజంబులన్ = కేలాఁ దమ్ములందు. కంకణముల్ = పెండ్లికంకణములను.
కైశికంబులన్ = కేశపాళములను. ధవళంబులు = మంగళగీతములు. ఉల్లభంబులకా = ఉల్ల
దలను (చందిటిక్రింది మేలుకట్టను.)

77. ప్రాది యొనర్చుగా = మొదలుగా. అమ్మాధనీపున్నాగంబులకా = బండిగురివెద
లీఁగను పొన్ను చెట్టునకును. ఇన్నా...ంబులకా = ఇంతకాలము ఉపచారము నేయు
చుండఁగా స్త్రీలింకెదిన నుభద్రాజానులకు అని భా. సత్య...లు = సత్యభామ మొద
లుగాఁగల మొఱుపుఁదీగలవంటి నేత్రములుగల స్త్రీరత్నములు.

78. అంతర్వాణి = విద్వాంసుఁడైన. కాండంబు = కలాపమును.

79. శంపా అంగి = మొఱుపువంటి శరీరముఁగలయొక స్త్రీ. పిసాళింపకా = పలుకు
చుండఁగా. కటికా = పిలుచుచున్నది. కిటకిటని = కిటకిటను నెడిది.

80. అంగాదుగీతములవంటి కుచములుగలవి. కలశస్త్రనినాదము = తిమ్మని చుకస్త్ర

దలఁ బ్రామి పసిండి కొప్పెర

జలములు చెలు లంది యొసంగ జలకం బార్చెన్.

80

(ల య వి భా తి.)

చలువ లొసంగె సరగఁ జెలువ యపు డొక్కరిత,
వలఁతితన మొప్పు నొకపొలఁతి తడి యొత్తెన్,

గొలఁదిగ జవాది నొకవెలది తలఁ బూసె; నొక

జలరుహదళాక్షి నీగ కలరుసరి చుట్టెన్,

దిలక మిడియెన్ నిటల ఫలకమున నొక్కరిత,

తెలినిలువుటద్ద మొకచెలి నిలిపె మోల్కన్,

గలయ జరరా లొకతె మలయజ మలందె, నొక

లలన విసరెన్ సురటి యలనయన కర్పిన్.

గీ ఓరగ వేసినసిగ వింత యొఱపుఁ జూచి,

బవిరి దిద్దిన చెంపల బాగుఁ జూచి,

వడిగొలిపి యున్నమీసము బెడఁగుఁ జూచి,

యపుడు తమలో సుభద్ర నెయ్యింపుఁజెలులు.

81

క “వాసవి త్రిదండివేసము | వేసి గదా మేలు నేనె, వెస జన్నిదమే

వేసికొనవచ్చు, నీసిగ. | వేసికొనఁగూడ దొండువేసము లైనన్. 82

క. దండముఁ గామాయంబును | గుండీక యును మానిపెట్టి కొడుకై నాఁదా

ఖండలు నిముద్దుఁగొడుకు | ప్రచండరుచి న్నేడు మంచినన్నాసముగా.

భృసి. ప్రామి = రుద్ది. కొప్పెరన్ = గిండితో.

81. చలువలు = చలువమడుగులు. సరగన్ = త్వరగా. వలఁతితనము = బాణ తనము. కొలఁదిగన్ = కొంచెముగా. జలరుహ దళాక్షి = కమల పత్ర సేత్ర. అలరుసరి = పూదండను. నిటలఫలకమునన్ = చలక చుట్టిలలాటమునందు. మలయజము అలందెన్ = గండము పూసెను. లలన = స్త్రీ. సురటి = వీసన.

82. వాసవి = అజ్ఞానుడు. త్రిదండి - విశిష్టాద్వైతమత సిద్ధాంతరీతిని సన్నాధిసి త్రిదండమునుదాల్పవలయును, శిఖా యజ్ఞోపవీతము లుండుకొనవలయును. అద్వైతాది సిద్ధాంతరీతిని శిఖా యజ్ఞోపవీతములు పరిత్యజింపవలయును. జన్నిదమే = జంజమును మాత్రమే.

మ. యతివేషంబున నిన్ని నాల్గు మన యుద్ధానాంతరక్షోణి ను
 న్నతఁడా యీతఁ? డ దేటిమాట? కనుగో మం దెన్నఁడే నీ తను
 ద్యుతి యీ రాజస మీ మొగంబుకళ లీయొయ్యార మీవీక్షణా
 మృతలీలాభినయంబు లీ సొగసు లీ మీసాలలో నవ్వులున్. 84

క. ఈమహిమ యెందుఁ గలదే
 భూమండలిలోన నితఁడ పో చక్కనివాఁ
 డోమగురలార, మును విన
 మా మన్తభుఁ నతని మేనమామన్ మధునిక ? 85

క. ఈరాజునేవ చేసిన
 వారిదిగద భాగ్య; మీభువనమోహనశృం
 గారునితోఁ గూడంగలఁ
 నారీమణిదే సుమీ జనన మూహింపన్. 86

గీ మంచిమగఁడు వలయు నంచుఁ గోరుచు నుండ,
 మంచిమగఁడు గల్గె మఘనసుతుఁడు,
 మృసుభద్ర సుకృత మహిమ యే మన వచ్చు!
 మనసు భద్ర మయ్యె మనకు నెల్ల." 87

83. కాషాయంబు = కాకికాటి. పండిక = కమండుబంపు. ప్రపంచ రుచిన్ =
 ప్రకాశమానమైన లేజన్నతో. నేడు...గా = ఈ దినమున చేసినదే మంచిసన్న్యాసి
 నము గదా - అనఁగా - ఇట్లు సన్న్యాసిత్వమును సన్న్యసిండుటయే మంచి
 సన్న్యాసము.

84. ఉద్ధాన అంతర క్షోణి = ఉద్ధానవన మందలి భూమియందు. కను
 గోను = కనుంగొనము. తనుద్యుతి = దేహకాంతి.

85. మగువలార = ఇంతులారా. మధునిక = వనంతుని. వారి కింత సౌందర్యము
 లే వని భా.

86. భువన = లోక. జనము = పుట్టువు.

87. మగఁడు = భర్త - వీరుఁడును. మఘన సుతుఁడు = ఇంద్ర పుత్రుఁడు.
 సుకృత = పుణ్య. భద్రము = నిష్కలము.

గీ. అని నుతింప నలంకృతుఁ డగుచు గొంతి

కూర్చి కొడు కుండ; బంగారు కుండ యైన

కన్యకారత్నమున కాప్రకారముననే

శిరసు మజ్జన మొనరించి చిగురుబోండ్లు,

88

ఉ. భామకుఁ గప్పు దేలు తెఱకారెను నిద్రపు సోగవెండుకలో

వేదులు దున్ని, భారమున వెన్నకు జాటుగఁ గొప్పు వెట్టి, నో

హా! మఱి వెయి వెట్టియు లొప్పె. న దే మన వచ్చు? నొఁగదా,

తామరసాక్షి కెందు దలిదండ్రులు వెట్టినిసొమ్ము పెన్నెలులో. 89

క. స్వకపోల కల్పిత మనో

జ్ఞకళా గతి కెట్టు లొను సరి ఛాయా చో

రక * రుచి సందర్భం బని,

ముకురము నగుకరణి నవ్వుమోము చెలంగె,

90

ఉ. అద్దముఁ జూచి, చంద్రముఖ నుండముగాఁ దలకంబు కస్తురికా

దిద్ది, యనేకరత్నమును దివ్యభిభూషణు దాల్చి, యయ్యెడకా

88. గొంతి = కుంఠిచేవియొక్క.

89. నిద్రపు = మెఱయుచుండు, పెన్నెలులో = నిమగ్నతలవెండుకలను.

90. స్వ...కీకా = కనయొక్క చెక్కిల్ల చేత కల్పింపఁబడిన మనోహరమైన లావణ్యమయొక్క సరణిగలదైన (తనకు) అని ముఖపరము - స్వబుద్ధిచే రచింపఁబడిన (కబ్బాధములచే) నుండవలసిన శోభయొక్క సరణిగలదైన ప్రబంధమునకు అని నుకవనపరము. ఛాయా...ంబు = (ముఖ) కాంతిని (ప్రతిబింబము ననియును) దొంగిలించుదానియొక్క (అద్దమయొక్క యనుట) కాంతియొక్క మొత్తము అని ముకురపరము - అద్దమునకు కాంతి సుభద్ర మొగమునుండి దొంగిలించుకొన్నదే గాని స్వకీయము గాదనుట = పరకవనప్రకారములను దొంగిలించుకొను మెఱుంగుల హుచ్చు అని ఘోషనపరము. ముకురముకా = అద్దమును.

91. కస్తురికా = కస్తురితో. దివ్య = శ్రేష్ఠములయిన. ముక్కలిపీటకా = మూండు

* రససందర్భంబు అని పఠించుచో శృంగారాదిరసములకూర్చు అని కవనపరముగను పాదరసపుఁబూత గలది యని ముకురపరముగాను అర్థములు. రుచిపాతము పూర్వకాలపుఁ గంచుటద్దములకును రసపాతము ఇప్పుటి గాజుటద్దములకును అన్వయించును.

ముద్దులు గుల్కుకుందనపు ముక్కలిపీట వనించె దమ్మిపూ

* ముద్దియగద్దియం బొలుచు ముద్దియ యుద్దియనక శుభోన్మతికా. 91

చ. తనయుని పెండ్లి కేగవలె ధాత్రికి; దిక్కువారి నెల్లఁ దో
దొడ్ని చనుదెమ్ము నీ; వని కడుం గుటి సేసి సురాధినాథుఁ డ
వ్వనపతి కంపినట్టి శుభవార్తల బంగరుగద్దుచుట్ట నా,
దినకర మండలం బపర దిగ్గిరి కూటముఁ జేరె నయ్యోడకా. 92

క. నందకుమారానుజ యటు

తం దన నందనుఁడు గట్ట దైవతతతి వే

డ్కం దెచ్చు తాళిబొట్టనఁ,

జందురుఁ డరుణువీఁ బ్రాధికా గన నయ్యోడకా. 93

సీ. కులదేవతను దెచ్చి నిలిపిరి మాణిక్య

చకచకల్ గల పెండ్లి చవికె దండ;

నైరేని గొని వచ్చి నైదువల్ పాటలు

పాడుచు శుభవేళ వేడు కలరఁ;

బులు గడిగిన ముత్తైముల బాసికంబులు

సరవిఁ గట్టిరి నేర్పు సంఘటిల్లఁ;

కాళ్ల పీటమీఁద. తమ్మి...యకా = తామరపూవునందలి దిమ్మెయను సింహాసనముపైని -
తొలు...నకా = ప్రకాశించుచుండు అత్తీదేవికి సమాన యనునట్లు.

92. గుటి = నిర్ణయము. వనవలికికా = జలాధిపతియైన వరుణునకు. కద్దు =
కాబుయొక్క. నాకా = అనునట్లు. అపర దిక్ గిరి కూటముకా = అస్తాచల శిఖరమును.

93. నంద కుమార అనుజ యటుతకా = నందుని పుత్రుఁడైన కృష్ణునకు చెల్లెలైన
సుధద్రయొక్క కంఠమందు. అరుణ రుచికా = ఎఱ్ఱని కాంతితో.

94. (1) దండకా = చెంతను. (2) విరేనికా = అయిదు రంగులు వేసిన మండ
లను - అరి వేరిమండలనివాడుక. (3) పులు కడిగిన - (పులిమట్టిగయు బియ్యమును పెట్టి
కడిగిన ముత్తైములు మాలివ్యము పోయి ప్రకాశించుట ప్రసిద్ధము) - అట్లు కడుగఁబడిన.

* సరి. ముద్ది కా = పూ. ముద్దిత = పూ. స. ముద్దియ = (గింజలవరుసలు ముద్ర వలె
నుండును గాన) దిమ్మె యను అర్థమునం బ్రయోగము. ఒండె, - కమ్మిపూముద్దియ = అత్తీ
...ముద్దియ = ముద్ది కయొక్క - రీతియొక్క - డిద్ది = దీటు - అని గ్రహింపవచ్చును.

దలఁబ్రాల కేర్చి ముక్తామణుల్ నించిరి

వసేడిపల్లెముల సంభ్రతుము మీఱఁ ;

గీ. బణవ శంఖ ధమామికా మాటహ కాహ,

భారవంబులు నెఱపిరి బోరు కలఁగ ;

సకలవినియోగముల జనుల్ సకులె గాఁగ,

సంతిపురమున సుతస్సనం బయ్యె నపుడు.

94

గీ. తడవు నేనె, ముహూర్తంబు దగ్గఱించె,

నేమొసో యన్న రాఁ డని యెదురు సూడఁ ;

దనదు గారాపుఁజెలియలి మన నెఱింగి,

మాటలోపల వచ్చె నమ్మాధవుండు.

95

క. ఒక రొకరి నెఱుంగ కుండఁగ,

నొకరి వెనుక నొకరు వచ్చి రొక నెపమున నా

నకదుండుభి సారణ సా

త్యకులును బ్రద్యుమ్న సాంబు లస్త్రా రాదుల్.

96

క. హరి వచ్చునంతలో నా

హరియుం జనుదెంచె దనయుఁ డాత్తఁ దలంపఁ

సుర లచ్చరలు మహర్షి

శ్వరులు నరుంధతియు గురుండు శచియును దానుక.

97

ఉ. చక్కెరవింటిరాజు నెఁసక్కెము లాడఁగఁ జాలునెక్కుడుం

జక్కఁదనంబు గల్గు నెఱ సాహసపుం గొమరుండు మ్రొక్కఁగా,

కాసికంబులు=వధూవరులకు నొసటకట్టించుడు వదకముతోడి పేరులు. నరవిక=చక్కఁగా.

పణవ...ములు=పంజలు శంఖములు దమాయీలు భేరులు. (కాహలా=) తుతా

రాలు అనువానియొక్క (ఆరపంబులు=) భవసులు.

96. వచ్చిరి - ముక్కుంటిజాతరమండి. ఆనకదుండుభి = వసుదేవుండు.

97. హరియుక = ఇంద్రుండును.

98. ఎక్కుడు = అధికమయిన. నెఱ = నెఱా = నిండు. అక్కునక = వక్షంబును. మే = దేహమును. లోక = వృషభముగా. నెక్కును = నాటుకొన్న.

నక్కునఁ జేర్చి మే నిమిరి యాదల మూర్కొని చొక్కుచుండె లో
నెక్కునువేడ్క నిక్కుచెవి నీని నెక్కునదేరు డయ్యెడఁ. 98

మ. సుముహూర్తం బిదె లెం డబంబు గురుఁడచ్చో చెల్పు; దేవేంద్రుఁడుం
దమదేశంబుననుండి తెచ్చిన సువర్ణక్షౌమ కోటీర ము
ఖ్య మణిభూషలతోడ పానీము సింగారింబి, మందార దా
మము కంఠంబునఁ జేర్చి పెండ్లికొడుకుం బ్రాగ్ధంతి నేక్కించినఁ; 99

వ. ఆయ్యనసరంబున.

100

సీ. ఉపరిభాగ నిరంత రొన్నమితము లైన

ముత్యాలగొడుగుల మొత్త చుళర,

నుభయపార్శ్వ ముహుర్దుహు శ్వాళితము లైన

వింజామరల కలా పుంజ మమర,

గళ్యాణ వైభవ కర్ణేజపము లైన

తూర్యనాదముల చాతుర్య మొనర,

బృథుల ప్రదక్షిణార్చి రేదురము లైన

దివ్యటీల సమప్తి నివ్వటిల్ల,

గీ. నపుడు ప్రద్యుమ్నఁడు జయంతః డవల నినల,

బసిడిబెత్తంబులచు బరాబరులు నేయ,

నిక్కు...కుడు=ఉచ్చైః శ్రవ మను గెఱుమునెక్కు దొర (ఇంద్రుడు).

99. గురుడు=బ్రహ్మ. సువర్ణ...ఖ్య=బంగారపు నీరు వేసిన పట్టువస్త్రము
లును కిరీటము లోనుగాఁగల. మందార దామము = పారిజాతపుష్పముల దండను. ప్రాగ్ధం
తిఁ = పూర్వదిగ్గజమైన యైరావతముపై.

101. (౧) ఉపరి...ములు=హస్తభాగముందు క్రిక్కిరియునట్లుగా ఎత్తిపట్టు
కొఁబడినవి. (౨) చాలితములు=వీరఁబడినవి. వింజామరల = వీచోపులయొక్క-కలా
పుంజము=కొంతి సమానము. (3) కళ్యాణ...లు = వివాహోత్సవమునకు సూచక
ములు. తూర్య=వాద్యములయొక్క. (౪) పృథు...లము = విస్తారమైనట్టియు సవ్యము
గాఁ దిరుగుచున్నట్టియు జ్వాలలచే దట్టమైనవి. సమప్తి = మొత్తము. నివ్వటిల్లఁ =
ప్రకాశించుచుండఁగా. హరిపురందరులు = కృష్ణుఁడును ఇంద్రుఁడును. నిరంతరము

నడచి వచ్చిరి హరిపురందరులు మోక్షిం

సుభ్రమంబున మందహాసంబు దొలుక.

101

చ. అనిమిషభావ మిహిమ ముమందు ఫలించె నటంచు, గోరికల్
వెనుకొనఁ బైన పైన పడి వే తటకాపడి, యుర్వశీ విలా
సిని మొదలైనయచ్చురలు చెంతలఁ జేరి, సహస్రదృక్ తమా
జాని యొడ లెట్టఁ గన్నులుగఁ జూచిరి సూనసముల్ గరంగఁగఁ. 102

ఉ. దేవకియంటనుండి యిటుదీర్ఘతఁ బెండిలికూతురున్న భో
జావని జాని జానిజ గృహంగణసీమకు నేఁగి, యెంతయుఁ
తీవి ఘటిల్ల, సాత్యకి వడిం గయిలా గొఱగం, గిరిటి యై

రావతముఁ దిగోఁ ద్విజ పురంధ్రులు ముత్తైపునేఱ జల్లఁగఁ. 103

గావున మొత్తము లయట, వీచుటయందు వెల్లజల్లులు చంద్ర కళాకారముగా కంటికిం
దోచును గాన కలాపుంజ మనుట, నాదములు గావుర కర్ణేజపము అటయు, సాంపుగా
నున్నది ప్రదక్షిణకావలలు శుభప్రదములు.

102. అనిమిష భావము = రెప్పపాటు లే కుండుట. వే తటకాపడి = వేగ
ముగా అశ్చర్యపడి. వెనుకొనఁ = ముందటికి తఱుమఁగా. సహస్ర దృక్ తమాజాని =
వేయికన్నులు గల యింద్రునిపుత్రుఁడైన యర్జునునియొక్క. కన్నులు కాఁ = కంటి
(ప్రతి) దింఠములు సంక్రమించునట్లు - అతఁడు తండ్రి పోలికను సహస్రాక్షుండుగా
నగవడునట్లు అని భవని. [* నొడలెల్ల అని పఠించిన - తమ దేహమంతయుం గన్నులు
గాఁ జేసికొని - అనఁగా కన్నులను అత్యంతము తెఱచుకొన్నవారలై - ద్వినేత్ర
తమాజానిం గాంచుటకు ద్వినేత్రి చాలును, సహస్రనేత్ర తమాజాం గాంచుటకు సహస్ర
నేత్రి వలయును కావున తామును సహస్రాక్షులయి అని భవనిత మగునట్లుగా - గ్రహింప
వలయును కన్నులు = నేత్రములు - మానసములు కరఁగి వెలిం బ్రవహించుటకైన తూ
ములు అని స్వారస్యము.]

103. ఉదీర్ఘతన్ = పెంపు మీఱ. భోజ అపనిజాని జా = భోజ రాజా కూతు
రగు రుక్మిణీదేవియొక్క - నిజ అంగణ సీమకున్ = స్వకీయమైన యింటి ముందటి
ప్రదేశమునకు. కయిలాగు = కయిదండ. ద్విజ పురంధ్రులు = బావన ముత్తైపువలు,
ముత్తైపు = ముత్తైపు. సేర = శేషాక్షుతలు.

* తా రాఘవం దృష్టిశి రావణస్యో నార్యో న జన్తు ర్విషయాన్తరాణి ;

తథా హి సర్వేన్దియ వృత్తి రాసాం సర్వాత్మనా చక్షు రివ ప్రవిష్ట. రఘు.

గీ. నరవరోత్తముఁ డటు శుభోత్తరము గాఁగఁ,
గుడిఁదము మున్నుగా నిడ, గడప బాఁటి,
యార తు లొసంగ, దీపన లావహిల్ల,
మోదమున నేఁగెఁ గల్యాణ వేది కడకు. 104

శా. శ్రీరంజిల్లఁ బసిండిపెండ్లిచవికెఁ జేరంగ నవ్వేళఁ గ
న్యారత్నంబును దోడి తెచ్చిరి జూనందంబుగాఁ బాడుచున్
బేరంటాండురు, మంత్రార్థతపాప్తి గర్హుడున్ దేవతా
పాఠోపాత్మధురంధరుఁడు శుభ మొప్పున్ మోల నేతేరఁగన్. 105

క. 'మెత్తుము గదె మన మెపుడు, ది
లోత్తమ చక్కదన; మితలోదరి యెదుటన్
మెత్తనడె దానిచెలు;'వని,
యత్తటి గుసగుసలఁ బోయి రచ్చర లెల్లన్. 106

గీ. వేయుఁ గన్నులు వలయుఁ బో వీరిఁ జూడ,
నని కవుల్ దంపతులచెల్వ వినుతి చేయఁ
గాదు, పదివేల కన్నులు గావలె నని,
చూచు చుండె సహస్రవిలోచనుండు. 107

చ. కలరొకొ యెవ్వరైన నవుఁ గా దని యడ్డము వల్కువార లీ
యిల? మఱి దా నెఱుంగనటు లెంతటిమామలకాఁడు! కన్యకా
తిలకము దారవోయి వసుదేవునిఁ గట్టడ నేసి, వేయి క
న్నులు గలవేలుపుం బలెఁ గనుంగొనుచుండె మురారి చెంగటన్. 108

క. మధుకర వేణులు కొందఱు
మధురోక్తులు వెలయుఁ డెర మమర్చిరి సరగన్;

105. మంత్రపఠన అప్తినే = పేదమును పఠించుచు. గర్హుడు = గర్హమహామునియు.
జేపగురుడున్ = బృహస్పతియు. మ్రోలన్ = ఎదుట. ఏతేరఁగాన్ = రాఁగా.

106. తిలోత్తమ యనునది ఒకానొకయచ్చర మెత్త...పు = అమెచక్కదనము
కొలుగకపోయె నని అర్థము. శ్రేష్ఠమైన నుత్సవము పఠనము చేడిపోయె నని భా.

108. కట్టడచేసి = నిర్ణయించి. వేయి = లె = ఇంద్రునివలె నే.

మధుమధునజనకుఁ డంతట

మధుపర్కం బొసఁగె నృప కుమారాగ్రణికా. 109

గీ. దేవకి యొసంగఁగా వసుదేవుఁ డపుడు

చంద్ర కాంతపు గిండి గొజ్జంగనీటఁ

బైఁడిపల్లెములోఁ బదాబ్జములు గడిగి

తనదు మేనల్లునకుఁ గన్య భారవోసె. 110

ఉ. సూరెలఁ జేరి యష్టమహిషుల్ దగువారుఁ బొసంగ, నావలం

గోరిక నిక్కినిక్కి కనుఁగొంచు సుచర్వు లెసంగ, వాద్యముల్

బోరు కలంగ, నంగములు పొంగ, వధూవరులం గడని బం

గారపు మెట్టుఁబ్రాల పుటికల్ గదియిందిరి కొంద తైదువల్. 111

క. వడిఁ దెఱవల్ దెరవంపం,

బడఁతుక నగు మొగము గానఁబడియెం, గాంతల్

తడఁబడఁగ, శరస్త్రేఘముఁ

బెడఁబాసి వెలుంగు చంద్రబింబము వోలెన్. 112

క. అమృత మొలుకునధరంబునఁ,

గుముద చకోరముల నేఁకొనుశుభదృష్టిన్,

109. మధుకర వేణులు = కుష్మదలవంటి జడలుగలవారు. ఉత్తలు = మాటలు.

మధు మధున జనకుఁడు = కృష్ణునితండ్రి యగు వసుదేవుఁడు. మధు పర్కంబు = పెరుంగు లేన పంచదార మొదలైనవి కలిసి పెండ్లికుమారునకు కన్యాదానము చేయుమందలి ఇచ్చు మిశ్రమాను.

110. గొజ్జంగనీటన్ = పన్నీటిచేత.

111. సూరెలన్ = పార్శ్వములయందు. అష్టమహిషుల్ = ఎనమండ్రుభార్య లను. సుచర్వులు = దేవతలు. మెట్టుఁబ్రాలపుటికల్ = తలంబ్రాలముట్టలను.

112. కాంతల్ తడఁబడఁగన్ = తెర వంచిన యాస్త్రీ లే భ్రమ చెందునట్లుగా.

113. కుముద = తెల్లగులవలను. తెఱచి = వెల్లడిపఱచి. రాజు అనవలెనే = చంద్రుఁ డని వేణీ చెప్పవలయునా. — అనఁగా - అమృతము చిందుట మొదలయిన చంద్రధర్మములు ముఖమునం దుండుటచేత ముఖమును చంద్రుఁ డని వేణీ చెప్ప నక్కఱలే దనుట.

గమలములకళలు గైకొను

రమణీగుణే ముఖముఁ దెఱచి రాజనవలయున్.

113

చ. పొలయలుకందు వేడుకొను పొందిక చెల్పెడులీల సిగ్గుదొ

ట్రిలిన ముఖాబ్జ మెత్తి, మెడక్రిందికి హస్తయుగంబు సాచి, వే

నలి చెదులించి, సౌఖ్యకలనస్థితి గట్టిగఁ బట్టి కట్టెన

వ్వెలఁదుకకంతసీమఁ గురువీరుఁడు మంగళసూత్ర మయ్యెడన్. 114

చ. తమతమవార లొండ్లొరులదండఁ గరంబుల ముత్తియంపుఁ బ

ల్లెము లిడి చేయి వింపఁగవలెం జామి నీ కని యొచ్చరింపఁగా,

నమితముగా సుభద్రపయి నద్దముఁ డద్దునుపై సుభద్రయున్

దమిఁదలఁబ్రాలు వోసి రెలనవ్వును సిగ్గును లోఁదొలంకఁగన్. 115

గీ. అగ్నిసాక్షిగఁ బెండ్లాడినట్టి ప్రియ వ

ధూటియును దాను బంగారు పీట మీఁద

నుచితగతి వెలయంగఁ గూర్చుండి పాక

ళాసని చెలంగె దీవించి నేస లిడంగ.

116

గీ. మృగమదము చెంతఁ గుంకుమరేఖ వోలె,

నీలమణిపొంత నుదిరిపొనైకు వోలె,

మేఘముకుటంగటను దీగమెఱపు వోలె,

నద్దునుచెంగట సుభద్ర యలరె నపుడు.

117

చ. కలుగుఁ గలావిశేషము జగంబునఁ బెండ్లి యటన్న నెట్టివా

రల; కటువంటిపట్టు నెఁప్తాయము రూప మొయార మూని వే

ర్కలిగినరాచకూతురఁట, రాకొమరం డఁట, యేమి చోద్యమో

సొలపు విటారి సిగ్గులు చూడఁదూర్చికి విందు నేయుటల్? 118

తెఱచి రాజుఁగా, చదరంగములో నెదుటిరాజునకు జేత యగుకాయ ఎదుర్కొను నట్లుగా ఆకాయకు అడ్డముగా నున్న కాయను ఆవలికి నడపుట.

114. పొలయలుకందున్ = ప్రణయకలహమందు. వేనన్ = వేణిలని. తెను లించి = ఆవలికి త్రోసి.

118. కళావిశేషము = నూతనలావణ్యము - పెండ్లికళ యనట. ఆసొలపులి...

క. అంతటఁ బొలోమీ మఘ

వంతులకుం బెండ్లికొడుకు వందన మిడఁ, ద

త్యాంతమునఁ బెండ్లికూతురు

గొం తటు దలవంచి మ్రొక్కఁ గొంతుచు నున్నఁ,

119

కా. 'ఎంచంగాఁ దగు నత్తమామలను దా నిల్వేల్పులంగా మనః

ప్రాంచద్భక్తిని సాధి' యందు; రది మీ పట్లఁ నిజం బయ్యె నే;

డంచుం జేరి శచీపురందరుల కాహ్లాదంబుగాఁ బల్కి, మ్రొ

క్కించెఁ దేవః యప్పు డర్థహిమరుగ్ బింతాలికా బాలికా. 120

మ. ప్రణయం బొప్పఁగఁ గృష్ణునిం గని, సుపర్వస్వామి 'యా సర్వ ల

క్షణముల్ గల్గినకన్య మంచితరునిం గాఁ జూచి యీనేర్పు నై

పుణి మీకే తగు'నంచు బల్కుఁ 'బరమాత్మల్ మారురాఁగా విజృం

భణవృత్తి నెఱవేఱఁ బెండ్లి.' యని యప్పద్మాత్ముడుం బల్కుఁగఁ;

సీ. వియ్యంపుమర్యాద వేగుజామున శచీ

జాని బువ్వాన భోజనము నేసి,

గురుగురు వాసించు కుంకుమ కస్తూరి

యమరవల్ల భుని హస్తమున కిచ్చి,

సింగారపు విలాసము గలిగిన సిగ్గుతోఁగూడిన యా సుభద్రాద్వనులు.

119. పొలోమీ...కుఁ = శచీ పురందరులకు. కొంతుచుఁ = సిగ్గుచే సంకో

చించుచు.

120. సాధి=పరివ్రత - తాను - మనః ప్రాంచల్ భక్తి = మనస్సునందలి యోగ్యమైనభక్తివ్రత... ఇల్వేల్పులం గాఁ = గృహదేవతలతో నమానముగా, ఎంచంగాడనిక. అది=ఈమాట. మీపట్ల నిజం బయ్యెన్—మీరు వేల్పులే గావున అని కా.

121. ప్రణయంబు=ప్రేమ. ఈ నేర్పు నై పుణి=ఇచ్చుటకు ఎఱుంగినట్టి చతురత. విజృంభణవృత్తి=అత్యంతవైభవముగా.

122. వియ్యంపుమర్యాద = వియ్యాలవారి నడవడిక చొప్పున. శచీజాని = ఇంద్రునియొక్క. శచీ - కర్త మురారి. గీతాంతమున. వాసించు = పరిమళించుచున్న. గంబూరి = కచ్చుకహ్వారము. కల్కిన = పాచ్చుగాఁగూర్చిన. నేనాని దోయికుఁ =

గంబూర గుల్కిన తాంబూల మింద్రుఁడం

దుకొనఁ దో నేనాని దోయిట నిడి,

పీతాంబరములు విప్పి యనేకముల్ వజ్ర

చేతిసంజ్ఞ జయంతు చేతి కొనఁగి

గీ. కేలఁ గేల్వట్టి కొన్ని వాకిళ్లు గడచి

రాఁగ, 'విచ్చేసి యుండుండు రావల' దని

బలిమి బలభేది యెదురుగ నిలిచి మొక్కి,

వేడుక మురారి గేల్ మోడ్చి వీడుకొలిపె.

122

క. అంతకు మునుపే వ రి య| త్యంతకతూహలముతోడఁ దగుమేరల న

య్యంతఃపురి భోజనుతా | కాంతను బొలోమి ననుపఁ గట్టడ నేనెఁ.

గీ. రుక్మిణీదేవి తమ యత్త మోల శచికే,

బసించిగిన్నియఁ గస్తూరి యొసఁగ, నామె

చేఁ దిగిచి దేవకీదేవి మీఁద జిలికి,

వదిలెగా రని యొకకొంత వావి నెఱపె.

124

ఉ. వీయపురాల వైతి గద వే యిపు; డత్తపు తొంటివావి; నో

తొయజనేత్రుఁ గాంచినవధూమణి, నీసుతఁ బెండ్లియాడఁగా

నాయము నా కుమారునకు; నర్చిలి హత్తఁగ నత్తవాచిచే

నాయువు గల్లువాఁ డవు నటండ్రు; కుభం బగు దీన నెంతయుఁ.

కుమారస్వామి దోసిటిలో. సంజ్ఞకొనంజ్ఞచేత. జయంతుండు=ఇంద్రునికుమారుడు - విచ్చేసియుండుండు=నిలవుండు. బలభేది=ఇంద్రుండు. వీడుకొలిపె=అంపకమువెట్టెను.

123. తగు మేరలకొనగిన మర్యాదలతో. భోజనుతాకాంతకొనగిణిదేవిని.

124. వదిలెగారు - తనకొమరుఁ డయిన యర్జునునికి అత్తగా రయినది గావున వదిలెగా రని వాచి.

125. తొయజనేత్రుఁ = విష్ణుమూర్తిని (శ్రీకృష్ణుని) అత్తవు - తనమఱిదికి కల్లిగావున అత్తవాచి. ఇంద్రుని తమ్మునికి (ఉపేంద్రునికి అనఁగా శ్రీకృష్ణునికి) చెల్లెలు గాన. సుభద్ర ఇంద్రపుత్రుఁ డగునర్జునునికి మేనత్తవాచి, నాయము = న్యాయము. (అయ్యము=రాధము అనియు). నర్చిలి హత్తఁగ = అపేక్ష కూడునట్లు [అర్చిలి =

గీ. అని సరసలీల నుడుగర లంది, యపుడు

పారిజాతంబుకతన మున్ బరిచయంబు

చాలఁ గల్గుటఁ బ్రియముతో సత్యభామ

తనకు మ్రొక్కిన, నింద్రాణి నెనరుతోడ,

126

ఉ. 'చెల్లెల, లెస్సలా? పెరటి చెట్టుగ నాటినపారిజాత ము

త్తుల్ల నవీన సూనములతో విలసిల్లుచు నున్నదా? నదా

యల్లము దానిమీఁదటనె యుండును నా; కది ప్రాపుఁ బ్రోవుఁ బు

ట్టిల్లును జొచ్చినిల్లు నయి వృద్ధి యొసంగెడు నీకు నెంతయున్. 127

క. *అని యుచితోక్తుల వారల | మనముల రంజిల్లఁ జేసి మన్ననతో న
య్యనిమిషలోకాధీశ్వరు | ననుఁగుం బట్టంపు దేవి యరిగిన యంతః,

సుభద్రాస్తుతుల పయనము.

గీ. 'ఏల యాలస్య మిఁక నిండు? బ్రోలు సొచ్చి,

నాగవలి నేయుదురుగాక! వేగ గదలి

పొండు దంపతు.'లని ధను మ్మాండ రథ హ

యంబుల నొసంగి, నరుఁ బయనంబు నేసి,

129

ఉ. చంద్రకి పింఛ లాంఛనుఁడు చంద్రిక లీనెడు నవ్వుమోముతో

నింద్రజు రాక ధర్మజున కేర్పడఁగా శుభలేఖ వ్రాసి, వే

అపేక్ష యనియె.]

126. ఉడుగరం = కట్నములు. ఇంద్రాణి = శవీదేవి. నెనరుతోడ = ప్రేమతో.

127. నీర - ప్రాపు = ప్రాపకమును - బ్రోవు = రక్షకమును - పుట్టిల్లు = కన్నవారియిల్లును - చొచ్చినిల్లు = ఆత్మవారియిల్లును - అయి (అనఁగా అన్నిసౌఖ్యములను కానే యొనంగుచు).

129. కొండ = బాణ. పోలు = మిఠటలు.

180. చంద్రకి...డు = నెమలిసింధము చిన్నముగాఁగలకృష్ణుఁడు. చంద్రికలు = వెన్నెలలు. ఇంద్రజు = అర్జునుఁడు. వే = కీర్తుముగా. చంద్రిక = పత్రికమీఁద

* 'అని ఫలికి పోయినచెప్పెద | మని యందఱతోడఁ జెప్పి యుంపించుక య' - అని పూర్వార్థమునకు పా.

చెంద్రిక పెట్టి, యందుపయః శెంద్రికవన్నియ సాలు సుట్టి, ని
స్తంద్రతః దానె ముద్ర యిడి, చారులచే బనిచేక రయంబునక. 130
క. ఈరితి నన్ని యమరిచి, | యాకాతిరె యేగి శౌరి యడఁకున నుండె
సీరికడ, దేవకియుఁ దనగా వాపుఁగుమారి నంపఁగా ర మ్మనుడుక.

గీ. అత్తవారింట సకలభాగ్యంబు లున్న,
మగనిమిఁదటఁ దన కెంత ముక్కు వున్న,
నాఁడుఁబుట్టువు పుట్టింటి కాసపడును,
గావున సుభద్ర యొకతీరుగాఁగ నుండె. 132

గీ. తల్లిదండ్రులు గారానఁ దన్నుఁ బెనుప,
వదినె లన్నలు గడు గౌరవంబు నెఱప,
నల్ల యూరంతబలగంబునందు నుండి,
యొకతె యెడఁబాసి పోవ నెట్లొర్పు మనసు ! 133

క అట్టుల దొంగలి తెప్పలఁ
దొట్టెడుబాష్పములతోడఁ దొట్రిలు ముద్దం
బట్టిఁ గని, కడుపు చుమ్ములు
చుట్టగఁ నది మట్టుపటిచి శుభ మొనరంగక. 134

గీ. “వింతఁజే యేమి ? మేనత్త గొంతిదేవి ;
శౌరి వేడియుఁ బెండ్లాడినారు మీర
లొండొరుల ; నీవిభుండు లోశోత్తరుండు ;
దొరకెను సుభద్ర మంచికాఁపురము నీకు. 135

గీ. ఈలోనఁ జూడ వచ్చెద ; | మేలే చింతిల్లే ? ”దనుచు నెంతయుఁ త్రేమం
గేలం గ్రొమ్ముడి దువ్వుచు, | బాలం దీవించి తల్లిపనుపన్ వేగక. 136

మఱు దుద్దును. చెంద్రిక = చంద్రకావి. నిస్తంద్రతన్ = కాగ్రతగా.

134. తొంగలి = దట్టమయిన. తొట్టెడు = నిండుచున్న. చుమ్ములు చుట్టగక =
దీక్ష పడుచుండఁగా.

136. గ్రొమ్ముడి దువ్వుచుక = సిగముడి నిమరుచు.

మ. సకియల్ గొందలు వెంట వచ్చి మణిభూపల్ చక్కగాఁ దీర్చి చెం
ద్రికపూవన్నియ జిల్లుజేల కటి నెలతే గట్టిగాఁ జాట్టి, పెం
డ్లికుమారుండు కరాగ్ర మూత యొసంగన్ ప్రీడావతిం దేరిమీఁ
దికి నెక్కించిరి మందహాస కలనా దేదీప్యమానాస్య తై. 137

గీ. అటులఁ దేరెక్కి దంపతు లరుగఁ జూచి,
జనులు రతిమన్దఘలు వీర లని తలఁచిరి;
హరితురంగము లించువి ల్లలకుతూపు,
లంద యుండఁగ సందియ మంద నేల! 138

యాదవ బలములు అర్జును నడ్డగించుట.

ఉ. పచ్చని పచ్చడంబు దొర పంపినత్రోవనె పోవు నంతలో
నచ్చటఁ దెల్లవాఱ, 'నితఁ డర్జును, డీమె సుభద్ర, వీరిఁ బో
నిచ్చిన, మాట నచ్చు బలకృష్ణులచేత; నటంచుఁ దారు తా
రెచ్చరి కై పృథుశ్రవసుఁ డేలిక గాఁ గలప్రాలికాపరుల్, 139

క. ఆలబలము లసంఖ్యములై
ఆలబలములు నేయుచుండ; నప్పుడు గలకక
కలకంతీరుణి రిపు మద
కల కంతీరవుని ధవునిఁ గని వికసిత యై, 140

137. చెంద్రిక పూ=వసుంధరపువ్వు. జిల్లు చేలక=నన్ను బీరను. వీడావతిక=సిగ్గరిని. మంద...తై=చిలునవ్వుయొక్క కలిమిచేత వెలుగుచున్న మోములకలవారై.

138. హరి తురంగములు=చిలుక గుఱ్ఱములు అని అర్థము - పచ్చవన్నె గుఱ్ఱము లని భా. ఇంచుదిల్లు=చెఱుగుదిల్లుని అర్థము. మనోహరమైన విల్లని భా. ఆలరుతూపులు=పున్నబాణము లని అర్థము. పిప్పదున్న బాణము లని భా. అంద=ఆలేరియందే. [ఆలరు తూపులు - పూములుకు లను నర్థమున ఆలరుఁదూపు లనుట ప్రాయికము.]

139. పచ్చని పచ్చడంబు దొర=సీతాంబరధారి యగు కృష్ణుఁడు. తారు తారు ఎచ్చరిక వి = తామె కూడఁ బలికికొని. పృథు...రుల్ = పృథుశ్రవసుఁ డనువాఁడు నాయకుఁడు గాఁగల పురరుక్షకులు.

140. అభ్యుబలములు=ఆ దంపలు. ఆలబలములు = కలకలములు. కలకక=మనోవైకల్యము చేత. కల...ణి = స్త్రీరత్నమైన సుభద్ర. రిపు...నిక = కరువు.

(పంచచామరము.)

“చుటాచుటిన్ హాలాయుధుం డహో మహోగ్రుడై తనం
తటన్ దటాన నిష్ఠు డీవిధం బెటింగి వచ్చెనో?
ఘటాఘటీల నెల్లఁ ద్రోవఁ గట్టి పట్టఁ బంచెనో?
యటో యిటో యెటో భటోద్భటార్భటుల్ ఘటిల్లెడున్. 141

గీ. లేరు గడపఁగ మాయన్న దిద్దె నన్ను,
నేను నేరిపె నింట నొక్కింత నాకు;
నా వదినె సత్యభామ *మున్నరక యైన,
నిలిచి మున్ నరకాసురు గెలిచె గాదె?” 142

క. అని రాజకన్య గావున
మనమునఁ గలధీరతయును మరుతయుఁ బెలుపన్,
విని యట దరహఃపంబున
నునుఁజెక్కిలి చికిలిగోట నొక్కుచు వేడ్కన్, 143

క. “న న్నేవ్యనిఁగాఁ జూచితి | కన్నియ! నీ చేయునంత కార్యం చిట నే
మున్నది? చూడుము చెందెదఁచిన్నా భిన్నములు కాఁగఁ నేనల. నైనన్,
లనెడి యేనుఁగులకు సింహ మయిన - భవునిన్ = భర్తను. వికసిత = వికాసమొందిన
(మోముగల)ది.

141. చుటాచుటిన్ = అతివేగముగా, తనంతటన్ = స్వయముగా. తటా
నన్ = తటాననన్ = అకస్మికముగా. ఘటాఘటీలన్ = సమర్థులను, ఎల్లన్ = అంద
రిన [పా. — వివర = రోషముతో]. ద్రోవ...చెనో = మనముపోవుచారి నరికట్టి
మనము పట్టుకొనుటకై పంపించినాడో. అటో...టో = వితరణనో కాని, భట
ఉద్భట అర్భటుల్ = బింబయొక్క ఉత్కటమైన ప్రాంతలు.

142. నన్నున్ = నాకు. అన్న = కృష్ణమూర్తి. లేరు గడపఁగన్ = సారథ్యము
చేయుటకు, దిద్దెన్ = నేర్పినాడు. వియన్ = బాణములు ప్రయోగించుటకు
మున్నరక వినన్ = కష్టనమయ మైనప్పుడు - పా. (౧) మున్నరకమైన్ = అదై
ర్యముతోనే (౨) - మున్నరక యగుచున్ - పెద్దపాలమును అరకలు పెక్కిం
దోడున్ననప్పుడు బిల్వములయిన యెద్దుల యరకనే ముందు నడుపుదురు, అట్టియా

క. నీవేడు కేల గా దనఁగఁబఱి? నటువలెనె తేరు గడపు." మటంచుక

జే విలునమ్ములుఁ గైకొనెనావిజయుఁడు సమరసన్నహనదోహలుఁడై.

ఉ. అంతటితోఁ బృథుశ్రవసుఁ డాదిగఁ గల్గినవీరయోధుల,

త్యంతకఠోర తోమర శరాసన బాణ కృపాణ పాణులై

పంతము లాడుచుం బదరి వైఁ బడఁ జూచుబలంబు లెల్లఁ దా

మంతట సంతట న్నిలిపి, యడ్డముగం జని యాధనంజయుఁ. 146

ఉ. 'స్యందనమున్ దురంగములు శౌరివె పో; బలరాము చెల్లెలీ

యిందునిభాస్య; యీమె నెట కెత్తుక పోయెదు రాకుమార! యే

మందురు యాదవుల్ వినిన? హా! యిటువంటివె రాచవారితోఁ

బొందులు? గానకుండఁ గొనిపోఁ దగవా మిమువంటివారికి?' 147

క. అనుటయు, 'నేమీ కనినం

గన కుండిన? నానఁ బూనఁగలరా మీరల్!

మనవలసిన, నీమాటలఁ

బని లేదు; చనుం; డటంచుఁ బైఁ బడి రాఁగఁ, 148

యరకవలె ముందు మొనయుట మున్నరక యగుట; కావున శ్రీకృష్ణులవారి పురోభాగమున తాను నెలకొన్నదై యని యర్థము, నిలిచి=జంకక, మఱి=త్రార్వము.—రెండు విధములను తోడ్పడెదమ అని భా.

145. సమర...డై=యుద్ధ సన్నాహమందు ఉత్సాహముఁ గలవాడై.

146. పృథు...న=పృథుశ్రవసుఁడు మొదలుగా. వీరయోధులు=వరాక్రమనం కులగి సరదాల్లు. తోమర...లు = బరిసీలు భుజములు అమ్ములు కత్తులును హస్తము లందుఁ గలవి (బలంబులకు విశేషము - నపురినకలింగము). పదరి = త్వరపడి. వైఁ బడఁ జూచు=అర్జునుని మీఁదికి పడవచ్చుచున్న బలంబు లెల్లఁ = సేనల నన్నిటిని. అడ్డముగఁ = అర్జునుని పోసిక అతని మార్గమున కడ్డముగా.

147. స్యందనముఁ = రణమును. స్యంద...భాస్య—నీచేతను కృష్ణుఁ డొప్పి నను బలరాముఁడొప్పుఁ దని భా. పొందులు = స్నేహములు. తగవా = నాచిహ్నము.

148. ఏమీ...మీరల్ = మీరుచూచిన నేమి ప్రయోజనము చూడకుండిన నేమి హాని - మీ రే మైనను అఁపుటకుఁ గాని పోరుటకుఁ గాని సమర్థుల [నేక=సేన . మీకుఁ=మీమీఁదికి - అనిక = పోరిలో-అంగనకుఁ = సుభద్రకై - ఉండినక =

యుద్ధము.

గీ. రాకు రాకు మనెడి రట్టడితనములు,
పోకు పోకు మనెడి పొగరువగలు,
పొడుపు పొడుపు మనెడి బెడిదంపుబీరముల్,
విడుపు విడుపు మనెడి వీర లెసగ.

149

మ, ముందర వెక్క నీకరణి ముంచుకొనన్, జలియింప, కిం పొన
ర్పం దరభాషి దేరు గడపం, గడకంటన పాట జూచి, విం
టం దొడి యేయుటల్ బయ లొనర్పక, యెంతటినేరు పార! పా
రందరి యందఱిన్ శరపరంపర వెంపర లాడె. నయ్యెడక, 150

సీ. కొండలవలెనన్ను కొమ్ముగత్తుల భద్ర
దంతావళముల మొత్తములు బలసి,
యంబుధి తేరలచందంబునఁ దుటుము లై
భాసిల్లు కంఘాణ బలము లొదవి,
విరివి యై మేఘముల్ పెరిగి వచ్చిన జోక
ఘనపతాకల శతాంగములు హత్తి,

ఉండఁగా - ఆమీరలు - నానఁ బూనఁగలరు = అపజయమువలసిసిగ్గును చెందదరు - అనియు.] మనవలసికొనఁ బ్రతుకవలసిన పక్షమున. పైఁజిడి = సేనమీఁదికి లేరునదవుకొని.

149. రట్టడితనములు = గడుసుఁదనములు, వగలు = చేష్టలు. బెడిదంపు బీరముల్ = కఠిన కొర్రములు. విడుపు = సుభద్రను వదలు. వీరకలు = పరాక్రమములు.

150. ముంచుకొనికొన = దండె చుట్టుకొనఁగా. విపు ఎలర్పక = ఉత్సాహ మలికయించుటట్లుగా. తొడి వియటల్ = బాణమును సంధించుటయు విడుచుటయు. బయలు దినర్పక = నిర్పదనీయక. పారందరి = ఇంద్రపుత్రుఁ డగు నభిమన్యుఁడు. శర పరంపరక = ఎడలేకని బాణములచే. వెంపరలాడె = కొంచెను. 'అందఱి' అనుటకు మాటుగా అనుప్రాసాభిధిచిజేత 'అందఱి' అని అగ్రాంధికవ్యవహారోచితముగా కని ప్రయోగించినాఁడు.]

151. (1) కొమ్ము కత్తులకొమ్ములకు కత్తులు గట్టిన. భద్ర దంతావళములు = భద్రబాతి గజునికేమములయొక్క. బలసి = కమ్ముకొనియు. (2) అంబుధి...ంబునకొన = సముద్ర తరంగములు వలె. తుటుములై = తండోపతండములై. కంఘాణ బలములు =

వెదురుపొదల్ పేర్పువిధమునఁ గనిపించు
 గడలుపాఁజులు సమగ్రముగఁ గూడి,
 గీ. యుక్కుపొడి రాల రోషంబు పిక్కటిల్లు,
 నొక రొకరి కేవలెట్టు నత్తుగ్రసింహ
 రవములు నెలంగ, నై నిక ప్రభులు దార
 నీలి రుదార శిలీముఖార్పులు నటించు.

151

ఉ. ఎత్తినయాయుధంబు లవి యెన్నియొ యన్నిటి నన్ని తూపులక
 దుత్తునియల్ల జేయు, మఱి తోడనె వూనగఁ జేతు లాడ నీఁ;
 డత్తుణి ర థాశ్వముల యండకు రా విడఁ డంపతున్న యే
 నత్తటి నాతఁ; డే మనఁగ నా శరలాఘవసావధానతల్ !

152

మ 'రకపుం జెయ్యులఁ దా వినోదముగ సారథ్యంబుఁ గావించు క
 న్యకవైఁ బెట్టినచూపె కాని, యిటు నేనం జూచుటా లేదు; సా
 యకంత్తుల్ నడుచున్ సహస్రములుగా! నయ్యారె! వివ్వచ్చుచే
 లిఁక గన్నుల్ గల్' వంచు నెంచి రపు డెంతే వీరయోధాగ్రణుల్.

గొట్టఁబాఁజులు. ఒదవి=కలిగియు. (3) జోకా = రీతిగా, భున... త్రి = గొప్ప
 జెండాలుగల తేరులు తాకియు. (4) వెదురు పొదల్ = పేర్పు=వెదురు పొదలు పెరిగి
 వచ్చెడు. గడల = తుఁటెల (వారి) యొక్క.

ఉక్కు=కొర్రము - పొడి రాలకా = అతిశయింపఁగా (అయుధముల యన్యోన్య
 సంఘటన చేత ఉక్కురేణువులు రాలు చుండఁగా - అని యొందె). ఒకరొకరికా =
 అందఱును; రవములు = నాదములు. ఉదార = చటువులయిన - శిలీముఖ=బాణములు
 యొక్క - అర్పులు = ధగధగలు. తారసిలిరి = నరునిమీదికి కలయఁబడిరి.

152. ఎత్తిన=తనమీదికి పగతు రెత్తిన. తుత్తునియల్ గకా=చిన్న చిన్న తును
 కలుగా. తోడనె వూనగకా = వెంటనే వేటాయుధములను ఎత్తుటకు. అందఱకా =
 సమీపమునకు. అంప=బాణం యొక్క. రా విడఁడు=రా నీడు. అత్తటికా = అనను
 యమందు, విచన...తల్ = బాణప్రయోగమందలి యా వేగమును ఆ నిష్ఠురమును అని
 ర్వాచ్యములు.

153. రకపుం జెయ్యులకా=సారథ్యసంబంధమయిన నానా పౌధ్ధక్రియలచేత.
 చూచుటా = చూచుటయన్ననో. ఆసాయక = బాణ. వివ్వచ్చు = అర్జునునియొక్క.

ఉ. 'శూరకులంబు సర్వ మొక జో కయి వచ్చి యెదిర్చె నేని, నే
 నీ రమణిశిరోమణి గ్రహింపక పో, నని, గట్టిగా నహం
 కారము మీఱి గంకణము గట్టుక. యుండెడు నిప్పు డర్జునుం ;
 డార! రణంబువెండి కొడు!' కంచు నుతించిరి వీరపుంగవుల్. 154

ఉ. అమ్మెయి వాణి వారణ భటావళి గప్పినతూపు లే మనం!
 దివ్యులుగాఁ, దటాకముల నిండుశరములఁ, బుష్పవాటులం
 గ్రమ్ము శిలీముఖముల, ధగధగి తొన్నత సౌధ గోపు రా
 గ్రమ్ములయందు వ్రాలెడు ఖగమ్ముల, నెన్నిన నెన్న శక్యమే? 155

క. అలుఁగుల పోకడలును మై
 యలయికలును మీఁదుమిక్కిలై కడు లో నై,
 బలములుం దమతమ బాహు
 బలములు నటఁ బనికి రాక భయవిహ్వలులై, 156

వి జ య ము.

గీ. ఒక్కమొగము గాఁగ నుటికిరి నైనికుల్,
 దిక్కమొగము గాఁగఁ జిక్కు భటులు

154. శూర కులంబు = యాదవకులము (శూరుఁ డనునాతఁడు యాదవుల పూర్వ
 అలోఁ బ్రసిద్ధుఁడు). జోక = మొత్తము. గంకణము కట్టుక = దీక్ష చేసి.

155. వాణి వారణ భట అవలిన్ = గుఱ్ఱములయొ వినుఁగలయు భటులయొ సమూ
 హమును. దివ్యులుగాఁ = (ఇన్ని బాణము అని కాకపోయినను) ఇన్ని రాసులని యేని - ఎన్న
 శక్యమే అని యన్వయము. శరములఁ = సిగ్గెను (సిటికొట్టులను) - బాణములను అనియు,
 పుష్పవాటులఁ = పూదోటలయందు. శిలీముఖములఁ = తుమ్మెదలను - బాణములను
 అనియు. సౌధ గోపుర అగ్రమ్ములయందుఁ = మేడలయొక్కయు గోపురములయొక్క
 యు పైభాగములయందు. ఖగమ్ములఁ = ఖగములను - బాణములను అనియు.

156. అలయికలున్ = ఆయానములును లోనై = లోలోపపడినవారై (నైని
 కులకు విశేషము. భయ విహ్వలుం = భీతిచే పరవశులైనవారు.

157. నైనికుల్ = సేనానాయకులు. ఒక్క మొగముగాఁగఁ = ఒకటే పూనికతో
 పా.....గాక - ఒక ప్రావగక. దిక్క మొగము గాఁగఁ = విదిక్కున వలనైన
 అదిక్కు ప్రావగ - (దీనికి - తెల్లఁబోయిన మొవ్వులు గలవారై - అని యర్థము చెప్పి

మొక్కి రీటియలు దటుక్కున బడ వైచి;
యక్కిరీటి యెదుట నాగం గలరె !

157

వ. (1) ఇతైఱంగున జయాంగనాసంగమంబునం బొసంగియుం జెక్కు
చెమర్పక, యక్కురువీరుండు సారథ్యనిపుణత్వంబునకు మెచ్చి య
చ్చిగురుబోడి నవారితప్రేమాతిశయంబునం గొగిలించి, 'యొక్కిం
చుక రేక మోషని నాయురస్థలంబున నీ కుచ కుంకుమరేఖ లంటించి
మీవారికి సూడు దీర్చితి;' వని నవ్వుచు,

మూర్తము.

వ. (2) నవ్వలం గొంతడ వ్వరుగుచు, నటం బ్రచ్చన్న వేషంబునం దన
రాక కెదురు సూచుచున్న విశారదప్రముఖాత్తపరివారంబుల గార
వించి, మురారి ప్రేరిత దాశార్వానివేది తార్వామార్గంబున మహారణ్యం
బులును గిరినరేణ్యంబులును నదీనదంబులును జనపదంబులుం గడచి,
స్వదేశంబుం గాంచి, యుల్లాసంబున నందంద విశ్రమించుచుం జనంజనం,
(3) జారులవలనం దెలిసి యగ్రజానుశాసనంబున నానాసేనాసమన్విత
లై మాద్రీసుతు లెదుర్కొని యుపాయనానతులు సమర్పింప, నుప
సూహన బహుశక్తు లొసర్చి,

'చిక్కు'టకు విశేషముగా నవ్వయింపుటయుం గలదు). చిక్కు = పెనుకబడినట్టి.
మొక్కిరి = ప్రణామపూర్వకముగా అర్జునుని శరణుజొచ్చిరి.

158. (1) జయ అంగనా సంగమంబునక = జయ స్త్రీ పొందుచేత. చెక్కు
చెమర్పక = నిరాయానముగా, డిక్కించుక రేక మోషని = కొంచెమైనను ఆయుధపు
గీటు వహింపని - ఉరక స్థలంబునక = నావతుంబున - నీ...చి = నీకుచములయందలి
కుంకుమరసంపు గీటుల నంటునట్లు చేసి (గాయములు కలిగినట్లు తోపఁజేసి అని భా.)
సూడు = పగను. (2) ప్రచ్చన్న వేషంబులక = మాటు చేషములతో. మురారి...
నక = కృష్ణునిచే కుంకుబడిన (యొక) యాదవునిచే చూపించబడిన మంచి మార్గమున.
నదీ = తూర్పుగా పాతెకియేళ్లు - నదంబులక = పచ్చిచుముగా బాటుసేళ్లును.
జనపదంబులక = గ్రామములను. (3) ఉపాయన ఆశ్రయం = కాసుకలయ నమరూ
రములను. ఉపసూహన బహుశక్తులు = ఆలింగనము లనెడి ఇసుహనములను.

ఇంద్రప్రస్థపుర ప్రవేశము.

(4) దశ దిశా దుస్సహ నిస్సాణ ప్రముఖ నిస్వసంబులు బోరు కలంగ, నలంకృత నిస్తులస్తంభేర మారూఢుం డై గగనోల్లేఖ తోరణ ధ్వజోల్లోచ ప్రాంచ ల్నిచయ ప్రచయ ప్రచల్ ప్రచలాకి చిత్రచ్ఛవి వ్యాప్త హేమచ్ఛవి ఫలగుళుచ్ఛ విరాజ ద్రాజరంభా స్తంభ విజృంభిత ప్రతిమందిరంబును, (5) విలోకిత్య విబ్భోకవతీ వ్యాకోచ లోచన ప్రాచుర్య విభ్రాజమాన తనూభ వోత్సవ దిదృక్షా గృహీ తానేక విగ్రహ సహస్రాంబక విడంబి భర్త్యహర్త్య నికురుంబంబును,

(6) నీరాజనలాటాక్షత కుసుమ కిసయ వ్యాకీర్ణ కలశ గ్రహమాభి

(4) నిస్సా...బులు = భేరి మొదలగువాని ధ్వనులు. నిస్తుల = సాటిలేని. స్తంభేరము = వినుకగును. అరూఢుండు = ఎక్కినవాడు. గగన = ఆకాశమును. ఉల్లేఖ = ఒరయుచున్న. తోరణ = ద్వారములందును. ధ్వజ = టెక్కిములందును. ఉల్లాచ = మేలుకట్టులయందును. ప్రాంచల్ = మిక్కిలియొప్పుచున్న. సీచయ ప్రచయ = వస్త్రముల సమూహములయొక్క. ప్రచల్ = ఎరుగుచున్న. ప్రచలాకి = వెన్నెల (కొంతినంటి). చిత్రచ్ఛవి = పలుకన్నెల కాంతిచే. వ్యాప్త = కప్పుఁబడిన. అచ్ఛ = స్వచ్ఛమైనట్టి. హేమచ్ఛవి = బంగారుపు కాంతివంటి కాంతి గలిగినట్టి. ఫల గుళుచ్ఛ = పండ్ల గొలలతోఁ గూడుకొన్నవై. విరాజల్ = ప్రకాశించుచున్న. రాజ రంభా స్తంభ = కొప్పు నరచి స్తంభములచేత. విజృంభిత = హనబింపఁబడినవైన. ప్రతి మందిరంబును = గల గృహములు గలదియు. (5) విలోకిత్య = చూచుచున్న. విబ్భోకవతీ = విలాసవతులయొక్క. వ్యాకోచ = వికాసముగలిగిన. లోచన = నేత్రములయొక్క. ప్రాచుర్య = బాహుళ్యముచేత. విభ్రాజమాన = మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్న. తనూభన = కుమారుడైన యజ్ఞానునియొక్క. ఉత్సవ = వైభవమును. దిదృక్షా = చూడఁకోరికచేత. గృహీత = స్వీకరింపఁబడిన. అనేకవిగ్రహ = అనేకవిగ్రహములుగల. సహస్రాంబక = దేవేంద్రుని. విడంబి = అనుకరించుచున్నట్టి. భర్త్య హర్త్య = బంగారు మేడలయొక్క. నికురుంబంబును = సమూహము గలదియు. (అనఁగా. మేడలు తమయందుండి చూచు స్త్రీలనేత్ర సమాదాయముచే ఎట్లున్న వనఁగా. కుమారుని యుత్సవముఁ జూచుటకు ఒక శరీరమును వేయఁజేయుటకు చాలక అనేక శరీరములు గల్పించుకొని వచ్చి వెక్కిరింపఁ జేయుటతో చూచుచున్న దేవేంద్రుల యనునట్లుండె నని తా), (6) నీరాజన =

మహిలేఖ మహిళా భూయిష్ఠ ద్రాఘిష్ఠ వేదికాంతరంబును సగునింద్ర
ప్రస్థపురంబును సకలజనరంజన కృతల విశాలకటాక్ష కృపాశా
వేశంబునఁ బ్రవేశించి, (7) మున్ను సుభద్ర ముహూర్తంబున
సుభద్రా భద్రేభయానం జతురంతయానంబున శుద్ధాంతంబున కనిపి,
ధౌమ్యాదుల కభివంజనంబు గావించి, యాశీర్వాదంబులు గైకొని,
నిజాగమనసంతోషరసోన్మేష భూషిత సుప్రసన్నాననబిసప్రసూనుం
డును రత్నసింహాసనాసీనుండును నగుభద్రకేశూనునకు సాష్టాంగం
బెరఁగి, భీమసేనునకు నమస్కరించి, యంతఃపురికిం జని కుంతీదేవికి
వందనం బాచరించి, ద్రుపదసందన సుకచరించి, యిష్టాలాపంబుల
సుఖం బుండె.

158

ద్వారకలో బలరామాదులు సభ చేయుట.

ఉ. అంతట ద్వారకాపురమునందు సభాపరిపాలుఁ డర్జునో
దంతము యాదవుల్ దెలియు నట్లు హజారమునందు భేరి య
త్యంత రుషా కమాయిత హృదంతరుఁడై చటపించె; మించె ది
గ్గంతి ఘటా శ్రవఃపుట భద్రాచణ భీషణ భూరి భాంకృతుల్. 159

హారకులం - లాజ = పేటలు - ఆక్షత = ఆక్షతలు - కుసుమ = పువ్వుములు -
కినలయ = (మామిడి) చిగుళ్లు - వీరిచేత - వ్యాకీర్ణ = వ్యాపింపఁబడిన - కలశ=పూర్ణ
కుంభములను - గ్రహయాళు = చేతులలో పట్టుకొనియున్న - మహిలేఖ మహిళా =
బ్రాహ్మణ స్త్రీలచేత - భూయిష్ఠ = క్రిక్కిరిసిన - ద్రాఘిష్ఠ వేదికా అంతరంబును =
అతివిశాలములయిన యరంగులయొక్క మధ్యభాగములు గలదియు. (7) సుభద్ర=కుభ
ప్రదమైన. సుభద్రా భద్ర ఇభయానం = భద్ర గజము నడకవంటి నడకగలదైన సుభ
ద్రను. చతురంత యానంబుఁ = అందలములతో, శుద్ధాంతంబునకుఁ = రాజీవా
నములొనికి. ధౌమ్య ఆదులకుఁ = ధౌమ్యచార్యులు మొదలగువారలకు, ఉన్మేష =
బొంగుచేత-సుప్రసన్న=మిక్కిలి యనుగ్రహము గలిగినట్టి-అనన బిసప్రసూనుండును=
కమలమువంటి ముఖముగలవాఁడును. ఎరఁగి = మ్రొక్కి.

159. ఉదంతము = వృత్తాంతమును. హజారమునందుఁ = మొగసాలయందు.
రుషా కమాయిత హృత్ అంతరుఁడు = రోషముచేత కలఁత పెట్టఁబడిన మనః ప్రదేశము

క. ఆనాదము విని హలి మొద

లై నయదూర్వహులు పురికి నరుడెంచి, సఖా

సీను లయి, నరుని కపట వి

ధానము మఱి మఱియు నడిగి, తప్తాశయు లై,

160

గీ. "యతి ననుచు వేషభాషల నటమఱించి,

పొంచి తఱివేచి కన్నియఁ గొంచు నరిగె,

దొరఁకుసన్నాసి యనుమాట తిరము గాఁగ

నర్జునుం డద్దిరా! యెంత దుర్జనుండు !

161

శా. ఏతన్తాత్ర మే కార్యభార్య మని వైయై తైన్నకే నేఁడు ని

ర్భీతిఁ బాలికఁ గొంచుఁ ఖోవ నుచితంబే? కంఠగర్వంబు! దు

ర్నితుల్ యాదవవీరసింహములతో నేనా? బలారా! బలా

రాతి ప్రోద్బుధుఁ డెంత నేనె! నిది తీరా వీరరాక్షాళికా ?

162

ఉ. వంచననేసి యిట్లు చెలువం గొనిపోవఁ, బ్రలంబవైరి పై

రించునె? దుర్బదాధిప వరేణ్యులభూములు దున్ని ధూలి గా

వించఁడె? పిండిపిండిగఁ బ్రవీర విరోధి కిరీటరత్నముల్

దంచఁడె? ఘోర సీర ముసలంబుల వ్యర్థములే ధరించుటల్ ?" 163

గలవాఁడు. చఱిసిచెఱి = వాయించెను. దిగ్గంతి... ఘటా = దిగ్గజముల సమానము
యొక్క - శ్రవఃపుట = కర్ణపుటములను - భద్రా చణ = భేదించుటకు సేవించిన -
భీషణ = భయంకరమైనట్టి - ఘోరి = అధికమైనట్టి - భాంకృతుల్ = భాంకారధ్వనులు.

160. యదు ఉర్వహులు = యాదవ శ్రేష్ఠులు, తప్త ఆశయులు = అగ్రహించిన
హృదయముగలవారు.

161. వేషభాషణ = వేషముచేతను మాటలచేతను. అటనుజించి = భ్రమించు
చేసి. దొరఁకు సన్నాసి = దొరకినదానిని దొంగిలించుకొని పోవుటకై సన్నాసివలె
నటించువాఁడు (దొంగ యనుట). అద్దిరా = అచ్చర్యము. తిరము = నిశ్చయము.

162. ఏతన్తాత్ర మే = ఈ సాటియే. వైయైత్తు ఎన్నకే = వై చెఱుపు ఆలో
చింపకయే. బలారా = బలారే. బల అరాలి ప్రోద్బుధుడు = ఇంద్రుఁడు (అర్జునుఁడు),
వీర రాత్ మాళికా = మహా వీర శ్రేష్ఠునికి.

163. ఘోర సీర ముసలంబులు = భయంకరమయిన నాఁగలియు రోకలియును.

క. అని కాళిందీ భేదనుఁ డనువాక్య మొకింత విన్నయంతనె, మేఘ
ధ్వనిఁ గెరలెడు మదకేసరులన, యోధాగ్రేసరులు మహా మత్సరమై,
ఉ. 'యాదవవార్ధి వెల్లివిరియ' మఱి యాగెడు పాటివీరుఁ డి
మైదిని నెవ్వఁ? డిందులకు మీరలు గావలె! నేమె చాలమే!
పోదుమే! కట్టి తెత్తుమే! ఋభు ప్రభు నందనుఁ డెంత? వాని తగ
డ్రే దురమం దెదిర్చినను, రేకుమడంతుము మాట లేటికి!' 165

గీ. అని, యుదగ్ర హలగ్ర హావ్యగ్రుఁడైన
యన్నమాటలు సభవార లన్నమాట
లేమి చవి గామియును, దాల్చి యోమి, భక్త
జన కుశల కామి యలయదుస్వామి కనియె. 166

క. "యదురాజ కుల శిరోమణి,
యెదురా మీ కొకరుఁ? దుచిత మెఱిగియుఁ బరు లెం
చ దురాపకొప మూనుట
చదురా! తెగరానిచోట పైరణ తగదే! 167

[కావించఁడె - దంచఁడె - పత్వము రావలయును.]

164. కాళిందీభేదనుఁడు = బలరాముఁడు. మేఘధ్వనికా = ఉలుముచేత. గెర
లెడు = ఉద్రేకించునట్టి. మద కేసరులు = మదించిన సింహములు.

165. యాదవ వార్ధి వెల్లివిరియకా = యాదవ బల మను సమద్రము వలన వెట్టి
నప్పుడు. మేదినికా = భూమిలో. నేమే = మేమే. ఋభు...నుఁడు = ఇంద్రభ్రష్టుఁడు.
తంద్రే - (కుసంధి). దురమందుకా = యాధములో. రేకు మడంతుము = శరీర మంతయు
గుడ్డను మణించినట్లు మణించి వైతుము.

166. ఉదగ్ర = తీక్షణమైన - హల = నాగఁటియొక్క - గ్రహ = గ్రహణముండు -
అవ్యగ్రుఁడు = జాగ్రత్తగలవాఁడైన. తాల్చి ఓమి = నవనము వహించి. భక్త జన కుశల
కామి = భక్తులకు శ్రేయమునే కొరచుండు శ్రీకృష్ణుఁడు. యదుస్వామికికా = యాదవ
ప్రభునకు బలరామునితో.

167. యదు...మణి = సంకోధన. ఉచితము = యుక్తమును. పరు లెంతకా =
అన్యులు నిందించునట్లుగా. దురా...రా = వహించఁదగని శోభమును వహించుట చాతు
ర్యమా. తెగ...దే = తెగబడేయుటకు వలను లేనిచోట నవనము మంచిది గాదా.

క. ద్రోణాచార్యుల శిష్యుడు | బాణాసన నిభుఁ డరిన్యపాలక మకుటి
కాణాగ్ర తేజితోగ్రకృపాణాంచద్భుజాఁ డతండు ప్రభుమాత్రుండే!

ఉ. ఆపురమర్దనుం డయిన నాతని నడ్డము దాఁకి నిల్వఁగా
నోపఁడు; మత్స్యయంత్రము మహోద్ధతి నేసి స్వయంవరంబునకా
ద్రౌపదిఁ గైకొనక జెనకు రాజకుమారుల పాటెఱుంగమే!
మూఁపులు మూఁదగుకొ రిపుచమూపులఁ గన్నపు డక్కిరీటికి. 169

ఉ. మాలిమి లేదు గాన, ననుమానము నామది దోచె, నప్పుడే
బాలిక నేవ నేయఁ బనుకక వల దంటిని గాదె! దాని కే
మీలువు గల్గు మేనమఱిఁ దింతయె యాతఁడు; నైన దైనదే;
లోలత నింక నాగవలిలోపల నిఘ్నర మేల పల్కుగక. 170

ఉ. క్రీడి సమాను లెంచఁ గలరే యిల తేఁడులలోనఁ? దూలఁబో
నాడఁడు వైరి నైన; విడనాడఁడు నెయ్యము కోపగించియుం;
జూడఁగలట్టివాఁడు; సరసుండు; సుభద్రకు హర్షవార్ధి నో
లాడఁగ నింతకంటె నను వైనవరుం డింక నెవ్వఁ డివ్వలక? 171

ఉ. నమ్మినవారు పాండునృప నందను, లండఱలోనఁ బెద్దఁగా
మిమ్మె గణించు ధర్మజుఁడు, మీ రటకుక విజయంబునేయ వే

168. బాణ = ఆఘ్నులయొక్క - ఆసన = ప్రయోగమందు - నిభుఁడు. అరి
న్యపాలక = శత్రు రాజులయొక్క - మకుటి కాణ = కిరీటము లనెడు సానలయొక్క - అగ్ర =
చివరలచేత - తేజిత = కదమపెట్టఁబడిన - ఉగ్ర = భయంకరమైన - కృపాణ = కత్తి
చేత - ఆంచల్ = పిప్పలున్న - భుజుఁడు = భుజముగలవాఁడు.

169. ఆపుర మర్దనుండు = త్రిపుర సంహారముడైన యా రుద్రుఁడు. కైకొ
నక = చరిగ్రహించఁగా, జెనకు = ఆతనిని తాఁకినట్టి. రిపు చమూపులక = శత్రుసేనా
నాయకులను. మూఁపులు మూఁదగుకొ = భుజములు రెంటికి మూఁడయినట్లు లుఁగిడును-
శత్రువుల సంహరించుటకు మహోత్సాహము పెరుగ ననుట.

170. మాలిమి = పరిచయము. ఈలువు = అభిమానము. లోలకక = చాచల్యము
చేత. నాగ...రము = పెండ్లియంతయు స్నేహమర్యాదలతో నెఱవేఱినపిమ్మట నాగవలిలో
జూడము గల్గినచో వైమనస్యమాత్రమే గాని పెండ్లికి భంగము లేదు.

గ మైదు రేగుదెంచి కడుఁ గన్నులఁ గప్పుకొనుం, బదుం" డనఁ,
దమ్మునిమాట యన్న జవదాటనియన్న ససంభ్రమంబుగఁ, 172

బలరామాదులు ఇంద్రప్రస్థమునకు అరుగుట.

దు. గజ కంఠాణ శతాంగ పత్తి బలవర్గంబు ల్సమగ్రంబు లై
భజియింపం, బితృపుత్రపౌత్ర సుహృదాప్తశ్రేణి గూడం, బ్రియా
నుజుడుం దాను సమస్త వస్తు ధన సందోహంబుతో వచ్చె స
ర్వజనానందకరంబుగాఁగ నటు లింద్రప్రస్థముఁ జేరఁగాఁ. 173

ఉ. అంతకుమున్నె, కృష్ణుడు హలాయధుఁ వోడ్కొని వచ్చుచున్న వృ
త్తాంత మెఱింగి, తీవి మెఱునున్ నగరిం గయినేయఁ బంచి, య
త్యంతవివీతి ధర్మజుడు దమ్ములుఁ దా నెదు రేగి, రేవతీ
కాంతునకుం బ్రణామములుఁ గాన్కలుఁ జేసి యథాక్రమంబునఁ;

దు. చెలువం దెచ్చుచు నుండి యీసున శునాసీరాత్మజుం డమ్మహా
బలముం జేరఁగఁ బోరు మేదురదురాక్రోధముం బాసి లో
నలరం, గొంగిటఁ జేర్చె, శంభుజ భుజాహంకార రేఖా నిర
ర్గళమార్గప్రబహుఁ బ్రలంబహు బహూకారంబుగాఁ బల్కుచుఁ,

ఉ. బావ యటంచు వావి నడుపఁ; భయభక్తుల మ్రొక్కవచ్చు న
ద్వేషకపట్టి ధర్మజుఁ డతిత్వరితంబుగ గ్రుచ్చి యెత్తి, త

172. అన్నఁ = అనినయెడల. జవ దాటని యన్న = ఇంచుకయేనియు నతిక్ర
మింపని శ్రేష్ఠభావ.

173. శతాంగ = లేరులయు - పత్తి = కాలరులయు. సుహృత్ = మిత్ర.

175. ఈనునఁ = కోపముచే. మేదుర = దట్టమయిన. లోక అలరక = మన
స్సుల నంతోషించునట్లుగా. పోరు = పోరిన హేతువుచేతఁ గలిగినట్టి. కంభుజ =
కుమారస్వామియొక్క - భుజ అహంకారరేఖా = బాహు పరాక్రమ విలాసమండలి -
నిరర్గళ = నిరాతంకమైన - మార్గ = వైఖరి చేత - ప్రబహుఁ = మిక్కిలి అధికుడైనట్టి -
ప్రలంబ హుఁ = ప్రలంబాసుర హంత యగు బలరాముని, బహూ కారంబుగాఁ =
బహుమానభూర్వకముగా, గొంగిటఁ జేర్చెఁ = ధర్మరాజు ఆలింగనము చేసికొనెను.

176. దేవకీ పట్టిక = శ్రీ కృష్ణుని. తద్యావము = ఆ కృష్ణ భావన. తార్కిన

ద్యావ మేదం గుదుర్పడఁగఁ దార్పినభంగిఁ గవుంగిలించి, 'మా
కీస గదయ్య సర్వశుభ హేతువు నిచ్చలు' నంచు నెంచుచు, 176

గీ. కెడల బలరామకృష్ణలు నడుముఁ దాను,
భద్రదంతావళము నెక్కి పాండవేయ
ముఖ్యుఁ డతిరాజసంబున మువ్వెలుంగు
పోలిక, బొసంగ వచ్చెను బ్రోలి కపుడు. 177

ఉ. అంతపురంబులో నరిగి, యన్నకు వందన మాచరించు నా
కుంతికి మ్రొక్కి, భక్తిఁ దమకుం బ్రణమిల్లిన ద్రాపదీసతి
స్వాంతము రంజిలం బలికి శ్యామ హరితో పరిధాను లొప్పి రం
తంతకు నిష్టబాంధవ సమాగమ సౌఖ్యమునకా జెలంగుచుకా. 178

క. దొర పెట్టిన హరు పెట్టిదొ!
యరు దాహా! విడుదు లున్న హవణిక లులుపా
పరిధవము! నింద్రభోగమె
దొరకెం దమ కననివారు తుది లే రొకరుకా. 179

క. వీయమువారికి నిట్లు ద
వీయముగా నుండి వచ్చు విపులశ్రమములే
దీయ, ముదం బొనరిచి, కడుఁ
దీయము కనిపింపఁగా యుధిష్ఠిరుఁ డనియెకా. 180

భంగికా = చేర్చిన విధముగా. ఎంచుచుకా = పొగడుచు.

178. కెడలకా = పార్శ్వములందు. భద్ర దంతావళముకా = భద్రజాతి గజముపై-
మువ్వెలుంగు = బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులయొక్క - బ్రహ్మ పసుపువన్నెవాడు. విష్ణుడు
నీలవర్ణ మువాడు. శివుడు శ్వేతవర్ణ మువాడు. తానును కృష్ణుడును బలరాముడును
(పరుసగా) అట్టివారే. పోలికకా = నగరమునకు.

178. అన్నకుకా = అన్నయైన వసుదేవునకు. స్వాంతము = స్వదయము. శ్యామ
హరితో పరిధానులు = నీల పీతాంబరులు - రామ కృష్ణులనుట.

179. హరువు = కట్టడ. హవణికలు = సింగరములు. ఉలుపా పరిధవముకా =
శానికల విధవమును. అరుదు = అపూర్వములు.

180. వీయముగాకా = కడుదూరమునండి. విపుల = మిక్కిలి మైన. వీయకా =

క. “చనవున బలిమిం గన్నియుఁ

గొని వచ్చి వివాహ మాటకు స్వతంత్రులఁగా

నొనరించినార మము; ని

ట్లనుకూలత గల్గు బంధు లవనికొ గలరే!

181

గీ. ఆదినారాయణుం డీ మురాసుకారి;

యురగకులభూషణుండ వీ; వరసి చూడ,

నిట్టి మీ బాంధవము గల్గ నెట్టితపము

నేసినార మొకొ మేము సీరపాణి”

182

ఇంద్రప్రస్థమున వైవాహికోత్సవము.

చ. అని ప్రియభాషణంబుల మనోబ్ధులు రంజిలఁజేయు; సంభ్రమం

బున హలి ‘సర్వసన్నహనముకొ దగ ని ట్లెదురేగి పెండ్లి నే

సిన దొర యెందు లే’ డనఁగఁ జెల్లెలి ముద్దుమఱుందిఁ గోరికల్

పెనగొనఁ బెండ్లికూఁతుఁగను పెండ్లికుమారుఁగఁ జేసి వేడుకకొ, 183

సీ. సకలవాద్యములు బోరు కలంగ నెడ మీక

నలుఁగులు నులుపాలు నడుచు చుండ,

నిఖిల బాంధవ రాజ నికరంబు మే లైన

యుడుగరల్ గొని వచ్చి పొడ గనంగ,

నాశ్రిత విద్యత్కవిశ్రేణులు యథేష్ట

సంభావనలఁ జాల సంభ్రమింప,

తీయనట్లుగా. తీయము = ప్రియము.

181. స్వ...నుకొ = స్వతంత్రులనుగా మమ్ము మీరే చేసినారు.

182. ఉరగ (= నాగ) కుల భూషణుండవు - శేషుండ వనుట.

183. మనః ఆబ్జము = హృదయ కమలము. చేయకొ - కర్త యుద్ధిష్ఠిరుండు, తగకొ = ఒప్పదముగా నుండఁగా. ఇట్లు = ఈ హలివలె. ఎదురు విగి = తనయింటికి పెండ్లిమారుండు వచ్చుటకు బదులుగా తానే ఆతనియింటికి పోయి. పెనగొనకొ = రెట్టింపునట్లుగా.

184. బోరుకలంగకొ = బోరున మ్రోయఁగా. నలుఁగులొ = నలుఁగుల విండ్లును. ఉలుపాలుకొ = భోజన వస్తువులును. ఉడుగరల్ = కట్నములను. పొడ గనం

విందులఁ గర్పూర పీటి కాంబర వసం

తముల నెల్లజసంబు తనివి నొందఁ,

గీ. బ్రియము వినఁకుంబు దాల్చి యోషికయుఁ గల్గి,

‘యచ్యుతాగ్రజ భీమసేనాగ్రజన్తు

లెంతటి మహాత్ము’ లని జగం బెన్నఁ, జేసి

రుచితగతి నొప్ప వైవాహికోత్సవంబు.

134

ఉ. అంతట నైదునాళ్లు మహామహిమం దగి, దంపతుల్ గృహః

భ్యంతర దేవ తార్య నతు లై తన కర్మిలి మ్రొక్క, రుక్మిణీ

కాంతుండు వల్కె లే నగత్య గ్రమ్మఁగ ‘మీ రిటు లెల్ల కాలమున్

మింతురుగాక శోభనము మీఁదనె శోభన మై ముదంబుగన్.’ 185

క. అని దీవించిన, లోలో

ననె మునిముసి నవ్వు లొలయ నమ్రానను లై

తనరిరి వా రామాటకుఁ

బుసరభివాదనము చేయు పోల్కి జనింపన్.

186

చ. తొలఁకెడుప్రేమ బాదుగులతో మణిపాత్రికలందు నప్పు డు

జ్వల దమృతాన్నముల్ కొలము సామికి నప్పనగాఁగఁ బండు వె

న్నెల బయలన్ భుజించి, నెఱ నీ లెసఁగన్ సగపాలు గంబురా

గులికిన కమ్మనీడె మొకశోమలి యీఁ గొని, క్రిడి వేడుకన్; 187

గన్ = దర్శనము చేయఁగా. సుభావనలన్ = సత్కారములచేత. కర్పూ...లన్ =

కర్పూర తాంబూలములచేతను వస్త్రములచేతను కంఠమథా వసంకములచేతను.

185. గృహః...నతుబంధుఁడనిపల మన్న దేవతలకును పెద్దలకును నమస్క

రించినవారు. శోభ...మై—పెండ్లి ద్వారకలో నొకసారియు ఇంద్రప్రస్థములో నొక

సారియు జరిగిన దని భావగర్భిత మయిన హెచ్చరిక.

186. నవ్ర అనుట = వాచిన ముఖముగలవారు. పునః అభివాదనము =

పెండియు నమస్కారము.

187. ఉల్ జ్వలల్ = ప్రకాశమానమైన - అమృతాన్నముల్ = పరమాన్నము

అమృతము మొదలయిన యన్నవిషములు. కొలముసామికిన్ = చంద్రునికి. అప్పన =

ఉ. చంద్రుతాతి బాగడపు జంటబనలి వెడందయంకణం

పుం దగు లూని పార్శ్వమునఁ బొల్పుగు పల్వగకెఁపుటంచుఁ డా

కుం దెలి గుండు కంబములఁ క్రొంజిగిబోదెల నందగించి పై

సందుల బంచనర్జమణి జాలకముల్ రహిఁ జూప; లోపలక, 183

ఉ. బంగరు మేలికంబములఁ బాటిలు వాటపు మధ్యరంగము

తెంగట జీవరత్నముల చెక్కడపుంబని మించు నెజ్జయుల్,

ముంగల వజ్రపుంబలుకలోప పాసంగిన నొప్పు చప్పర

మ్ముం, గల భావచిత్ర నవమోహన కేలిగృహాంతరంబునక; 189

సమర్పణము. సగ...పీడము=సగము పచ్చకహ్వరము పెట్టిన కమ్మదనముగల తాంబూలమును తాంబూలములో స్త్రీలు వేసికొను పచ్చకహ్వరమునా సగ మే తురుపులు వేసికొందురు. *

188. చంద్రుతాతి బాగడపు = చంద్రకాంత మణుల కట్టడముగల - జంట బనలి = బనలిచుట్టును కట్టిన వైబనలియొక్క - వెడంద యంకణంపుందగులా = వికాలమైర ముంగిలియొక్క సంబంధమును. ఊని=పొంది, పార్శ్వములక=ప్రక్కల యందు, పొల్పుగు=చక్కనైన-పల్వగ...బముల=ఆనేక విధములైన కెంపులతోఁజేసిన బనరిటాకులు గలిగిన తెల్లని గుండ్రని స్తంభములయందలి-క్రొం జిగి బోదెలక=హుతన కాంతులుగల బోదెలచేత, అందగించి=సాగనుగలదై, పై సందులక=నిూని సందుల యందు, పంచ...ముల్ = తెలుపు నలుపు ఎఱుపు పసుపు అక్షుపసరు వన్నెయొక గల రత్నముల (తోచేయఁబడిన) కిటికీలు, రహిక చూపక=అందముం గనఁబడుచుండఁ గా, లోపలక = అలోగిటిలోపల.

189. కంబములక=స్తంభములతో. పాటిలు=పిప్పికొన్న-వాటపు=ఇచ్చయిర- మధ్యరంగము = లోఁగిలినదును చౌకముగా కట్టిన గృహవిశేషము. జీవరత్నముల = సర్పములు బ్రదికియున్నప్పుడే వానిభాగములనుండి తెచ్చిన రత్నములయొక్క. నెజ్జ యల్=పడుక కట్టింను. ముంగలక=దానియందలి. వజ్ర...పు=వజ్రమణుల వల కలచేతఁ దీర్చిన చూఱుబట్టచేత నొప్పుచున్న - చప్పరమ్మక = తువుల పందియు, భావ...నక=కృంగారభావముగల చిత్రపుల చేత నూతనమైన మోహకరమైన క్రీడా గృహంబు లోపల.

* మృగమద సారథి నిధన । ద్విగుణిత ఘనసార సాంద్ర పీఠీ గంధ

స్థగి లేతర చరిమళ మైముగిసరొలుపు దెలుపు నొక్కచూపుత మొలనెక. మను.

చ. కెలఁకుల వజ్రముల్, నడుముఁ గెంపులు, మూలల ముత్తైముల్, పర
స్థలములఁ బచ్చలుం, సుఖపుకాతి తగ్గఁ, బని హర్ష్య నందముఁ
వెలయఁగ, దేటి చూడఁ గడు వింతయి శోటికిఁ గోటి యైననుఁ
విలువ యొనర్పరాని యొక నిద్రపు మంచముపై వసించుగఁగ; 190

ఉ. గోవజవాది కస్తురియుం, గుంకుమ, గండము, వైడిగిన్నెలఁ
దావి బుగుల్కొనం గెలనఁ దార్పిరి పంజరకీరశారికల్
'దేవ, పరాకు సామి' యని తెల్పఁగ రత్నపుఁ గిలుబొమ్మలే
కావలెఁ గొందఁ అందు నుడిగంపు తొయారపు ముద్దుజవ్వనుల్. 191

క. అందలి క్రొందలిరుంబోం | ధ్లందలి కందళిత శుకము ఖాలాపరసా
బందలి నుందలిమంబులు | నందలి బొందళిది తెరలు నవలం గలవే!

ఉ. చక్కదనంబు తెల్ల నొకచక్కినె దొంతరగాఁగ నిల్పెనో,
యొక్కడఁ జూడఁ జూడ్కి కదియే విడిప ట్టగుఁ; జూడఁ జూడఁగా
మిక్కిలి వింత యై మెఱయు; మెచ్చులకుఁ నెల వీ దొకింత! య
మ్మక్క! గణించఁగాఁ దరమె యా పడుకింటి విలాససంపదల్! 193

గీ. ఉండె నరపతి యందు మే నుబ్బుచుండ,
నఖలసామ్రాజ్య మేలిన యంతవేడ్క;
రమ్య మగునిల్లు మే లైన రాజముఖయుఁ
గలిగె నఁట, యంతకన్న భాగ్యంబు గలదె? 194

190. కెలఁకులఁ = పాశ్చాత్యములందు. పర = ఇతర. సుఖపుకాతి = రీతిగా మోళా.
పనిహర్ష్యఁ = పనివానితనమును. చక్కి = చెక్కఁబడఁగా. శోటికఁ = శో దొకటికి.
కోటి = కోటివరహాలు. నిద్రపు = నునుపుగల.

191. గోవ జవాది = గోవానీను జవాదియు. బుగుల్కొనఁ = గుప్పించుండఁగా.
కావలెఁ = కావలె ననిపించునట్టి, ఉడి...నుల్ = చేటికలు, తార్పిరి = కదియించిరి.

192. కందళిత = అంతురించిన. ఆలాపఁపలుకులయొక్క. నుం దళిమంబులఁ =
నున్నని పానుపులును. పొందు అళిది = పొందికగల వసువుపచ్చరంగుల.

193. చక్కినె = స్థలమండ. చూడ్కికి = దృష్టికి - విడిపట్టు = నివాస
స్థానము (దృష్టి ఆక్కడనే నిలిచిపోవు ననుట). నిలుపు = ఆవకాశము.

194. రాజ ముఖ = భండ, వదన.

క. అంతటఁ బ్రౌఢసఖితతి

కాంతామణిఁ గాంతుకడకుఁ గదియించుటకై

వితగ మోమునఁ జిటునగ

విత గనంబడఁగ ముదిత హృదయాంబుజ లై,

195

సీ. “జడకుచ్చు గై నేయు, ముడుపు చేడియ విరుల్,

వేనలి వట్టిన వీడకుండఁ;

జేర్చుక్క సతి యింద, తీర్పుము తిలశంబు,

గస్తూరి చెమటచేఁ గరఁగకుండఁ;

గొను జంటఱవిక, కుంకుమగంద మలఁదు, మో

చెలి యెంత యొరసినఁ జిటులకండఁ;

మొలనూ లిదిగొ బోటి చలువ పొందుగఁ గట్టు,

సయ్యాటలనె నీవి సడలకుండఁ;

గీ. తరుణి కివి యిచ్చుఁ గద మెచ్చుఁ దప్ప,” దనుచు,

నేరుపరు లై నవారిఁ గానేరుపటుసఁ,

గాంత నవసంగ మార్మశృంగార విభవ

లీల నలరించి రాజవరాలి నపుడు.

196

క. “తడ వేటికి? లే జన్మని,

విడె మీవలెఁ బలికి; మంచి వేళ సుమీ యి

ప్పుడు; రా, కన్నియ వల్లభు

కడఁ బెనఁగుదు గాక పెనఁగఁగా నిటఁ దగునే?

197

సీ. ప్రియముతో రమ్మని పిలిచినఁ, జేరఁ బో

యెదవుగా కూర కుండెదవు సుమ్ము;

195. తతి = సమాహము. చిటునగవు + ఇంత.

196. (అ) జేర్చుక్క = పాపటకొట్టు. (తీర్పుము — తీర్పుము అనవలయును).

(3) జంట అవికణ్ = జమిలికట్టు అవికను. చిటులకుండఁ = రేగి పోకుండునట్లు.

(౪) సయ్యాటలనె = చెరలాటలయందే. నీవి = పోకముడి. — ఇందలి సుబోధనలు

ప్రసాధికలం గూర్చి. పవ సంగమ అర్హ = తొలి కూటమికి తగిన.

చెంతఁ గూర్చుండంగఁ జేఁ జూపఁ గూరుచుం

దెదవుగా కూరకుండెదవు సుమ్ము;

విడెము చేతి కొసంగ వినయంబుతోడ నం

దెదవుగా కూర కుండెదవు సుమ్ము;

మధురోక్తి వినఁగోరి మాటాడ, మాటు వ

లెక్కదవుగా కూర కుండెదవు సుమ్ము;

గీ. కాక విభుండైనఁ గొంత సిగ్గురితనంబు

గడలుకొని యున్నఁ గ్రక్కునఁ గడకు రాక,

చక్కఁగ నొకింత నేపటు సముఖమున

నిలువుమీ రత్న పాంచాలి చెలువు మీటి.

198

క. అనవలసి యంటి! మింతే;

నినుఁ జూచిన నింద్రతనయునికి నింద్రతనూ

జానిఁ జూచిన నీకును మఱి

మన సూరక యున్నె వూర్జిమూ చంద్రముఖి?

199

సీ. చిలుక నీచేఁ గాక చెలిచేత నుండదే,

నిమిరి యిప్పుడె మాట నేర్పవలెనె?

యెదుట గొనెన వేయ కిడి నారు, దె మ్మని

వీణ యిప్పుడె మేళవింపవలెనె?

పటము గానుక దెచ్చి పట్టిన, నిప్పుడె

చిత్తర్వునకు హర్ష్య చెప్పవలెనె?

మంచిమాటలు తోచె నంచును బలకలో

నిప్పుడె కవిత వ్రాయింపవలెనె?

గీ. గంట నెప్పినవారిఁ గ్రేఁగంటఁ గనెడు,

లెండు పోద మటున్న నటుండు మనెడు,

198. కడలుకొని = అతికయించి. కడకుక = ఇవలికి. రత్న పాంచాలి =

రత్నాలు దాసిన (ఐంగారు) బొమ్మయొక్క.

200. నిమిది = ద్వయ. గొనెన = పిలువ. కంచియే - దూరమూ అనుటకు వాడుకమాట.

వడిగ రావచ్చు, కంచియే పడుకట్టిల్లు !

కన్నీయలఁ గంటి; మీటు లెందుఁ గాన మచ్చు.

200

ఉ. ఎక్కడ నైన వేడుక మెయిన్ శుభవేళలఁ బాసు పెక్కుచో
నొక్కిసుమంత సిగ్గు నడుచుండెడు లేజవరాంధ్రు లేరొ? యో
యక్క! యి దేమి! యంత గలదా! మఱి రే పిటువంటివారె పో
దక్కఁ బెనంగువారలు సదా మగనిఁ బిగిఁకొనిలింతలన్.

201

క. ఏకతమునఁ జెప్పుదుమో?

కా కందలు వినెడు నట్లుగాఁ జెప్పుదుమో?

మా కొక్కటి దోచినయది,

నీ తెక్కడఁ గోప చుగ్గునొ నీరేజముఖి!

202

ఉ. కేవలభక్తితో నపటం గేలిననంబున నీత్ర సారెకున్

నేవ లానప్పుచోఁ గలిగెనే కత, యేకత నిండు వచ్చుచోఁ

ద్రోవల నిల్చు రేకత; వధూవరు బిడ్డలు నొక్క టైనచో

నేవగఁ బాలునో మును? లెన్వ రెటుంగుదురచ్చు జన్వనీ? 203

ఉ. వేగిరకాఁడు మున్నభుండు వెన్నును ముందును జూడ, డంతకున్

వేగిరకాఁడు నీచిభుండు, వీరిఁ గటాక్షములందె యేలఁ జాల

వేగిరకతై వీ వ్రదితలీలఁ దలంతువా వేళ యెంతువా?

యీ గరుగంపు సిగ్గు లపు డెక్కడ నుండు సరోజలోచనా? 204

201. దక్కన్ = తమకు వశ మగునట్లు.

202. ఏకత = ఒంటిపాటుచేత, కలిగినే = కలిగింది గదా. కత = మీ యిరు
వురకును ప్రణయ వృత్తాంతము. నిల్చుర ఏకత = ఒంటిగా అనఁగా మీరిద్దఱుమాత్రము
బసలు చేయుచుంటిరి.

203. వీర = మదమని నీమగనిని. కటాక్షములందె = క్రేగంటిమాపులచేతనే.
చాల = చాలనట్టి. ఉచిత లీలన్ = తగిన కృత్యమును (మరుకేళి ననుట). ఉచిత...
యెంతువా = లీలనే తలంతువు గాని వేళను తలంపవు-అనఁగా ఎంతవేళ అయినదో తెలి
యక క్రీడించుచునే యుండువు. అని ప్రశ్నవాక్యాభిప్రాయము. అవుడు = గుగనితో
నిక కూడినప్పుడు. సరోజలోచనా = కమలాక్షి.

204. అంగకములు ఉన్న తెఱంగుక = కనికరింపఁదగిన వై నమీయవంశములు

ఉ. కన్నెట చేసి చూచిన, మొగ వ్వుటు ద్రిప్పిన, జే విదిర్చిన,
గన్నుబొమలో ముడించినను, గాదన! మందుల కేమి? మున్ను మీ
మన్న తెఱంగు నంగకము లున్న తెఱంగుఁ దలంచి చూచినన్,
గన్నియ మాకు నమ్మికలు గావు సుమీ పదిలత్ లేనియన్. 205

గీ. ఆయెఁ గాకుండె, మంచిదే యందు కేమి;
కొంతనే పిటు నవ్వితి మింతె మేము;
చాలు, నీక వైనఁ జా గేల! సరసములనె
ప్రాధు పోయెడుఁ బద వమ్మ ముద్దుగుమ్మ.” 206

చ. అని, కయిదండ యొక్కమ్మదుహల్లకపాణి యొసంగ, నొక్క మో
హన నవమా క్తికోపమ నఖాంకుర పాపటఁ జక్కఁ దువ్వ, శో
భన శకునమ్ము లొక్క కలభాషిణి మున్ దగఁ దెల్పు, మంద గా
మిని యను తెల్లనప్పు డినుమిక్కిలిగాఁ దనయందు నిల్వఁగన్, 207

ఉ. తాలిమిఁ గ్రుంగఁద్రొక్కి, మదిఁ దత్తఱమున్ దమియుఁభయంబు పే
రాళముగాఁగ, మైఁ జెమటగ్రమ్మఁగ, గొంతుచు మెల్లమెల్లనే
బాలిక యేగుదెంచె విభుపాలిక, బ్రాణసఖుల్ దెమల్చుగా,
యేలికమోలకున్ మనవి కేగెడు న య్యభిమాని పోలిక. 208

ఉ. చంచలనేత్ర రాఁ గలుగు సంత్రమ మే మనవచ్చు? వాసనల్
ముంచుకొనెన్ సమస్తగృహముల్; మిటుమిట్టులు గొంచు నల్లడల్

పాలి కృశించి యన్న విధమును.

206. హల్లకపాణి = ఎఱ్ఱగలవవంటి హస్తముగల యొకచెలికత్తె. కయిదండ =
చేయూత. మోహన...ర = మోహకరమైనట్టియు క్రొత్త ముత్రియములతో నమాన
మైన మొలకలవంటి గోల్లగలది. కల భాషిణి = మధురముగా పలుకునట్టిది. మున్ =
ఎదుట - తగ్గ = పిచ్చనట్లుగా. హల్లకపాణి - మోహ...ర - కలభాషిణి - మంద
గామిని—సాధిప్రాయములు.

208. తనూ రుచులు = దేహ కాంతులు, ఇంచుక రాక తొలుతనే = వచ్చియు
రాక మునుపే.

209. ముఱుగన్ = అగపడకుండుటకు, కాదన్ = విధమును, పలుకులు =

ముంచుకొనెన్ దూరునులు; ముంగిటి కించుక రాక తొల్లనే
ముంచుకొనెన్ నృసాలునకు మోహపుఁ గోర్కులు నెమ్మనమ్మునక.

గీ. మటుంగఁగోరెడి కన్నియ లేటుగఁ జూచి,
చూడఁ గోరెడి యువరాజు బాడఁ జూచి,
వలఁతు లై నట్టి యాకూర్చి పొలఁతు లపుడు
కూర్చి సమకూర్చి యిరువురఁగూర్చి యనిరి. 210

గీ. "తేరు దా నెట్లు గడపెనో జెలియరాదు,
తేరు గదలించినట్లు దోతేరవలసె;
గన్నె యిందాఁక నే మెటుగదు సుమయ్య,
తేరుగడ కాఁగ మెల్లన దిద్దుకొనుము. 211

క. పాటలబింబాధర కని
గాటుల కోప దని పలువగలఁ దెలుపఁగా
నేటికి నెటింగి నడుపుము
మీటిన విచ్చువనుదోయి మీచేతి దిఱక. 212

గీ. మీర లేటుంగంగవలయు శృంగార మెల్ల
యువతితిలకంబుకంటె నో నవమనోజు;
విభుఁడు మది మెచ్చి కర్పూరవీటి యొసఁగ,
ముద్దుమొగ మెత్తరాదె యో మోహనాంగి. 213

పోదలు.

210. తోతేర పటనెక=తోడ్కొని రావలసి వచ్చినది. తేరుగడ కాఁగక=చక్కఁబడునట్లుగా.

212. పాటల బింబాధర=ఎటువై తెలుపు గలసిన వర్ణముగల దొండపండువంటి యధరముగల నుభద్ర, కని గాటులకుక=కని కొలఁది గంటు సేయుటకు (అధరమందు దంతక్షతములు సేయుటకు), ఓపడు = తాళదు. పలు వగలక = అనేక విధములుగా (దంతముల విధములను అనియు).

213. వలరాజు కొలుచువంతటి=మత్తభు:డు భృశ్యుడై కొలువు చేయునట్టి - ఆకనికర్మ నువసర దైన మునుట-(విమోగమును వలరాజు విడిచినచు ఇత్రును సుమోగ

క. వలరాజు కొల్లునంతట

చెలువుడు నిను గూడఁ గలిగె, జెప్పెడి దేమి ?

కలఁ డిక నీపాలిండ్న్

జెలియా, యలచందమామ జేతే యెప్పుడుకా.

214

క. రా వక్క, వక్కలాకులు

గోవక్క, శుభోత్తరముగ గొబ్బిన విభుచే

నీ వక్క, నేన నేయును,

నీ వక్కఁ గలిగి రమణునిఁ జిత్తము కాక.

215

గీ. అనుచుఁ గప్పురబాగాలు నాయుడుపు

లచ్చకోరాడి చేతి కందచ్చి మిగుల

నంతికము నేర్చి 'చేపట్టు మయ్య కోర్కు

లొదవఁగాఁ జేయ సానామి యువతీశయము "

216

క. అని కన్నియ హస్తాబ్జము

దన శ్రీహస్తయునఁ జేర్చు; దాత్పర్యమునకా

మందు అనుకూలఁడై నేనించు ననియఁ భా.) కలఁ...జేజేమన్న భుండు వకుఁ డయి నాఁడు గాన అతనికి చెలికాఁడును మామయ నగు చంద్రుఁడును నీకు అనుకూలఁ డగును. నీకుచమునందు చంద్ర రేఖలవంటి నఖిలములు ఇంకనుకలుగెనులే అని మర్తముఁడలలకు అభేదముగాన 'అల' యనుపదమును నఖిల తార్థమున 'అర'గా గ్రహింపవలయును.)

215. రావక్క = రావమ్మ. గోవక్క = కొనవమ్మ. శుభో...క్క=శుభాభి వృద్ధియగునట్లు కిన్నునుగా భర్తచేరికి ఈవమ్మ.

216. కప్పుర బాగాలుకా = కర్పూరము గలసిన వక్కలును. ఆకుమడుపులు = తమలపాకుల చుట్టలును. అంతికము = సమీపము. సానామి = నాయేలినవాఁడా. యువతీశయముకా = ఈ చిన్నదానిచేరిని. కోర్కు...యొక్క=కోరికలు చేపూడునట్లు చేయుటకై. చేపట్టుమయ్య=చేరను పట్టుకోవయ్యా. [అందిచ్చు కబ్బపల్లవము-త్వాదే కౌరవంధి గాదు; పట్టుమయ్య - అయ్యపదమును అను ప్రయోగముగా భావింపనందున పట్టుమయ్య అని వ్యతిరేకదూరముం బ్రయోగింపలేదు.]

217. దాత్పర్యమునకా = అక్కఱతో.

గొని యామాటల చతురత

మనమున మెచ్చుకొను దిసిరచిటి వేమాటుక.

217

చ. 'కలయంగ మునిబగ్గు మిది గట్టిగ నే గణె లెప్పుయయ్యో నో

తెలిసెద' నంచు నోర్తు, 'జనుచెర ప చే' మని యొర్తు, 'నెచ్చెలిక

బిలిచెద' నంచు నోర్తు, నొకపే రిడి వా రిటులేగి రంద; అ

చ్చెలియల నెంటనే నగము సి గ్గరిగెక దరుణీలరామకుక. 218

ఉ. పంచశీలముఖంబులును బచ్చసివిల్లును బూసి యొక్క సం

ధించుచు, 'నిర్వరం పెనచి నెమ్మి గరంచు కడంక చూడుమి,'

యంచు, గవాక్షసీమ నపు డాయెలతెమ్మెరఁ గూడి, వేడుకక

బొంచులు సూడఁగాఁ దొడఁగెఁ టో మక రాంకుండు గానకుండఁగక.

గీ పతియు సతికేలు పట్టినపట్టు విడక,

పెడమటల వామకరమునఁ బిటుఁడుఁ జొట్టి,

పట్టి, రా నీడ్చి కూర్చుండఁ బెట్టె నపుడు,

తొడ తొడయుఁ దాఁకఁ దమి సిగ్గుఁ గడకు నూక. 220

సీ నెఱిగొప్పు కోనగోర నిమిరినయంతనే

తళుకు లే ముద్దుఁ జెక్కిలి చెమర్చె;

దళుకు లే ముద్దుఁ జెక్కిలి నొక్కింతనే

వలి గుబ్బ చనుఁగవ పులకరించె;

వలి గుబ్బ చనుఁగవ నలమినయంతనే

నతనాభి నీవిబంధంబు ప్రిదిలె;

218. అది = అపోయినచెలి. ఒక పేరు ఇది = ఒక్కొక్కనెవము పెట్టి. కరణీ

లరామకుక = యావలీ రిలకమునకు.

219. ఎక్కు సంధించుచుక = నారి యొక్క పెట్టుచు. పెనచి = పెనఁబెట్టి.

నెమ్మిక = ప్రేమచే. కరంచు = కరఁగంజేయునట్టి. కడంక = నా ప్రయత్నమున.

గానకుండఁగక = తా నదృశ్యుడై (అనంగుఁడు గాన నదృశ్యుఁ డనియు పొంచు నూచువారు స్వయము కనఁబడరు గావున అట్లే చేసినాఁ డనియు భా.)

220. తమి సిగ్గుఁ కడకు నూక = అయ్యంగనంగముచేత నలపు హెచ్చినదనియు

సిగ్గు తొలగిన దనియు భా.

నతనాభి నీవిబంధము నంటునంతనే

తను వెల్లఁ బరనశత్రుము వహించెఁ

గీ, నవలఁ జెప్పెడి దేమి? యీ సవరసీతుఁడు,

తావి చెంగావి చక్కెర మోవి గ్రోలి,

కునుమశరు కేలి నే మేమి గుఱుతు లిడెనొ,

బాల యెఱుంగదు సౌఖ్యాభీఁ దేలి యపుడు.

221

క. గాఢాలింగన విముఖము,

రూఢాంగ స్వేదభరము, రుంద్ర వ్రీడా

గూఢాపాంగము, నగుచు, న

వోఢా సంగమము వేడు కొసఁగెం బతికె.

222

సీ. వీడుకొప్పున సాము విరివండ వెలిఁ గ్రమ్మఁ,

గమ్మ కస్తూరి బొట్టు చెమ్మగిల్లఁ,

దనువున మేల్పూత తావిమాత్రమె చిక్కఁ,

జిక్కచన్దన సరుల్ చిక్కువడఁగ,

నొసలిపై ముంగురుల్ ముసరి ముద్దు నటించఁ,

జూ పంతకంతకు సొల సూపఁ,

జిన్నారిచెక్కులు చెమటఁ జిత్తడి నొంద,

నందంద యూర్పులు సందడింప,

గీ. నపుడు సప్తతి పతి వేడ, ననఁగి పెనఁగి,

లోను గా కుండియు, మృగీ విలోలనయన

222. గాఢా...ము = బిగువైన కాఁగిలింక కభిముఖము గానట్టిదియు, రూఢ
...ము = నహింపఁబడిన యవయవములందలి చెమటపెంపు గలిగినట్టిదియు, రుంద్ర...
ము = దట్టమైన అజ్జచేత ఆక్రమింపఁబడిన క్రేగంటి చూపు గలిగినట్టిదియు, ...నన
వోఢా = మాతన వధువుయొక్క.

223. వీడు = విరియుచున్న. సాము = నగము. చిక్క = చిక్కని. సొలపు =
అలసకము. చిన్నారి = ముద్దుల. చిత్తడి = మిక్కిలి తడిని. నందడింప = అతి

యతని నానందవార్ధి నోలార్చె నార!

కలయికలఁ గల్గుహరువుల కలిమివలన

223

గీ. చొక్క పలుమొనఁ బలుమొన నొక్క నేర్చె,

నంటి గోరులచేఁ గళ లంట నేర్చె,

జొక్కి బిగికొనింతలఁ జొక్క నేర్చె,

జెలువుఁడు నవోధఁ బ్రోధఁగాఁ జేయ నపుడు.

224

నీ జలిబిలి వలి నాలి మొలక తెమ్మెరలు గ

మ్మని మేనితావుల ననుసరింప,

నలరుఁదేనియ లాని యలరు తుమ్మెద దిమ్మ

జంటచూపుల వెనువెంటఁ దిరుగఁ,

జగురాకుమేతలఁ బొగ రొందు కాయలల్

పాటల నీటు వెంటడి మెలంగఁ,

గుల్కుఁబల్కుల ముద్దు గుల్కుచిల్కులు నేర్పు

పలుకుల బెళగుల జ్జ నిలువ,

గీ సతయుఁ బతియును నారామ తతుల నతుల

రతులఁ బెనఁగిరి చతురత లతిశయిల్లఁ

దొలుతఁ దము నేచువారలే కొలిచియుండు

వేడ్కకన్నను మఱివేతె వేడ్కగలదె?

225

క. నెల మసలె నంతఁ గాంతకు,

నెలకొనె వేవిళ్లు పెల్లు, నిద్దపుమేనక

శయింకుగా. లోను గాకుండియు = అంగీకరింపకయే.

225. (1) జలిబిలి...లు = చంచలించు చల్లని మెల్లని లేత వాయువులు.

(2) అలరు = పూ. అనక = కొలిసంతట. అలరు = పిప్పరెడు. దిమ్మ = సమాహము.

(3) నీటువెంటడిక = స్వామ్యము ననుసరించి. (4) మల్కుఁ బల్కులక = మనోహరమైన మాటలచేత. నేర్పు...పజ్జక = తమకు నేర్పబడు మాటల చమత్కారముచేతను.

తతులక = సమాహములయందు. ఏచు వారలె = తెమ్మెరలు లో నగు నవియే.

226. నెల మసలె = ఋతుచిహ్నము తప్పి గర్భ మాయెను. వేవిళ్లు పెల్లు నెల

దలతల మని మెయివూతలఁ

వళతళ దళు కొత్తఁ గ్రొత్త ధళళిమ దోచెన్.

226

సీ. కలదొ లేదో యను కొను గానఁగ దయ్యె,

తెప్పల నలసత గప్పుకొనియె,

గలుకుఁ జన్గుబ్బలు వలఁడలై మెటుఁ గెక్కె,

నూఁగారువై గప్పు నూలుకొనియె,

జెక్కుటద్దంబుల నెక్కినె దెలిసిగ్గు,

బడలిక నడుపులఁ గడలుకొనియె,

జిట్టూట చెమటల చిత్తడి మెయి నిండె,

సారెకు నూర్పులు సందడించె,

గీ నరుది గన్పించె, నొకచెల్వ మంకురించె,

దరులు సమమయ్యెఁ జిట్టుముల్ దఱచు మీఱె,

మొలచె గోర్కులు, నెమ్మేన నిలిచె నలత,

నెలత కేర్పడఁ దొలుచూలు నిలుచునపుడు.

227

అభిమన్యుని జననము.

మ. కలుముల్ గన్నులఁ జిట్కు కల్కి మరునిం గన్నట్టి చందాన, నా

కలశానిభోనిధి వీచి కల్పతరువుం గన్నట్టియందంబునఁ,

గలకంఠీ కులరత్న మంత శుభలగ్నంబందు నింపొందఁగాఁ

గులదీపం బగునట్టి పట్టిఁ గనె దిక్కుల్ తెల్విఁ బెంపెక్కఁగన్. 228

కొనెన్ = ఓకిలింక లభికముగా కనిపించెను. నిద్రపుమేనన్ = మనువుగలిగిన కఠిరమందు.

మెయి వూతలన్ = చందన చర్మలను. తల తల మని = తలఁచునట్లు తలఁగుము అని (తలుచుచు), తళ తళ తళుకు పక్షన్ = ధార ధక్యము ప్రకాశించునట్లుగా. గ్రొత్త ధళళిమ = మాతన ధావక్యము - గర్భపాండిమ. తోచెన్ = కనఁబడెను.

227. వలఁడలై = పెద్దలై. కప్పు = నలుపు. నూలు కొనియెన్ = తుదురు కొనియెను. చిట్టూడు = వ్యాపించునట్టి. అరుచి = నోటి కేదియు చవిగాకుండుట. తరులు = వళులు. చిట్టుముల్ = ఓకిలింతలు.

228. కలు...లిన్ = సంపదలను కట్టాక్షములచే పెదజల్లు నుందరి (మహాలక్ష్మి కుందలు). కలక...చి = పాల కడలి యల. తెల్విన్ = ప్రసన్నచేత.

క. ఋభు విభు సుతునకుఁ దనయుఁడు

ప్రభవించిన సమయమున గుబాలునఁ గురిసెన్
నభమున నుమనో వర్షము,
గుభగుభ నిదములఁ గ్రందుకొనె దుందుభులున్.

229

గీ. అపుడు పార్థుఁడు శుభలేఖ ననుప, ననుప
మానవిభవ్రుండు శౌరి సమాన మాన
వాధినాథులు గొలువఁగా నరుగుదెంచె
నెలమితోడుతఁ బాండవు లెదురుకొనఁగ.

230

క. హలి సాత్యకితోడఁ గుతూ

హలి యై తన సరస రాఁగ, నంగనయును దా
నల బలరిపు సుతు నగరికి
నలబలము చెలంగ నరిగె హరి గడు వేడ్కన్.

231

క. మన్యు వివర్జితుఁ డల శత

మన్యు తనూభవుఁడు లోక మాన్య విపశ్చి
న్మాన్యుల యనుమతి సుతు నభి
మన్యుఁ డని పేరు వెట్టె మది ముద మొదవన్.

232

క. చెల్లెలికిని మఱిదికి మే

నల్లునకు ననర్ఘ్య మణిమ యాభరణంబుల్

229. ఋభు విభు సుతునకుఁ = చేపేంద్ర తనయుడైన యర్జునునికి. ప్రభ
వించిన = పుట్టిన. గుబాలునఁ = తటాలున. నభమునఁ = ఆకాశమునుండి. నుమనో
వర్షము = పూవులవాన. గుభ...లున్ = చేప దుందుభులు గుభాలు గుభాలునుని మ్రోసెను.

230. పార్థుఁడు = అర్జునుఁడు. అనుపమాన విభవ్రుండు = సాటిలేని యైశ్వర్యము
గలవాఁడు. ఎలమితోడుతఁ = వికాసముతో.

231. తన సరసన్ = తన ప్రక్కను. అలబలము = నందడి.

232. మన్యువివర్జితుఁడు = దైన్య రహితుడైన-అల...డు = ఇంద్ర శ్రుత్రుఁ డగు
నాయర్జునుఁడు. మాన్య = పూజ్యులయిన-విపశ్చిత్ మాన్యుల = విద్యద్వరేజ్యులయొక్క.

వల్లభయుఁ దాను యదుకుల

వల్లభుఁ డపు డొసఁగె బంధువర్గము మెచ్చున్.

233

గీ. కువలయాక్షులు పెనుచు మక్కువలవలన

నేటఁ బెరిగెడివాఁ డొక్కఁపూటఁ బెరిగి,

మెల్లమెల్లన జైశవ మెల్లజాతి,

నందె యశావన మారాజ నందనుండు.

234

సీ. మనుమార్గమున భూమి మను మార్గ మంతయు

స్థిరబుద్ధి యగు యుధిష్ఠిరుండు దెలుపఁ

బాటవన ద్వైరి పాటన క్రమ మెల్ల

దరవర్జితుండు వృకోదరుండు దెలుప,

రంగ దుత్తుంగ తురంగాధిరోహ ము

ద్వందబాహుండు నకులుండు దెలుప,

సురభి రక్షణఁ గీర్తి సురభి శ్రీ జ్ఞండు

లుం డగుతదనుజన్తుండు దెలుప,

గీ. వివిధకోదండపాండిత్య విలసనంబు

దానె తెలుపంగ, నేర్చిన తనయుఁ డెపుడు

నేవఁ నేయంగ, సంతత శ్రీ వెలుంగ,

విజయుఁ డలరారె శక్వాత విజయుఁ డగుచు.

235

233. ఆనర్హ = వెలలేని. వల్లభయున్ = భార్యయు (యక్తినియు).

235. (౧) మనుమార్గమున = మనువు ప్రవర్తించినరీతిని. మను=మీమనెడు.

(౨) పాటన...మున్ = సామర్థ్యముగల శత్రువుల భేదించు విధానము. దరవర్జితుండు = భయ రహితుడైన. వృకోదరుండు = భీతుండు. (3) రంగ...ము = విప్రులను యున్నత మైన గొట్టుపునవారుచేయుటను. (౪) సురభిరక్షణ = గోరక్షణ విద్యను. కీర్తి... డు = ప్రఖ్యాతిచేత పరిమళించుచున్న చిహ్నాల సమూహముగలవాఁడు. తదనుజన్తుండు = పశులునితమ్ముడైన సహదేవుండు.

దానె = అర్జునుండే. శక్వాత విజయుండు = స్థిరమయిన గెలుపు గలవాఁడు.

క. శ్రీ రాజులు రఘునాథో

ద్విరమణుని పేర వెలయు విజయవిలాసం

బారోగ్య భాగ్య సంప

త్సారస్వత జయము లొసగుఁ జదివిన వినినకా.

236

ఉ. క్షేత్రగ జైజలాంఘన విజిత్వర శుభ్ర యశో విశాల, ధా

రాళ గళ న్నద ద్విరద రాజి విరాజి సఖాంగణా, ఘనా

వేల గరిష్ఠ దానపదవీ పరితోషిత కాళ గౌతమీ

చోళ కవి ద్విజస్తుతవచోలగ, చోలగ మానభంజనా.

237

(భుజంగ ప్రయాతము.)

అరాతి క్షమాభృద్ధి దాంచ త్కృపాణా

నరాధీశ్వరాకార సాశీకబాణా

237. క్షేత్ర గళ = విజయ కంఠముందుగల శివుని-విజలాంఘన = లేడి చిన్నముగాగల చంద్రుని-విజిత్వర = జయించు కలముగలవైన-శుభ్ర యశో విశాల = స్వచ్ఛమైన కీర్తిచే నిలిచిగలవాఁడా, ధారాళ గళతో = తెంపులేకుండ ప్రసించుచున్న - మద = దాన ధారకలవైన - ద్విరద = నీనుఁగిలయొక్క - రాజి = పరుసజేత - విరాజి = ప్రకాశించుచున్న - సఖా అంగణా = ఆస్థాన మండపముయొక్క ముంగిలి గలవాఁడా, ఘన = మేఘముయొక్క - అవేల = వాద్దలేనట్టియు - గరిష్ఠ = శ్రేష్ఠమైనట్టియు - దాన...త = త్యాగ సరణిచేత మిక్కిలిసంతోషపెట్టఁబడిన - కాళ = మంచెన కాళేశ్వర మతోఁగూడిన - గౌతమీ = గోదావరీతీరము దున్నట్టియు - చోళ = చోళదేశమందున్నట్టియు - కవి ద్విజ = కవిశ్వరులయొక్కయు బ్రాహ్మణులయొక్కయు - నుతి వచో లగ = స్తోత్ర వాక్యములను పొందినవాఁడా, చోల గ = చోళదేశమును పొందిన రాజుయొక్క - మాన = అభిమానమును - భంజనా = పోగొట్టినవాఁడా.

238. అరాతి క్షమాభృత్ భిదా అంచల్ కృపాణా = కృత్రు రాజులయొక్క భేదనమందు ప్రకాశించుచున్న ఖడ్గము గలవాఁడా. నరా...ణా = రాజరూపమును వహించిన మన్తభుండా, స్థిరా = భూమియందలి - నంద...ణా = ఇంద్రుఁడా, (లేక -

స్థిరానందనా రామసేవాధురీణా

విరాజ చతుష్టప్తి విద్యా ప్రవీణా.

238

గ ద్య ము.

ఇది శ్రీ సూర్య...శృతీయాశ్వాసము.

స్థిరా నందనా = భూమిని ఆనందింపజేయువాడా - రామ సేవా ధురీణా = రామోపాసనయందు ప్రమాఖండ వైనవాడా. విరా...ణా = ప్రకాశమానము లయిన యెఱువదినాలగు కళలయందు నేర్పరియైనవాడా.

వి జ య వి లా స ము స మా వ్ర ము.

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి అండు బ్రదర్సు,

4, మల్లికేశ్వరగుడిసందు, లింగిసెట్టివీధి, జి. టి. మదరాసు.

సంస్కృత గ్రంథములు. (ఆంధ్రలిపి.)

ప్రతి 1-కి రూ. అ.

మేఘసందేశము, మల్లినాథవాఙ్మఖ్య - తెనుఁగున ప్రతిపద టీకా తాత్పర్య పదప్రయోజనచర్చ - ఆక్షేపసమాధానములు. సంస్కృత మారంభించువారు ఈ తెనుఁగు సంపూర్ణ టీక చేత దీనిని చదివి సులువుగా రసముగ్రహించి సాహిత్యము పొందవచ్చును. (కాలికో)	2	8
రఘువంశము, మల్లినాథవాఙ్మఖ్య-తెనుఁగు ప్రతిపద టీకా తాత్పర్య ములు. ఎల్లవారును స్వయముగా పఠించి సంస్కృతమందు సాహిత్య మలనరుచుకొనుటకు ఉత్తమసాధనము.	3	0
కుమారసంభవము, వై దానివలెనే టీక	3	0
అమరుకావ్యము, శృంగారలక్ష్యము, వేదభూపాల సంస్కృత వాఙ్మఖ్య సంపూర్ణాంధ్ర టీకయు	1	8
పుష్పబాణవిలాసము, సంస్కృతవాఙ్మఖ్య, తెనుఁగు పూర్ణ టీక భర్తృహరి శతకత్రయము, త్వరలో వెలువడును.	0	12
హితోపదేశము, మూలము మాత్రము	1	0
పంచతంత్రము	1	8
దశకుమారచరిత్రము	1	0
విక్రమార్కచరిత్రము, వరరుచికృతము, తెనుఁగు టిప్పణము, సులువైనశైలి, సంస్కృతమారంభించువారు చదువవచ్చును (అచ్చు) భోజచరిత్రము, సులవైనశైలి, వై దానివలెనే టీక		”
బిల్వణచరిత్రము, తెనుఁగు పూర్ణ టీక, ఈసరస్వతబంధము విభక్తి జ్ఞానమున్నవారికెల్ల నర్థమగును.		”
రసమంజరి, భానుశూరికృతి, తెనుఁగు పూర్ణ టీక, శృంగారరస స్వరూపవిస్తరము	1	8

ప్రతి 1-కి ర్పు. అ.

ప్రియదర్శికానాటిక, శ్రీహర్షకృతి, సంస్కృతటిప్పణము, గద్య		
పద్యములుగా ఆంధ్రీకరణము సయితము	1	8
శబ్దమంజరీ సమాసకుసుమావళి తిజ్ఞాతమంజరులు, తెనుగున		
వివరణము సయితము	0	8

ఆంధ్ర గ్రంథములు.

ఆముక్తమాల్యద, సంజీవనీవాఙ్మయ్య	12	0
శృంగారనైషధము, సర్వంకషావాఙ్మయ్య	(అచ్చగుచున్నది)	
విజయవిలాసము, టి కాసహితము	3	0
సారంగధర చరిత్రము ,, అచ్చగుచున్నది.	2	8
మడికిసింగన జ్ఞానవాసీష్ఠరామాయణము	1	8
ఆంధ్రబిల్వణీయము, నిర్దోషము, మూలముమాత్రము	0	8
పారిజాతాపహరణము ,,	0	8
సారంగధర చరిత్ర, ద్విపద, కవి విశ్వకర్మ మతస్థుడు	0	8
హరిశ్చంద్రద్విపద, గౌరనమంత్రి ప్రణీతము	1	0
ప్రతాపరుద్రీయనాటకము, సటిప్పణము	2	0
బొబ్బిలియుద్ధనాటకము	1	4
ఉషానాటకము	1	4
శాకుంతలనాటకము, కాలిదాసీయమునకు తెనుగు	1	0
విక్రమోర్వశీయము ,,	2	0
మాళవికాగ్నిమిత్రనాటకము ,,	0	12
నాగానంద నాటకము	1	0
రత్నావళీనాటిక	1	4
ప్రియదర్శికానాటిక	0	8
ఉత్తరరామచరిత్ర నాటకము, విఘ్నమగు పీఠికతో	1	8
హితోపదేశకథలు, నీతివోధకములు	0	8
భోజ కాలిదాస కథలు, రసభరితములు వెలువడనున్నవి.		

ప్రతి 1-కి రూ. అ.

వేతాళుని యద్భుతకథలు, ప్రజ్ఞకలించునవి	0	12
విక్రమార్కుని యద్భుతకథలు, గుణము కలిగించునవి	0	12
కథాసరిత్సాగరము, అద్భుత నీతి వ్యవహార కథలు 6 భాగ	12	0
దశకుమారచరిత్రము, అత్యద్భుత ప్రజ్ఞాప్రయోగముల కథలు	1	0

లక్షణగ్రంథములు.

ఆంధ్రసాహిత్యదర్శణము, విశ్వనాథకవిరాజకృత సంస్కృత గ్రంథమునకు సరియైన యాంధ్రానువాదము, మూలము నందలి ఉదాహరణ శ్లోకముతో చేర్చి ముద్రించితిమి. ఇందు నాటకలక్షణము సంపూర్ణముగా కలదు.	5	0
కావ్యాలంకారచూడామణి, వెనుకటివలెగాక ఇందు తొమ్మిది ఊల్ల సములును పూర్తిగా ముద్రించినారము.	1	4
అలంకారసారసంగ్రహము, చంద్రాలోకాద్యనేక గ్రంథముల సారాంశము. ఉన్నతపాఠశాలావిద్యార్థుల కుపయోగకరము.		
టీకావివరణములు గలవు.	0	12
ఛందస్సు, విద్యార్థుల కుపయోగము, సంగ్రహము	0	4
కుమారదేవపండితీయము, ప్రాథమికరణమునకు శ్రీతాళ్లూరి ఆర్చగముప్పిళ్లెగారు రచించిన వ్యాఖ్య	2	8
శ్రీ టి. ఎమ్. శేషగిరిశాస్త్రిలవారి ఆంధ్రశబ్దతత్వము 2 భాగ	4	0
,, అర్థానుస్వార తత్వము	1	0
పద్యకథాలహరి Comprehension Test	0	12
శారదాకాంఠికలు—విమర్శలు—ఉపన్యాసములు జక్కన విక్ర		
మార్కు చరిత్ర ముద్రణ విమర్శనము	1 కింకిణీ	(అచ్చు)
ఆంధ్రప్రసన్న రాఘన నాటక విమర్శనము	2 కింకిణీ	,,
కాళహస్తీమాహాత్మ్య ముద్రణవిమర్శనము	3 కింకిణీ	,,

ప్రతి 1-కి రూ. అ.

గ్రామ్యభాషాప్రయోగనిబంధనము, (పాత్రోచిత

భాషను గుఱించినది)

4 కింకణి 0 12

మోచాశుసుమామోచవిచారము

5 కింకణి (అచ్చు)

ఆంధ్రవ్యాకరణ సర్వస్వవిమర్శనము

6 కింకణి ,

విమర్శవిచారము, సంస్కృతాంధ్రకావ్యనాటకాది విషయకము 0 12

తిక్కన సోమయాజి విజయము

0 12

విసంధివివేకము

0 2

భారతాభారతరూపక మర్యాదలు, (నాట్యకళాచరిత్రము)

0 6

ఆంధ్రగ్రంథవిమర్శనప్రకారలేఖము, తెలుగుపుస్తకముల నెట్లు

విమర్శింపవలయుననుటను గూర్చినది

0 6

గ్రామ్యాదేశనిరసనము, గ్రామ్యగ్రాంథకవాదమును గుఱించినది

ఈవ్యాసములో శాస్త్రులవారు ఆంధ్రదేశమందలి అన్ని జిల్లాల

గ్రామ్యములను వర్ణించి యున్నారు. కడుపుబ్బ నవ్వించు విమర్శ 0 6

స్త్రీపున్యవాహగ్రంథము

1 0

ఆంధ్రహితోపదేశచంపుపు, గద్యపద్యాత్మకము

1 4

ఆంధ్రభాషాస్వస్వార్థనియమకతిపయములు(నిఘంటురచనావిధి) 0 4

వేదము వేదకటరాయశాస్త్రులవారి జీవితచరిత్రసంగ్రహము—

25 ప్రకరణములు. సుబువైనకైలి. శాస్త్రులవారి హాస్యము,

విమర్శలు, విద్యావిచారములు, సుఖదుఃఖములు, సమకాలిక

పండిత విమర్శలు మొదలైన యనేక విశేషములు గలవు. శ్రీ

డాక్టరు, సర్, కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి గారి 'గురువ్రాజ'

యను సుపన్యాసముతో నలంకృతము

1 8

A HAND-BOOK of CLASSICAL SAMSKRIT
LITERATURE, By Sri U. Venkatakrishna
Rao, M. A. for college students. Questions
also given.

Rs. 2 0

శ్రీకృష్ణరాయవిజయనాటకము

0 8

